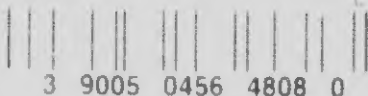

M. TVLLI CICERONIS

ORATIONES

CVM SENATVI GRATIAS EGIT
CVM POPVLO GRATIAS EGIT
DE DOMO SVA
DE HARVSPICVM RESPONSO
PRO SESTIO
IN VATINIVM
DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS
PRO BALBO

PA 6105 S8 C42 1901 v 4

12

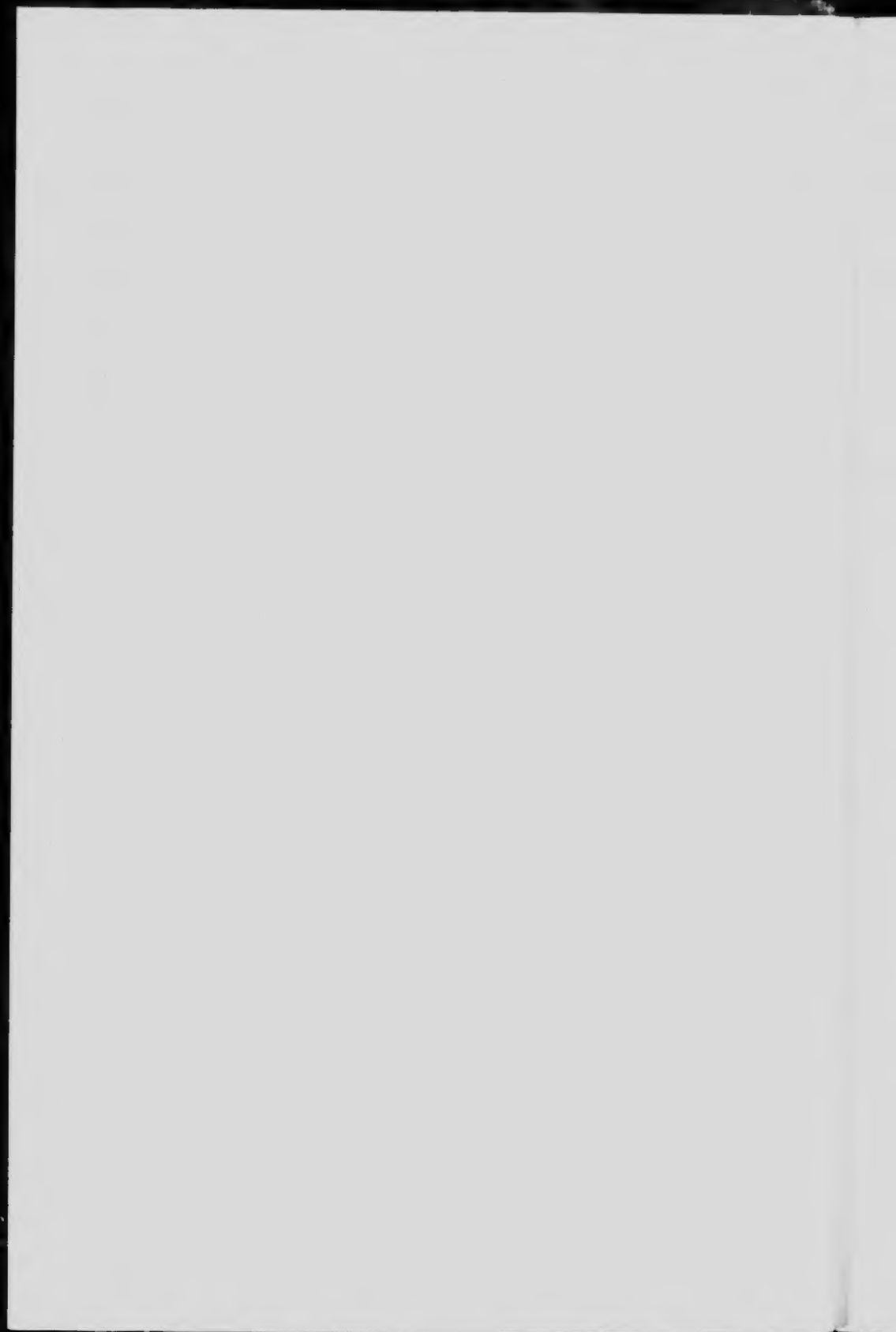

SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HENRICUM PROWDE

M. TVLLI CICERONIS
ORATIONES

CVM SENATVI GRATIAS EGIT CVM POPVLO GRATIAS EGIT
DE DOMO SVA DE HARVSPICVM RESPONSO
PRO SESTIO IN VATINIVM
DE PROVINCIIIS CONSVLARIBVS
PRO BALBO

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRUXIT

GVLIELMVS PETERSON

RECTOR VNIVERSITATIS MACGILLIANAE

OXONII
E TYPOGRAPHICO CLARENDONIANO

OXONII

Excudebat Horatius Hart

Typographus academicus

PRAEFATIO

ORATIONES editurus quae in hoc volumine continentur iure possem opus detrectare quita, ut ita dicam, movendi et controversias paene sopitas quasi e cineribus suscitandi. Sed ne videar rem praetermittere quae omnibus debet curae esse qui 'altiore' quam vocant artem criticam exerceant, breviter admonendum est non omnes semper ut vere Tullianas a philologis probatas esse. Sane praecedit has orationes in libris manuscriptis declamatio 'pridie quam in exilium iret', quae pariter cum illa in Sallustium invectiva statim sub renatas litteras, ut ait Gesnerus, agnita et damnata est: inter quae spuria subditivaque opera et germanos Tullii nostri libros quantum intersit vel raptim legentibus continuo apparebit. Sed plus dubitationis, nec sine causa, attulit quaestio illa primum a Marklando instituta (1745), dein a F. A. Wolfio longius protracta (1801), num iure Tullio attribuendae sint, ut quae iudicio et elocutione perfecto oratore parum videantur dignae, quattuor illae orationes quae inscribuntur Post Reditum in Senatu, Post Reditum ad Quirites, de Domo sua ad Pontifices, de Haruspicum Responso (-is.). Ipse Wolfius eas de quibus agitur orationes eo consilio edidit ut Tullio indignissimas esse demonstraret et a declamatore aliquo vel exercendi vel ostentandi ingenii causa esse conscriptas. Marklandi argumentis respondit ex altera parte disputans vir doctissimus I. M. Gesnerus (1753-4),

PRAEFATIO

quem secutus Savelsius (1828) totam rem profligasse sibi est visus cum id ageret ut fidem et auctoritatem orationum culpatarum vindicaret tria praecipue demonstrando: primum, a Tullio re vera scriptas esse orationes de rebus quae in his quattuor orationibus pertractentur, deinde eas quas nunc habeamus orationes iam inde ab ipsius Tullii aetate usque ad tempora Prisciani semper ab omnibus pro vere Ciceronianis habitas et laudatas esse, postremo nihil in iis inesse quod ab ipso Cicerone non potuerit proficisci. Ab altera parte rursus stans C. L. Kayser, in editione M. T. Ciceronis operum (vol. iv, p. 9, 1863), invectus est in has orationes ut in quibus omnia aliquem eloquentiae magistrum redolent, qui ut antiquitatum et historiae cognitionem cum quadam copia et volubilitate verborum sibi comparavisset, ita ingenii vim et celeritatem, decori sensum, iudicii acumen, dicendi suavitatem et leporem non potuisset adipisci. Quod argumentandi genus quam multa in se habeat futilia ex eo clare apparebit quod iisdem rationibus usi impugnaverunt alii orationes tam certe Ciceronianas quam procul dubio sunt illae in Catilinam habitae.

Sane in omnibus quattuor orationibus post reditum habitis, et praecipue in prima et altera, loci obversantur interdum qui declamatorem potius videntur redolere quam summum illum quem novimus oratorem: in quibus tumidae existunt et tritae sententiae, insulsa dictio, quasi rhetoris alicuius plenissimo semper ore declamitantis. Sed nimis in singulis elaboraverunt ii qui fidem his orationibus derogant, indicia alienae manus acutis naribus indagantes: plus momenti debet habere universa et innata sanitas quam quae maculae

PRAEFATIO

in externo corpore inesse videantur. Illud quoque est admonendum, non semper eodem orationis genere usum esse Tullium nostrum, neque uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluere: temporum et causarum diversitatem respicere debemus si volumus nobis repraesentare qualis ille uno quoque in argumento orator esse potuerit. Nec vero sunt omnia ad normam perfectae illius et absolutae eloquentiae expendenda.¹ Nam si raptim scriptae sunt prima et altera earum de quibus agitur orationum, vel fortasse ex itinere scribis dictatae, neque ulla posteriore cura recognitae et ad extremum parum diligenter editae, non est mirandum si vestigia hic illic festinationis atque incuriae legentium animos leviter offendunt. Quin etiam illud quaerere libet inter alia: si haec orationes a declamatore aliquo sint conscriptae, et rebus et sententiis ex vere Ciceronianis orationibus compilatis, quo tandem evanuerunt deperditae illae orationes quas scimus a Tullio habitas esse, et quas homo scholasticus ante oculos sine dubio habuit? In universum igitur aestimantibus videtur in sententia vulgata esse acquiescendum, et ita statuendum cum Madvigio: 'Sunt haec orationes tumidae . . . sed Ciceronis sunt, de statu deiecti, pristinum dignitatis et auctoritatis fastigium neque firmis viribus neque constanti et gravi animo repetentis, maiores quidem duae certissimae' (*Advers. Crit.* ii, p. 211).

¹ • Postremo Cicronem perfectum esse oratorem statuunt, quid autem sit Romanis perfectum visum, suo iudicant sensu: quae displicent Ciceroniana esse negant. Qui si totum Ciceronis scribendi genus libere considerassent, nossent multa Romanis oratoria visa esse quae nobis declamatoria videantur, flumen ornatorum verborum, si logicorum severitas adhibeatur, turbidum saepe reperiri, argumenta multa et enthymemata et valde infirma poni et eadem aliis atque aliis verbis repeti.—Madvigius, *Opusc. Acad.* i, § 193 (in annot.).

PRAEFATIO

Summatim breviterque de historia huius controversiae disputavi, ut quam omnino sustulerit recens illud Zielinskii de clausulis Tullianis opus,¹ quo demonstravit vir doctissimus quas in hac re leges atque regulas noster sibi praescripserit, easdem et in his quatuor orationibus valere. Quod si quis rem accuratius cognoscere et examinare velit, inspiciat libellum decem abhinc annis a v.d. H. V. Leopold conscriptum,² qui vetera arma colligens et argumenta undique exquirens patrocinium se dicit causae desertae relictæque suscipere. Qua in re tamen scriptor ingenuus his verbis statum controversiae, ut nunc est, recte videtur depingere, neque satis adducere causae cur quisquam ab altera parte stare velit: 'si denique transimus ad ipsam nostram aetatem, videmus omnes fere hodiernos viros dd. in eam recidisse opinionem quae valebat antequam Marklandus utilissimo suo conscripto libro primam de nostris orationibus moverat suspicionem: etenim opinio hodie inter philologos tantum non est communis, omnes hasce orationes Ciceroni re vera esse vindicandas, neque tam gravia esse ea quae contra earum *γνησιότητα* possint afferri ut iure a summi abiudicentur oratoris nomine.'

Magnopere auxiliabatur iis qui has orationes falso Ciceroni subditas esse disputaverunt textus qualis tum

¹ *Das Clauselgesetz in Cicero's Reden*, Th. Zielinski, Leipzig, 1904: p. 218 sqq. Cum formula *γνησιότητος* per omnes orationes Tullianas sit haec

V: 60, 3 + L: 26, 5 + M: 6, 1 + S: 5, 2 + P: 1, 4
summa clausularum in quatuor post reditum habitis orationibus valde congruens reperitur

V: 61, 9 + L: 28, 2 + M: 5, 1 + S: 4, 3 + P: 0, 5.

² *De Orationibus quatuor quae iniuria Ciceroni vindicantur*. Specimen litterarium inaugurale. Lugduni Batavorum, apud S. C. van Doesburgh, 1890. Confer et *De Oratione de Domo Sua*: scripsit Carolus Rück, Programma Monacense, 1881.

PRAEFATIO

erat condicio cum primum libris impressis est commissus; namque pluribus hiabat in locis, et manum interpolatricem saepe numero videbatur pertulisse. Sed hanc culpam non in ipsum Tullium sed in librariorum errores plerumque conferendam esse meliores iam nacti libros dilucide possumus demonstrare. Quo enim tempore Wolfius harum quattuor orationum editionem curavit, nondum in lucem protractus erat optimus ille codex Parisinus 7794 (*P*).¹ cuius ope multi loci qui videbantur corrupti, et in quibus non sine causa haerebant editores, iam in integrum sunt restituti. Hunc ego librum post multos denuo excussi, et quoniam in hoc fundamento nititur omnium orationum quae in hoc volumine continentur contextus, liceat hic pauca praefari et de ipso cod. *P* et de ceteris qui ab eo derivati sunt codicibus.

Igitur omnium quotquot exstant librorum ita familiam ducit cod. *P* ut qui aetate ei stant proximi originem ex eo traxisse videantur. Primum sub finem saeculi duodecimi, vel ineunte saec. xiii, e cod. *P* descriptus est Bernensis 136 (*B*), cuius librarium signa quaedam in *P* posterius inlata secutum esse demonstravi,² quibus interpunctionem sui codicis meliorem redderet. Qui cum manum alteram in *P* accurate in omnibus locis sequatur, pro certo affirmare possumus quidquid in cod. *B* non inveniatur id a recentiore quam *P*² manu in cod. *P* esse scriptum. Hanc manum alteram (*P*) ut interpolatricem falso repudiavit Halmius, cui ego post Hertziū adversatus demonstravi verba quae supplevit *P*² plerumque a textu abesse non posse, et

¹ Chatelain, *Paléographie des classiques latins*. Pl. xxiii.

² Cf. quae fusius exposui in *Classical Quarterly*, vol. iv. pp. 167-77.

PRAEFATIO

ex ipsius cod. *P* archetypo, retractato et melius intellecto, esse inserta.¹

Proximus Bernensi codici est Parisinus 14749. inunte saeculo xv exaratus, quem signo Σ designavit collega meus et amicus v.d. Albertus C. Clark. Hunc in his orationibus e cod. *B* recta derivatum esse, certa ego signa atque argumenta secutus nuper demonstravi (*Class. Quart.* l. c. p. 169). Habes igitur codicum seriem qua per sescentos fere annos textus harum orationum sine notabili diversitate nobis est traditus.² E cod. Σ descripti sunt Parr. 6369 et 7777, nec non codex Wolfenbuteanus 205 (*w*): v. quae scripsit A. C. Clark, *Anecd. Oxon.*, Classical Series, Part X. pp. v-xvii.

Plus movet dubitationis codex ille Gemblacensis (*G*), nunc Bruxellensis 5345, saeculo duodecimo exaratus, adeo ut non nulli hunc crediderint alterius esse familiae neque e cod. *P* derivatum esse³: nihil enim in *P* inesse quod varietates explicet quae in Gemblacensi inveniuntur, e. g. Sest. § 10 *puerilis G*, *virilis PB* 2,⁴ § 41 *defuturum G*, om. *PB*, § 58 *huius imperii Mithridatem G*, om. *PB*, § 103 *nitebantur G*, om. *PB*. Quin etiam loci existunt quibus dilucide demonstrare possumus cod. *G* passim ex alio fonte esse correctum: quales sunt de

¹ Cf. Kimmig, *de Sestianae Ciceronianae interpolationibus* (Friburgi Brisgoviae, 1882, p. 13) ex nonnullis locis prorsus perspicuum fit Parisinum, cum scriptus esset, postea iterum diligenter perlectum et cum alio codice — cum eo puto, ex quo descriptus erat — comparatum esse ita ut ex hoc quae in *P* omissa erant inferrentur, alia corrigerentur.

² Codd. *PB* plenius fortasse quam necesse erat per Sestianam et Vatiniā commemoravi, partim ut aliorum errores corrigerem, partim eo consilio ut in locis adhuc dubiis consensionem horum librorum diserte indicarem.

³ v. quae scripsit Daniel Serruys (*Cicéron, de Domo*), in *Revue de l'instruction publique en Belgique*, 1900, pp. 387-94.

⁴ Firmat vocabulum *puerilis* scholiastae Bobiensis auctoritas, et sane veritatis notam prae se fert.

PRAEFATIO

Dom. § 47 *legum scriptor*] *legum scripturae vel scriptor G*, § 61 *nec omnium hostium*] *nec communium hostium vel omnium G*. Cf. quae scripsimus in *Classical Quarterly*, l.c. p. 169 sqq., ubi apparebit et ordinem verborum saepe numero in cod. *G* immutatum et turbatum esse. Sed alia sunt signa unde colligere possis huius codicis originem cum Parisiensi, ut ait Madvigius, coniunctissimam esse et fere communem. Primum enim illa foliorum permutatio quae erat ad Cael. § 17 in eo codice ex quo descriptus est *P* (v. Halm, *Rh. Mus.*, ix, p. 323, in annot.) etiam in Gemblacensi comparet. Deinde magna illa lacuna quae est in omnibus codicibus ad Vat. § 4. et initio in *P* --quo in codice librarius vacuum reliquit spatium ad quadraginta fere lineas nostri textus pertinens--recurrat etiam in cod. *G*, sed sine ullo defectus indicio: quae res mihi quidem certissimum videtur praebere argumentum et codicis Gemblacensis et ceterorum omnium quotquot exstant librorum fontem in his orationibus habendum esse et communem originem cod. *P*. Illud tantum concedendum est, inter *P* et *G* medium quendam intercessisse librum in quo descriptae sunt variae lectiones ex alio fonte, ut fieri solet, derivatae.¹

Proximus Gemblacensi est codex ille Erfurtensis

¹ Reputet qui his rebus studere velit iam esse manifestum lacunam illam quae est in cod. *P* ad Cael. § 24, --spatio et a *P*², postquam cetera inseruit, vacuo relicto,--numquam potuisse suppleri (*Coponii qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt*, nisi marginalia quaedam in cod. *Σ* aliosque eiusdem familiae e Cluniacensi 496, ut nuper docuit Clarkius noster, inlata essent. Vnde etiam, ut novo utar exemplo, illud vocabulum *profuit* -- *populi Romani fuit*, in Sen. § 9, quod est super lineam in Harleiano *H*, sed in *P* desideratur, nisi cod. *H*, lectiones acceperit ex alio quodam fonte haustas? Eodem igitur modo fieri potest ut codex Gemblacensis (*G*) aut eius archetypus, quamquam e cod. *P* descriptus, cum libro aliquo comparatus sit, nunc deperdito, qui discrepantes a cod. *P* lectiones exhibebat.

PRAEFATIO

(E), saec. xii xlii exaratus, qui Berolini nunc adservatur (mss. Lat. 252). Sed cum iam mutilus sit hic liber, non nisi in orationibus *de Harusp. Responso. de Provinciis Consularibus* et *pro Balbo* adhibitus est. Varietates quasdam ad orationem post reditum *in Senatu* habitam citat in editio e Turicensi Halmius, e quibus demonstrare licet eandem transponendi viam ingressum esse codicis Eriuntensis librarium quam secuti sunt et Gemblacensis et, ut postea elucebit, Erlangensis (ε): exemplo sint hi loci in quibus ordo verborum in E discrepat a PH et coll., in *Sen.* § 1 *nobis nosmet ipsos.* § 2 *ordinem ipsum.* § 5 *caligine anni.* § 22 *sibi n e ca cara (cara sibi mea PB, sibi cara mea HG).*

Harleianum 4927 post codd. G et E nomino, non quo inferioris sit notae, sed quia hunc librum ita cum recentioribus coniungere volo ut fontem per has orationes textus quem vocant vulgati fuisse demonstrarem. Namque in Sestiana et in Vatiniana decurtatus est cod. H, easdem fere excisiones exhibens quae et in quinti decimi saeculi codicibus reperiuntur, immo in editione Romana ceterisque libris impressis usque ad Ascensianam (1531) et Hervagianam (1534) propagantur.¹ In ceteris quae in hoc volumine continentur orationibus proximus est codici Parisiensi, et certe dignus est cuius

¹ Haud fuerit operae pretium omnes commemorare locos in quibus quodam modo truncatus est harum orationum textus: satis sit finem Vatinianae hic exseribere qualis in cod. H et in omnibus libris qui ex eo derivati sunt exhibetur. Verum tamen quaero, cum in re publi a admunisanda T. Anno cum P. Sestio consiliorum omnium societas fuerit, qui possis eos quos crimine coniungis testimonio ducere. Non coarguo inconstantiam orationis a testimonio tui, ne quid tibi auctoritatis a me tributum esse videatur. Porro in priore Sestianae parte minores quasdam mutilationes pertulit cod. H quas postea excepit cod. k (Par. 7779) aliqui eiusdem generis libri: immo in editione Veneta 1471 accurate redduntur: e.g. § 9 *gratias egil, et hoc tempore fidem hominis beneficiumque testimonio declarant.* H k ed. I.

PRAEFATIO

accurata collatio nunc demum in medium proferatur. Inter libros qui saeculo quinto decimo exarati sunt praecipue commemorandus est cod. S. Marci 255 (*b*), quo iam in Verrinis edendis usus sum, et de quo plura nuper scripsit Albertus C. Clark (v. *Anecdota Oxoniensia*, Classical Series, Part ix, p. 4 sqq.). Videtur librarius huius codicis textum vulgatum ita esse secutus ut omnia undique collegerit quae iis temporibus supponebantur ad errores tollendos. Sed per Sestianam et Vatiniānam easdem exhibet *b* lacunas quae iam in *H* denotatae sunt. Illud tantum est admonendum, in dimidia Sestianae parte (usque ad § 74) et per Vatiniānam,—sed non in fine huius orationis, ubi cum *H* prorsus congruit *b*,—ab altera manu (*b*²) ita expletas esse eas lacunas ut contextum inter se faciant *b* et *b*² talem omnino qualis in editione Romana (1471) nobis est traditus.

Quod a *b*² in his orationibus praetermissum est id in duobus suppletur codicibus quorum pleniorē notitiā Clarkio debemus (op. cit., p. 27): hi sunt Oxon. Canon. 226 (*c*) et Paris. 7779 (*k*). Scriptus est cod. *k* anno 1459, et potest posterior esse quam cod. *c*, ut putat Clarkius: nam priores in se videtur comprehendere conatus, et aliquando emendatiorem praebet textum quam *c*.¹ Illud in cod. *k* in primis

¹ Signum sit communis cum codd. *b k* aliisque originis quod post verba *eos qui putentur* Sest. § 119 sequitur locus c § 116 translatus *Ex te igitur, Scatur*, etc. Eadem confusio in ed. Romana (1471 et in editionibus Angelii 1515 atque Naugerii 1519 reperitur: in ed. demum Hervagiana 1534 verus restituitur textus, codice aliquo nimirum adhibito qui a cod. *P* minus distabat. Confer etiam hos locos de quibus e meis schedis notulae quasdam profero, unde liquebit menda huius familiae altius a cod. Harleiano plerumque esse petita: de Dom. § 18 *Rem maximam eripui a peste summi*, etc., *H b k c*: § 34 *hoc dico esse parricidium* (= hodie esse patricium), *H b k c*: ibid. § 37 *Cur ergo*—

PRAEFATIO

est notandum, ut e critico nostro apparatu elucebit, complures esse locos ubi lectiones quae sub nominibus recentioris aetatis philologorum innotuerunt iam antea in hoc libro compareant (cf. Clark, op. cit., p. 28 sqq.). Idem valet (*de Dom.* § 16) etiam de cod. Bernensi 254 (*t*), quem ante contuli quam cognoveram quanto ceteros huius aetatis libros exsuperet cod. *k*: videtur hic codex cum cod. Caroli Stephani ut non semper ita plerumque consentire.

Vbi deficit, ut in oratione *de Domo* habita, cod. Erfurtensis (*E*), adhibitus est a Baithero Palatinus nonus¹ (Pal. 1525 = *p*), atque deterioris notae libri, qualis est Medicus xlviii, 8 (Lag. 8 = *M*).² Quantopere a veritate declinarint hi codices, ut est in Parisiensi, e depravationibus iudicari potest: e.g. *de Domo* § 6 a *t* iam pridem] *ad impiam praedam p*. Eos codices ipse non inspexi, neque inter manus habui Monacense n illum 1573 (*s*), quem tamen saepe numero commemoravi ut ultimum quidem earum rerum heredem quas ab Italis inventas esse demonstravit Clarkius.

Sed praeter codd. Parr. 6369 et 7777, quos in his orationibus cum Guelferbyitano 205 (*iv*) e cod. *Σ* descriptos esse constat (*C. Q.*, iv, p. 169), inspexi in bibliotheca Parisiensi cod. Lat. 7774, cum cod. *s* plerumque congruentem, quem interdum commemoro: eandem quam *Hk* et alios originem habuisse testatur e.g. lacuna ad orationem *pro Balbo* § 56 (*Crassum emisse — non tenebat*). Nec non commemorandus est cod. Par. 7824, quem olim C. Putciani fuisse scire intererit. Cito

¹ *Idi inquit*, et § 81 *legem de iunioribus* — § 82 *tu autem om. H k c*: Balb. § 21 *Tulit apud — auferret om. H b c*, suppl. *b² k*.

² Chatelain, Pl. xxv.

³ In *orat. de Harusp. Resp.* M = Lg. 25 (Chatelain, Pl. xxiv).

PRAEFATIO

identidem etiam duos in Museo Britannico codices, Burn. 157 et Harl. 2681, cum *G G*^s plerumque consentientes.

In duabus prioribus post reditum habitis orationibus contulit Halmius codicem Erlangensem 38 (ε), cui eximias quaedam debemus lectiones, quas ego pace Halmii (*Rh. Mus.* x, p. 323 in annot.) e coniectura ortas esse affirmaverim. Et nimium huic libro tributum esse eo magis adducor ut credam (cf. *facta non est*, in Sen. § 3).¹ quod cum ipse Heidelbergae inspexi lectiones codicis Pithocani ab Halmio iterum post Graevium ex margine exempli Lambiniani [Argentorati 1581] exscriptas (*F*), statim agnovi quam nullius essent pretii: optimae tantum ab Halmio citantur lectiones, cum cod. Erlangensi plerumque congruentes, cum nullum interea faciat verbum quo divinare posses prorsus futilia esse cetera. Igitur 'codicis *F*' nullam omnino rationem habui.

Codicibus Ciceronianis optime suffragantur lemmata scholiastae Bobiensis (*Sch. B.*) quae continentur in palimpsesto illo Vaticano quem edidit A. Maius, et quibus multam nuper insumpsit operam vir doctissimus Th. Stangl. Solus aliquot locis manifesto veram praebet scholiasta scripturam. Sed monendum est, ut qui verba Tullii adnotationis tantum adscribendae causa poneret, eum interdum ita scripsisse ut, licet aliqua omiserit aut transposuerit, integra semper videretur

¹ Proinde ut iam in codd. Gemblacensi et Erfurtensi tralatum est, ita proprias et peculiares habet verborum commutationes cod. ε: in Sen. § 2 *summus decretis*, § 12 *sordidata ad eum*, § 17 *praedam tuam*, § 22 *copiis omnibus*, § 24 *quod mihi si nullum esset aliud*, § 25 *cum in clarissimus*, § 29 *amicos mihi*, § 31 *meam dignitatem*, § 32 *exeritu eodem*, § 33 *me nunc*, § 38 *pacem tantum dedit*. In oratione ad Quirites habita suffragatur cod. Erlangensi contra *III* norm. ille Palatinus (p), § 2 *ingenium eorum*, § 4 *denique Iudi*, § 5 *ularrum*, § 12 *res confecta* G, ibid. *vi summi*, § 14 *nulla*

PRAEFATIO

constare verborum complexio: quod qui reputabit satis intelliget cur Sest. § 49 *unus rem publicam bis servari* scripserim, non *unus bis r. p. servari* (cf. Madvigium, *Opusc.* i. 414).

Clarkii exemplum secutus operam dedi ut editionum veterum lectiones per has orationes accuratius redderem. Et praecipue quidem commemorandae sunt duae principes, A. D. 1471 typis impressae, altera Romae (ed. R.) altera Venetiis (ed. V.), deinde ed. Iuntina prima, A. D. 1415 a Nic. Angelio curata, cui iure complures in hoc volumine emendationes restituiimus quae sub aliorum nominibus notuerunt. Idem potest et de Andrea Naugerio praedicari, qui Aldinam primam (1519) curasse perhibetur et postquam multas in Gallia Hispaniaque bibliothecas excussit tertiam denum Iunianam (1534) prelo emisit.¹ Commemorandae sunt etiam ante Lambinianam edd. A. censiana quarta (1531), Hervagiana (1534), Aldina (cuius ante P. Manutio) 1540-46, Roberti et Caroli Stephanorum (1538 et 1554).

Auctoritate codicum diligenter inter se comparata, id egimus per hunc libellum ut semper in una quaque oratione ad textus primarii scripturam perveniamus, utque, si mendosa certis indicii arguatur, adhibeatur ci—ut Madvigii utamur verbis—coniectura via et ratione ingrediens. Hac certe in trutina meas ipsius emendationes velim expensas, inter quas liceat enumerare *in Senatu* §§ 4, 9, 13, 35: *ad Quirites* §§ 2, 19, 20, 23: *de Domo* §§ 12, 50, 62, 65, 80, 107: *pro Sestio* §§ 2, 7, 15, 24, 37, 40, 50, 78, 89, 110, 141, 145: *in Vatinius*

¹ Priorem et alteram Naugerii vindemiationes signis distinximus. Naugerius 1, et Naugerius 2.

PRAEFATIO

§§ 7, 9: *de Provinciis Consularibus* §§ 5, 9, 29, 36: *pro Balbo* §§ 3, 11, 19, 25.¹

Gratias ago plurimas viro doctissimo K. Busche, qui benignissime mecum plures in his orationibus emendationes per litteras communicavit. Inter nostrates multum Iacobo S. Reid et Alberto C. Clark acceptum refero, quorum hic me, postquam folia perlegit prelo emissa, consilio et auctoritate magnopere adiuvit.

*Scrībham Montis Regio Canadensium
Mense Octobri, MCCCXX.*

*Vide The Classical Quarterly, = Cl. Qu. J., vol. p. 260-271, et iv
p. 171-179.*

M. TVLLI CICERONIS
ORATIO CVM SENATVI GRATIAS
EGIT

SIGLA

- P* = cod. Paris. 7794, saec. ix
- B* = cod. Bern. 136, saec. xii-xiii e cod. *P* descriptus
- Σ* = cod. Paris. 14749, ineunte saec. xv e cod. *B* descriptus
- H* = cod. Harleianus 4927, saec. xii
- G* = cod. Gemblacensis, nunc Bruxellensis 5345, saec. xii
- b* = cod. S. Marci 255 (Lag. 6), saec. xv
- k* = cod. Paris. 7779, anno 1459 scriptus
- c* = cod. Oxon. Canonici 226, saec. xv
- 5* = codd. *kc*
- ε* = cod. Erlangensis, anno 1466 scriptus
- l* = cod. Bern. 254, saec. xv
- e* = cod. Palatinus 1525, anno 1467 scriptus
- s* = cod. Monacensis 15734, saec. xv
- Schol* = lemmata Scholiastae Bobiensis

M. TVLLI CICERONIS

ORATIO CVM SENATVI GRATIAS
EGIT

Si, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me
fratremque meum liberosque nostros meritis parum vobis
cumulate gratias egero, quaeso obtestorque ne meae naturae
potius quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuen-
5 dum putetis. Quae tanta enim potest existere ubertas ingeni,
quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredi-
bile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos
universa promerita non dicam complecti orando, sed per-
censere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me
10 fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui
dignitatem, qui ordinem, qui   unas, qui amplissimam rem
publicam, qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui
denique nosmet ipsos nobis reddidistis. Quod si parentes,
carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patri-
15 monium, libertas, civitas tradita est. si deos inimortalis,
quorum beneficio et haec tenuimus et ceteris rebus aucti
sumus, si populum Romanum, cuius honoribus in amplissimo
consilio et in altissimo gradu dignitatis atque in hac omnium
terrarum arce conlocati sumus, si hunc ipsum ordinem, a
20 quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati, im-

4 id trib. *HGhk et pler.* : adtrib. *PBZe*   7 posset *Gle*   9 enu-
merando *b²s*   12 qua . . . iucundius *s. l. P²*

mensum quiddam et infinitum est quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, decorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa iudicia nobis uno tempore omnia reddidistis, ut, cum multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia dis immortalibus debeamus, haec antea singula per illos habuimus, nunc universa per vos recipiarimus.

Itaque, patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos esse adepti videmur. Quod enim tempus erit unquam cum vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur? Qui illo ipso tempore cum vi ferro metu minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum me universi revocavistis referente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro, quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem et minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meae: postea quam vobis decernendi potestas non est permissa per eum tribunum plebis qui, cum per se rem publicam lacerare non posset, sub alieno scelere delituit, numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab iis consulibus qui vendiderant flagitavistis. Itaque vestro studio atque auctoritate perfectum est ut ipse ille annus, quem ego mihi quam patriae malueram esse fatalem, octo tribunos haberet qui et promulgarent de salute mea et ad vos saepe numero referrent. Nam consules modesti legumque metuentes impediabantur lege, non ea quae de me, sed ea quae de ipsis lata erat, quam meus inimicus promulgavit ut, si revixissent ii qui haec paene delerunt, tum ego redirem; quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo

1 debemus b² Lamb 11 cum quo Hbkes 18 non est permissa ut Angelus ita H²bk et in P s. l. manus recentissima: facta non est e 20 delituit e. deluit P¹B: del vit P²Gkt: diruit Hb²s 23 ut e Par. 7774. et in P man. rec. om. rel. 24 octo e: hoc PB: hos Gt: cum Hk 27 quam Lamb. cum codd. (promulgavisset Ernesti;

rem publicam futuram si, cum hostes atque interfectores rei
publicae revixissent, ego non revertissem. Idemque illo ipso
tamen anno, cum ego cessissem, princeps autem civitatis
non legum praesidio sed parietum vitam suam tueretur, res
5 publica sine consulibus esset, neque solum parentibus per-
petuis verum etiam tutoribus annuis esset orbata, senten-
tias dicere prohiberemini, caput meae proscriptionis reci-
taretur, numquam dubitastis meam salutem cum communi
salute coniungere. Postea vero quam singulari et prae-
10 stantissima virtute P. Lentuli consulis ex superioris anni
caligine et tenebris lucem in re publica Kalendis Ianuariis
dispicere coepistis, cum Q. Metelli, nobilissimi hominis
atque optimi viri, summa dignitas, cum praetorum tribu-
norum plebis paene omnium virtus et fides rei publicae
15 subvenisset, cum virtute gloria rebus gestis Cn. Pompeius
omnium gentium, omnium saeculorum, omnis memoriae
facile princeps tuto se venire in senatum arbitraretur, tantus
vester consensus de salute mea fuit ut corpus abesset meum,
dignitas iam in patriam revertisset. Quo quidem mense 6
20 quid inter me et meos inimicos interesset existimare po-
tuistis. Ego meam salutem deserui, ne propter me civium
vulneribus res publica cruentaretur: illi meum reditum non
populi Romani suffragiis sed flumine sanguinis intercluden-
dum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil
25 sociis, nihil regibus respondistis; nihil iudices sententiis,
nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit;
mutum forum, elinguem curiam, tacitam et fractam civitatem
videbatis. Quo quidem tempore, cum is excessisset qui 7
caedi et flammæ vobis auctoribus restiterat, cum ferro et
30 facibus homines tota urbe volitantis, magistratuum tecta
impugnata, deorum templa inflammata, summi viri et claris

2 Idemque scripsi: itaque *codd. praeter e* (atque) 3 tamen *om.*
H: tum *k* 6 vos *ante* sententias *ad ? K. Lehmann* 17 non
arbitr. *e* 18 ut licet corpus *Hb²s, ed. R., et in P s. l. man. rec.*

simi consulis fascis fractos, fortissimi atque optimi tribuni plebis sanctissimum corpus non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro confectumque vidistis. Qua strage non nulli permoti magistratus partim metu mortis, partim desperatione rei publicae paululum a mea causa recesserunt: 5 reliqui fuerunt quos neque terror nec vis, nec spes nec metus, nec promissa nec minae, nec tela nec faces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent.

4 Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostrae vitae fortunae memoriae nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium 10 animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si rei publicae reddidisset. Qui ut est designatus, numquam dubitavit sententiam de salute mea se et re publica dignam dicere: cum a tribuno plebis vetaretur, cum praeclarum caput recitaretur ne quis ad vos referret, ne quis 15 decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo lesset, totam illam, ut ante dixi, proscriptionem non legem putavit, qua civis optime de re publica meritis nominatim sine iudicio una cum senatu rei publicae esset ereptus. Vt vero iniiit magistratum, non dicam quid egit 20 prius, sed quid omnino egit aliud nisi ut me conservatovestram 9 in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? Di immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul *populi Romani* fuit! quanto maius dedissetis si superiore anno fuisset! Nec enim eguissem 25 medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine atque optimo civi et viro, Q. Catulo, non saepe unum consulem improbum, duo vero numquam excepto illo Cinnano tempore fuisse; qua re meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus 30

20 egerit *Hbks* 24 p. R. fuit *scripti*: prefuit s. l. *Hc*, et ita *bks*:
om. *Prell.*: fuit *Mamutius*: est e quanto quo quanto *Hbks*, ed. *R.*
28 duo *P¹H*: duos *B⁵t* 29 numquam post Romam conditam e,
Kayscr cinnano e: germano *P¹* (*dein del.*: om. *Bt*): cesonino in
ing. PG⁵ (-ini *Hs*,

in re publica consul esset ; quod vere dixerat si illud de duo-
 bus consulibus, quod ante in re publica non fuerat, perenne
 ac proprium manere potuisset. Quod si Q. Metellus illo tem-
 pore consul fuisset [inimicus], dubitatis quo animo fuerit in
 5 me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse
 adscriptoremque videatis? Sed fuerunt ii consules quorum
 mentes angustae humiles pravae, oppletae tenebris ac sor-
 dibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris,
 magnitudinem tanti imperi nec intueri nec sustinere nec
 10 capere potuerunt,—non consules, sed mercatores provincia-
 rum ac venditores vestrae dignitatis ; quorum alter a me
 Catilinam, amatorem suum, multis audientibus, alter Cethe-
 gum consobrinum reposcebat ; qui me duo sceleratissimi
 post hominum memoriam non consules sed latrones non
 15 modo deseruerunt, in causa praesertim publica et consulari,
 sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solum suo
 sed etiam vestro ceterorumque ordinum spoliatum esse
 voluerunt. Quorum alter tamen neque me neque quem
 quam fefellit. Quis enim ullam ullius boni spem haberet
 20 in eo cuius primum tempus aetatis palam fuisset ad omnis
 libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte
 corporis potuisset hominum impuram intemperantiam pro-
 pulsare? qui cum suam rem non minus strenue quam
 postea publicam confecisset, egestatem et luxuriam dome-
 25 stico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus con-
 fugisset, neque vim praetoris nec multitudinem creditorum
 nec bonorum proscriptionem effugere potuisset? qui in
 magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto
 egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset, ac
 30 minore quidem cum rei publicae detrimento quam quod

2 non om. e : Wolfio auct. sed. Kayser 4 inimicus sed. Halm :
 non inim. Hbks. Num etsi inim.? (§ 25) 6 ii duo Hbs 7 parvae
 Ghee 11 a s. l. Pl. vell. : auct. Halmio om. edd. 20 omnes P
 vell. praeter se omnium 24 luxuriam Hbks Verr. v, § 80 27
 qui codd. praeter se quo 30 quam quo com. Garat.

intra moenia nefarius hostis praedoque versatus est? quo
 inspectante ac sedente legem tribunus plebis tulit ne auspiciis
 obtemperaretur, ne obnuntiare concilio aut comitiis, ne legi
 intercedere liceret, ut lex Aelia et Fufia ne valeret, quae
 nostri maiores certissima subsidia rei publicae contra tri-
 12 bunicios furores esse voluerunt? Idemque postea, cum in-
 numerabilis multitudo honorum de Capitolio supplex ad
 eum sordidata venisset, cumque adulescentes nobilissimi
 cunctique equites Romani se ad lenonis impudicissimi pedes
 abiecissent, quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium 10
 lacrimas verum etiam patriae preces repudiavit! Neque eo
 contentus fuit, sed etiam in contionem ascendit eaque dixit
 quae, si eius vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus,
 se Nonarum Decembrium quae me consule fuissent elivique
 Capitolini poenas ab equitibus Romanis esse repetiturum. 15
 Neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit com-
 pellavit, Lucium vero Lamiam, equitem Romanum, prae-
 stanti dignitate hominem et saluti meae pro familiaritate, rei
 publicae pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus
 exire ex urbe iussit. Et cum vos vestem mutandam cen- 20
 suissetis cunctique mutassetis atque idem omnes boni iam
 ante fecissent, ille unguentis oblitus cum toga praetexta, quam
 omnes praetores aedilesque tum abiecerant, inrigit squa-
 lorem vestrum et luctum gratissimae civitatis, fecitque, quod
 nemo umquam tyrannus, ut quo minus occulte vestrum ma- 25
 lum gerneretis nihil diceret, ne aperte incommoda patriae
 6 lugeretis ediceret. Cum vero in circo Flaminio non a tri-
 13 buno plebis consul in contionem, sed a latrone archipirata

12 ascendit *P*: descendit *BZt*: ascendit *GHb5* & 17 Lucium *P*
rell. praeter s. L. Lamiam & : iam *PHGc* all. 20 ex & *prob.*
Zielinski : om. *rell.* 25 cum quom *anti* quo minus *add. J. S. Reid*
 26 nihil diceret *codd.* : nihil terreret *Reid* : nihil se intercedere edi-
 ceret *Madv.* : nihil diceret esse quod obstaret *Lehmann* : *nun* nihil
 diceret impedire? ne aperte . . . ediceret s. *l. Pz* : om. *Madv.* Cf. *Sest.*
xiv. Plaut. § 87. edictaque suo non luctum patribus conscriptis sed indicia
luctus ademerant : in *Ps.* § 18 *maerorem relinquit, maeroris aufers*
insignit

productus esset, primum processit, qua auctoritate vir! vini
 somni stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravi
 bus oculis, fluentibus buccis: pressa voce et temulenta,
 quod in civis indemnatos esset animadversum, id sibi dixit
 5 gravis auctor vehementissime displicere. Vbi nobis haec
 auctoritas tam diu tanta latuit? cur in lustris et helluationi-
 bus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tam diu
 cessavit? Nam ille alter Caesoninus Calventius ab adule-
 scentia versatus est in foro, cum cum praeter simulatam
 10 versutamque tristitiam nulla res commendaret, non con-
 silium, non dicendi copia, non rei militaris, non cognoscen-
 dorum hominum studium, non liberalitas. Quem praeteriens
 cum incultum horridum maestumque vidisses, etiam si agre-
 stem et inhumanum existimares, tamen libidinosum et per-
 15 ditum non putares. Cum hoc homine an cum stipite in foro 14
 constitisses, nihil crederes interesse: sine sensu, sine sapore,
 clinguem, tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modo
 abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam
 libidinosus, quam impurus, quam intemperans, non ianua
 20 receptis sed pseudothyro intromissis voluptatibus! Cum
 vero etiam litteris studere incipit et belua immanis cum
 Graeculis philosophari, tum est Epicureus non penitus illi
 disciplinae, quaecumque est, deditus, sed captus uno verbo
 voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis qui
 25 dies totos de officio ac de virtute disserunt, qui ad laborem,
 ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur,
 sed eos qui disputent horam nullam vacuum voluptate esse

3 blaes voce *Gertz* 10 versutamque *PB*: victamque *ee*: irri-
 tamque *HG¹bes*: irritatamque *k* non consilium, non dicendi copia,
 non *scripti* (*cf.* § 15 non consilio neque eloquentia): non inconsulta
 (non *cos.* *Gs* studium non dicendi vitia iura *bs*) *PB et pler.*: non iuris
 studium non dicendi non *ee*: non vis consilii non iuris civilis prudentia
Muell.) non dicendi facultas non scientia *Lamb.* 15 putares *e*:
 putasti *PBHk*: putasses *s* stipite *b²e*: stipe *P¹*: etiope *P²*: ethiope
Bt: stipe vel aethiope *G* 21 litteris *cod. Erfurt. G² et*: litteras
PBI¹ss belua *e*: veluus (*corr.* heluus) *P*: beluus *B*: helluo *bs*: *om.* II
 27 disputant *Lamb. in mg.*

debere, in omni parte corporis semper oportere aliquod
 15 gaudium delectationemque versari. His utitur quasi prae-
 fectis libidinum suarum, hi voluptates omnis vestigant atque
 odorantur, hi sunt conditores instructoresque convivi, idem
 expendunt atque aestimant voluptates sententiamque dicunt
 et iudicant quantum cuique libidini tribuendum esse videat-
 20 tur. Horum ille artibus eruditus ita contempsit hanc pru-
 dentissimam civitatem ut omnis suas libidines, omnia flagitia
 latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in
 7 forum detulisset. Is nequaquam me quidem-- cognoram 10
 enim propter Pisonum adfinitatem quam longe hunc ab hoc
 genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset-
 sed vos populumque Romanum non consilio neque eloquen-
 tia, quod in multis saepe accidit, sed rugis supercilioque
 16 decepit. Luci Piso, tunc ausus es isto oculo, non dicam 15
 isto animo, ista fronte, non vita, tanto supercilio, non enim
 possum dicere tantis rebus gestis, cum A. Gabinio consociare
 consilia pestis meae? Non te illius unguentorum odor, non
 vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis in eam
 cogitationem adducebat, ut cum illius re similis fuisses, 20
 frontis tibi integimento ad occultanda tanta flagitia diutius
 uti non liceret? Cum hoc coire ausus es ut consularem
 dignitatem, ut rei publicae statum, ut senatus auctoritatem,
 ut civis optime meriti fortunas provinciarum foedere ad-
 25 diceres? Te consule, tuis edictis et imperiis senatui populi 25
 Romani non est licitum non modo sententiis atque auctori-
 tate sua, sed ne luctu quidem ac vestitu rei publicae sub-
 17 venire? Capuaene te putabas, in qua urbe domicilium
 quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tem-
 pore, an Romae, in qua civitate omnes ante vos consules 30

7 pudēt. ε Hahn

10 Is nequaquam me quidem *Muell.* : is me, quamquam me quidem equidem *P² BIIb.* non *codd.*, *edd.* 15 Luci*PBG* : L. *Hes.*

16 non vita, non ista mente ε

17 rebus ε. *om.**rell.* tantibus gestis *P²* : tantis gestis *P corr.*, *BIIk all.*) 21 integum.

ε 22 hoc tu ε

29 sicut eras eo tempore *scl. Garat.*, *Hahn*

senatui paruerunt? Tu es ausus in circo Flaminio pro-
 ductus cum tuo illo pari dicere te semper misericordem
 fuisse? quo verbo senatum atque omnis bonos, tum cum
 a patria pestem depellerent, crudelis demonstrabas fuisse.
 5 Tu misericors me, adfinem tuum, quem comitiis prae-
 rogativae primum custodem praefeceras, quem Kalendis
 Ianuariis tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis
 rei publicae tradidisti; tu meum generum, propinquum tuum,
 tu adfinem tuam, filiam meam, superbissimis et crudelissimis
 10 verbis a genibus tuis reppulisti; idemque tu clementia ac
 misericordia singulari, cum ego una cum re publica non tri-
 bunico sed consulari ictu concidissem, tanto scelere tantaque
 intemperantia fuisti ut ne unam quidem horam interesse
 paterere inter meam pestem et tuam praedam, saltem dum
 15 conticisceret illa lamentatio et gemitus urbis! Nondum 18
 palam factum erat occidisse rem publicam, cum tibi arbitria
 funeris solvebantur: uno eodemque tempore domus mea
 diripiebatur, ardebat, bona ad vicinum consulem de Palatio,
 de Tusculano ad item vicinum alterum consulem defere-
 20 bantur cum, isdem operis suffragium ferentibus, eodem gla-
 diatore latore, vacuo non modo a bonis sed etiam a liberis
 atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur,
 senatu vero oppresso et afflicto, duobus impiis nefariisque
 consulibus aerarium provinciae legiones imperia donabantur.
 25 Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis, 8
 summa tribunorum plebis praetorumque fide et diligentia
 sublevati. Quid ego de praestantissimo viro, T. Annio, 19
 dicam, aut quis de tali cive satis digne umquam loquetur?
 Qui cum videret sceleratum civem aut domesticum potius
 30 hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum, sin
 ipsa iudicia vis impediret ac tolleretur, audaciam virtute, furo-

2 pare P semper om. Schol. 4 depellerent] expellerent ed. R.:
 depulisse n. et: depulissent t. Lamb.: tum... depellerent om. vell., fort.
 recte. Nam habet Schol. Quo verbo ceteros demonstrabas crudeles
 fuisse 5 tuis post comitiis add. e, ante com. G 7 rogaras ce:
 rogabas P. vell. 8 rei pub. om. Schol

rem fortitudine, temeritatem consilio, manum copiis, vim vi
 esse superandam, primo de vi postulavit; postea quam ab
 eodem iudicia sublata esse vidit, ne ille omnia vi posset
 efficere curavit; qui docuit neque tecta neque templa neque
 forum nec curiam sine summa virtute ac maximis opibus et 5
 copiis ab intestino latrocinio posse defendi; qui primus post
 meum discessum metum bonis, spem audacibus, timorem
 10 huic ordini, servitutem depulit civitati. Quam rationem pari
 virtute animo fide P. Sestius secutus pro mea salute, pro
 vestra auctoritate, pro statu civitatis nullas sibi inimicitias, 10
 nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen vitan-
 dum unquam putavit; qui causam senatus, exagitata
 contionibus improborum, sic sua diligentia multitudini com-
 mendavit ut nihil tam populare quam vestrum nomen, nihil
 tam omnibus carum aliquando quam vestra auctoritas vide- 15
 retur; qui me cum omnibus rebus quibus tribunus plebis
 potuit defendit, tum reliquis officiis, iuxta ac si tace-
 frater esset, sustentavit; cuius ego clientibus, libertis, familia,
 copiis, litteris ita sum sustentatus ut meae calamitatis non
 21 adiutor solum, verum etiam socius videretur. Iam cete- 20
 rorum officia ac studia vidistis, quam cupidus mei C. Cestilius,
 quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid
 M. Cispus? cui ego ipsi parenti fratrique eius sentio quan-
 tum debeam: qui, cum a me voluntas eorum in privato
 iudicio esset offensa, publici mei benefici memoria priva- 25
 tam offensionem oblitteraverunt. Iam T. Fadius, qui mihi
 quaestor fuit, M. Curtius, cuius ego patri quaestor fui, studio
 amore animo huic necessitudini non defuerunt. Multa de
 me C. Messius et amicitiae et rei publicae causa dixit:
 22 legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabri- 30
 cius si, quae de me agere conatus est, ea contra vim et

1 eolis P. om. Bb manum manu Hb5 5 neque e 7 spem e:
 set P1: et P2H et plor. 21 ac suppl. Halm: studiaque k et ed. R.:
 [studia] Kays. 23 M. Cispus ce Sest. § 76: mospius PH 24
 a me mea G: mihi Hs 30 speratim PB: speciatim Gb2ks

ferrum perficere potuisset, mense Ianuario nostrum statum
 reciperassemus; quem ad salutem meam voluntas impulit,
 vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. Iam vero prae- 9
 tores quo animo in me fuerint vos existimare potuistis, cum
 L. Caccilius privatim me suis omnibus copiis studuerit
 sustentare, publice promulgarit de mea salute cum collegis
 paene omnibus, directoribus autem bonorum meorum in ius
 adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius statim
 designatus sententia sua quam esset cara sibi mea salus
 10 declaravit. Omnia officia C. Septimi, Q. Valeri, P. Crassi, 23
 Sex. Quinctili, C. Cornuti summa et in me et in rem publi-
 cam constiterunt.

Quae cum libenter commemoro, tum non invitus non
 nullorum in me nefarie commissa praetereo. Non est mei
 11 temporis iniurias meminisse, quas ego etiam si ulcisci possem,
 tamen oblivisci mallet: alio transferenda mea tota vita est,
 ut bene de me meritis referam gratiam, amicitias igni per-
 spectas tuear, cum apertis hostibus bellum geram, timidis
 amicis ignoseam, proditores indicem, dolorem profectionis
 12 meae reditus dignitate consoler. Quod si mihi nullum aliud 24
 esset officium in omni vita reliquum nisi ut erga duces ipsos
 et principes atque auctores salutis meae satis gratus iudicarer,
 tamen exiguum reliquae vitae tempus non modo ad refe-
 rendam verum etiam ad commemorandam gratiam mihi
 25 relictum putarem. Quando enim ego huic homini ac liberis
 eius, quando omnes mei gratiam referent? Quae memoria,
 quae vis ingeni, quae magnitudo observantiae tot tantisque
 beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto et
 iacenti consularem fidem dextramque porrexit, qui me a
 30 morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem
 vocavit, qui tanto amore in me, studio in rem publicam fuit

8-10 Num fecerit, . . . declaravit?

17 amicitia sequi P²B¹18 tuear *ee*: tuen *P* (corr. tunc: tē *B*, amicitias . . . tuear *om. HGs*)19 indicem *scripsi*: non indicem *codd.*: non vindicem *ut Hottom*20 *stab*: vindicem *Madv.*: convincam *Muell.*31 revocavit *b²7*

ut excogitaret quem ad modum calamitatem meam non modo
 levaret sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius,
 quid praeclarius mihi accidere potuit quam quod illo re-
 ferente vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rem
 publicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum et 5
 prope dissipatum, restituendum et defendendum venirent?
 ut, qua voce ter omnino post Romam conditam consul usus
 esset pro universa re publica apud eos solum qui eius vocem
 exaudire possent, eadem voce senatus omnis ex omnibus
 agris atque oppidis civis totamque Italiam ad unius salutem 10
 defendendam excitaret. Quid ego gloriosius meis posteris
 15 potui relinquere quam hoc, senatu... iudicasse, qui civis me
 non d...ndisset, eum rem publicam salvam noluisse? Itaque
 tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas
 valuit ut dedecus et flagitium se committere putaret, si qui 15
 non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multi-
 tudo Romam et paene Italia ipsa venisset, vos frequentis-
 simos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam
 vim naturae bonitas haberet et vera nobilitas, intellegere
 potuistis. Nam Q. Metellus, et inimicus et frater inimici, 20
 perspecta vestra voluntate omnia privata odia deposuit: quem
 P. Servilius, vir cum clarissimus tum vero optimus mihi que
 amicissimus, et auctoritatis et orationis suae divina quadam
 gravitate ad sui generis communisque sanguinis facta virtu-
 tesque revocavit, ut haberet in consilio et fratrem ab inferis, 25
 socium rerum mearum, et omnis Metellos, praestantissimos
 civis, paene ex Acheronte excitatos, in quibus Numidicum
 illum [Metellum], cuius quondam de patria discessus honestus

3 referente ϵ : rente P : suffragium ferente $B\Sigma t$: petente $GH\S s$
 9 omnis ex ϵ : ex k : omi $vell.$ 15 dedecus et flagitium $\epsilon\epsilon$:
 deus flagitium PB : omnis flag Hs 19 et Ge : ut P^1 : aut $P^2BHb\S$
 25 ab inferis $secl. Lamb.$ 28 Metellum $auct. Manut. del. Halm$
 honestus omnibus sed luctuosus tamen $Halmio auct. Muell$: honestis
 omnibus ne in Bt , sane G , om. $Hbks$, luctuosus tandem $P vell.$
praeter ee (molestus omnibus ipsi ne luctuosus quidem)

ORATIO POST FEDITVM IN SENATV HABITA 10 15

omnibus, sed luctuosum tamen visus est. Itaque divinitus 26
 exstitit non modo salutis defensor, qui ante hoc unum benefi-
 cium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor dignitatis meae.
 Quo quidem die cum quadringenti decem septem essetis, ma-
 5 gistratus autem omnes adessent, dissensit unus, is qui sua lege
 coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die
 cum rem publicam meis consiliis conservatam gravissimis
 verbis et plurimis iudicassetis, idem consul curavit ut eadem
 a principibus civitatis in contione postero die dicerentur;
 10 cum quidem ipse egit ornatissime meam causam, perfecitque
 astante atque audiente Italia tota ut nemo cuiusquam con-
 ducti aut perditii vocem acerbam atque inimicam bonis
 posset audire. Ad haec non modo adiumenta salutis sed 11
 etiam ornamenta dignitatis meae reliqua vos idem ad- 27
 15 didistis: decrevistis ne quis ulla ratione rem impediret;
 qui impedisset, graviter molesteque laturos—illum contra
 rem publicam salutemque bonorum concordiamque civium
 facturum, et ut ad vos de eo statim referretur; meque etiam,
 si diutius calumniarentur, redire iussistis. Quid? ut age-
 20 rentur gratiae, qui e municipiis venissent? quid? ut ad
 illam diem, res cum redissent, rogarentur ut pari studio
 convenirent? quid? denique illo die, quem P. Lentulus
 mihi fratrique meo liberisque nostris natalem constituit, non
 modo ad nostram verum etiam ad sempiterni memoriam
 25 temporis, quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime
 maiores comitia iusta dici haberique voluerunt, arcessivit in
 patriam, ut eadem centuriae quae me consulem fecerant
 consulatum meum comprobarent—eo die quis civis fuit qui 28
 fas esse putaret, quacumque aut aetate aut valetudine esset,

1 divinitus ex. *Muell.*: exstitit ee: dimittit s dimittitur *rell.* *praeter* 5
 (hic fuit, et ita *Angelius*) 2 unum *codd.* *praeter* e (suum): unicum
coni. Halm: divinum *Koch*: novum *Muell.* 4 cum vos e essetis
P. rell. *praeter* bks (senatores essetis, ex septem. *credo*) 16 qui id
Gb5s vos graviter e 18 de eo *Ge*: eo *PB*: ea *b5s* 19 ut
iis Lamb. 28 eo die *Madv.*: quo die *codd.*

non se de salute mea sententiam ferre? Quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius ordinumque omnium, quando illa dignitate rogatores diribitores custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino non reducti sumus in patriam sicut non 5 nulli clarissimi cives, sed equis insignibus et curru aurato reportati.

- 29 Possum ego satis in Cn. Pompeium unquam gratus videri? qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum salutem populi Romani et 10 conservatam per me et coniunctam esse cum mea dixerit; qui causam meam prudentibus commendavit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua com- presserit, bonos excitarit; qui populum Romanum pro me tamquam pro fratre aut pro parente non solum hortatus sit, 15 verum etiam obsecravit; qui cum ipse propter metum diminutionis et sanguinis domo se teneret, iam a superioribus tribunis petierit ut de salute mea et promulgarent et referrent; qui in colonia nuper constituta cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor, vim et 20 crudelitatem privilegi auctoritate honestissimorum hominum et publicis litteris consignavit, princepsque Italiae totius praesidium ad meam salutem implorandum putavit; qui cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos 12 30 necessarios mihi amicos redderet elaboravit. Quibus autem 25 officiis T. Anni beneficia remunerabor? cuius omnis ratio, cogitatio, totus denique tribunatus nihil aliud fuit nisi constans perpetua fortis invicta defensio salutis meae. Quid de P. Sestio loquar? qui suam erga me benivolentiam et fidem non solum animi dolore sed etiam corporis vulneribus 30 ostendit.

5 non solum reducti *Hb5*

(ut *P2 s. l., B1*

iam *PB1*: etiam *rell.*

16 cum et: om. *P rell.*

22 consignavit *codd.*

sicut *codd. pler.*: ita ut *ε*: om. *P1*

ipse om. *t*

17

Vobis vero, patres conscripti, singulis et egi et agam gratias : universis egi initio, quantum potui, satis ornate agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in me praecipua merita multorum, quae sileri nullo modo possunt, tamen
 5 huius temporis ac timoris mei non est conari commemorare beneficia in me singulorum : nam difficile est non aliquem, nefas quemquam praeterire. Ego vos universos, patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed ut in ipsis dis immortalibus non semper eosdem atque alias alios solemus
 10 et venerari et precari, sic in hominibus de me divinitus meritis : omnis erit aetas mihi ad eorum erga me merita praedicanda atque recolenda, hodierno autem die nominatim 31 a me magistratibus statui gratias esse agendas, et de privatis uni, qui pro salute mea municipia coloniasque adisset, populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam
 15 quam vos secuti mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis, laborantem mutatione vestis et prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vultum
 20 solebant : in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta qui mea pericula non modo suo praesidio sed etiam vestra deprecatione nudarunt.

Quibus ego rebus obiectis, cum mihi privato confligendum 32 viderem cum eodem exercitu quem consul non armis sed
 25 vestra auctoritate superaram, multa mecum ipse reputavi. Dixerat in contione consul se clivi Capitolini poenas ab 13 equitibus Romanis repetiturum : nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur ; aditus templorum erant non solum praesidiis et manu verum etiam demolitione
 30 sublatis. Alter consul, ut me et rem publicam non modo

2 ab initio *ee* 4 sileri *BH et pler.* : silere *P¹ all.* possunt *PBHk all.* : possum *codd. pler.* 11 meritis : sic *distinxi.* * Certe desideratur conferenda aut vix satis (erit) *Mueller* : sed *cf. ad Quin. § 9* propinqui . . . mihi ad deprecandam calamitatem meam non fuerunt

desereret sed etiam hostibus rei publicae proderet, pactionibus se suorum praemiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos magnoque exercitu, quem ego inimicum mihi fuisse non dico, tacuisse, cum diceretur esse
 33 inimicus, scio. Duae partes esse in re publica cum putarentur, altera me deposcere propter inimicitias, altera timide defendere propter suspicionem caedis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod numquam infitiando suspicionem hominum curamque minuerunt. Qua re cum viderem senatum ducibus
 10 orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum, servos simulatione conlegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnis Catilinae paene isdem ducibus ad spem caedis et incendiorum esse revocatas, equites Romanos proscriptionis, municipia vastitatis,
 15 omnis caedis metu esse permotos, potui, potui, patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris me vi armisque defendere, nec mihi ipsi ille animus idem meus vobis non incognitus defuit. Sed videbam, si vicissem praesentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos; si
 20 victus essem, multis bonis et pro me et mecum etiam post me esse pereundum, tribunicii sanguinis ultores esse praesentis, meae mortis poenas iudicio et posteritati reservari. Nolui, cum consul communem salutem sine ferro
 34 defendissem, meam privatus armis defendere, bonosque viros
 25 lugere malui meas fortunas quam suis desperare; ac, si solus essem interfectus, mihi turpe, si cum multis, rei publicae funestum fore videbatur. Quod si mihi aeternam esse aerumnam propositam arbitrarer, morte me ipse potius quam sempiterno dolore multassem. Sed cum viderem me non
 30 diutius quam ipsam rem publicam ex hac urbe afuturum,

1 pactionibus *PHbk*: petitionibus *Bt* 2 se *Halm*: eos *codd.* 8
 dicebantur *ε* in hoc *codd.* praeter *ε* hoc¹, *ε* in huius², *b* (ii huius³):
 ii hoc *com. Halm* 18 ipsi *Heumann*: ipse *codd.* 26 at
GHk

neque ego illa exterminata mihi remanendum putavi, et illa,
 simul atque revocata est, me secum pariter reportavit. Me
 cum leges, mecum quaestiones, mecum iura magistratuum,
 mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam
 ■ frugum ubertas, mecum deorum et hominum sanctitates
 omnes et religiones afuerunt. Quae si semper abessent,
 magis vestras fortunas lugerem quam desiderarem meas; sin
 aliquando revocarentur, intellegebam mihi cum illis una esse
 redeundum. Cuius mei sensus certissimus testis est hic 35
 10 idem qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui omnibus pro-
 vincialibus ornamentis commodisque depositis totam suam
 quaesturam in me sustentando et conservando conlocavit.
 Qui si mihi quaestor imperatori fuisset, in fili loco fuisset;
 nunc certe erit in parentis, cum fuerit *consors* non imperi
 15 sed doloris mei.

Quapropter, patres conscripti, quoniam in rem publicam 36
 sum pariter cum re publica restitutus, non modo in ea de-
 fendenda nihil minuiam de libertate mea pristina, sed etiam
 adaugebo. Etenim si eam tum defendebam cum mihi aliquid 15
 20 illa debebat, quid nunc me facere oportet cum ego illi pluri-
 mum debeo? Nam quid est quod animum meum frangere aut
 debilitare possit cuius ipsam calamitatem non modo nullius
 delicti, sed etiam divinorum in rem publicam beneficiorum
 testem esse videatis? Nam importata est quia defenderam
 25 civitatem, et mea voluntate suscepta est, ne a me defensa
 res publica per eundem me extremum in discrimen vocare-
 tur. Pro me non ut pro P. Popilio, nobilissimo homine, 37
 adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum
 Romanum est deprecata, non ut pro Q. Metello, summo et
 30 clarissimo viro, spectata iam adolescentia filius, non L. et

1 remanendum amplius e 2 est om. PB 13 imperatori et
 14. 15 cum fuerit... mei del. Garat. 14 consors scripsi: quaestor
 codd. (ex quae s. que = quaere ortum esse putat A. C. Clark. cf. ad
 Mur. § 51: verbum amissum potest esse consors, particeps, socius:
 quaestor (anno) non imperi K. Busche 18 imminuiam e 23
 divinorum PB: duorum e binorum Madv. 24 Nam et e

37 ORATIO POST REDITVM IN SENATV HABITA

C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus
 Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii,
 Scipiones, Metellarum filii flentes ac sordidati populo Ro-
 mano supplicaverunt; sed unus frater, qui in me pietate
 filius, consiliis parens, amore, ut erat, frater inventus est, 5
 squalore et lacrimis et cotidianis precibus desiderium mei
 nominis renovari et rerum gestarum memoriam usurpari
 coegit. Qui cum statuisset, nisi per vos me reciperasset,
 eandem subire fortunam atque idem sibi domicilium et vitae
 et mortis deponere, tamen numquam nec magnitudinem 10
 negoti nec solitudinem suam nec vim inimicorum ac tela
 38 pertinuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum et
 defensor adsiduus, summa virtute et pietate, C. Piso gener,
 qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias adfinis mei,
 propinqui sui, consulis, qui Pontum et Bithyniam quae- 15
 stor prae mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de
 P. Popilio decrevit, numquam in hoc ordine de Q. Metello
 mentio facta est: tribuniciis sunt illi rogationibus interfectis
 inimicis denique restituti, cum alter eorum senatui paruisset,
 alter vim caedemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui 20
 hac hominum memoria tertius ante me consularis tempestate
 civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus,
 sed reditu suo senatum cunctum paene deleuit. Nulla de
 illis magistratuum consensio, nulla ad rem publicam defen-
 dendam populi Romani convocatio, nullus Italiae motus, 25
 39 nulla decreta municipiorum et coloniarum exstiterunt. Qua re,
 cum me vestra auctoritas arcessierit, populus Romanus vo-
 carit, res publica imploravit, Italia cuncta paene suis umeris
 reportavit, non committam, patres conscripti, ut, cum ea mihi
 sint restituta quae in potestate mea non fuerunt, ea non ha- 30
 beam quae ipse praestare possim, praesertim cum illa amissa
 reciparim, virtutem et fidem numquam amiserim.

3 Metellarum *Manut.* : -orum *codd.* 8 per vos me *Hb5s* : me per
 vos e : me *om. Prell.* 10 deponere *Madv.* : -eret *codd* 27 arces-
 sierit e *Par.* 7774 : arcesserit *PRH* : accersierit *Gl2cs*

M. TVLLI CICERONIS
ORATIO CVM POPVLO GRATIAS
EGIT

SIGLA

- P* = cod. Paris. 7794, saec. ix
- B* = cod. Bern. 136, saec. xii-xiii e cod. *P* descriptus
- Σ* = cod. Paris. 14749 ineunte saec. xv e cod. *B* descriptus
- H* = cod. Harleianus 4927, saec. xii
- G* = cod. Gemblacensis, nunc Bruxellensis 5345, saec. vii
- b* = cod. S. Marci 255 (Lag. 6), saec. xv
- k* = cod. Paris. 7779, anno 1459 scriptus
- c* = cod. Oxon. Canonici 226, saec. xv
- 5* = codd. *k*²
- g* = cod. Paris. 16228, saec. xv
- t* = cod. Bern. 254, saec. xv
- e* = cod. Palatinus 1525, anno 1467 scriptus
- s* = cod. Monacensis 15734, saec. xv
- Schol.* = lemmata Scholiastae Bobiensis
- Commemoratur interdum *w* (Guelferbytanus 205) e cod. *Σ* descriptus

M. TVLLI CICERONIS
ORATIO CVM POPVLO GRATIAS
EGIT

Quon precatus a Iove Optimo Maximo ceterisque dis im-
mortalibus sum, Quirites, eo tempore cum me fortunasque
meas pro vestra incolumitate otio concordiaque devovi,
ut, si meas rationes unquam vestrae saluti anteposuissem,
5 sempiternam poenam sustinerem mea voluntate susceptam,
sin et ea quae ante gesseram conservandae civitatis causa
gessissem et illam miseram profectionem vestrae salutis
gratia suscepissem, ut quod odium scelerati homines et au-
daces in rem publicam et in omnis bonos conceptum iam
10 diu continerent, id in me uno potius quam in optimo quoque
et universa civitate defigerent,—hoc si animo in vos liberos-
que vestros fuisset, ut aliquando vos patresque conscriptos
Italiamque universam memoria mei misericordia desiderium-
que teneret: eius devotionis me esse convictum iudicio
15 deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiae,
confessione inimicorum, beneficio divino immortalique vestro
maxime laetor. *Namque*, Quirites, etsi nihil est homini magis
optandum quam prospera aequabilis perpetuaque fortuna

11 et in *dett.* defigerent *Hotoman* cf. *Verr. Act. Pr.* § 7 : deficeret
codd. (deferrent *b.*, deflecerent *k.* : desaeviret *Gesner* : patetieret *Reid* :
num expleretur aut defervesceret ? 13 misericordia desiderium-
que *Gl.* : misericordiaque desiderium *P. coll.* *secl.* desiderium *Ilalm*
17 Namque, Quirites *scripsi* : Quirites *codd.* laetor. Quirites. Et si
ed. R. Et si enim *Hotom.* : Quare etsi *om.* Quirites *Mader., Muell*

secundo vitae sine ulla offensione cursu, tamen, si mihi tranquilla et placata omnia fuissent, incredibili quadam et paene divina, qua nunc vestro beneficio fruor, laetitiae voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi ab natura datum est quam sui cuique liberi? mihi vero et propter indulgentiam meam et propter excellens eorum ingenium vita sunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit umquam iucundius quam mihi meus frater: non tam id sentiebam cum fruebar quam tum cum carebam, et postea quam vos me illi et mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quenique delectat: reliquae meae fortunae recuperatae plus mihi nunc voluptatis adferunt quam tum incolumes adferebant. Amicitiae, consuetudines vicinitates, clientelae ludi denique et dies festi quid haberent voluptatis carendo magis intellexi quam fruendo. Iam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata inlustriora videntur quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, di immortales! dici vix potest quid caritatis, quid voluptatis habeat; quae species Italiae, quae celebritas oppidorum, quae forma regionum, qui agri, quae fruges, quae pulchritudo urbis, quae humanitas civium, quae rei publicae dignitas, quae vestra maiestas! Quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar ut nemo magis; sed tamquam bona valetudo iucundior est iis qui e gravi morbo recreati sunt quam qui numquam aegro corpore fuerunt, sic haec omnia desiderata magis quam adsidue percepta delectant. Quorsum igitur haec disputo? quorsum? ut intellegere possitis neminem umquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestram

2 *pacata dett.* 3 *Num laetitia et volup. (pro Sulla § 91)* 7
 tantae voluptati . . . quantae *Schol., Halm* 13 quam tum incolumes
l.g. 25, Holom.: quantum incolumitate *P. corr.* quam tum incolumita-
tis, et ita B. rel.: quam tum in incolumitate *Halm* 20 habeat
Lamb.: habet *codd.* 25 iis *Schol.*: iis *rell.* e *om. Schol.*

magnitudinem multitudinemque beneficiorum quae in me
 fratremque meum et liberos nostros contulistis non modo au-
 gere aut ornare oratione, sed enumerare aut consequi possit.
 A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus,
 5 a vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem incognitum
 qualis futurus esset dederunt, vos spectatum et incredibili
 pietate cognitum reddidistis. Rem publicam illis accepi
 temporibus eam quae paene amissa est, a vobis eam reci-
 peravi quam aliquando omnes unius opera servatam iudica-
 10 verunt. Di immortales mihi liberos dederunt, vos reddidistis.
 Multa praeterea a dis immortalibus optata consecuti sumus :
 nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus care-
 remus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim
 singulos adsecuti, nunc a vobis universos habemus, ut quan-
 15 tum antea parentibus, quantum dis immortalibus, quantum
 vobismet ipsis, tantum hoc tempore universum cuncto po-
 pulo Romano debeamus.

Nam cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est ut 6
 eam complecti oratione non possim, tum in studiis vestris tanta
 20 animorum declarata est voluntas ut non solum calamitatem
 mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini.
 Non enim pro meo reditu ut pro P. Popili, nobilissimi 3
 hominis, adulescentes filii et multi praeterea cognati atque
 adfines deprecati sunt, non ut pro Q. Metello, clarissimo
 25 viro, iam spectata aetate filius, non L. Diadematus consu-
 laris, summa auctoritate vir, non C. Metellus censorius, non
 eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum
 petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones : per-
 multi enim tum Metelli aut Metellarum liberi pro Q. Metelli
 30 reditu vobis ac patribus vestris supplicaverunt. Quod si

1 quae c. all. et add. s. l. H; qua P¹: quā Bz b cell. 8 vobis eam
 ks all.: vob. iam codd. pler. 12 careremus b². all.: caruerimus codd.
 pler. (cf. valer. § 10): caruissems bkg 21 detraxistis Gee: de-
 traxeritis 5 26 Q. Metell. bksq 29 aut Met. . . Metelli
 s. l. P²: aut Met. lib. del. Hal'n Metellarum PBb: -orum codd.
 pler. (in Sen. § 37)

ipsius summa dignitas maximaeque res gestae non satis vale-
rent, tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium
squalor, maiorum natu lacrimae populum Romanum movere
7 potuerunt. Nam C. Mari, qui post illos veteres clarissimos
consularis, hac vestra patrumque memoria, tertius ante me 5
consularis subiit indignissimam fortunam praestantissima sua
gloria, dissimilis fuit ratio; non enim ille deprecatione rediit,
sed in discessu civium exercitu se armisque revocavit. At
me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo
armorum ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, divina 10
quaedam et inaudita auctoritas atque virtus, fratrisque miser-
rimi atque optimi cotidianae lacrimae sordisque lugubres a
8 vobis deprecatae sunt. Frater erat unus qui suo squalore
vestros oculos inflecteret, qui suo fletu desiderium mei me-
morianque renovaret; qui statuerat, Quirites, si vos me sibi 15
non reddidissetis, eandem subire fortunam; tanto in me
amore exstitit ut negaret fas esse non modo domiciliū, sed
ne sepulcro quidem se a me esse seiunctum. Pro me prae-
sente senatus hominumque praeterea viginti milia vestem
mutaverunt, pro eodem me absente unius squalorem sordis- 20
que vidistis. Unus hic, qui quidem in foro posset esse, mihi
pietate filius inventus est, beneficio parens, amore idem qui
semper fuit frater. Nam coniugis miserae squalor et luctus
atque optimae filiae maeror adsiduus filique parvi desiderium
mei lacrimaeque pueriles aut itineribus necessariis aut ma- 25
4 gnam partem tectis ac tenebris continebantur. Qua re hoc
maius est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini
propinquorum sed nobismet ipsis nos reddidistis.
9 Sed quem ad modum propinqui, quos ego parare non

1 valerent *5s*; valent *codd. pler.*; valebant *Halm.* Cf. *Balb.* § 1
2 filii *Nangerius* (1); illi *codd.*; illa *ed. R.* 11 auctoritas *codd.*
praeter P. inaudita satque; pietas *Ern., Halm.* 20 eodem me *mg.*
Σbt: eodem *cod. Lamb.*; eo *PBw*; eo me *Gee*; me *5* 21 qui
quidem *cod. Lallemand.*; quidem *Prell.* qui demum *b²cs* adesse
mihi, pietate *Halm.* 22 idemque *P¹* 23 parvuli *cs all.* 25
aut itin. *PB.* aut om. *vell.*

potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non fuerunt,
 sic—illud quod mea virtus praestare debuit—adiutores au-
 ctiores hortatoresque ad me restituendam ita multi fuerunt ut
 longe superiores omnis hac dignitate copiaque superarem.
 5 Numquam de P. Popilio, clarissimo ac fortissimo viro, num-
 quam de Q. Metello, nobilissimo et constantissimo cive,
 numquam de C. Mario, custode civitatis atque imperi vestri,
 in senatu mentio facta est. Tribunicii superiores illi roga-
 tionibus nulla auctoritate senatus sunt restituti, Marius vero
 10 non modo non a senatu sed etiam oppresso senatu est resti-
 tutus. Nec rerum gestarum memoria in reditu C. Mari sed
 exercitus atque arma valuerunt; at de me ut valeret semper
 senatus flagitavit, ut aliquando proficeret, cum primum licuit,
 frequentia atque auctoritate perferit. Nullus in eorum reditu
 15 motus municipiorum et coloniarum factus est; at me in pa-
 triam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi inimicis
 interfectis magna civium caede facta reducti sunt. Quibus
 20 a quibus eiectus sum provincias obtinentibus, inimico autem,
 optimo viro et mitissimo, consule altero consule referente re-
 ductus sum, cum is inimicus, qui ad meam perniciem veni-
 suam communibus hostibus praeberet, spiritu dumtaxat
 viveret re quidem infra omnis mortuos amandata esset.
 25 le P. Popilio L. Opimius, fortissimus consul, 5
 numquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat ini-
 micus, sed ne is quidem qui secutus est, M. Antonius, homo
 eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut popu-
 lum est cohortatus; at pro me superiores consules semper
 ut referrent flagitati sunt; sed veriti sunt ne gratiae causa
 facere viderentur, quod alter mihi adfinis erat, alterius cau-
 30 sam capitis receperam; qui provinciarum foedere infrenati

1 affuerunt *bs* 12 valeret *k*; valerem *c*; valuerunt *PB*; leges va-
 lerent *h²* 13 proficeret *c* *all.*; perficeretur *P* et *codd.* *pler.* 14
 perfecit *P* *rell.* *praeter* *Gec* perfregit 19 consule *huc* *add.* *Maull.*
Made. *auct.*; altero consule, consule refer. *Momms.* *Halm.* 20 aut
 et *bks* *all.*; om. *Gec* 30 infrenati *Koch.* *Maull.*; irinati *P* et *pler.*;
 irritaqui *Gl*; irritati *eks*; irretiti *Naugerius* 1°. *Halm.* devincti *Schmidt*

totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiae
gemitum pertulerunt. Kalendis vero Ianuariis postea quam
orba res publica consulis fidem tamquam legitimi tutoris
imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostrae
vitae, fortunae, memoriae, nominis, simul ac de sollemni
deorum religione rettulit, nihil humanarum rerum sibi prius
12 quam de me agendum iudicavit. Atque eo die confecta res
esset, nisi is tribunus plebis quem ego maximis beneficiis
quaestorem consul ornaram, cum et cunctus ordo et multi
eum summi viri orarent, et Cn. Oppius socer, optimus vir, 10
ad pedes flens iaceret, noctem sibi ad deliberandum postu-
lasset; quae deliberatio non in reddenda, quem ad modum
non nulli arbitrabantur, sed, ut patefactum est, in augenda
mercede consumpta est. Postea res acta est in senatu alia
nulla: cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen 15
perspecta senatus, causa ad vos mense Ianuario deferre-
batur.
13 Hic tantum interfuit inter me et inimicos meos. Ego, cum
homines in tribunali Aurelio palam conscribi centuriarique
vidissem, cum intellegerem veteres ad spem caedis Catilinae
copias esse revocatas, cum viderem ex ea parte homines, 20
cuius partis nos vel principes numerabamur, partim quod
mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores
esse aut desertores salutis meae, cum duo consules empti
pactione provinciarum auctores se inimicis rei publicae tradi-
dissent, cum egestatem avaritiam libidines suas viderent 25
expleri non posse nisi *me* constrictum domesticis hostibus
dedidissent, cum senatus equitesque Romani flere pro me ac
mutata veste vobis supplicare edictis atque imperiis vetaren-
tur, cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum

5 sollemni deorum *Halmio auct. Muell.*: solem de *P. rel.* *praeter w*
(sollemnii de) 10 Oppius *PB*: Pompeius *rell.* 13 arbitra-
bantur *Naugerius* (1): arbitrantur *codd.* 15 voluntate *Lg.* 24: et
voluntate *rell.* 16 perspecta *Angelius*: perfecta *codd.* ad] apud
P. rel. 17 quantum *Madv.* 26 me *suppl. Naugerius* (1) 27
equitesque *k et corr. et*: equites *rell.*

nibus foedera reconciliationesque gratiarum sanguine meo
 concirentur, cum omnes boni non recusarent quin vel pro me
 vel mecum perirent, armis decertare pro mea salute nolui,
 quod et vincere et vinci luctuosum rei publicae fore putavi.
 5 At inimici mei, mense Ianuario cum de me ageretur, cor- 14
 poribus civium trucidatis flumine sanguinis meum reditum
 intercludendum putaverunt. Itaque, dum ego absum, eam 6
 rem publicam habuistis ut aequae me atque illam restituendam
 putaretis. Ego autem in qua civitate nihil valeret senatus,
 10 omnis esset impunitas, nulla iudicia, vis et ferrum in foro
 versaretur, cum privati parietum se praesidio non legum
 tuerentur, tribuni plebis vobis inspectantibus vulnerarentur,
 ad magistratuum domos cum ferro et facibus iretur, con-
 sulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa in-
 15 cenderentur, rem publicam esse nullam putavi. Itaque
 neque re publica exterminata mihi locum in hac urbe esse
 duxi, nec, si illa restitueretur, dubitavi quin me secum
 ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum 15
 P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis
 20 rei publicae periculosissimis temporibus aedilis curulis me
 consule omnium meorum consiliorum particeps periculorum-
 que socius fuisset, dubitarem quin is me confectum consu-
 laribus vulneribus consulari medicina ad salutem reduceret?
 Hoc duce, conlega autem eius, clementissimo atque optimo
 25 viro, primo non adversante, post etiam adiuvente, reliqui
 magistratus paene omnes fuerunt defensores salutis meae;
 ex quibus excellenti animo virtute auctoritate praesidio
 copiis T. Annii et P. Sestius praestanti in me benivolentia
 et divino studio exstiterunt; eodemque P. Lentulo auctore
 30 et pariter referente conlega frequentissimus senatus, uno

1 que add. Koch: reconciliationes bks: ac recon. Klotz: reconcilia-
 tione P. rell. 3 decertari Klotz 7 dum Halmio auct. Kays.,
 Muell.: cum codd. (cum ego afui k Halm) 11 parietum se Halm
 (se ante privati k): parietum Hb²cs: parietis PBG. e

dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus
 potuit verbis amplissimis ornavit, salutem vobis municipiis
 16 coloniis omnibus commendavit. Ita me nudum a pro-
 pinquis, nulla cognatione munitum, consules, praetores, tri-
 buni plebis, senatus, Italia cuncta semper a vobis deprecata 5
 est, denique omnes qui vestris maximis beneficiis honori-
 busque sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non so-
 lum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam
 rerum mearum gestarum auctores testes laudatores fuerunt.
 7 Quorum princeps ad cohortandos vos et ad rogandos fuit 10
 Cn. Pompeius, vir omnium qui sunt, fuerunt, erunt, virtute
 sapientia gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico
 eadem omnia dedit quae universae rei publicae, salutem,
 otium, dignitatem. Cuius oratio fuit, quem ad modum
 accepi, tripertita; primum vos docuit meis consiliis rem 15
 publicam esse servatam, causamque meam cum communi
 salute coniunxit, hortatusque est ut auctoritatem senatus,
 statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis; tum
 me in perorando posuit vos rogari a senatu, rogari ab equiti-
 bus Romanis, rogari ab Italia cuncta, deinde ipse ad ex- 20
 tremum pro mea vos salute non rogavit solum verum etiam
 17 obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo quan-
 tum hominem homini debere vix fas est. Huius consilia,
 P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti me in
 eo loco, in quo vestris beneficiis fueram, isdem centuriis 25
 quibus conlocaratis reposuistis. Eodem tempore audistis
 eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplis-
 simos homines, principes civitatis, omnis consularis, omnis
 praetorios eadem dicere, ut omnium testimonio per me
 unum rem publicam conservatam esse constaret. Itaque 30

6 honoribusque *P et cod. f. rr.* (et honor. 5): honoribus *Ilg* 7
 ab eodem *b² Harl. 2681*: ab eadem *vell.* (*om. Hb5 s*) 19 me *del.*
edd. vet. vos *om. e, secl. Halm* 24 me *hic suppl. Halm, post in*
co ed. R. 30 unum *om. Hb5 all.*

cum P. Servilius, gravissimus vir et ornatissimus civis, dixisset opera mea rem publicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium, L. Gelli: qui quia suam classem adtemptatam magno cum suo periculo paene sensit, dixit in contione vestrum, si ego consul cum fui non fuisset, rem publicam funditus interituram fuisse.

En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, 8
18 tanta consensione Italiae, tanto studio bonorum omnium, causam agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, dis denique immortalibus frugum ubertate copia vilitate redditum meum comprobantibus, mihi meis rei publicae re-
15 stitutus, tantum vobis quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primum, qua sanctissimi homines pietate erga deos immortalis esse soleant, eadem me erga populum Romanum semper fore, numenque vestrum aequae mihi grave et sanctum ac deorum immortalium in omni vita futurum: deinde,
20 quoniam me in civitatem res publica ipsa reduxit, nullo me loco rei publicae defuturum. Quod si quis existimat me aut 19 voluntate esse mutata aut debilitata virtute aut animo fracto, vehementer errat. Mihi quod potuit vis et iniuria et sceleratorum hominum furor detrahare, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id omne manet et permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium,—quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate non solum cum iis qui haec delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit,—eum tamen vidi, cum esset
30 summa senectute, non modo non infracto animo propter

4 eodem b²s 7 vestra Naugerius (1) 9 En ego tot H⁵s all.: ergo tot Manit.: en ego P codd. pler.: horum ego b: his ego Halm 11 causam com. Halm: cum (=cam) codd. pler.: om. Hks 14 mihi H⁵s: se mihi vell. 17 me c Halm: ante eadem k: ante semper Hs: om. P et codd. pler. Fort. ca me; cf. § 17 25 id omne scripsi: ideo P et codd. pler. idoe id mihi Hs: id k Halm 28 iis Gc: his vell.

magnitudinem calamitatis, sed confirmato atque renovato.
 20 Quem egomet dicere audiui tum se fuisse miserum cum
 careret patria quam obsidione liberavisset, cum sua bona
 possideri ab inimicis ac diripi audiret, cum adolescentem
 filium videret eiusdem socium calamitatis, cum in paludibus
 demersus concursu ac misericordia Inturnensium corpus
 ac vitam suam conservaret, cum parva navicula pervectus in
 Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque
 venisset: recuperata vero sua dignitate se non commissurum
 ut, cum ea quae amiserat sibi restituta essent, virtutem
 animi non haberet quam numquam perdidisset. Sed hoc
 inter me atque illum interest, quod ille, qua re plurimum
 potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis, ego qua con-
 sumitur oratione, quoniam illi arti in bello ac seditione
 21 locus est, huic in pace atque otio. Quamquam ille animo 15
 irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat, ego de ipsis
 amicis tantum quantum mihi res publica permittit cogitabo.
 9 Denique, Quirites, quoniam me quattuor omnino hominum
 genera violarunt, unum eorum qui odio rei publicae, quod
 eam ipsis invitis conservaram, inimicissimi mihi fuerunt, 20
 alterum, qui per simulationem amicitiae nefarie me prodide-
 runt, tertium, qui cum propter inertiam suam eadem adsequi
 non possent, inviderunt laudi et dignitati meae, quartum,
 qui cum custodes rei publicae esse deberent, salutem meam,
 statum civitatis, dignitatem eius imperi quod erat penes ipsos 25
 vendiderunt: sic ulciscar facinora singula, quem ad modum

2 cum *HS*: om. *P* (si *P²* *rell.*) 7 traiecit *bkg* 10 amiserit
Wisk. auct. Halm 11 quam qui, et *mg.* 14 oratione
scripsi: arte *Wolffo auct. ante* utar *add. Kays.*, post utar *Halm*: pietate
ante utar *II*: post utar *bS*: facultate *Klotz*: lenitate *I amb.*: acqui-
 tate *K. Busche*: vi *Momms.* post consuevi 17 amicis *Zulin-*
ski: inimicis *codd.* permittet *bk Halm* 20 invitis *bk*: corvitis *P¹*:
 convictis *corr. P et rell.* 21 me *Hes all.*: om. *P et pler.* 24 deberent
Ernsti: debuerunt *codd.*: buerint *Heumann* cf. careremus § 5: vale-
 ret § 10 26 facinor singula *codd. praeter P² et* facinorum sin-
 gula: facinora eorum singula *Halm*, qui et facinora singulorum *coni.*
 singulorum (sc. generum, facinora *Muell.*

a quibusque sum provocatus, malos civis rem publicam bene
gerendo, perfidos amicos nihil credendo atque omnia ca-
vendo, invidos virtuti et gloriae serviendo, mercatores pro-
vinciarum revocando domum atque ab iis provinciarum
5 rationem repetendo. Quamquam mihi, Quirites, maiori curae 22
est quem ad modum vobis, qui de me estis optime meriti,
gratiam referam quam quem ad modum inimicorum iniurias
crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendae iniuriae fa-
cilior 1. 2. est quam benefici remunerandi, propterea quod
10 superiorem esse contra improbos minus est negoti quam bonis
exaequari. Tum etiam ne tam necessarium quidem est male
meritis quam optime meritis referre quod debeas. Odium 23
vel precibus mitigari potest vel temporibus rei publicae com-
munique utilitate deponi vel difficultate ulciscendi *contineri*
15 vel vetustate sedari; bene meritos *ne* colas, nec exorari fas
est, neque id rei publicae remittere utique necesse est; neque
est excusatio difficultatis, neque aequum est tempore et die
memoriam benefici definire. Postremo qui in ulciscendo
remissior fuit, in eo *consilium* aperte laudatur; at gravissime
20 vituperatur qui in tantis beneficiis quanta vos in me centu-
listis remunerandis est tardior, neque solum ingratus, quod
ipsum grave est, verum etiam impius appelletur necesse est.
Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio pecuniae
debitae, propterea quod pecuniam qui retinet non dissolvit,

2 gerendo b5g. et mg. Σ: regendo vell. de Dom. § 1. 4 iis k.
his vell. 5 ratione repetenda Pl all. expetenda ei) Qui-
rites Halm: quin i.e. quir. P all.: quam Gee: om. Hbs. maioris
BΣ 14 contineri scripsi, Gwat. secutus cf. § 1: distineri 1:
teneri codd. 15 ne l.g. 25. Kays., ante bene Halm: quin H5s:
om. P et codd. pler.: ut bene mer. Jap 16 remittere Gwat.:
petere codd. utique Lamb., Halm: utrumque Procr. utrumque
sic nll: rependere) verum neque Jap 19 in eo consilium aperte
laudatur scripsi de Dom. § 2: in eorum (meorum et) aperte Pl
aperte con), P et ita vell. utitur codd. praeter b5 Harl. 2681: mox aperte
laudatur: in eo suo iure aperte utitur Momms., Halm: in ea re
venia certe utitur Koch: non fere reprehenditur Madv. 23
Atque... habet dissolvit om. k all. cf. pro Plancio § 68: Off ii. § 69
et pecuniae debitae k: et pecunia debita P et codd. pler.

9 23 ORATIO POST REDITVM AD QVIRITES

qui reddidit non habet : gratiam et qui rettulit habet, et qui habet dissolvit.

10 Quapropter memoriam vestri benefici colam benivolentia
24 sempiterna, *nec tantum* dum anima exspirabo mea, sed etiam
cum me *vita defecerit*, illa monumenta vestri in me benefici 5
permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repro-
mitto semperque praestabo, mihi neque in consiliis de re
publica capiendis diligentiam neque in periculis a re publica
propulsandis animum neque in sententia simpliciter ferenda
fidem neque in hominum voluntatibus pro re publica laeden- 10
dis libertatem nec in perferendo labore industriam nec in
vestris commodis augendis grati animi benivolentiam de-
25 futuram. Atque haec cura, Quirites, erit infixā animo meo
sempiterna, ut cum vobis, qui apud me deorum immortalium
vim et numen tenetis, tum posteris vestris cunctisque genti- 15
bus dignissimus ea civitate videar quae suam dignitatem
non posse se tenere, nisi me reciperasset, cunctis suffragiis
iudicavit.

1-2 qui reddidit . . . dissolvit *ad inani paginam add. P²* 4 nec
tantum dum *scripsi* : cum *codd. praeter bks* non solum cum, *ut est in edd.*
vett.) *w* (tum et cum) expirabo *codd.* : expirabit *Madv.* 5 vita
defecerit illa *scripsi* : vita defecerit multa *Madv., Muell.* : ulla *P et*
codd. pler. (cum nulla *Gee* : cum mortuo *b5 vulg.*) 9 referenda *b5*
all. : e re publ. ferenda *Jeep* 16 ea *HGb5s* : ex *PBeet*

M. TVLLI CICERONIS
DE DOMO SVA AD PONTIFICES
ORATIO

SIGLA

- P* = cod. Paris. 7794, saec. ix
B = cod. Bern. 136, saec. xii-xiii e cod. *P* descriptus
Σ = cod. Paris. 14749 ineunte saec. xv e cod. *B* descriptus
w = cod. Guelferbytanus 205, e cod. *Σ* descriptus
H = cod. Harleianus 4927, saec. xii
G = cod. Gemblacensis, nunc Bruxellensis 5345, saec. xii
b = cod. S. Marci 255 (Lag. 6), saec. xv
k = cod. Paris. 7779, anno 1459 scriptus
c = cod. Oxon. Canonici 226, saec. .xv
5 = codd. *kc*
M = cod. Med. xlviii. 8 (Lg. 8)
l = cod. Bern. 254, saec. xv
e = cod. Palatinus 1525, anno 1467 scriptus
s = cod. Monacensis 15734, saec. xv
Schol. = lemmata Scholiastae Bobiensis

M. TVLLI CICERONIS
DE DOMO SVA AD PONTIFICES
ORATIO

CVM multa divinitus, pontifices, a maioribus nostris inventa
atque instituta sunt, tum nihil praeclarius quam quod eisdem
et religionibus deorum immortalium et summae rei publicae
praeesse voluerunt, ut amplissimi et clarissimi cives rem pu-
blicam bene gerendo religiones, religiones sapienter inter-
pretando rem publicam conservarent. Quod si ullo tempore
magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio ac pote-
state versata est, haec profecto tanta est ut omnis rei publicae
dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, arae, foci, di-
penates, bona, fortunae, domicilia vestrae sapientiae, fidei,
potestati commissa creditaque esse videantur. Vobis ho-
dierno die constituendum est utrum posthac amentis ac
perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium
praesidio nudare, an etiam deorum immortalium religione
armare malitis. Nam si illa labes ac flamma rei publicae suum
illum pestiferum et funestum tribunatum, quem aequitate
humana tueri non potest, divina religione defenderit, aliae
caerimoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium,
alii interpretes religionum requirendi; sin autem vestra au-
toritate sapientiaque, pontifices, ea quae furore improborum

1 a om. PB   2 quod] quod vos c   4 re p. bene gerenda Muell.
(ut ad Quir. § 21)   5 religiones scripsi ante sapienter: religionibus
codd. (ut pro omnis l. 8 habent PB omnibus): religionum ius Halm:
religionibus sap. interpretandis ut Lange ita k   7 in ut Baier ita
k: ante iudicio cont. Lange   20 post improborum habent l' BZ amore
bonorum (timore bonorum M): om. Hbk

in re publica ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita gesta sunt rescinduntur, erit causa cur consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis iure ac merito laudare possimus. Sed quoniam ille demens, si ea quae per hos dies ego in senatu de re publica sensi vituperasset, aliquem se aditum ad auras vestras esse habiturum putavit, omittam ordinem dandi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cuius exercitationem cum intolerabili petulantia tum etiam diuturna impunitate munivit.

10

2 Ac primum illud a te, homine vesano ac furioso, requiro, quae te tanta poena tuorum scelerum flagitiorumque vexet ut hos talis viros,—qui non solum consiliis suis sed etiam specie ipsa dignitatem rei publicae sustinent —quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompei coniunxerim mihi esse iratos, et aliud de summa religione hoc tempore sensuros ac me absente senserint arbitrere? ‘Fuisti,’ inquit, ‘tum apud pontifices superior, sed iam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior necesse est.’ Itane vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas et inconstantia et crebra tamquam tempestatum sic sententiarum commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum et definitum ius religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum monumentorumque deterret? ‘Tunc es ille,’ inquit, ‘quo senatus carere non potuit, quem boni luxerunt, quem res publica desideravit, quo restituto senatus auctoritatem restitutam putabamus quam primum adveniens prodidisti?’ Nondum de mea sententia dico: impudentiae primum re-

25

1 in re p. ut Orelli ita Hbē: rei p. P et pler.: re p. GMk 2 rescinduntur Rueck: -antur Ernesti 5 pub. om. PBΣ 14 dignitatem rei p. Prell. praeter M et dignitate rem publicam 16 aliud Hbē et in P man. rec.: aliter M, fort. recte (§ 31): alios Prell. alias Ge) 18 tum Holom.: tu codd. (tu inquit Hbē 22 tu Hbē: tunc coni. Hahn: tum PB: tamen tw: totum GMc 29 primam PB)

DE DOMO SUA AD PONTIFICES ORATIO 24

spondebo tunc. Hunc igitur, funesta rei publicae pestis, hunc tu civem ferro et armis et exercitus terrore et consulum scelere et audacissimorum hominum minis, servorum dilectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiae domo et patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere coegisti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum conservandae rei publicae causa confiteris? 'At enim in senatum venire in Capitolium turbulento illo die non debuisti.' Ego vero neque veni et domo me tenui quam diu turbulentum tempus fuit, cum servos tuos, a te iam pridem ad bonorum caedem paratos, cum illa tua consceleratum ac perditorum manu armatos in Capitolium tecum venisse constabat; quod cum mihi nuntiaretur, scito me domi mansisse et tibi et gladiatoribus tuis instamandae caedis potestatem non fecisse. Postea quam mihi nuntiatum est populum Romanum in Capitolium propter metum atque inopiam rei frumentariae convenisse, ministros autem scelerum tuorum perterritos partim amissis gladiis, partim creptis diffugisse, veni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus consul optime de me ac de re publica meritis, cum Q. Metellus, qui cum meus inimicus esset, frater tuus, et dissensionis nostrae et precibus tuis salutem ac dignitatem meam praetulisset, me arcesserent in senatum, cum tanta multitudo civium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocaret, non venire, cum praesertim te iam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam, custodem defensoremque Capitoli templorumque omnium, 'hostem Capitolinum' appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venerim? Vtrum

6 coegisti *Lamb.*: curisti *Pⁱ*: curasti *rell.* 14 scito *Lg.* 9: scio *P^{rell.}* 31 venerim *ut Lehmann ita b*: venire *codd.* Vtrum *P^{Bi}*: utrumne *rell.*

est tempus aliquod quo in senatum venisse turpe sit, an ea
res erat illa de qua agebatur ut rem ipsam repudiare et eos
4 qui agebant condemnare deberem? Primum dico senatoris
esse boni semper in senatum venire, nec cum his sentio qui
statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsum non 5
venire, non intellegentes hanc suam nimiam p^r severantiam
vehementer iis quorum animum offendere voluerint et gra
tum et iucundam fuisse. At enim non nulli propter timorem,
quod se in senatu tuto non esse ardeabantur, discesserunt.
Non reprehendo, nec quaero fueritne aliquid pertimescen- 10
dum: puto suo quemque arbitrato timere oportere. Cur
ego non timuerim quaeris? quia te illinc abisse constabat.
Cur, cum vis boni non nulli putarint tuto se in senatu esse
non posse ego non idem senserim? Cur, cum ego me
existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illi 15
remanserunt? An aliis licet, et recte licet, in meo metu
sibi nihil timere: mihi uni necesse erit et meam et aliorum
vicem pertimescere?

- 9 An quia non condemnavi sententia mea duo consules,
sum reprehendendus? Eos igitur ego potissimum damnare 20
debui quorum lege perfectum est ne ego, indemnatus atque
optime de re publica meritis, damnatorum poenam susti
nerem? Quorum etiam delicta propter eorum egregiam in
me conservando voluntatem non modo me sed omnis bonos
ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum 25

1 venire *Garat.*: venistis *P* ea res erat illa *Halm*: aures re. 1
tila *P*¹ *corr.* aures re illa: aures erigere illa *P*² et *pler.* (an res ma
talis erat ut *Hbk*) 2 eos] eos. consules *coni. Lange* 4 his *P*¹ *rell.*
praeter Gk iis, e is 5 statuerunt... ipsi non venire *Lange*
ipsum *t*: ipsi *rell.* 6 venire *ni codd. praeter PHGM* venirent:
ipsis non venire licere *Jeep* intellegent *P* et *pler.*, *corr. Hbk* 7 et
gratam ut *GMe* ita *PBt*: gratam *Hbk* 15 existimassem *Nange*
rius (1) -avissem *ck*: *om.* *P*¹: extimassem *ed. V*: aestimavissem
P²H *rell.* (-assem *w*) *praeter GMe* (sensissem): putarim *vel* senserim
coni. Halm 16 remanserunt *Mueller, prob. Zúdzinski* § 10¹: rerunt
PBzw: senserunt *GMe*: non idem senserunt *Lange*: restiterunt *A. C.*
Clark: num remuerunt? *Habent edd. R. et V.* illuc in m et ita b
illic ierim *t* An aliis *P² rell. praeter M.* (An eis) et *G* (an meis): *om. P¹*

per eos in meam pristinam dignitatem restitutus meo consilio repudiarem? At quam sententiam dixi? Primum eam quam populi sermo in animis nostris iam ante defixerat, deinde eam quae erat superioribus diebus agitata in senatu, 5 denique eam quam senatus requens tum cum mihi est ad-sensus secutus est: ut neque adlata sit a me res inopinata ac recens, nec, si quod in sententia vitium est, maius sit eius qui dixerit quam omnium qui probarint. At enim 10 liberum senatus iudicium propter metum non fuit. Si timuisse eos facis qui discesserunt, concede non timuisse eos qui remanserunt: sin autem sine his qui tum afuerunt nihil decerni libere potuit, cum omnes adessent, coeptum est referri de inducendo senatus consulto: ab universo senatu reclamatum est. Sed quaero in ipsa sententia, quoniam 15 princeps ego sum eius atque auctor, quid reprehendatur. Vtrum causa novi consili capienti non fuit, an meae partes in ea causa non praecipuae fuerunt, an alio potius confugiendum fuit nobis? Quae causa maior quam fames esse potuit, quam seditio, quam consilia tua tuorumque, qui facultate 20 oblata ad imperitorum animos incitandos renovaturum te tua illis funesta latrocinia ob annonae causam putasti? Frumentum provinciae frumentariae partim non habebant, partim in alias: rras, credo, propter avaritiam venditorum miserant, partim, quo gratius esset tum cum in 25 ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novam mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in praesenti atque ante oculos proposito periculo, neque

1 dignitatem *om. PBΣ* 5 denique *Hahn: de I^a: deinde I²*
1.7: om. G 11 his *P^{rell}* 15 reprehendatur *P:* reprehendatur
III. 1. d. R. et V 18 fuit nobis *Mueller, prob. Zulinski: fuit vis*
codd. unde Quae vis, quae causa *k Nangerius* 21 fuisse vis ut *comi.*
Lange ibi t 21 binum *post latroc. add. codd. fractor II. d. d. cdd.*
ob annonae IIbk per annonae *Made: nonae codd. fler.* Numbiduum
annonae causa ex m. 2. insertum? § 11 ad fin. 21 putasti *Mueller:*
putavisti k vulg. putavit nll. putavit b² 23 credo... vendito-
rum d. l. Kaishu avaritiam *Goetz: varietatem codd. aviditatem*
Hahn 26 sub novum *Arusianus* 27 praesenti *Manutius:*
praesentia codd.: praesenti iam A. C. Clark

id coniectura prospiciebamus, sed iam experti videbamus. Nam cum ingravesceret annona, ut iam plane inopia ac fames non caritas timeretur, concursus est ad templum Concordiae factus, senatum illuc vocante Metello consule. Qui si verus fuit ex dolore hominum et fame, certe consules 5 causam suscipere, certe senatus aliquid consili capere potuit; sin causa fuit annona, seditionis quidem instimulator et concitator tu fuisti, nonne id agendum nobis omnibus 12 fuit ut materiem subtraheremus furori tuo? Quid? si utrumque fuit, ut et fames stimulare homines et tu in hoc ulcere 10 tamquam inguen existeres, nonne fuit eo maior adhibenda medicina quae et illud nativum et hoc inlatum malum sanare posset? Erat igitur et praesens caritas et futura fames; non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei nullo incitante, magnum malum; si 11 Clodi impulsu, 11 usitatum hominis facinerosi scelus; si utrumque, ut et res esset ea quae sua sponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces, videturne ipsa res publica et consulis auxilium implorasse et senatus fidem? Atquin utrumque fuisse perspicuum est; difficultatem annonae 20 summamque inopiam rei frumentariae, ut homines non iam diuturnam caritatem, sed ut famem plane timerent, nemo negat: hanc istum oti et pacis hostem causam arrepturum fuisse ad incendia caedis rapinas nolo, pontifices, suspice- 13 mini, nisi videritis. Qui sunt homines a Q. Metello, fratre 25 tuo, consule in senatu palam nominati, a quibus ille se lapidibus adpetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est, qui te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum 30

6 senatum . . . oportuit *Madv.* 10 ulcere *Hb5 all.*: vicere *P¹*: viscere *P²Bt* 12 inlatum *scripsi*: delictum *codd.*: oblatum *Iu. Mueller* (§ 62; *Acad.* ii, § 48: cf. sublato *pro* subiectos § 106: a te fictum *Jeep*: delicatum *Koch*: adiectum *Madv.* 15 plebei *PBI²*: plebem *G*: plebeio *b5t* 16 facinerosi *P*: -orosi *Brell.* cf. §§ 25, 89: *Sest.* §§ 81, 95)

depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinae, stipator
tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum,
damnatus iniuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator,
obsessor curiae. His atque eius modi ducibus cum tu in
5 annonae caritate in consules, in senatum, in bona fortunas-
que locupletium per causam inopum atque imperitorum
repentinos impetus comparares, cum tibi salus esse in otio
nulla posset, cum desperatis ducibus decuriatos ac descriptos
haberes exercitus perditorum, nonne providendum senatui
10 fuit ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta fax
adhaeresceret?

Fuit igitur causa capiendi novi consili: videte nunc fue- 6
rintne partes meae paene praecipuae. Quem tum Sergius 14
ille tuus, quem Lollius, quem terae pestes in lapidatione
15 illa nominabant? quem annonam praestare oportere dice-
bant? nonne me? Quid? operarum illa concursatio no-
cturna non a te ipso instituta me frumentum flagitabat?
quasi vero ego aut rei frumentariae praefuissem, aut com-
pressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere
20 omnino quicquam aut curatione aut potestate valuissem.
Sed homo ad caedem imminens meum nomen operis edi-
derat, imperitis iniecerat. Cum de mea dignitate in templo
Iovis Optimi Maximi senatus frequentissimus uno isto dis-
sentiente decrevisset, subito illo ipso die carissimam anno-
25 nam necopinata vilitas consecuta est. Erant qui deos 15
immortalis—id quod ego sentio—numine suo redditum meum
dicerent comprobasse; non nulli autem illam rem ad illam
rationem coniecturamque revocabant, qui, quod in meo re-
ditu spes otii et concordiae sita videbatur, in discessu autem
30 cotidianus seditionis timor, iam paene belli depulso metu

8 possit *Lehmann* 10 in hac tanta materie *Savels* ista iacta
Ruck: iacta ista *Muell.* § 63) 16 operarum *Lehmann* §§ 14. 15
puerorum *codd.* 22 Cum] Nam cum aut Cum enim *Lehmann* 27
illam rem] vilitatem *Jesp.* illam *del. Ern.* illam (*ante rationem*) *codd.*
ipsam *Muell.*: aliam *Gesner.*

commutatam annonam esse dicebant; quae quia rursus in
 meo reditu facta erat durior, a me, cuius adventu fore vili-
 7 tatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego deni-
 que non solum ab operis tuis impulsu tuo nominabar, sed
 etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano 5
 universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die
 16 minus valerem, in senatum nominatim vocabar. Veni ex-
 spectatus; multis iam sententiis dictis rogatus sum senten-
 tiam; dixi rei publicae saluberrimam, mihi necessariam.
 Petebatur a me frumenti copia, annonae vilitas: possem 10
 aliquid in ea re necne ratio non habebatur. Flagitabar bo-
 norum expostulatione: improborum convicia sustinere non
 poteram. Delegavi amico locupletiori, non quo illi ita de
 me merito onus illud imponerem—succubissem enim potius
 ipse—sed quia videbam id quod omnes, quod nos de Cn. 11
 Pompeio polliceremur, id illum fide consilio virtute auctori-
 17 tate felicitate denique sua facillime perfecturum. Itaque
 sive hunc di immortales fructum mei reditus populo Ro-
 mano tribuunt, ut, quem ad modum discessu meo frugum
 inopia, fames, vastitas, caedes, incendia, rapinae, scelerum 20
 impunitas, fuga, formido, discordia fuisset, sic reditu ubertas
 agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum,
 iudicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas mecum
 simul reducta videantur, sive egomet aliquid adventu meo,
 consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populi 25
 Romani praestare debui: praesto, promitto, spondeo,—nihil
 dico amplius, hoc quod satis est huic tempori dico,—rem
 publicam annonae nomine in id discrimen quo vocabatur
 8 non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit
 18 praecipue meum, sententia mea reprehenditur? Rem maxi- 30

11 in ea re necne ratio *ut conl. Garat. ita t:* in ea regeneratio *PBz:*
 in ea re . . . ratio *G:* in ea re gerenda *1105* 19 tribuerunt *Lange*
 24 videatur *G* meo consilio auctoritate *s. l. 1²* 25 populi Romani
b Lamb. : -o-o Hk: p. r. aut rr. codl. pler. 28 quo *G¹:* quod *Prell.*

mam fuisse summique periculi, non solum a fame, sed etiam
 a caede incendiis vastitate, nemo negat, cum ad causam
 caritatis accederet iste speculator communium miseriarum,
 qui semper ex rei publicae malis sceleris sui faces inflam-
 5 maret. Negat oportuisse quicquam uni extra ordinem de-
 cerni. Non iam tibi sic respondebo ut ceteris, Cn. Pompeio
 plurima, periculosissima, maxima mari terraue bella extra
 ordinem esse commissa: quarum rerum si quem paeniteat,
 eum victoriae populi Romani paenitere. Non ita tecum 10
 ago; cum his haec a me haberi oratio potest qui ita dispu-
 tant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompeium
 delaturos potissimum; sed se extra ordinem nihil cuiquam
 dare; cum Pompeio datum sit, id se pro dignitate hominis
 ornare et tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem
 15 impediatur Cn. Pompei triumphis, quibus ille, cum esset extra
 ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen
 populi Romani imperiumque honestavit: constantiam probo,
 qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordi-
 nem bellum cum Mithridate Tigraueque gessit. Sed cum 20
 illis possum tamen aliquid disputare: tua vero quae tanta
 impudentia est ut audeas dicere extra ordinem dari nihil
 cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolomaeum, re-
 gem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem
 causa incognita publicasses, populumque Romanum scelere
 25 obligasses, cum in eius regnum bona fortunas patrocini-
 um huius imperi inmisisses, cuius cum patre avo maioribus so-
 cietas nobis et amicitia fuisset, huius pecuniae deportandae

1 fuisse] potuisse *PBI* summi] summique *Muell.*: et summi
Monims. a fame *Halm* (§ 25): ea me *PBI*: eam *HGMke* 2
 cedibus *GMe* 4 ex *P¹*: in *P²* *rell.* 5 Negat] et negas et negant *coni.*
Halm: negatis *Lahneyer*: num Sed negas? decerni dari *D. Serruys*:
 decerna *P¹* 10 his] iis *Muell.* potest *Hb⁵*: est *P¹* *rell.* *prae*
GMe (posset): habenda oratio est *cod. Car. Steph. et in mg. t* 13
 cum] quod *Karsten* 22 Ptolomaeum *codd.*: Ptolem. *k* *edd.* (*Sest.* § 57
 25 patrocini- *codd.* "oxymori figura" *Lange*): latrocini- *post*
Nauger. edd.: patrimonium, (vim) *A. C. Clark*

et, si ius suum defenderet, bello gerendo M. Catonem praec
 11 fecisti. Dices: Quem virum! sanctissimum, prudentissi-
 mum, fortissimum, amicissimum rei publicae, virtute, con-
 silio, ratione vitae mirabili ad laudem et prope singulari!
 Sed quid ad te, qui negas esse verum quemquam ulli rei
 9 publicae extra ordinem praefici? Atque in hoc solum in-
 constantiam redarguo tuam: quem tu in ea re non pro
 illius dignitate produceres, sed pro tuo scelere subdu-
 ceres, quem tuis Sergiis, Lolliis, Titii ceterisque cae-
 dis et incendiorum ducibus obieceras, quem carnificem 10
 civium, quem indemnatorum necis principem, quem
 crudelitatis auctorem fuisse dixeras, ad hunc honorem et
 imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detu-
 listi. Et tanta fuisti intemperantia ut illius tui sceleris ra-
 12 tionem occultare non posses: litteras in contione recitasti 15
 quas tibi a C. Caesare missas diceres 'CAESAR PVLCHRO,'
 cum etiam es argumentatus amoris esse hoc signum, quod
 cognominibus tantum uteretur neque adscriberet 'PRO CON-
 SVLE' aut 'TRIBVNO PLEBI': dein gratulari tibi quod
 M. Catonem a tribunatu tuo removisses, et quod ei dicendi 16
 in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ade-
 misisses. Quas aut numquam tibi ille litteras misit, aut, si
 misit, in contione recitari noluit. At, sive ille misit sive tu
 finxisti, certe consilium tuum de Catonis honore illarum

1 si ius *Hahn*: si quis *codd.* 5 negotio rei pub. *l²*: rei pub. parti
 cont. *Muell.* 7 post verba redarguo tuam habent omnes *codd.* qui in
 ipso Catone: *del. Clark ut gloss. ad in hoc: qui*: vi = videlicet (*Cacc.*
 § 88. Quid in ipso Catone *Mommsen*: Neque in hoc . . . sed etiam
 in ipso Catone *Muell.*: Neque in hoc . . . qui in ipso Catone (*deli-*
gendo inconstans fuit is; nam) quem tu, etc. *Rueck.* in ea re
 scripsi: in eo *codd.* om. *h*: in eo negotio *Hahn* § 23. 8 produceres
 . . . subduceres (cum) quem *Reid*: produxeras . . . subduxeras quem
codd. 12 hunc ad *Reid* 17 quod cognominibus *Lamb.*: cognomi-
 nibus *P¹*: cum nominibus *P² vell. praeter G.Me* (cognominis) 18
 proconsuli *PB vell. praeter G.Me* (proconsul) 19 plebis *Gt all.*
 quod M. ut *Lamb. ita c*: quod idem in posterum M. *P null.* 20 a in
ing. Lamb.: om. *codd.* ei dicendi *Hahn*: dicendi *Madv.*: eidem
 querendi *sic dicendi Lange*: idem *codd.* 23 At *Ernesti*: aut *codd.*
 24 finxisti *P² in ras.* *B vell. praeter M* misisti: protulisti *Ru-*
finianus: fictas protulisti *D. Serruys*: misisse finxisti *Lange*

litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, 23
 cuius eximia virtus, dignitas, et in eo negotio quod gessit
 fides et continentia tegere videretur improbitatem et legis
 et actionis tuae: quid? homini post homines natos turpis
 5 simo, sceleratissimo, contaminatissimo quis illam opinam
 fertilemque Syriam, quis bellum cum pacatissimis gentibus,
 quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam ex
 visceribus aerari, quis imperium infinitum dedit? Cui qui
 dem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem et Ciliciam
 10 ad praetorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio pre-
 tio amplificato Syriam nominatim dedisti. Quid? homini
 taeterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libi-
 dinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim
 populos liberos, multis senatus consultis, etiam recenti lege
 15 generi ipsius liberatos, vinctos et constrictos tradidisti?
 Nonne, cum ab eo merces tui benefici pretiumque provin-
 ciae meo sanguine tibi esset persolutum, tamen aerarium
 cum eo partitus es? Itane vero? tu provincias consularis, 24
 quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non
 20 modo non abstulit a senatu, sed etiam ut necesse esset quo-
 tannis constitui per senatum lege sanxit, eas lege Sempronia
 per senatum decretas rescidisti, extra ordinem sine sorte
 nominatim dedisti non consulibus, sed rei publicae pestibus:
 nos, quod nominatim rei maximae paene iam desperatae
 25 summum virum saepe ad extrema rei publicae discrimina
 delectum praefecimus, a te reprehendemur? Quid tandem? 10
 si quae tum in illis rei publicae tenebris caecisque nubibus
 et procellis, cum senatum a gubernaculis deiecisses, populum
 e navi exturbasses, ipse archipirata cum gæge praedonum
 30 impurissimo plenissimis velis navigares—si quae tum pro-

1 quid *b² all.*: quod *codd. pler.* 6 cum *add. Wescenberg* 8
 visceribus aerarii *Savels, Madc.* § 123: vi Caesaris rebus actis *codd.*
 : vii Gai *Halm* Caesaris rebus actis *Nebuhr* 15 generi *Rolov.*
tellus: soceri *codd.* 21 lege *Holom.*: decreta lege *codd.* per sena-
 tum decretas *Lange*: per senatus decreta *Klotz*

mulgasti constituisti promisisti vendidisti perferre potuisses, ecqui locus orbi terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset?

- 25 Sed excitatus aliquando Cn. Pompei—dicam ipso audiente quod sensi et sentio, quoquo animo auditurus est— 5 excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompei nimium diu reconditus et penitus abstrusus animi dolor subvenit subito rei publicae, civitatemque fractam malis, imminutam ac debilitatam, abiectam metu ad aliquam spem libertatis et pristinae dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariae 10 praeficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni spurcatissimo, praegustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinerosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum et publicum, omnis provincias frumentarias, omnis 15 mancipēs, omnis horreorum clavis lege tua tradidisti; quae ex lege primum caritas nata est, deinde inopia. Impendebat fames, incendia, caedes, direptio: imminebat tuus furor omnium 20 fortunis et bonis. Queritur etiam importuna pestis ex ore impurissimo Sex. Clodi rem frumentariam esse creptam, summisque in periculis eius viri auxilium implorasse rem publicam a quo saepe se et servatam et amplificatam esse meminisset! Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quem ad 25 modum omnes iam di atque homines iudicarunt, conservatoris rei publicae, quem ad modum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem sed nefarium privilegium, lugente

2 ecqui *Halm*; sed qui *codd.* qui *HK*) 5 animo modo *codd.* *prater*
M an. meo *h² all.* (an. me et *ita ed. V.*) 8 imminutam *F. W.*
Schmidt: mutata *codd.*: mutam *Nangerius* (1); mutilatam *Angelius*
 12 facinor. *PBH* 17 ex lege *Halm*: exige *P¹*: ex re *Bell.* Impendebat *It all.*: impediēbat (*inp. PG*) 23 Clodio? *Mueller* 24
 patricida *PB et pler.* fratricida *om. G.M* fratr. soror. *del. Lange*

senatu, maerentibus bonis omnibus, totius Italiae precibus
 repudiatis, oppressa captaque re publica : mihi populo Ro-
 mano implorante, senatu poscente, temporibus rei publi-
 cae flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sen-
 5 tentiam dicere? Qua quidem in sententia si Cn. Pompei 27
 dignitas aucta est coniuncta cum utilitate communi, certe
 laudandus essem si eius dignitati suffragatus viderer qui
 meae saluti opem et auxilium tulisset. Desinant, desinant 11
 homines isdem machinis sperare me restitutum posse labe-
 10 factari quibus antea stantem perculerunt. Quod enim par
 amicitiae consularis fuit umquam in hac civitate coniunctius
 quam fuimus inter nos ego et Cn. Pompeius? quis apud
 populum Romanum de illius dignitate inlustris, quis in
 senatu saepius dixit? qui tantus fuit labor, quae simultas,
 15 quae contentio, quam ego non pro illius dignitate susce-
 perim? qui ab illo in me honos, quae praedicatio de mea
 laude, quae remuneratio benivolentiae praetermissa est?
 Hanc nostram coniunctionem, hanc conspiracy in re 28
 publica bene gerenda, hanc iucundissimam vitae atque offi-
 20 ciorum omnium societatem certi homines fictis sermoni-
 bus et falsis criminibus diremerunt, cum idem illum ut me
 metueret, me caveret, monerent, idem apud me mihi illum
 uni esse inimicissimum dicerent, ut neque ego ab illo quae
 mihi petenda essent satis audaciter petere possem, neque
 25 ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere ex-
 ulceratus, quae meum tempus postularet satis prolixè mihi
 polliceretur. Data merces est erroris mei magna, pontifices, 29
 ut me non solum pigeat stultitiae meae sed etiam pudeat,
 qui, cum me non repentinum aliquod tempus meum, sed
 30 veteres multo ante suscepti et provisi labores cum viro fortis-
 simo et clarissimo coniunxissent, sim passus a tali amicitia

5 in *del. Wolf*   6 esset non coniuncta *Halm*   10 per *P¹*
 11 amicitia consulari *Savels*   13 illustris ut *Lamb.* ita *l²* : indu-
 strius *codd.*   in *Lg. 9 et Lamb.* : om. *P¹* (senatui *P²B* *rell.*)

distrahi *me*, neque intellexerim quibus aut ut apertis inimicis
 obsisterem aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde
 desinant aliquando me isdem inflare verbis: 'Quid sibi iste
 vult? nescit quantum auctoritate valeat, quas res gesserit,
 qua dignitate sit restitutus? Cur ornat eum a quo desertus 5
 30 est?' Ego vero neque me tum desertum puto sed paene
 deditum, nec quae sint in illa rei publicae flamma gesta
 contra me, neque quo modo, neque per quos, patefaciendum
 mihi esse arbitror. Si utile rei publicae fuit haurire me
 unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem, etiam 10
 hoc utile est, quorum id scelere conflatum sit, me occultare
 et tacere. Illud vero est hominis ingrati tacere, itaque
 libentissime praedicabo Cn. Pompeium studio et auctoritate
 aequae *atque* unum quemque vestrum, opibus, contentione,
 precibus, periculis denique praecipue pro salute mea la- 15
 12 borasse. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud dies et
 noctes nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus inter-
 fuit; hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelis-
 simus socius ad comparandam, fortissimus adiutor ad rem
 perficiendam fuit; hic municipia coloniasque adiit; hic Ita- 20
 liae totius auxilium cupientis imploravit, hic in senatu prin-
 ceptus sententiae fuit; idemque cum *sententiam* dixisset, tum
 31 etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit. Qua re
 istam orationem qua es usus omittas licet, post illam sen-
 tentiam quam dixeram de annona pontificum animos esse 25
 mutatos; proinde quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter
 atque ego existimo sentiant, aut quid mihi pro exspectatione
 populi Romani, pro Cn. Pompei meritis erga me, pro ra-
 tione mei temporis faciendum fuerit ignorent, aut etiam, si
 cuius forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, 30

1 *me* add. *Lahmeyer*, post *sim Lange* 2 *invidiosis Lange* 5 a
Hk: om. *PB all.* 8 *patefaciendum PHG*: -endum *Bkt vulg.* 14
atque add. *Klots*: ut *ed. V.* (ut aequae unum *k*) 16 *Publi PBillet*
 22 cum *s. l. velus manus in P.* *sententiam* (*causam* ?) *supplet A. C.*
Clark. Confert Rueck Sest. § 129: cum vir is qui . . . patriae con-
 servatae dedit

mea sententia offendit, alio modo sit constituturus aut de religione pontifex aut de re publica civis quam eum aut caerimoniarum ius aut civitatis salus coegerit.

Intellego, pontifices, me plura extra causam dixisse quam 32
 5 aut opinio tulerit aut voluntas mea; sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate eius orationis quae pertinet ad ipsam causam cognitionemque vestram; quae cum sit in ius religionis et in ius
 10 rei publicae distributa, religionis partem, quae multo est verbosior, praetermittam, de iure rei publicae dicam. Quid 33
 est enim aut tam adrogans quam de religione, de rebus divinis, caerimoniis, sacris pontificum collegium docere conari, aut tam stultum quam, si quis quid in vestris libris
 15 invenerit, id narrare vobis, aut tam curiosum quam ea scire velle de quibus maiores nostri vos solos et consuli et scire voluerunt? Nego potuisse iure publico, legibus iis quibus 13
 haec civitas utitur, quemquam civem ulla eius modi calamitate adfici sine iudicio: hoc iuris in hac civitate etiam tum
 20 cum reges essent dico fuisse, hoc nobis esse a maioribus traditum, hoc esse denique proprium liberae civitatis, ut nihil de capite civis aut de bonis sine iudicio senatus aut populi aut eorum qui de quaque re constituti iudices sint detrahi
 possit. Videsne me non radicitus evellere omnis actiones 34
 25 tuas neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse iure, non fuisse tribunum plebis, hodie esse patricium? Dico apud pontifices, augures adsunt: versor in medio iure publico.

Quod est, pontifices, ius adoptionis? Nempe ut is adoptet

2 pontifex *Gulielmus*: pontifices *codd.* praeter *kM* (-um) *Hbc* (-is)
 5 tulerat *Græv.* 8 causam *ut cod. Cui. Steph. itat*; rem *k*: cognitionem remque vestram *b*; *om. ill.* 11 praetermittens *HGMek*
 24 non *om. tie Lamb.* radicitus . . . neque illud *Osander*: radicitus
 . . . atque illud *Kayser*. 26 hodie hoc *G.* hunc *M.* *om. c.* *Balb.* § 51

qui neque procreare iam liberos possit, et cum potuerit sit expertus. Quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac d'imitatis, quae sacrorum, quaeri a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senator. Liberatorumne causa? At procreare potest; habet uxorem, suscipiet ex ea liberos; exheredabit igitur pater
 35 filium. Quid? sacra Clodiae gentis cur intereunt, quod in te est? quae omnis notio pontificum, cum adoptarere, esse debuit: nisi forte ex te ita quaesitum est, num perturbare rem
 10 publicam seditionibus velles et ob eam causam adoptari, non ut eius filius esses, sed ut tribunus plebis fieres et funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: adprobaverunt. Non actas
 eius qui adoptabat est quaesita, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio, 15 quorum uterque nostra memoria summa senectute alter Oresten, alter Pisonem adoptavit, quas adoptiones sicut alias innumerabilis hereditates nominis pecuniae sacrorum secutae sunt. Tu neque Fonteius es, qui esse debebas, neque patris
 heres, neque amissis sacris paternis in haec adoptiva venisti. 20 Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et quam deservisti et quam polluisti, iure Quiritium legitimo tutelarum et hereditatum relicto, factus es eius filius contra fas cuius
 14 per aetatem pater esse potuisti. Dico apud pontifices: nego
 36 istam adoptionem pontificio iure esse factam: primum quod 25 eae vestrae sunt aetates ut is qui te adoptavit vel fili tibi loco per aetatem esse potuerit, vel eo quo fuit: deinde quod causa quaeri solet adoptandi, ut et is adoptet qui quod natura iam adsequi non potest legitimo et pontificio iure quae-

7 suscepit *b5* ex ea *Ge*: ab ea *M*: iam *P* *rell.* *praeter be* (etiam)
 8 filium? *Boiter* 9 adoptarere *Lamb.*: adoptare *PBe*: -aret
HGMb51 10 perturbare *Bl*: -ari *P¹ rel.* 15 in *Manutius*:
om. codd. 23 hereditatum *PBGt*: -tum *HM5* 26 sunt *GM*:
 sint *P rel.* fili *Par 7771*: illi *P rel.* *praeter M* (filio): cf. ad
Quir. § 6. adopt. loco patris *He* (ed. V.). vel ipse tibi loco filii *k*
 (et ita *Manutius*, *om. ipse*) 27 per aetatem *susp. D. Serruys*
 vel eo quo fuit *del. Jordan*

rat, et ita adoptet ut ne quid aut de dignitate generum aut
de sacrorum religione minuatur: illud in primis, ne qua
calumnia, ne qua fraus, ne qui dolus adhibeatur: ut haec
simulata adoptio fili quam maxime veritatem illam suscipien-
5 dorum liberorum imitata esse videatur. Quae maior calumnia 37
est quam venire imberbum adolescentulum, bene valentem
ac maritum, dicere filium senatorem populi Romani sibi
velle adoptare: id autem scire et videre omnis, non ut ille
filius instituatur, sed ut e patriciis exeat et tribunus plebis
10 fieri possit, ideoque adoptari? neque id obscure: nam adopta-
tum emancipari statim, ne sit eius filius qui adoptarit. Cur
ergo adoptabat? Probate genus adoptionis: iam omnium
sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis, iam
patricius nemo relinquetur. Cur enim quisquam vellet tri-
15 bunum plebis se fieri non licere, angustiores sibi esse peti-
tionem consulatus, in sacerdotium cum possit venire, quia
patricio non sit is locus, non venire? Ut cuique aliquid
acciderit qua re commodius sit esse plebeum, simili ratione
adoptabitur. Ita populus Romanus brevi tempore neque 38
regem sacrorum neque flamines nec Salios habebit, nec ex
parte dimidia reliquos sacerdotes neque auctores centuria-
torum et curiatorum comitiorum, auspiciaque populi Romani,
si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est,
cum interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse et
25 a patriciis prodi necesse est. Dixi apud pontifices istam
adoptionem nullo decreto huius conlegi probatam, contra
omne pontificum ius factam, pro nihilo esse habendam;
qua sublata intellegis totum tribunatum tuum concidisse.

Venio ad augures, quorum ego libros, si qui sunt reconditi, 15
39

4 adoptio *P²Hb⁵M*: adeptio *Pantagathus*: adipio (*1*) *P¹*: aditio
Ge: adiectio *Bzt* et in mg. *P* 6 imberbum *PG Charisius*: -cm
BbHMe 7 diceres *P¹ GhMe*: dicere *P²Bt* (dici eiusk): dicere
se *Bauter Vat.* § 38. 9 et om. codd. et ed. *R.* ut *Naugerus* (*1*)
ut, si e patr. exeat, trib. *Halm* 10 obscurari, iam *Lange* 12
adoptabat] adoptat *Mb²t*: adoptabatur *e* 25 a patriciis *Baut.*: a
patricii *P¹*: a patricio *P²b rel.* (om. a *G*)

non scrutor; non sum in exquirendo iure augurum curiosus. haec quae una cum populo didici, quae saepe in contionibus responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo cum de caelo servatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de caelo esse servatum? Adest 5 praesens vir singulari virtute, constantia, gravitate praeditus, M. Bibulus: hunc consulem illo ipso die contendo servasse de caelo. 'Infirmas igitur tu acta C. Caesaris, viri fortis simi?' Minime; neque enim mea iam quicquam interest, exceptis iis telis quae ex illius actionibus in meum corpus 10
 40 inmissa sunt. Sed haec de auspiciis, quae ego nunc per breviter attingo, acta sunt a te. Tu tuo praecipitante iam et debilitato tribunatu auspiciorum patronus subito exististi; tu M. Bibulum in contionem, tu augures produxisti; tibi interroganti augures responderunt, cum de caelo servatum 15 sit, cum populo agi non posse; tibi M. Bibulus quaerenti se de caelo servasse respondit, idemque in contione dixit, ab Appio tuo fratre productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit, omnia quae C. Caesar 20 egisset, quod contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere; quod si fieret, dicebas te tuis umeris me custodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam * * * per suum tribunatum Caesaris actis inligatus
 41 teneretur. Si et sacrorum iure pontifices et auspiciorum 25 religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quaeris amplius? an etiam apertius aliquod ius populi atque
 16 legum? Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium, conlegam meum, defenderem, quaedam

8 Infirmas igitur tu *Madv.*: infirma sunt igitur tua *codd.* tua om
 G: tua sententia *k*. 9 enim me mea *P et pler.*: me om. *bk* 14
 tibi interroganti *ut con. Lahmeyer ita t*: te interroganti (-ante *HGMb²k*)
P vell. praeter e te interrogati): a te interrogati *Momms.* 21
 quod *et*: quo *FB*: quae *HGMb⁵*: 'fort. quoniam' *Bailler* 24 ut
 suum *b et ed. V.*: ubi per suum *Nangerius* (1): quasi non ipse per
suppl. Halm: cum tamen ipse per *Lahmeyer*

de re publica, quae mihi visa sunt ad illius miseri causam
 pertinere. Hae homines improbi ad quosdam viros fortis
 longe aliter atque a me dicta erant detulerunt. Hora non
 illo ipso die tu es adoptatus. Si quod in ceteris legibus
 10 tribuni mundinum esse oportet, id in adoptione satis est
 trium esse horarum, nihil reprehendo; sin eadem observanda
 sunt, iudicavit senatus M. Drusi legibus, quae contra legem
 Caccilium et Didiam latae essent, populum non tueri. Tu in
 intellegis omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis,
 15 quod in legibus sit, te tribunum plebi non fuisse. At ego
 hoc totum non sine causa relinquo. Vultis enim quod et
 clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis iudicasse te
 cum plebe iure agere potuisse; qui etiam de me ipso, cum
 tua rogatione funere elatam rem publicam esse dicerent,
 20 tamen id funus, etsi miserum atque acerbum foret, tunc
 indictum esse dicebant; quod de me civi ita re publica
 merito tulisses, funus te indixisse rei publicae, quod salvis
 auspiciis tulisses, iure egisse dicebant. Qua re licebit, ut
 opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actioni-
 bus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.

Fueris sane tribunus plebis tam iure legeque, quam fuit
 hic ipse P. Servilius, vir omnibus rebus clarissimus atque
 amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem
 nominatim de capite civis indemnati tulisti? Vetant leges
 25 sacratae, vetant XII tabulae leges privatis hominibus inrogari;

11 non k: om. vell. 14 dicerent ut Nangerius (1 ita k: dicerem
 codd. 16 ita Buter: a P¹: ac P² et pl¹: ac . . . . Ene merito Hb⁵)
 17 funus te b² et mg. P: funeste P¹ vell. praeter Hb¹ funeste funus
 te): funestum funus te Lamb. 20 tuum Hb² k. om. P et pl¹. (§§ 38,
 40, 41) 21 tam iure legeque Cui. Steph., D. Servius (Int. Gall.
 v. 19; Leg. Agrar. ii. 11. § 29: tam in iure quam lege PHb et pl¹).
 quam in lege te: tam iure quam lege Gb² k: tam iure atque etiam
 lege Halm: tam fueris inquam lege Koch: optimo iure, tam fueris in-
 quam lege Lange: tam iure quam lege quam (tulit) hic etc. Jordan:
 tam iure quam (qui) lege K. Busche Har. Resp. § 14; Sulla § 87)
 22 P. Servilius Halm, Lange (§ 132: Har. Resp. § 12: ullius P¹:
 rullius P² GH: tullius Bte: tullius 5 ed. V.: Rullus b² ed. R. 25
 privatis hominibus? privatis in hom. PBHb¹ k: privatis * hom. G: de
 privatis hom. c: privatis vim hom. t: privis hom. Scaliger

id est enim privilegium. Nemo umquam tulit; nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus haec civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud et omnis acerbitas Sullani temporis quid habet quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, poenam in 5
 44 civis Romanos nominatim sine iudicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, iudicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabit, ut proscribere possit quos velit? Quaero enim quid sit aliud nisi proscribere VELITIS IVBEATIS VT M. TVLLIVS IN CIVITATE NE SIT BONAQUE EIVS 10 VT MEA SINT: ita enim re, etsi aliis verbis, tulit. Hoc plebei scitum est? haec lex, haec rogatio est? hoc vos pati potestis, hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? Equidem iam perfunctus sum; nullam vim, nullum impetum metuo; explevi animos invidorum, placavi 15 odia improborum, saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum; denique de mea causa, quae videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, iam omnes urbes, omnes
 45 ordines, omnes di atque homines iudicaverunt. Vobismet ipsis, pontifices, et vestris liberis ceterisque civibus pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. Nam cum tam moderata iudicia populi sint a maioribus constituta, primum ut ne poena capitis cum pecunia coniungatur. deinde ne improdicta die quis accusetur, ut ter ante magistratus accuset intermissa die quam multam inroget aut iudicet, 25 quarta sit accusatio trinum nundinum prodicta die, quo die iudicium sit futurum, tum multa etiam ad placandum atque ad misericordiam reis concessa sunt, deinde exorabilis populus. facilis suffragatio pro salute, denique etiam, si qua res

9 sit alius Iⁿ (aliud H): si tali vi I² rel. nisi suppl. Landgraf §§ 53, 54: ac Halm § 51) proscribere del. Lange 11 re etsi Momms.: fecit si codd. (fecit etsi Hbk) plebiscitum HGbe et in mg. 1 24 improdicta Momms.: in prodicta PG: in praedicta BtM: pro indicta Hbc: indicta h 25 capitis iudicet Lange 27 tum] cum Lange 28 sunt Me Klots: sint codd.

illum diem aut auspiciis aut excusatione sustulit, tota causa
iudiciumque sublatum est: haec cum ita sint in iure, ubi
crimen est, ubi accusator, ubi testes, quid indignius quam,
qui neque adesse sit iussus neque citatus neque accusatus,
5 de eius capite, liberis, fortunis omnibus conductos et sicarios
et egentis et perditos suffragium ferre et eam legem putari?
Ac si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem 18
causa, quem res publica tuebatur, cuius denique pecunia non 46
expetebatur, cui nihil oberat praeter conversionem status et
10 inclinationem communium temporum, quid tandem futurum
est iis quorum vita remota ab honore populari et ab hac
inlustri gratia est, pecuniae autem tantae sunt ut eas nimium
multi egentes sumptuosi nobiles concupiscant? Date hanc 47
tribuno plebis licentiam, et intuemini paulisper animis iu-
15 ventutem et eos maxime qui innuere iam cupiditate
videntur in tribuniciam potestatem: conlegia medius fidius
tribunorum plebis tota reperientur, hoc iure firmato, quae
coeant de hominum locupletissimorum bonis, praeda prae-
sertim populari et spe largitionis oblata.
20 At quid tulit legum scriptor peritus et callidus? VELITIS
IVBEATIS VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATVR?
Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem civi sine iu-
dicio ferendum! Non tulit VT INTERDICATVR. Quid ergo?
VT INTERDICTVM SIT. O caenum, o portentum, o scelus!
25 hanc tibi legem Clodius scripsit spurciorem lingua sua, ut
interdictum sit cui non sit interdictum? Sexte noster, bona
venia, quoniam iam dialecticus es et haec quoque liguris,
quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum aut
verbis ullis sanciri aut suffragiis confirmari potest? Hoc tu 48

1 sustulerit ut Halm ita k 2 est codd.: sit Naegelsbach in iure
Muell.: in re codd. iure k: in reo Madv. 6 et egentis Halm:
et gentis P¹: egentis P² rel. praeter Bw gentis putari Madv.:
putare codd. 7 At GMe 13 nobiles susp. Lange, qui et nobiles
ignobiles con. 21 igni P¹M: ignis P²B et pler. 23 ferendum
Btw 24 O cenum Bllt: oceanum P¹: oenum P.

scriptore, hoc consiliario, hoc ministro omnium non bipedum
 solum sed etiam quadrupedum impurissimo, rem publicam
 perdidisti; neque tu eras tam excors tamque demens ut
 nescires Clodium esse qui contra leges faceret, alios qui
 leges scribere solerent; sed neque eorum neque ceterorum, 5
 in quibus esset aliquid modestiae, cuiusquam tibi potestas
 fuit; neque tu legum scriptoribus isdem potuisti uti quibus
 ceteri, neque operum architectis, neque pontificem adhibere
 quem velles, postremo ne in praedae quidem societate
 mancipem aut praedem extra tuorum gladiatorum numerum 10
 aut denique suffragi latorem in ista tua proscriptione quem-
 19 quam nisi furem ac sicarium reperire potuisti. Itaque cum tu
 49 florens ac potens per medium forum scortum populare
 tares, amici illi tui te uno amico tecti et beati, qui se populo
 commiserant, ita repellebantur ut etiam Palatinam tuam 15
 perderent; qui in iudicium venerant, sive accusatores erant
 sive rei, te deprecante damnabantur. Denique etiam ille
 novicius Ligus, venalis adscriptor et subscriptor tuus, cum
 M. Papiri, sui fratris, esset testamento et iudicio improbatus,
 mortem eius se velle persequi dixit: nomen Sex. Properti 20
 detulit: accusare alienae dominationis scelerisque socius
 50 propter calumniae metum non est ausus. De hac igitur lege
 dicimus, quasi iure rogata videatur, cuius quam quisque
 partem tetigit digito voce praeda suffragio, quocumque venit,
 repudiatus convictusque discessit? 25

Quid si iis verbis scripta est ista proscriptio ut se ipsa
 dissolvat? est enim: QVOD M. TVLLIVS FALSVM SENATVS
 CONSULTVM RETTVLERIT. Si igitur rettulit falsum senatus con-
 sultum, tum est rogatio: si non rettulit, nulla est. Satisne

2 quadrip. *Hlw* impurissimo] spurcissimo *Oberdick Ael. Lamprid.*
Alex. Sever. 9. 4 omnium non solum bipedum sed etiam quadrupedum
 spurcissimo) 4 hunc ante Clodium *Hbb* facere *Momm.* 10
 praedem *Garat., Bait.*: praedem socium *codd. praeter GM* (praedae
 socium) *Hb* (praedonum socium) 13 forum *ed. V.* (om. scortum
 fori *b: om. rell.* 21 dominae dominationes *P¹GM* 23 quasi
Madv.: quae *codd.* 24 praeda *del. Jordan*: praedicatione *com.*
Halm 29 est] 'fort. praestat est?' *Mueller*

tibi videtur a senatu iudicatum me non modo non e mentitum
 esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam unum post urbem
 conditam diligentissime senatui paruisse? Quot modis doceo
 legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid? si etiam
 5 pluribus de rebus uno sortitore tulisti, tamenne arbitraris id
 quod M. Drusus in legibus suis plerisque, perbonus ille vir,
 M. Scauro et L. Crasso consiliariis non obtinuerit, id te
 posse, omnium facinorum et stuprorum hominem, Decumis
 et Clodiis auctoribus obtinere? Tulisti de me ne reciperer, 51
 10 non ut exirem, quem tu ipse non poteras dicere non licere
 esse Romae. Quid enim diceres? Damnatum? certe 20
 non. Expulsum? qui licuit? Sed tamen ne id quidem est
 scriptum, ut exirem; poena est, qui receperit, quam omnes
 neglexerunt; electio nusquam est. Verum sit: quid? operum
 15 publicorum exactio, quid? nominis inscriptio tibi num aliud
 videtur esse ac meorum bonorum direptio? praeterquam
 quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi cura
 tionem ferres, facere potuisti. Quid? hoc ipsum quod nunc
 apud pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monu
 20 mentum fecisse in meis aedibus, te signum dedicasse, eaque
 te ex una rogatiuncula fecisse, unum et idem videtur esse
 atque id quod de me ipso nominatim tulisti? Tam hercule 52
 est unum quam quod idem tu lege una tulisti, ut Cyprius
 rex, cuius maiores huic populo socii atque amici semper
 25 fuerunt, cum bonis omnibus sub praekonem subiceretur et
 exsules Byzantium reducerentur. 'Eidem,' inquit, 'utraque
 de re negotium dedi.' Quid? si eidem negotium dedisset
 ut in Asia cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam,
 cum Romam decessisset, consulatum ei petere liceret, cum

5 sortitore tulisti *Madv.*: sortitu retulisti retulis 11) *codd.*: una
 sortitione tulisti *Halm, fort. recte* 6 suis *bk*: tuis *codd. pler.* per-
 bonus *sonf* ē bonus *Naugerus* 1: in bonis *P rell. praeter HGAL*
 boni clarissimus *Latruyo*, i. roem *Muell.* nobilissimus *Klot*
 7 consiliariis *Madv.*: consularis *codd.* 8 omnium fac. et stup. homi-
 nem *scripsi*: hominum omnium *HMS*, hominem *G* fac. et stup.
 omnium *P rell.* hominem fac. et stup. omnium *Bait.* 22 hercule
PVHk: hercule 12) *Bl* 27 dedisset *k ed. R.*: dedisset *rell.* 29
 Romam *Garat.*: Romae *codd.* Roma *k*: inde *La*

iactus esset, provinciam Syriam obtineret,—quoniam de uno
 53 homine scriberet, una res esset? Quod si iam populus
 Romanus de ista re consultus esset et non omnia per servos
 latronesque gessisses, nonne fieri poterat ut populo de Cyprio
 rege placeret, de exulibus Byzantiis displiceret? Quae est, 5
 quaeso, alia vis, quae sententia Caeciliae legis et Didiae nisi
 haec, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus
 aut id quod nolit accipere aut id quod velit repudiare?

Quid? si per vim tulisti, tamenne lex est? aut quicquam
 iure gestum videri potest quod per vim gestum esse constet? 10
 An, si in ipsa latione tua capta iam urbe lapides iacti, si
 manus conlata non est, ideo tu ad illam labem atque
 21 eluviam civitatis sine summa vi pervenire potuisti? Cum in
 54 tribunali Aurelio conscribebas palam non modo liberos sed
 etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet 15
 non parabas; cum edictis tuis tabernas claudi iubebas,
 non vim imperitae multitudinis, sed hominum honestorum
 modestiam prudentiamque quaerebas: cum arma in aedem
 Castoris comportabas, nihil aliud nisi uti ne quid per vim
 agi posset machinabare; cum vero gradus Castoris con- 20
 vellisti ac removisti, tum, ut modeste tibi agere liceret,
 homines audacis ab eius templi aditu atque ascensu reppu-
 listi; cum eos qui in conventu virorum bonorum verba de
 salute mea fecerant adesse iussisti, eorumque advocationem
 manibus ferro lapidibus discussisti, tum profecto ostendisti 25
 55 vim tibi maxime displicere. Verum haec furiosa vis vaesani
 tribuni plebis facile superari frangique potuit virorum bono-
 rum vel virtute vel multitudine. Quid? cum Gabinio Syria
 dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, in-
 gens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adiuvarent, tibi 30
 manum, copias, tibi suos spectatos centuriones, tibi pecuniam,

6 quaeso *ing. Lamb.*; quasi *codd. praeter I* enim 13 eluviam
 14 *Luci* Georges 16 signa interrog. post parabas et reliqua *auct.*
Wolff. del. Muell. 23 *m. add. Momms.* 31 spectatos *auct. Koch.*
Muell.; speratos *codd. praeter Hhk.* paratos = perditos *Lahmeyer*

tibi familias compararent, te suis sceleratis contionibus sub-
 levarent, senatus auctoritatem inriderent, equitibus Romanis
 mortem proscriptionemque minitarentur, me terrerent minis,
 mihi caedem et dimicationem denuntiarent, meam domum
 5 refertam viris bonis per amicos suos complerent proscri-
 ptionis metu, me frequentia nudarent virorum honorum, me
 praesidio spoliarent senatus, pro me non modo pugnare
 amplissimum ordinem, sed etiam plorare et supplicare mutata
 veste prohiberent, ne tum quidem vis erat? Quid igitur ego 22
 10 cessi, aut qui timor fuit? non dicam in me: fac me timi- 56
 dum esse natura: quid? illa tot virorum fortissimorum
 milia, quid? nostri equites Romani, quid? senatus, quid?
 denique omnes boni, si nulla erat vis, cur me flentes potius
 prosecuti sunt quam aut increpantes retinuerunt aut iati
 15 reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more in-
 stitutoque maiorum, ut possem praesens sustinere? Vtrum, 57
 si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum an
 sine iudicio privilegium? Iudiciumne? Causa tam turpis
 scilicet, homo qui eam, si iam esset ignota, dicendo non
 20 possem explicare. An quia causam probare non poteram?
 cuius tanta bonitas est ut ea ipsa non modo se, sed etiam
 me absentem per se probarit. An senatus, an ordines omnes,
 an ii qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt,
 segniores me praesente aut ne retinendum et conservandum
 25 fuissent, in ea causa quam ipse iam parricida talem dicat
 fuisse ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem
 expectatum atque revocatum queratur? An vero in iu- 58
 dicio periculi nihil fuit: privilegium pertinui, ne, mihi
 praesenti si multa inrogaretur, nemo intercederet? Tam
 30 inops autem ego eram ab amicis aut tam nuda res pu-

10 gessi *codd. pler.* 18 Iudiciumne? etc. scripsi cum *Muellerio*.
 Iudicium in causa tam turpi? scil. homo *codd.* scil. is homo sum qui
 etiam si causa esset ignota & Iudicium: in causa tam turpi scil. an
 is homo *Garat.* 19 qui causam *Klotz.* 22 absentem *P.*
 absente ut *Mader, ita Bt.* omnes *add. Garat.* 23 si k. in *codd.*
pler. 27 At vero *Mader sed et § 79*

blica a magistratibus? Quid? si vocatae tribus essent, pro-
 scriptionem non dicam in me, ita de sua salute merito, sed
 omnino in ullo civi comprobavissent? An, si ego praesens
 fuisset, veteres illae copiae coniuratorum tuique perdit
 milites atque egentes et nova manus sceleratissimorum con- 5
 sulum corpori meo pepercissent? qui cum eorum omnium
 crudelitati scelerique cessissem, ne absens quidem luctu
 23 meo mentis eorum satiare potui. Quid enim vos uxor mea
 59 misera violarat, quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate
 lacerastis? quid mea filia, cuius fletus adsiduus sordescere
 lugubres vobis erant iucundae, ceterorum omnium mentis
 oculosque flectebant? quid parvus filius, quem, quam diu afui,
 nemo nisi lacrimantem confectumque vidit: quid fecerat
 quod cum totiens per insidias interficere voluistis? quid
 frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex 15
 provincia venisset neque sibi vivendum nisi me restituto
 putaret, cum eius maeror, squalor incredibilis et inauditus
 omnibus mortalibus miserabilis videbatur, quotiens est ex
 60 vestro ferro ac manibus elapsus! Sed quid ego vestram
 crudelitatem exprobro quam in ipsum me ac meos adhi- 20
 buistis, qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus
 meis hostificum quoddam et nefarium omni imbutum odio
 bellum intulistis? Non enim te arbitror, cum post meum
 discessum omnium locupletium fortunas, omnium pro-
 vinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona spe atque 25
 avaritia devorasses, argenti et supellectilis meae cupiditate
 esse caecatum: non existimo Campanum illum consulem
 cum saltatore conlega, cum alteri totam Achaiam, Thessa-
 liam, Boeotiam, Graeciam, Macedoniam omnemque bar-
 bariam, bona civium Romanorum condonasses, alteri Syriam, 30
 Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentis, ad
 diripiendum tradidisses, illos tam cupidos liminum meorum

3 At *Lehmann* 5 nova manus ut *Gracius* ita k: nova *nus
 P¹ novanos H: nova BZl: nova vis P²GMb² 20 exprobro
Ernesti: exprobro *codd.*

et columnarum et valvarum fuisse. Neque porro illa manus 61
copiaeque Catilinae caementis ac testis tectorum meorum
se famem suam expleturas putaverunt; sed ut hostium
urbes, nec omnium hostium, verum eorum quibuscum
5 acerbum bellum internecivumque suscepimus, non praeda
adducti sed odio solemus excindere, quod, in quos propter
eorum crudelitatem inflammatae mentes nostrae fuerunt,
cum horum etiam tectis et sedibus residere aliquod bellum
semper videtur * * *

10 Nihil erat latum de me; non adesse eram iussus, non
citatus afueram; eram etiam tuo iudicio civis incolumis, cum
domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum con-
sulem transferebatur—scilicet eos consules vocabant—colum-
nae marmoreae ex aedibus meis inspectante populo Romano
15 ad socrum consulis portabantur, in fundum autem vicini
consulis non instrumentum aut ornamenta villae, sed etiam
arbores transferebantur, cum ipsa villa non praedae cupiditate
—quid enim erat praedae?—sed odio et crudelitate funditus
everteretur. Domus ardebat in Palatio non fortuito, sed
20 oblato incendio; consules epulabantur et in coniuratorum
gratulatione versabantur, cum alter se Catilinae delicias,
alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Ille ego vin, 63
pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito
ab omnium bonorum cervicibus depuli, cunctaque impetum
25 discordiarum, omnem diu conlectam vim improborum
inveterata compresso odio atque tacito lim erumpibat nactus,
tam audacis duces, excepi meo corpore. In me uno ce-
sulares faces iactae manibus tribuniciis, in me omnia, quae

ego quondam rettuleram, coniurationis nefaria tela adhaeserunt. Quod si, ut multis fortissimis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluissem, aut vicissem cum magna interneccione improborum, sed tamen civium, aut interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, una
 64 cum re publica concidissem. Videbam vivo senatu populoque Romano celerem me¹ summa cum dignitate reditum, nec intellegebam fieri deus posse ut mihi non liceret esse in ea re publica quam ipse servassem. Quod si non liceret, audieram et legeram clarissimos nostrae civitatis viros se in
 10 medios hostis ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniectisse: ego pro salute universae rei publicae dubitarem hoc meliore condicione esse quam Decii, quod illi ne auditores quidem suae gloriae, ego etiam spectator meae
 25 laudis esse potuissem? Itaque infractus furor tuus inanis¹² faciebat impetus; omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat: non erat in tam inmani
 65 iniuria tantisque ruinis novae crudelitati locus. Cato fuerat proximus. Quid ageres? non erat ut, qui modus amoribus fuerat, idem esset iniuriae. Quid posses? extrudere ad
 20 Cypriam pecuniam? Praeda perierit. Alia non deerit; hinc modo amandandus est. Sic M. Cato invisus quasi per beneficium Cyprum relegatur. Eiciuntur duo, quos videre improbi non poterant, alter per honorem turpissimum, alter
 66 per honestissimam calamitatem. Atque ut sciatis non¹³ hominibus istum sed virtutibus hostem semper fuisse, me

¹ rettuleram *Mt* (rotud. *H*, contud. *k*: retunderam *PB* 5 erat *k*: fuisset *Lg*, 9: *om.*, *rell.* 12 dubitarem (me devovere qui) hoc mel. cond. essem *cont.* *Halm* 19 amoribus *scripsi*: moribus *codd.*: odibus *A. C. Clark*. Locus varie emendatus: quod ageres non erat 1 ut qui mihi dux omnibus in rebus fuerat idem socius esset iniuriae *Lamb.*: Quid ageres? non erat ut qui mihi socius laboris fuerat idem esset iniuriae *Muell.* 20 Quid? posses *etc.* *Bart.* 22 hinc modo amandandus est *Muell.*: hanc modo amandatum esse *in mg. b* hanc modo amandus esse *P/H*: hanc modo amandatus -is, -o, -am esse *rell.* amandandum *k. et mg. c*: hunc modo amandemus *Madv.* invisus invisitas *La. b*

expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit quo auctore, quo adiutore in contionibus ea quae gerebat omnia quaeque gesserat se et fecisse et facere dicebat: Cn. Pompeium, quem omnium iudicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur. Qui ex eius custodia per insidias regis amici filium hostem captivum surripuisset, et ea iniuria virum fortissimum lacerasset, speravit isdem se copiis cum illo posse confligere quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare, et primo quidem adiutoribus consulibus; postea fregit foedus Gabinius, Piso tamen in fide mansit. Quas iste tum caedis, 67 quas lapidationes, quas fugas fecerit, quam facile ferro cotidianisque insidiis, cum iam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro curiaque privarit domique continuerit, vidistis: ex quo iudicare potestis quanta vis illa fuerit oriens et congregata, cum haec Cn. Pompeium terruerit iam distracta et extincta.

Haec vidit in sententia dicenda Kalendis Ianuariis vir 26 prudentissimus et cum rei publicae, cum mihi, tum etiam 69
20 veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit; qui me consuluisse rei publicae, cessisse tempestati, amiciosem vobis ceterisque civibus quam mihi exstitisse, vi, arm., dissensione hominum et caede instituta novoque dominatu pulsum esse dixit; nihil de meo 25 capite potuisse ferri, nihil esse iure scriptum aut posse valere, omnia contra leges moremque maiorum temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta. Quod si illa lex esset, nec

3 et fecisse *Gulielm.*: effecisse *codd.* propter *M* fecisse 6 regis
Armenii *Lahmeyer* 15 domique domique? continet *scripti*
§ 110): domumque *P²HBt* domumque *P¹*, omniumque *GM* conie-
cerit *codd.* (om. *P¹*): compulerit *Halm Har. Resp.* § 58) 23 mihi
mihi acta est *P¹BHG*: in *P¹reiba* acta est deleta sunt: mihi ac meis
Naugerus (1): mihi ac te me *ked. V.*: aut mihi hac s. ea tempestate?
exstitisse *P²*: expetiisse *P¹Bt* (-isse *b*) dissensione *codd.*: descri-
ptione *Mull.* (descript. *Madv.*), cf. § 129 et *P²rell.*: aut *P¹* (ad
caedem *vulg.*) 24 instituta instaurata *Reid*, cf. § 6 25 iure
scriptum *Lamb.*: inscriptum *P¹rell.* propter *GM* proscriptum

referre ad senatum consulibus nec sententiam dicere sibi
licere; quorum utrumque cum fieret, non oportere ut de
me lex ferretur decerni, ne illa quae nulla esset esse lex
iudicaretur. Sententia verior, gravior, melior, utilior rei
publicae nulla esse potuit; hominis enim scelere et furore 5
notato similis a re publica labes in posterum demovebatur.

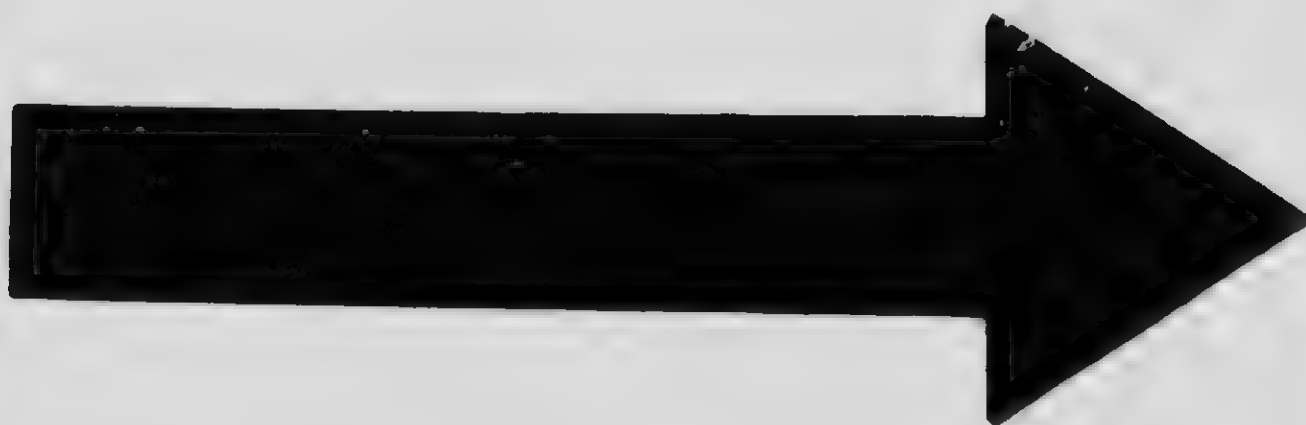
69 Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sen-
tentiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis
auctoritatibusque defendistis, non vidistis, *legem* illam esse
nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum 10
sceleris, vocem furoris; sed prospexistis ne quae popularis
in nos aliquando invidia redundaret, si sine populi iudicio
restituti videremur. Eodemque consilio M. Bibuli, fortis-
simi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo
statueretis, non quo dubitaret quin ab isto nihil legibus, nihil 15
religionibus, nihil iure esset actum, sed ne quis oreretur
aliquando in tanta ubertate improborum qui in meis aedibus
aliquam religionem residere diceret. Nam legem quidem
istam nullam esse, quotienscumque de me senatus senten-
tiam dixit, totiens iudicavit. Quoniam quidem scripto illo 20
70 istius sententiam dicere vetabatur, atque hanc rem par illud
simile. Piso et Gabinus, vidit, homines legum iudiciorum-
que metuentes, cum frequentissimus senatus eos ut de
me referrent cotidie flagitaret, non se rem improbare dice-
bant, sed lege istius impediri. Erat hoc verum; nam 25
impediebantur, verum ea lege quam idem iste de Mace-
27 donia Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus
neque consul legem esse umquam putasti. Nam tribunis
plebis referentibus sententiam de me designatus consul

1 consulibus *ing. Lamb.*: consules *codd.* 9 legem *hic suppl.*
Muell.: post illam *Lamb.* 11 ne quae *P²*: ne qua *Brell.* neque *P¹*,
16 oreretur *Halm*: oraretur *P¹*: oriretur *rell.* 20 iudicavit *1 sic*
distinxi, Halmum secutus, prob. Zielinski: iudicavit, quoniam ... dicere
vetabatur. Atque *etc. id. R.* 21 vetabatur *corr. rec. man. in P¹*:
videbatur *P¹ rell.*

saepe dixisti; ex Kalendis Ianuariis, quoad perfecta res est, de me rettulisti, legem promulgasti, tulisti; quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, conlega tuus, clarissimus vir, quam legem esse homines alienissimi
 5 a P. Clodio iudicarent, Piso et Gabinius, eam nullam esse trater P. Clodi, cum de me ad senatum tecum una rettulit, iudicavit. Sed vero isti qui Clodi leges timuerunt, quem ad
 71 modum ceteras observarunt? Senatus quidem, cuius est gravissimum iudicium de iure legum, quotienscumque de
 10 me consultus est, totiens eam nullam esse iudicavit. Quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege quam de me tulisti. Nam non est ita latum ut mihi Romam venire liceret, sed ut venirem; non enim voluisti id quod licebat ferre ut liceret, sed me ita esse in re publica magis ut arcessitus
 15 imperio populi Romani viderer quam ad administrandam civitatem restitutus.

Hunc tu etiam, portentosa pestis, exulem appellare ausus
 72 es, cum tantis sceleribus esses et flagitiis notatus ut omnem locum quo adisses exsili simillimum redderes? Quid est
 20 enim exsul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re vera, cum est poena peccati, opinione autem hominum etiam, si est poena damnati. Vtrum igitur peccato meo nomen subeo an re iudicata? Peccato? Iam neque tu id dicere audes, quem
 25 isti satellites tui 'felicem Catilinam' nominant, neque quisquam eorum qui solebant. Non modo iam nemo est tam imperitus qui ea quae gessi in consulatu peccata esse dicat, sed nemo est tam inimicus patriae qui non meis
 28 consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est
 73

10 esse *maht abesse Zielinski* 15 ad b², *om. vell.*: viderer (ad)
 adm. civ. quam restitutus *Madv. prob. Zielinsk.*: ad adm. civ. *del.*
Karsten 17 Hic tu . . . exulem me appell. *Madv.* 18 flagitiis
But.: facti his P: factis *BGht*: et flag. *om. H5* 20 exilium
maht Muell. per se est *Hahn* 23 ante nomen *add. s. l.* exulis
rec. man. in P

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

ANSI and ISO TEST CHART No. 2

APPLIED IMAGE Inc.

2651 Route 9 North
Rochester, NY 14609
516/462-6080

in terris commune tantum tantulumve consilium, quod non
 de meis rebus gestis ea quae mihi essent optatissima et
 pulcherrima iudicavit? Summum est populi Romani popu-
 lorumque et gentium omnium ac regum consilium senatus:
 decrevit ut omnes qui rem publicam salvam esse vellent ad 5
 me unum defendendum venirent, ostenditque nec stare
 potuisse rem publicam si ego non fuisset, nec futuram esse
 74 ullam si non redisset. Proximus est huic dignitati ordo
 equester: omnes omnium publicorum societates de meo
 consulatu ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatis- 10
 sima decreta fecerunt. Scribae, qui nobiscum in rationibus
 monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis
 in rem publicam beneficiis suum iudicium decretumque esse
 voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani
 aut montani, quoniam plebei quoque urbanae maiores nostri 15
 conventicula et quasi concilia quaedam esse voluerunt, qui
 non amplissime non modo de salute mea sed etiam de
 75 dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina atque
 immortalia municipiorum et coloniarum et totius Italiae
 decreta commemorem, quibus tanquam gradibus mihi videor 20
 in caelum ascendisse, non solum in patriam revertisse? Ille
 vero dies qui fuit cum te, P. Lentule, legem de me ferente
 populus Romanus ipse vidit sensitque quantus et quanta
 dignitate esset! Constat enim nullis unquam comitiis
 campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis 25
 generis hominum aetatum ordinum floruisse. Omitto civita-
 tium, nationum, provinciarum, regum, orbis denique ter-
 rarum de meis in omnis mortalis meritis unum iudicium
 unumque consensum: adventus meus atque introitus in
 urbem qui fuit? Vtrum me patria sic accepit ut lucem 30
 salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an
 ut crudelem tyrannum, quod vos Catilinae gregales de me

1 concilium *Madv.* 4 ac *bk all. et add.* 1. rec. *man. in P.* 8 digni-
 tate *Karsten* 23 ipse se vidit *Faërus* 24 esset *Faërus*
 essem *codd.*

dicere solebatis? Itaque ille unus dies, quo die me populus 76
 Romanus a porta in Capitolium atque inde domum sua
 celebritate laetitiaque comitatum honestavit, tantae mihi
 iucunditati fuit ut tua mihi conscelerata illa vis non modo
 5 non propulsanda, sed etiam *excitanda* fuisse videatur. Qua re
 illa calamitas, si ita est appellanda, exussit hoc genus totum
 maledicti, ne quisquam iam audeat reprehendere consulatum
 meum tot tantis tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritati-
 bus comprobatum. Quod si in isto tuo maledicto probum 29
 10 non modo mihi nullum obiectas, sed etiam laudem u lustras
 meam, quid te aut fieri aut fingi dementius potest? Vno enim
 maledicto bis a me patriam servatam esse concedis: semel,
 cum id feci quod omnes non negant immortalitati, si fieri
 potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti, iterum,
 15 cum tuum multorumque praeter te inflammatum in bonos
 omnis impetum meo corpore excepi, ne eam civitatem quam
 servassem inermis armatus in discrimen adducerem.
 Esto, non fuit in me poena ulla peccati; at fuit iudici. 77
 Cuius? quis me unquam ulla lege interrogavit? quis
 20 postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati poenam
 sustinere indemnatus? est hoc tribunicium, est populare?
 Quamquam ubi tu te popularem, nisi cum pro populo fecisti,
 potes dicere? Sed, cum hoc iuri a maioribus proditum sit,
 ut nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem possit
 25 amittere, nisi ipse auctor factus sit, quod tu ipse potuisti in
 tua causa discere (credo enim, quamquam in illa adopta-
 tione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum
 auctorne esses, ut in te P. Fonteius vitae necisque potestatem

5 excitanda *Halm*: emendanda *codd.* emenda *Hkb*²: invitanda
Momms.: expetenda *Klotz*: amplectenda *A. C. Clark*: pretio emenda?
 emercanda? *D. Seirius* 6 ex ussit *GMck* 9 Quod si in isto
ed. R.: quosinhistot *Pi*: quo quod *Hk* in isto *ill.* 13 non ne-
 gent *b*: negent *rell.* praeter *IMb*⁵ non negent *t* (rogent *del. Madv.*:
 concedent *Halm*: boni censent *Koch* 22 pro *h*² et *ed. R.*
om. rell. (de *k* 24 libertatem *kbt* § 80 inpietatem *ill.* sui
 potestatem *Momms.*

haberet, ut in filio), quaero, si aut negasses aut tacuisses. si
tamen id xxx curiae iussissent, num id iussum esset ratum?
certe non. Quid ita? quia ius a maioribus nostris, qui non
fiete et fallaciter populares sed vere et sapienter fuerunt, ita
comparatum est ut civis Romanus libertatem nemo possit
5 invitus amittere. Quin etiam si decemviri sacramentum in
libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotienscumque
vellet quis, hoc in genere solo rem iudicatam referri posse
voluerunt; civitatem vero nemo umquam ullo populi iussu
30 amittet invitus. Qui cives Romani in colonias Latinas 10
proficiscebantur fieri non poterant Latini, nisi erant auctores
facti nomenque dederant: qui erant rerum capitalium
condemnati non prius hanc civitatem amittebant quam erant
in eam recepti, quo vertendi, hoc est mutandi, soli causa
venerant. Id autem ut esset faciendum, non ademptione 15
civitatis, sed tecti et aquae et ignis interdictione faciebant.

79 Populus Romanus L. Sulla dictatore ferente comitiis cen-
turiatis municipiis civitatem ademit: ademit eisdem agros.
De agris ratum est; fuit enim populi potestas; de civitate
ne tam diu quidem valuit quam diu illa Sullani temporis 20
arma valuerunt. An vero Volaterranis, cum etiam tum
essent in armis, L. Sulla victor re publica reciperata comitiis
centuriatis civitatem eripere non potuit, hodieque Volaterrani
non modo cives, sed etiam optimi cives fruuntur nobiscum
simul hac civitate: consulari homini P. Clodius eversa re 25
publica civitatem adimere potuit concilio advocato, conductis
operis non solum egentium, sed etiam servorum, Fidulio
81 principe, qui se illo die confirmat Romae non fuisse? Quod
si non fuit, quid te audacius, qui eius nomen incideris?
quid desperatius, qui ne ementiendo quidem potueris

8 re'erri *Fa'rmus*; referre *codd.* 11 nisi *om.* *P¹*: ni *rell.* *praeter*
GM h1 *H⁵* (qui: Latini, priusquam Latini erant auctores *con.* *Made.*
16 faciebant *codd.* *prob.* *Zielinsk.*: adigebantur *Halm* 18 alterum
ademit *suppl.* *s. l.* *P²* 21 An vero *Lamb.*: hanc vero *codd.*
20 (in aet.) eius nomen incideris *Ant. August.* (in eius nomen *bk*: eius
nomen in aet. incid. *Mueller.* *unprob.* *Zielinsk.*

auctorem adumbrare meliorem? Sin autem is primus scivit,
 quod facile potuit, *qui* propter inopiam tecti in foro per-
 noctasset, cur non iuret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse
 Interamniae probaveris? Hoc tu igitur, homo popularis,
 5 iure munitam civitatem et libertatem nostram putas esse
 oportere, ut, si tribuno plebis rogante 'VELITIS IVEATISNE'
 Fidulii centum se velle et iubere dixerint, possit unus quisque
 nostrum amittere civitatem? Tum igitur maiores nostri
 populares non fuerunt, qui de civitate et libertate ea iura
 10 sanxerunt quae nec vis temporum nec potentia magistratuum
 nec *praetorum decreta* nec denique universi populi Romani
 potestas, quae ceteris in rebus est maxima, labefactare
 possit. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de iniuriis 81
 publicis tulisti Anagnino nescio cui Menullae pergratam, qui
 15 tibi ob eam legem statuam in meis aedibus posuit, ut locus
 ipse in tanta tua iniuria legi et inscriptionem statuae
 reitelleret: quae res municipibus Anagninis multo maiori
 dolori fuit quam quae id² ille gladiator scelera Anagninae 31
 fecerat. Quid? si ne s³ptum quidem umquam est in ista 82
 20 ipsa rogatione, quam se Fidulius negat servisse, tu autem,
 ut acta tui praecelari tribunatus hominis dignitate cohonestes,
 auctorem amplexeris—sed tamen, si nihil de me tulisti quo
 minus essem non modo in civium numero, sed etiam in
 eo loco in quo me honores populi Romani conlocarunt,
 25 tamenne eum tua voce violabis quem post nefarium scelus
 consulum superiorum tot vides iudiciis senatus, populi
 Romani, Italiae totius honestatum, quem ne tunc quidem
 cum aberam negare poteras esse tua lege senatorem? Vbi

2 qui *Bait.*: quum *Klotz.*: om. *codd.* 11 praetorum decreta
 (edicta?) *scripsi*: res tum iudicata *codd.* tum *HS.* iam *Halm.* om. *b.*:
cf. Verr. v. § 12: rerum iudicarum auctoritas *Madv.*: rerum iudicia
Rad. (Cl. Qu. iv. 173) 13 posuit? *Muell.* 14 pergratam *Madv.*:
 per gratiam *codd.* 17 post Anagninis *add. GMbc* ornatissimis
 19 usquam *Gulielm.* 22 auctorem *codd.*: auct. civitatem *vulg.* am-
 plexus *codd.* praetor *M.* amplexeris. 27 tunc *codd.* praetor *Hb. M.*
 tum) k tu

enim tuleras ut mihi aqua et igni interdiceretur? quod C. Gracchus de P. Popilio, Saturninus de Metello tulit, homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus: non ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Vbi cavisti ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus dam-
 83 natis interdictum est, scriptum est in legibus. Quaere haec ex Clodio, scriptore legum tuarum, iube adesse; latitat omnino, sed, si requiri iusseris, invenient hominem apud sororem tuam occultantem se capite demisso. Sed si patrem
 10 tuum, civem medius fidius egregium dissimilemque vestri, nemo umquam sanus exsulem appellavit, qui, cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum — si in illo poena legitima turpitudinem non habuit propter
 11 vim temporum, in me, cui dies dicta numquam est, qui reus non fui, qui numquam sum a tribuno plebis citatus, damnati poena esse potuit, ea praesertim quae ne in ipsa quidem
 32 rogatione praescripta est? Ac vide quid intersit inter illum
 84 iniquissimum patris tui casum et hanc fortunam condicio-
 10 nemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus censor avunculum suum praeteriit in recitando senatu. Nihil enim poterat dicere qua re rata non
 25 essent quae erant acta in ea re publica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset: me L. Cotta, homo censorius, in senatu iuratus dixit se, si censor tum esset cum
 85 ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum iudicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit qui mihi non idem tribuerit
 30 quod [et] si adessem? quis me non modo civis, sed socius

1 igni *P*¹: ignis *rell.*2 tulit. Homines . . . civibus, non *Muell.*5 me *om.* *P*¹6 quibusdam *codd.*7 haec *PBb*: hoc *rell.*19 proscripta *Graevius*25 ipsis *per incuriam om.* *Bait.*

31 et

del. Bait. cf. § 87

recipere contra tuam legem et iuvare dubitavit? Denique universus senatus, multo ante quam est lata lex de me, gratias agendas censuit civitatibus iis quae M. Tullium—tantumne? immo etiam—civem optime de re publica meritum, recepisse sent. Et tu unus pestifer civis cum restitutum negas esse civem quem electum universus senatus non modo civem, sed etiam egregium civem semper putavit? At vero, ut 86 annales populi Romani et monumenta vetustatis loquuntur, Caeso ille Quinctius et M. Furius Camillus et C. Servilius Ahala, cum essent optime de re publica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque subierunt, damnatique comitiis centuriatis cum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quod si his damnatis non modo non imminuit calamitas 15 clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit (nam etsi optabilius est cursum vitae conficere sine dolore et sine iniuria, tamen ad immortalitatem gloriae plus adfert desideratum esse a suis civibus quam omnino numquam esse violatum), mihi sine ullo iudicio populi profecto, cum 20 amplissimus omnium iudiciis restituto, maledicti locum aut criminis obtinebit? Fortis et constans in optima ratione 87 civis P. Popilius semper fuit: tamen eius in omni vita nihil est ad laudem inlustrius quam calamitas ipsa: quis enim iam meminisset eum bene de re publica meritum, nisi et ab 25 improbis expulsus esset et per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis; tamen huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit. Quod si [et] illis, qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus, 33 30 reducti inimicis interfectis rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis

8 locuntur *PHk*9 *Kaeso* caeso *P¹*: caeso *GMe*: censor *P²*10 *rell.* C. Garat.: M. codd.20 restituto *H5*: restitutio *P¹GMe*28 sempiterni *Madv.* (§ 112)29 et *del. Lamb.*: fort. etiam

Italiae, non desiderio civitatis, iniuria inimicorum probro non fuit, in me, qui profectus sum integer, afui simul cum re publica, redii cum maxima dignitate te vivo, fratre tuo *alieno*, altero consule reducente, altero [praetore] patiente, 5
 88 tuum seclis meum probum putas esse oportere? Ac si me populus Romanus, incitatus iracundia aut invidia, e civitate eiecisset idemque postea mea in rem publicam beneficia recordatus se conlegisset, temeritatem atque iniuriam suam restitutione mea reprehendisset, tamen profecto nemo tam esset amens qui mihi tale populi iudicium non 10 dignitati potius quam dedecori putaret esse oportere. Nunc vero cum me in iudicium populi nemo omnium vocarit, condemnari non potuerim qui accusatus non sim, denique ne pulsus quidem ita sim ut, si contenderem, superare non possem, contraque a populo Romano semper sim defensus, 15 amplificatus, ornatus, quid est qua re quisquam mihi se ipsa
 89 populari ratione anteponat? An tu populum Romanum esse illum putas qui constat ex iis qui mercede conducuntur, qui impelluntur ut vim adferant magistratibus, ut obsideant senatum, optent cotidie caccem, incendia, rapinas? quem 20 tu tamen populum nisi tabernis clausis frequentare non poteras, cui populo duces Lentidios, Lollios, Plaguleios, Sergios praefeceras. O speciem dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exterae, quam gentes ultimae pertimescant, multitudinem hominum ex servis, ex 25
 90 conductis, ex facinerosis, ex egentibus congregatam! Illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma quam in campo

2 cum re publica, redii cum *Pantagathus*: cum re ip. r. p. G^o dicam
 codd. dicam om. k 3 te k sol.: et b: ad *Quir.* § 10 4 alieno add.
Landgraf praetore del. *Landgraf* p. tiente *Manut.* petente
 codd. pler.: repente *Halm*: referente *K* 12: non contradicente
Garat. nam in *G* est dicente: num non impediante? quiescente *inter*
alios Muellerus ad *Quir.* §§ 15, 18. Totum locum hoc modo restituit
Landgraf Bursian, 1886, ii, p. 227 sq.: te vivo, (uno) fratre tuo
 (alieno), altero consule reducente, altero patiente *Sest.* § 87, *Pis.* § 35
 16 in ipsa *Ern.* 20 optant (an cogitant? malit *Mueller* 26 faci-
 nerosis *P*: -orosis *B tell.*

vidisti tum cum etiam tibi contra senatus totiusque Italiae auctoritatem et studium dicendi potestas fuit. Ille populus est dominus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum cum omnes principes civitatis, omnes *homines* ordinum atque aetatum omnium suffragium se non de vis sed de civitatis salute ferre censebant, cum denique homines in campum non tabernis sed municipiis clausis venerant. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in re publica aut omnino non fuissent, nullo labore tuo praecipiti furori atque impio sceleri restitissem. Sed publicam causam contra vim armatam sine publico praesidio suscipere nolui, non quo mihi P. Scipionis, fortissimi viri, vis in Ti. *Graccho*, privati hominis, displiceret sed Scipionis factum statim P. Mucius consul, qui ingerenda re [publica] putabatur fuisse segnior, gesta multis senatus consultis non modo defendit, sed etiam ornavit: mihi aut te interfecto cum consulibus, aut te vivo et tecum et cum illis armis decertandum fuit. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. Ad servos medius fidius res publica venisset; tantum homines impios ex vetere illa coniuratione inustum nefariis mentibus honorum odium tenebat.

Hic tu me etiam gloriari vetas; negas esse ferenda quae soleam de me praedicare, et homo facetus inducis etiam sermonem urbanum ac venustum, me dicere solere esse me Iovem, eundemque dietitare Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, quod Iovem esse me dico, quam

2 Ille, ille *P²Bt* 5 homines *add. Halm Cat. iv, § 14. Num omnium ordinum atque aetatum homines?* §§ 50, 75 8 venerant *Ernesti, prob. Zielinsk.:* venerunt *codd.* 9 e re pub. *Modv.* 12 publico *Gavat. Pis. c. 31, Sest. c. 31:* populi *codd.* 13 vis in Ti. *Graccho Muell. (Ti. Gracchum Bnt.):* vis inti *P²:* vis intima *id.* intima *om. GM:* vis ultima *Manut.:* violentia *Monan.* 14 civis *Halm:* vis in tribuno plebis *Jep:* virtus in Ti. *Graccho Modv.* 15 publica *del. Halm, Bnt.* re gesta ut *Halm ita k* 19 i pub. venisset *Halm:* res pervenisset *codd.* 21 odium tenebat *id. Hervag.:* odiumne (odium ne tenebat *codd.* praeter *HGMb:* odium retinebat: 'die Heilung ist noch zu finden' Zielinski

ineruditus, quod Minervam sororem Iovis esse existimo; sed
 tamen ego mihi sororem virginem adscisco, tu sororem tuam
 virginem esse non sisti. Sed vide ne tu te soleas Iovem
 dicere, quod tu iure eandem sororem et uxorem appellare
 35 possis. Et quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas
 93 de me ipso gloriosius praedicare, quis unquam audivit cum
 ego de me nisi coactus ac necessario dicerem? Nam si
 cum mihi furta largitiones libidines obiciuntur, ego respon-
 dere soleo meis consiliis periculis laboribus patriam esse
 servatam, non tam sum exisumandus de gestis rebus gloriari 10
 quam de obiectis confitemi. Sed si mihi ante haec durissima
 rei publicae tempora nihil unquam aliud obiectum est nisi
 crudelitas eius unius temporis, cum a patria perniciem depuli,
 quid? me huic maledicto utrum non respondere an demisse
 94 respondere decuit? Ego vero etiam rei publicae semper 15
 interesse putavi me illius pulcherrimi facti, quod ex auctori-
 tate senatus consensu honorum omnium pro salute patriae
 gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere prae-
 sertim cum mihi uni in hac re publica audiente populo
 Romano opera mea hanc urbem et hanc rem publicam esse 20
 salvam iurato dicere fas fuisset. Exstinctum est iam illud
 maledictum crudelitatis, quod me non ut crudelem tyrannum,
 sed ut mitissimum parentem omnium civium studiis deside-
 95 ratum, repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est:
 obicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere 25
 sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices,
 debet dicere? Peccatine conscientia me profugisse? at id
 quod mihi crimini dabatur non modo peccatum non erat,
 sed erat res post natos homines pulcherrima. Iudicium
 populi pertinuisse? at id nec propositum ullum fuit, et, si 30
 fuisset, duplicata gloria discessissem. Bonorum mihi prae-

4 ducere Muell. 6 ipso codd. praeter P¹ (ipsam): ipsum Muell.
 13 eius Muell.: illius all. et om. unius Hll.: ea codd. pler. mea
 Momms., et ea Madv.: eaque Halm 27 Peccatine Halm: peccati
 me codd. 30 id del. Momms., Bait.

DE DOMO SUA AD PONTIFICES ORATIO 35 97

sidium de arse? falsum est. Me mortem timuisse? turpe
est. Dicendum igitur est id, quod non dicerem nisi coactus, 36
—nihil enim unquam de me dixi sublatius ad ascendendae
laudis causa potius quam e inimis e pellendi. dico igitur,
5 et quam possum maxima voce dico: cum omnium perdi-
torum et coniuratorum, incitata vis, duce tribuno plebis,
consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus
Romanis, suspensa ac sollicita tota civitate, non tam in me
impetum faceret quam per me in omnis bonos, me vidisse, si
10 vicissem, tenuis rei publicae reliquias, si victus essem, nullas
futuras. Quod cum iudicassem, deflexi coniugis miseræ
discedium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris ab-
sentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimæ
familiae ruinas; sed his omnibus rebus vitam anteposui
15 meorum civium, remque publicam concidere unius discessu
quam omnium interitu occidere malui. Speravi, id quod
accidit, me iacentem posse vivis viris fortibus excitari; si
una cum bonis natissem, nullo modo posse *rem publicam*
recreari. Acepi, pontifices, magnum atque incredibilem 97
20 dolorem: non nego, neque istam mihi adscisco sapientiam
quam non nulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto
esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum a tot
rerum tanta varietate divellerer, quas ideo praetereo quod
ne nunc quidem sine flitu commemorare possum, infitiri me
25 esse hominem et communem naturae sensum repudiare?
Tum vero neque illud meum factum laudabile nec beneficium
ullum a me in rem publicam profectum dicerem, si quidem ea
rei publicae causa reliquisset quibus aequo animo carerem,
eumque animi duritiam, sicut corporis, quod cum uritur non
30 sentit, stuporem potius quam virtutem putarem. Suscipere 37
tantos animi dolores, atque ea quae capta urbe accidunt victis 98

15 concidere G: concedere: ell. praeter P¹ (condere): consideri
hoc est, aliquantisper conquiescere' Mart. unius meo Hbk 18: com
pub. suppl. Naegelebach 19 recreari] resuscitari b

stante urbe unum perpeti, et iam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari tecta, dripi fortunas, patriae demique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, praecipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre praetextatos inimicos nondum morte complorata arbitria petentis funeris: haec omnia subire conservandorum civium causa, atque id cum dolenter adsis non tam sapiens quam ille qui nihil curant, sed tam amans tuorum ac tui quam communis humanitas postulat, ea laus praeclara atque divina est. Nam qui ea quae numquam cara ac iucunda duxit animo aequo rei publicae causa deserit, nullam benivolentiam insignem in rem publicam declarat; qui autem ea relinquit rei publicae causa a quibus cum summo dolore divellitur, ei cara patria est, cuius salutem caritati anteponit suorum.

99 Qua re dirumpatur licet ista furia atque *pestis*, audiet haec 15
ex me, quoniam lacessivit: bis servavi *rem publicam*, qui consul togatus armatos vicerim, privatus consulibus armatis cesserim. Vtriusque temporis fructum tuli maximum: superioris, quod ex senatus auctoritate et senatum et omnis bonos meae salutis causa mutata veste vidi, posterioris, quod 20
et senatus et populus Romanus et omnes mortales et privatim et publice iudicarunt sine meo reditu rem publicam salvam esse non posse.

100 Sed hic meus reditus, pontifices, vestro iudicio continetur. Nam si vos me in meis aedibus conlocatis, id quod in omni 25
mea causa semper studiis consiliis auctoritatibus sententiisque fecistis, video me plane ac sentio restitutum; sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum prae-

5 praetextatos *h*: -textos *rell.* 7 id cum *scripsi*: ita cum ita tum *P²BH*, ita tum cum *e* *codd.*: ita ut cum *Hk*: ita pati ut *Halm.*: neque vitare ut *Madv.* adsis non tam absis *bk* *codd.* praeter *P²M* dolenter asetsis non tam: dolenter feras et sis non tam *Bail.* 10 est *G* sit *M*: om. *P* *rell.* 15 dirumpatur *GM* pestis *scripsi*: pesti patriae *Bail.*: om. *codd.* Cf. fax ac furia patriae § 102 audiet *Madv.*: audiat *codd.* 16 rem pub. hic add. *Kays.*, ante servavi *Garat.* qui *Garat.*: ut *codd.* praeter *w* (qui ut): cum *Halm.*

bet inimico doloris mei, scelus sui, publicae calamitatis,
 qui erit qui hunc reditum potius quam poenam sentiat?
 putet? In conspectu prope totius urbis domus est mea,
 pontifices; in qua si manet illud non monumentum
 sed habitatio mea, nonne meum scelus, nonne meum
 scelus est, quod est, quod non meum scelus, nonne meum
 de me et de re publica videam conseruita. An ego tam
 animi duritiam habere aut oculorum impudentiam pos-
 sum, ut, si urbis servatorem me esse senatus omnium
 10 ad sensu totiens iudicavit, in ea possim intueri domum meam
 eversam, non ab inimico meo sed ab hoste communi, et ab
 eodem *adem* exstructam et nositam in oculis civitatis, ne-
 umquam conquiescere possit fluitus bonorum? Sp. Maeh
 regnum adpetens domus est complanata, et, quia illud
 15 'aequum' accidisse populus Romanus 'Maehio' iudicavit,
 nomine ipso 'Aequimaehi' iustitia poenae comprobata est.
 Sp. Cassi domus ob eandem causam *est* eversa atque in eo
 loco aedis posita Telluris. In Vacci prope domus fuit M.
 Vacci, quae publicata est et eversa ut illi facinus memoria
 20 et nomine loci notaretur. M. Manlius cum ab ascensu
 Capitolii Gallorum impetum reppulisset, non fuit contentus
 benefici sui gloria; regnum adpetisse est iudicatus; ergo eius
 domum eversam duobus lucis convestitum videtis. Quam
 igitur maiores nostri sceleratis ac nefariis civilibus maximam
 25 poenam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo ac
 sustinebo, ut apud posteros nostros non exstinctor con-
 fitionis et scelus sed auctor et dux fuisse videar. Hanc
 vero, pontifices, labem turpitudinis et inconstantiae potera-

3 prope G.M. prope P.H. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consili, ut domus M. Tulli Ciceronis cum domo Fulvi Flacci ad memoriam poenae publice constitutae coniuncta esse videatur? M. Flaccus quia cum C. Graccho contra salutem rei publicae fecerat ex senatus sententia est 5 interfectus; eius domus eversa et publicata est; in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax ac furia patriae cum urbem Pisone et Gabinio ducibus cepisset, occupasset, teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta delebat et meam 10 domum cum Flacci domo coniungebat, ut, qua poena senatus adfecerat eversorem civitatis, eadem iste oppresso senatu adficeret eum quem patres conscripti custodem patriae iudicassent. Hanc vero in Palatio atque in pulcherrimo 15 urbis loco porticum esse patiemi, furoris tribunici, sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis rei publicae, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum, pro amore quem habetis in rem publicam et semper habuistis, non modo sententiis sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis, nisi 20 quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret.

104 O rem quam homines soluti ridere non desinant, tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, 25 is in meam intulit? Huncin vos, qui estis antistites caerimoniarum et sacrorum, auctorem habetis et magistrum publicae religionis? O di immortales!—vos enim haec audire cupio—P. Clodius vestra sacra curat, vestrum numen horret, res omnis humanas religione vestra contineri putat? 30 Hic non inludit auctoritati horum omnium qui adsunt

3 M. Fulvi Momms.

meam etiam G

PHB² et pler.: sol. a cura et lib. Angelius

is codd. praeter b (in)

bb² (hunc inq in)

10 et meam Hbk: meam et P et pler.:

23 soluti Manutius: soluti a (et k) cura liberati

26 is in ut Halm ita Hbk:

Huncin codd. praeter G ('huncine'), t hunc)

summorum virorum, non vestra, pontifices, gravitate abutitur?
 Ex isto ore religionis verbum excidere aut elabi potest?
 quam tu eodem ore, accusando senatum quod severe de
 religione decerneret, impurissime taeterrimeque violasti.
 5 Aspicite, pontifices, hominem religiosum et, si vobis vide- 40
 tur, quod est bonorum pontificum, monete eum modum 105
 quendam esse religionis: nimium esse superstitiosum non
 oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo
 fanaticae, sacrificium quod alienae domi fieret invisere? quae
 10 autem te tanta mentis imbecillitas tenuit ut non putares
 deos satis posse placari nisi etiam muliebribus religionibus
 te implicuisses? Quem umquam audisti maiorum tuorum,
 qui et sacra privata coluerunt et publicis sacerdotiis prae-
 fuerunt, cum sacrificium Bonae Deae fieret interfuisse?
 15 neminem, ne illum quidem qui caecus est factus. Ex quo
 intellegitur multa in vita falso homines opinari, cum ille,
 qui nihil viderat sciens quod nefas esset, lumina amisit,
 istius, qui non solum aspectu sed etiam incesto flagitio et
 stupro caerimonias polluit, poena omnis oculorum ad caeci-
 20 tatem mentis est conversa. Hoc auctore tam casto, tam
 religioso, tam sancto, tam pio potestis, pontifices, non com-
 moveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi
 evertisse et eam isdem manibus consecrasset?
 Quae tua fuit consecratio? 'Tuleram,' inquit, 'ut mihi 106
 21 liceret.' Quid? non exceperas ut, si quid ius non esset
 rogari, ne esset rogatum? Ius igitur statuetis esse unius
 cuiusque vestrum sedis, aras, focos, deos penatis subiectos
 esse libidini tribuniciae? in quem quisque per homines con-
 citatos intruerit, quem impetu perculerit, huius domum non

3 quam *Lamb.*: cum *codd.*implicavisses *Zielinski*amisit *Naegelsb.*: cum19 ab oculorum *Jeep*signo interrog. *Halm*27 subiectos *b² et ed. R.*: sublatos *rell.*5 Aspicite bis *GMb²*

12 fort.

16 cum . . . amisit *codd.*: quoniam . . .amisit *Hoffmann* (*Var. iv*, § 123)

21 non potestis non . . . consecrasset sine

26 rogari *Brissotius*: rogare *codd.*

solum adfligere, quod est praesentis insaniae quasi tempe-
 41 statis repentinae, sed etiam in posterum tempus sempiterna
 107 religione obligare? Equidem sic accepi, pontifices, in re-
 ligionibus suscipiendis caput esse interpretari quae voluntas
 deorum immortalium esse videatur; nec est ulla erga deos 5
 pietas nisi sit honesta de numine eorum ac mente opinio, ut
 expeti nihil ab iis, quod sit iniustum atque inhonestum,
iniustum aut honestum arbitrere. Hominem invenire ista
 labes, tum cum omnia tenebat, neminem potuit cui meas
 aedis addiceret, cui traderet, cui donaret. Ipse cum loci 10
 illius, cum aedium cupiditate flagraret ob eamque causam
 unam funesta illa rogatione sua vir bonus dominum se in
 meis bonis esse voluisset, tamen illo ipso in furore suo non
 est ausus meam domum, cuius cupiditate inflammatus erat,
 possidere: deos immortalis existimatis, cuius labore et con- 11
 silio sua ipsi templa tenuerunt, in eius domum afflictam et
 eversam per [vim] hominis sceleratissimi nefarium latro-
 108 cinium immigrare voluisse? Civis est nemo tanto in populo,
 extra contaminatam illam et cruentam P. Clodi manum, qui
 rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus 20
 in illa tempestate me defenderit. At qui aliqua se conta-
 gione praedae, societatis, emptionis contaminaverunt, nullius
 neque privati neque publici iudici poenam effugere potuerunt.
 Ex his igitur bonis, ex quibus nemo rem ullam attigit qui
 non omnium iudicio sceleratissimis haberetur, di immortales 25
 domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas
 deos penatis et familiaris meos lares expulit, ut se ipsa
 109 tamquam in captivis sedibus conlocaret? Quid est sanctius,

6 nisi sit *scripsi*: si *codd.* nisi *bkt*: si honesta deest (deē) *Bait.*:
 sine honesta . . . opinione *Halm* 6 8 ut . . . iustum aut honestum
 arbitrere *scripsi* *Cl Qu.* iv. 173. : ut . . . ias esse arbitrere *Muell.*: cum . . .
 arbitrare -ere *b codd.*: cum . . . arbitramur oportere *Halm* 11 cum
k: tum *P et pler.* 12 funesta *Muell* § 42: una *om. Ge*) iusta
codd.: univ. -a *Lamb.*: iniusta *Em.*: iniusta *Halm* 17 vim *sed.*
Momms.: unius *Hbk* 21 se *om. P¹*: post emptionis *conl. Halm*
 24 ex *cod. Lamb.*: *om. vell.* (quorum *Hbk edd. R. et V.*) 27 se
Gaval: te *codd.* a te . . . conlocaretur *Hk*

quid omni religione munitius quam domus unius cuiusque civium? Hic arae sunt, hic foci, hic di penates, hic sacra, religiones, caerimoniae continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus ut inde abripi neminem fas sit. Quo 42
5 magis est istius furor ab auribus vestris repellendus qui, quae maiores nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt, ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit.

At quae dea est? Bonam esse oportet, quoniam quidem 110
10 est abs te dedicata. 'Libertas,' inquit, 'est.' Tu igitur domi meae conlocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu cum conlegas tuos summa potestate praeditos negares liberos esse, cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini, cum hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis
15 populi beneficiis usum, pontificem et consularem et singulari bonitate et modestia praeditum, quem satis mirari quibus oculis aspicere audeas non queo, audiente populo Romano a pedisequis conculcari iuberes, cum indemnatum *me* exturbares privilegiis tyrannicis inrogatis, cum principem orbis
20 terrae virum inclusum domi contineres, cum forum arnatis catervis perditorum hominum possideres, Libertatis simulacrum in ea domo conlocabas, quae domus erat ipsa indicium crudelissimi tui dominatus et miserrimae populi Romani servitutis? Eumne potissimum Libertas domo sua debuit
25 pellere, qui nisi fuisset in servorum potestatem civitas tota venisset? At unde est ista inventa Libertas? quaesivi enim 43
diligenter. Tanagraea quaedam meretrix fuisse dicitur. 111
Eius non longe a Tanagra simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus
30 ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum aedilitatis

4 Quo *Hbk*: quod *P* et *pler.* 10 est (post inquit *om. Hbk* Tu
Prell. praeter HGMbk Eam tu) 11 totam ut *Halm* ita b 12 vetares
Halm auct. *Bait.* 18 *me* add. *Bait.* 21 obsideres ops.)
Grac. *Bailb.* § 5 22 indicium *Nicolaendr. auct. Muell.*: indicio *codd.*
26 est ista inventa ut *Ge* ita *PBSz*: inventa est ista *Hb* 5

suae deportavit; etenim cogitarat omnis superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas, ornamentorum quod superfuit in fanis et locis communibus in tota Graecia atque insulis omnibus honoris populi Romani causa
 112 sane frugaliter domum suam deportavit. Is postea quam 5 intellexit posse se interversa aedilitate a L. Pisone consule praetorem renunciari, si modo eadem prima littera competitorum habuisset aliquem, aedilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis conlocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis 10 istorum quam publicae libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego conlocatam? haec me domo mea pellet? haec victrix adfectae civitatis rei publicae spoliis ornabitur? haec erit in eo monumento quod positum 15 est ut esset indicium ^o, pressi senatus ad memoriam sempiternae turpitudinis? O Q. Catule!—patremne appellem *ante* an filium? recentior enim memoria filii est et cum meis rebus gestis coniunctior—tantumne te fefellit, cum mihi summa et cotidie maiora praemia in re publica fore putabas? 20 Negabas fas esse duo consules esse in hac civitate inimicos rei publicae: sunt inventi qui senatum tribuno furenti constrictum traderent, qui pro me patres conscriptos deprecari et populo supplices esse edictis atque imperio vetarent, quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur, 25 qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas domos comportari iuberent. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvi domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut eius qui perniciose rei publicae consilia cepisset omnis memoria 30 funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si

3 locis *Hk*: om. *vell.* in *Hb*²: om. *vell.* (tota e Gr. *bk*) 11 istorum
 licentiae *Markland* (cf. § 131) 12 audeat *k*: audeat et *Pb* et *pler.*
 14 victrix *Ern.*: ultrix *codd.* 16 sempiternae ut *GMe* ita *PBzt*:
 -am *Hbk* (cf. § 87) 17 ante an *Momms.*: an ante *Halm*: an
codd. 26 tuas *PHGc*: suas in *k*: in suas *Halm*

quis tibi aedificanti illam porticum diceret, fore tempus cum
is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, iudicium bono-
rum omnium neglexisset, tuum monumentum consulibus
non modo inspectantibus verum adiuvantibus disturberet,
5 everteret, idque cum eius civis qui rem publicam ex senatus
auctoritate consul defendisset domo coniungeret, nonne
responderes id nisi eversa civitate accidere non posse?

At videte hominis intolerabilem audaciam cum proiecta
quadam et effrenata cupiditate. Monumentum iste unquam
10 aut religionem ullam excogitavit? Habitare laxe et magni-
fice voluit duasque et magnas et nobilis domos coniungere.
Eodem puncto temporis quo meus discessus isti causam
caedis eripuit, a Q. Scio contendit ut sibi domum venderet:
cum ille id negaret, primo se luminibus eius esse obstru-
15 cturum minabatur. Adfirmabat Postumus se vivo illam
domum istius numquam futuram. Acutus adulescens ex
ipsius sermone intellexit quid fieri oporteret; hominem
veneno apertissime sustulit; emit domum licitatoribus de-
fatigatis prope dinidio carius quam aestimabatur. Quorsum
20 igitur haec oratio pertinet? Domus illa mea prope tota
vacua est: vix pars aedium mearum decima ad Catuli porti-
cum accessit. Causa fuit ambulatio et monumentum et ista
Tanagraea oppressa libertate Libertas. In Palatio pulcherrimo
prospectu porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum
25 pedum concupierat, amplissimum peristylum, cetera
eius modi facile ut omnium domos et laxitate et dignitate
superaret. Et homo religiosus cum aedis meas idem emeret
et venderet, tamen illis tantis tenebris non est ausus suum
nomen emptioni illi adscribere. Posuit Scatonem illum,
30 hominem sua virtute egentem, ut is qui in Marsis, ubi natus
est, tectum quo imbris vitandi causa succederet iam nullum

4 disturberet everteret *b²k*: -are -ere *PH* *vell. praeter G* 'disturberet
evertere': disturbare, evertere auderet *Naegelsb.* 10 cogitavit *Lamb.*
18 licitatoribus *Pantagathus*. litigatoribus *P vell.* 19 aestimabat
codd. 28 in illis *com. Baet.* 31 quo *Lamb.* quod *PH*: qui
F vell.: cui *Leon. Vsterno auct. Baet.* iam *om. HK*

haberet, aedis in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem aedium partem adsignavit non suae genti Fontiae, sed Clodiae, quam reliquit, quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit nisi aut egestate aut scelere perditus. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam in 5 omnigenere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis?

45 'Pontifex,' inquit, 'adfuit.' Non te pudet, cum apud
117 pontifices res agatur, pontificem dicere et non conlegium pontificum adfuisse, praesertim cum tribunus plebis vel de- 10 nuntiare potueris vel etiam cogere? Esto, conlegium non adhibuisti: quid? de conlegio quis tandem adfuit? Opus erat enim auctoritate, quae est in his omnibus, sed tamen auget et aetas et honos dignitatem; opus erat etiam scientia, quam si omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetustas 15
118 facit. Quis ergo adfuit? 'Frater,' inquit, 'uxoris meae.' Si auctoritatem quaerimus, etsi id est aetatis ut nondum consecutus sit, tamen, quanta est in adolescente auctoritas, ea propter tantam coniunctionem adfinitatis minor est putanda; sin autem scientia est quaesita, quis erat minus peritus quam 20 is qui paucis illis diebus in conlegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se fratrem uxoris tuae fratri tuo germano antelatum videbat. Etsi in eo providisti ne frater te accusare possit. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non conlegium, non honoribus 25 populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam †, cum haberes in conlegio familiarissimos, adhibere potuisti? Adfuit is, si modo adfuit, quem tu

1 emisse se *bk all.*: emisse *P¹*: emisse se *P²* (*Verr.* iv, § 133, emisse *R*, emisse *p*, emisse se *vulg.*) 5 tam *codd.* praeter *P¹* (tantam): tantam, tam var. *Halm* 6 voluntatum *Madv.* 9 et *om.* *P¹* 12 Opus erat enim auctoritate *L. Spengel*: opus enim erat auct. *Markland*: posuerat enim auctoritatem *codd.* 17 nondum magnam *Lehmann* 27 quemquam *obelus nota*: quemquam alium *Muell.*: qu. scientem *Lanib.*: num qu. nobilem? *Coni. Momms.* non denique alium praeter illum adolescentem

impulisti, soror rogavit, mater coegit. Videte igitur, ponti- 119
fices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis:
verbone pontificis putetis, si is postem tenuerit et aliquid
dixerit, domum unius cuiusque consecrari posse, an istae
5 dedicationes et templorum et delubrorum religiones ad
honorem deorum immortalium sine ulla civium calamitate
a maioribus nostris constitutae sint. Est inventus tribunus
plebis qui, consularibus copiis instructus, omni impetu
furoris in eum civem intruerit quem perculsum ipsa res
10 publica suis manibus extolleret. Quid? si qui similis istius 46
—neque enim iam deerunt qui imitari velint—aliquem mei 120
dissimilem, cui res publica non tantum debeat, per vim
adfixerit, domum eius per pontificem dedicaverit, id vos
ista auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicitis:
15 'Quer. reperiet pontificem?' Quid? pontifex et tribunus
plebis idem esse non potest? M. Drusus, ille clarissimus
vir, tribunus plebis, pontifex fuit. Ergo si is Q. Caepionis,
inimici sui, postem aedium tenuisset et pauca verba fecisset,
aedes Caepionis essent dedicatae? Nihil loquor de ponti- 121
20 ficio iure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione,
caerimoniis; non dissimulo me nescire ea quae, etiam si
scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curios
viderer; etsi effluunt multa ex vestra disciplina quae eti-
ad nostras aures saepe permanant. Postem teneri in dedica-
25 tione oportere videor audisse templi: ibi enim postis est
ubi templi aditus et valvae. Ambulationis postis nemo
umquam tenuit in dedicando: simulacrum autem aut aram
si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed iam hoc
dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse
30 dixisti.

11 aliquem *codd.* *practer* P¹ (quem) 14 Dicitis *Angelius*: dicis
codd. 15 repperit P¹ *FIG*: reppererit *rell.* pontifex et trib. *ut*
com. Bait. (et pont. et trib.) *ita t*: pontifex *om.* *rell.* 20 ipsis
Halm 21 et caerim. *Lamb.*: de caerim. *Halm* 26 et *k*:
est *rell.*: est et *vulg.* sunt et *Halm*

47 Quamquam quid ego de dedicatione loquor, aut quid de
 122 vestro iure et religione contra quam proposueram disputo?
 Ego vero, si omnia sollemnibus verbis, veteribus et traditis
 institutis acta esse dicerem, tamen me rei publicae iure
 defenderem. An cum tu, eius civis discessu cuius unius 5
 opera senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem
 totiens iudicassent, oppressam taeterrimo latrocinio cum
 duobus sceleratissimis consulibus rem publicam teneres,
 domum eius qui patriam a se servatam perire suo nomine
 noluisset per pontificem aliquem dedicasses, posset recreata 10
 123 res publica sustinere? Date huic religioni aditum, ponti-
 fices: iam nullum fortunis communibus exitum reperietis.
 An si postem tenuerit pontifex et verba ad religionem
 deorum immortalium composita ad perniciem civium trans-
 tulerit, valebit in iniuria nomen sanctissimum religionis. si 15
 tribunus plebis verbis non minus priscis et aeque sollemni-
 bus bona cuiuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius
 patrum memoria bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor
 eiecerat, avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili, et proavi tui,
 P. Scipio, consecravit foculo posito in rostris adhibitoque 20
 tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis ductus
 ex non nullis perveterum temporum exemplis fraudi Metello
 124 fuit, summo illi et clarissimo viro? Certe non fuit. Vidimus
 hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere: num
 qua igitur is bona Lentuli religione obligavit? Sed quid 25
 ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, contione advo-
 cata, foculo posito bona tui Gabini, cui regna omnia Syrorum
 Arabum Persarumque donaras, consecrasti. Quod si tum
 nihil est actum, quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum,
 cur ille gurgis, helluatus tecum simul rei publicae sanguine, 30

1 loquor... disputo *Manut.*: loquar... disputabo *codd.* 3 tradi-
 tis *Madv.*: praeditis *codd.* (proditis *k*, *Naegelsb.*): pri-cis in *mg. l*
 11 Date] de *P et pler.* 15 in *om. codd. praeter S* (in iniuriam)
 16 aeque *con. Bail.*: paene *codd.*: plane *Lamb.* 17 civis cuius-
 piam *Hbk* 24 num qua *Bail.*: numquam *codd. praeter k* (num
 quae): numquid *ed R*

ad caelum tamen exstruit villam in Tusculano visceribus
 aerari, mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem
 esse passus non sum, aspicere non licuit? Omitto Gabinium;
 quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Ninnius, vir omnium
 5 fortissimus atque optimus, consecravit? Quod si, quia ad
 te pertinet, ratum esse negas oportere, ea iura constituisti in
 praeclaro tribunatu tuo quibus in te conversis recusares, alios
 everteres; sin ista consecratio legitima est, quid est quod
 profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum
 10 habet ius, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum
 obtestatio tibicinis, quid focus, quid preces, quid *verba*
 prisca valuerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immor-
 talium numine ad hominum timorem quid voluisti? Nam
 si est illud ratum—mitto Gabinium—tua domus certe et quic-
 15 quid habes aliud Cereri est consecratum; sin ille ludus
 fuit, quid te impurius, qui religiones omnis pollueris aut
 ementiundo aut stuprando? 'Iam fateor,' inquit, 'me in 126
 Gabinio nefarium fuisse.' Quippe vides poenam illam a te
 in alium institutam in te ipsum esse conversam. Sed,
 20 homo omnium scelerum flagitiorumque documentum, quod
 in Gabinio fateris, cuius impudicitiam pueritiae, libidines
 adolescentiae, dedecus et egestatem reliquae vitae, latro-
 cinium consulatus vidimus, cui ne ista quidem ipsa cala-
 mitas iniuria potuit accidere, id in me infirmas, et gravius
 25 esse dicis quod uno adolescente quam quod contione tota
 teste fecisti?

'Dedicatio magnam,' inquit, 'habet religionem.' Nonne 49
 vobis Numa Pompilius videtur loqui? Discite orationem, 127
 pontifices, et vos, flamines; etiam tu, rex, discis a gentili

4 Ninnius *Garat.*: Nunnius *codd.* 6 ea *G²k*: ei *rell.* 7 tri-
 bunatus *PB*: cf. § 42 10 ius *k* solus *c meis*: 8 Non habet religionem
Lamb., nullam vim habet *Garat.* 11 verba *add. Halm* 12 valu-
 erunt *in mg. t*: voluerunt *rell.* 13 metum timoremque *Halm*
 quid *Hbk*: qui *rell.*, -que *P¹* *om. Manul.* 23 calamitas iniuria *Hbk*:
 calamitas iuria *P¹*: calamitatis iniuria *P²* *rell.*

tuo, quamquam ille gentem istam reliquit, sed tamen disce
 ab homine religionibus dedito ius totum omnium religionum.
 Quid? in dedicatione nonne et quis dediceret et quid et quo
 modo quaeritur? An tu haec ita confundis et perturbas ut,
 quicumque velit, quod velit quo modo velit possit dedicare? 5
 Quis eras tu qui dedicabas? Quo iure? qua lege? quo
 exemplo? qua potestate? Vbi te isti rei populus Romanus
 praefecerat? Viden enim esse legem veterem tribuniciam
 quae vetet iniussu plebis aedis, terram, aram consecrari;
 neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, 10
 sensit, neque suspicatus est fore periculum ne domicilia aut
 possessiones indemnatorum civium consecrarentur. Neque
 enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat
 causa cur prohibendo non tam detertere videretur quam
 128 admonere. Sed quia consecrabantur aedes, non privatorum 15
 domicilia, sed quae sacrae nominantur, consecrabantur agri,
 non ita ut nostra praedia, si qui vellet, sed ut imperator
 agros de hostibus captos consecraret, statuebantur arae,
 quae religionem adferrent ipsi ei loco quo essent consecratae,
 haec nisi plebs iussisset fieri vetuit. Quae si tu interpre- 20
 taris de nostris aedibus atque agris scripta esse, non repugno;
 sed quaero quae lex lata sit ut tu aedis meas consecrares,
 ubi tibi haec potestas data sit, quo iure feceris. Neque ego
 nunc de religione sed de bonis omnium nostrum, nec de
 50 pontificio sed de iure publico disputo. Lex Papiria vetat 25
 aedis iniussu plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris
 aedibus ac non de publicis templis: unum ostende verbum
 consecrationis in ipsa tua lege, si illa lex est ac non vox
 129 sceleris et crudelitatis tuae. Quod si tibi tum in illo rei
 publicae naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut 30
 si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas

3 dediceret *Bait.*: dicit *codd.* et quid et *Hkt.*: et qui *P. rell.*
praeter w. et quid) 9 consecrare *co. d.* 19 ipsi ei loco quo
Madv.: ipsi loco quo *Baiter*: ipsi (*ipso b²* si loco *codd.*: ipsi loco, si
Klotz: ipsae, si loco *Nagelsb.* 20 plebes *G. Miv*

cum Byzantiis exsulis et cum legatis Brogitari faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita sed portenta conscriberet, esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum, foedera ferie
 5 bantur provinciarum, regum appellationes venales erant, servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe discriptio, inimici in gratiam reconciliabantur, imperia scribebantur nova iuventuti, Q. Seio venenum misero parabatur, de Cn. Pompeio, propugnatore et custode imperi, interficiendo consilia ini-
 10 bantur, senatus ne quid esset, ut lugerent semper boni, ut capta res publica consulum prodicione vi tribunicia tene-
 retur. Haec cum tot tantaque agerentur, non mirum est, praesertim in furore animi et caecitate, multa illum et te fefellisse.

15 At videte quanta sit vis huius Papiriae legis in re tali, non 130
 qualem tu adfers sceleris plenam et furoris. Q. Marcius censor signum Concordiae fecerat idque in publico conlo-
 carat. Hoc signum C. Cassius censor cum in curiam trans-
 tulisset, conlegium vestrum consuluit num quid esse causae
 20 videretur quin id signum curiamque Concordiae dedicaret.
 Quaeso, pontifices, et hominem cum homine et tempus cum 51
 tempore et rem cum re comparete. Ille erat summa mode-
 stia et gravitate censor: hic tribunus plebis scelere et audacia
 singulari. Tempus illud erat tranquillum et in libertate
 25 populi et gubernatione positum senatus: tuum porro tem-
 pus libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate
 deleta. Res illa plena iustitiae, sapientiae, dignitatis (censor 131
 enim, penes quem maiores nostri, id quod tu sustulisti, iudi-
 cium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiae signum
 30 volebat in curia curiamque ei deae dedicare), praeclara volun-

1 Brogitari *Halm Har. Resp.* § 28; *Sest.* § 56: rogitaris (rogatis
Hk codd. praeter *P¹* (rogitaris) 6 servorum *Angeli*: sermones
codd. descriptio *codd.* 7 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000
 (imperi adscr. *P¹*: describ. *Ga.* 6 Q. om. *Bt* 29 senatus
 de dignitate ut *GM* ita *PBHb* 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000
 esse *P¹*: his del. *P²*

tas atque omni laude digna; praescribere enim se arbitra-
 batur ut sine studiis dissensionis sententiae dicerentur, si
 sedem ipsam ac templum publici consili religione Concor-
 diae devinxisset. Tu cum ferro, cum metu, cum edictis,
 cum privilegiis, cum praesentibus copiis perditorum, absentis 5
 exercitus terrore et minis, consulum societate et nefario for-
 dere servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum
 posuisti magis ad ludibrium impudentiae quam ad simula-
 tionem religionis. Ille in curia quae poterat sine cuiusquam
 incommodo dedicari, tu in civis optime de re publica meriti 10
 cruore ac paene ossibus simulacrum non libertatis publicae,
 13 sed licentiae conlocasti. Atque ille tamen ad conlegium retu-
 lit, tu ad quem rettulisti? Si quid deliberares, si quid tibi
 aut piandum aut instituendum fuisset religione domestica,
 tamen instituto ceterorum vetere ad pontificem detulisses: 15
 novum delubrum cum in urbis clarissimo loco nefando quo-
 dam atque inaudito instituto inchoares, referendum ad sacer-
 dotes publicos non putasti? At si conlegium ponti-
 adhibendum non videbatur, nemone horum tibi id
 visus est, qui aetate honore auctoritate antecellunt, cum qu- 20
 de dedicatione communicares? Quorum quidem tu non
 52 contempsisti sed pertinuisti dignitatem. An tu auderes
 quaerere ex P. Servilio aut ex M. Lucullo, quorum ego con-
 silio atque auctoritate rem publicam consul ex vestris mani-
 bus ac faucibus eripui, quibusnam verbis aut quo ritu— 25
 primum hoc dico—civis domum consecrares, deinde civis
 eius cui princeps senatus, tum autem ordines omnes, deinde
 Italia tota, post cunctae gentes testimonium huius urbis at-

1 digna om *PH all.* 10 dedicavit uin civis *P*: dedicari tu in civi-
BHk: dedicavit: tu *Klotz*: dedicari, signum concordiae, tu *Naegel-h.*
 15 tamen inst ceterorum *mg. P²*: † tamen *Baut.* quia 'post domesti-
 ca in *P* unum verbum crasum est': domestica, more vetere ad pontificem
 detulisses: nunc novum del. *Halm* vetere *bk* (-em *M*: uterere *vell.*
retulisses Muell. 16 quodam atque inaudito *s.l. P²* 20 cum quo
Muell.: cum eo *codd.* (ut cum eo *Hbk*) 21 de dedicatione *Halm*:
 dedicationem *codd* 25 faucibus *b ed. R.*: facibus *codd. pler.*

que imperi conservati dedissent? Quid diceres, o nefanda
 et pernicioſa labes civitatis? 'Ades, Luculle, ades Servili,
 dum dedico domum Ciceronis, ut mihi praeſentis poſtſequique
 teneatis!' Es tu quidem cum audacia tum impudentia
 ſingulari, ſed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidiſſent, cum
 te viri, qui ſua dignitate perſonam populi *Romani* atque
 auctoritatem imperi ſuſtinerent, verbis graviffimis proter
 uiſſent, neque ſibi fas eſſe dixiſſent furori intereſſe tuo
 atque in patriae parricidio exultare. Quae cum videres, 133
 tum te ad tuum adfinem non delectum a te, ſed relictum
 a ceteris contuliſti. Quem ego tamen credo, ſi eſt ortus ab
 illis quos memoriae proditum eſt ab ipſo Hercule perfuncto
 iam laboribus ſacra didiciſſe, in viri fortis aerumnis non ita
 crudelem fuiſſe ut in vivi etiam et ſpirantis capite buſtum
 ſuis manibus imponeret; qui aut nihil dixit nec fecit omnino,
 poenamque hanc maternae temeritatis tulit ut mutam in
 delicto perſonam nomenque praeberet, aut, ſi dixit aliquid
 verbis haesitantibus poſtemque tremulanda manu tetigit,
 certe nihil rite, nihil caſte, nihil more inſtitutoque perfecit.
 20 Viderat ille Murenam, vitricum ſuum, conſulem designatum,
 ad me conſulem cum Allobrogibus communis exiti indicia
 adferre, audierat ex illo ſe a me his ſalutem accepiſſe,
 ſeparatim ſemel, iterum cum univerſis. Qua re quis eſt qui 135
 exiſtimare poſſit huic novo pontifici, primam hanc poſt
 25 ſacerdotium initum religionem inſtituenti vocemque mit
 tenti, non et linguam obmutuiſſe et manum obtorpiſſe et
 mentem debilitatam metu concidiſſe, praesertim cum ex
 conlegio tanto non regem, non flaminem, non pontificem

2 Ades Luc. ades Serv. *bk*: Ades, ades, Luc. Serv. *P²BHw*
 6 populi *codd.*: populi Romani *ed. R.* 133
 9 exultare *Koch.*
 10 *aut. Muell.*: et ſcelere *codd.*: excellere *Dant.* 13 didiciſſe *k. S. O.*
 11 ad *Aen.* viii. 269: dediſſe *rell.* 14 in vivi etiam *codd.*: in vi-
 ventis etiam *Arusianus* et ſpirantis *M. Arus.*: et iam ſp. *S.*
 15 ſpirantis *P. rell.* praeter *G.* ſi irantis *e* (ſurantis capite buſtum
Garat. caput buſtum *bk*): capitibus tum *codd.* 15 imponeretur *k*
 16 mutam *Naugerus* 1: mutuam *codd.* in alieno delicto *Koch.*

videret, fierique particeps invitus alieni sceleris cogeretur, et gravissimas poenas adfinitatis impurissimae sustineret?

53 Sed ut revertar ad ius publicum dedicandi, quod ipsi ponti-
136 fices semper non solum ad suas caerimonias sed etiam ad populi iussa adcommodaverunt, habetis in commentariis vestris C. Cassium censorem de signo Concordiae dedicando ad pontificum conlegium rettulisse, eique M. Aemilium pontificem maximum pro conlegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim praefecisset atque eius iussu faceret, non videri eam posse recte dedicari. Quid? cum 10 Licinia, virgo Vestalis summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminio Q. Metello consulibus aram et aediculam et pulvinar sub Saxo dedicasset, nonne eam rem ex auctoritate senatus ad hoc conlegium Sex. Iulius praetor rettulit? cum P. Scaevola pontifex maximus pro conlegio 15 respondit, QVOD IN LOCO PVBLICO LICINIA, GAI FILIA, INIVSSV POPVLI DEDICASSET, SACRVN NON VIDERIER. Quam quidem rem quanta *tractaverit* severitate quantaque diligentia senatus, ex ipso senatus consulto facile cognoscetis.

137 Videtisne praetori urbano negotium datum ut curaret ne 20 id sacrum esset, et ut, si quae essent incisae aut inscriptae litterae, tollerentur? O tempora, o mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiae dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt, post autem senatus in loco augusto consecratam iam aram tollendam ex 25 auctoritate pontificum censuit neque ullum est passus ex ea dedicatione litterarum exstare monumentum: tu, procella patriae, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio

3 dedicandi *M. Muell.* (§ 138) iudicandi *rell.* 10 eam *Bait.*:
ca *codd.* recte posse *Hbk Klotz, improb. Zühlinsk.* 18 tractaverit
severitate *Drechsler*: sustulerit *post* sen. consulto *add. Hbk edd. R.*
et V., post senatus *Naugerius* (1) *egerit Halm, persecutus sit Lamb.*:
qua quidem in re . . . sen. fuerit *con. Muell.* 19 *post* cognoscetis
suppl. Lamb. Recita senatus consultum. SENATUS CONSULTVM. *Et*
potest quidem excidisse littera .R. (- Recita) 25 iam *Bait.*: eam *codd.*

rei publicae, tenebris offusis, demerso populo Romano.
 everso atque eiecto senatu dirueris, aedificaris, religione
 omni violata religionis tamen nomine contaminaris, in vis-
 ceribus eius qui urbem suis laboribus ac periculis conser-
 5 vasset monumentum deletae rei publicae conlocaris, et ab
 acquitum nota doloris honorum omnium sublato Q. Catuli
 nomine incideris, id sperasti rem publicam diutius quam
 quoad mecum simul expulsa careret his moenibus esse
 laturam?

10 Ac si, Pontifices, neque is cui licuit, neque id quod fas
 fuit dedicavit, quid me attinet iam illud tertium quod pro-
 posueram docere, non iis institutis ac verbis quibus caer-
 moniae postulant dedicasse? Dixi a principio nihil me de
 scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito pontificum
 15 iure dicturum. Quae sunt adhuc a me de iure dedicandi
 disputata, non sunt quaesita ex occulto aliquo genere littera-
 rum, sed sumpta de medio, ex rebus palam per magistratus
 actis ad conlegiumque delatis, ex senatus consulto, ex lege.
 Illa interiora iam vestra sunt, quid dici, quid praeciri, quid
 20 tangi, quia teneri ius fuerit. Quae si omnia e Ti. Coruncani
 scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse con-
 staret, aut si M. Horatius ille **Pulvillus**, qui, cum eum multi
 propter invidiam fictis religionibus impedirent, restitit et con-
 stantissima mente Capitolium dedicavit, huius modi alicui
 25 dedicationi praefuisset, tamen in scelere religio non valeret,

54
138

3 religionis *Markland*: rei *PB*: rei p. k et corr. c: res *GMe*
 visceribus eius qui *Jeep* § 23: hisce 'eiusce k' rebus ut et k in *codd.*:
 eius civis aedibus qui *Madu., fort. recte* 4 urbem *P¹*: urbe quam
 (quod *20¹* *rell.* 5 ab acquitum equitum *B* nota doloris *P*: ab ob
M equitum notam doloris *HGMe*: ac nequitiae nota, dolore *Jeep*
Ver. ii, § 115: ad perpetuam notam doloris *Koch*: ad equitum no-
 tam, ad dolorem *all.* 12 iis k: his *rell.* 18 ex sen. cons. ex
 lege *del. D. Serruys* 19 praeciri *Halm* § 133: praere *P¹*: prae-
 cipere *P²* *rell.*: praebere *Momms.* 20 e Ti. Coruncanii *Bail.*:
 ex coruncani c: ana k: et coruncanis -ani b *PBΣ*: et quorum canis
H canii *G* 21 constaret *Lamb.*: constarent *codd.* 22 cum
cod. Car. Steph.: eius *P¹*: eius *P²BHe* (eius dedicationem k)
 25 valeret, ne (necum *Naugerus* 1 ... dicatur *codd.*: valeret: nunc
 ... dicatur? *Mueller*

ne valeat id quod imperitus adulescens, novus sacerdos, sororis
 precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine conlegis,
 sine libris, sine auctore, sine fictore, furtim, mente ac lingua
 titubante fecisse dicatur: praesertim cum iste impurus atque
 impius hostis omnium religionum, qui contra fas et inter 5
 viros saepe mulier et inter mulieres vir fuisset, ageret illam
 rem ita raptim et turbulente uti neque mens neque vox
 55 neque lingua consisteret? Delata tum sunt *ea* ad vos, ponti-
 140 fices, et post omnium sermone celebrata, quem ad modum
 iste praeposteris verbis, ominibus obscenis, identidem se 10
 ipse revocans, dubitans, timens, haesitans omnia aliter ac vos
 in monumentis habetis et pronuntiarit et fecerit. Quod
 quidem minime mirum est, in tanto scelere tantaque dementia
 ne audaciae quidem locum ad timorem comprimendum
 fuisse. Etenim si nemo umquam praedo tam barbarus 11
 atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram
 aliquam in litore deserto somniis stimulatus aut religione
 aliqua consecraret, non horreret animo cum divinum numen
 scelere violatum placare precibus cogeretur, qua tandem
 istum perturbatione mentis omnium templorum atque tecto- 20
 rum totiusque urbis praedonem fuisse censetis, cum pro
 detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret?
 141 Non potuit ullo modo—quamquam et insolentia dominatus
 extulerat animos et erat incredibili armatus audacia—non in
 agendo ruere ac saepe peccare, praesertim illo pontifice et 25
 magistro qui cogeretur docere ante quam ipse didicisset.
 Magna vis est cum in deorum immortalium numine tum
 vero in ipsa re publica. Di immortales, suorum templorum
 custodem ac praesidem sceleratissime pulsum cum viderent,
 ex suis templis in eius aedis immigrare nolebant, itaque 30

8 *ea* *coddidi*: delata tum sunt ad . . . celebrata *P vell. praeter GM.*
 Delatum est ad . . . celebratum): delata tum res est . . . celebrata
Muell. 11 revocans *Madv.*: revocando *codd.* 25 et *del.*
Bail. 27 in *k* sol. 30 sedes *PBG¹ek*

istius vaecordissimi mentem cura metumque terrebant: res vero publica quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos extinctoris sui, et ab istius inflammato atque indomito furore iam tum se meque repetebat.

5 Quare quid est mirum si iste metu *exagitatus*, furore instinctus, scelere praeceps, neque institutas caerimonias persequi neque verbum ullum sollemne potuit effari?

Quae cum ita sint, pontifices, revocate iam animos vestros 56
ab hac subtili nostra disputatione ad universam rem publicam, 142
10 quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus sustinetis. Vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmet ipsi praestantissime semper in mea causa praefuistis, vobis Italiae magnificentissimus ille motus municipiorumque concursus, vobis campus centuriarumque
15 una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes qui aut re aut spe denique sunt bona, omne suum erga meam dignitatem studium et iudicium non modo commissum verum etiam commendatum esse arbitrabuntur. Denique ipsi di immor- 143
■ tales qui hanc urbem atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritque perspicuum divino me numine esse rei publicae redditum, ideirco mihi videntur fructum redditus gratulationis meae ad suorum sacerdotum potestatem iudiciumque revocasse. Hic est enim redditus,
25 pontifices, haec restitutio in domo, in sedibus, in aris, in focis, in dis penatibus recipiendis: quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta sedisque convellit, ducibusque consulibus tamquam urbe capta hanc unam domum quasi acerrimi propugnatoris sibi delendam putavit, iam illi di

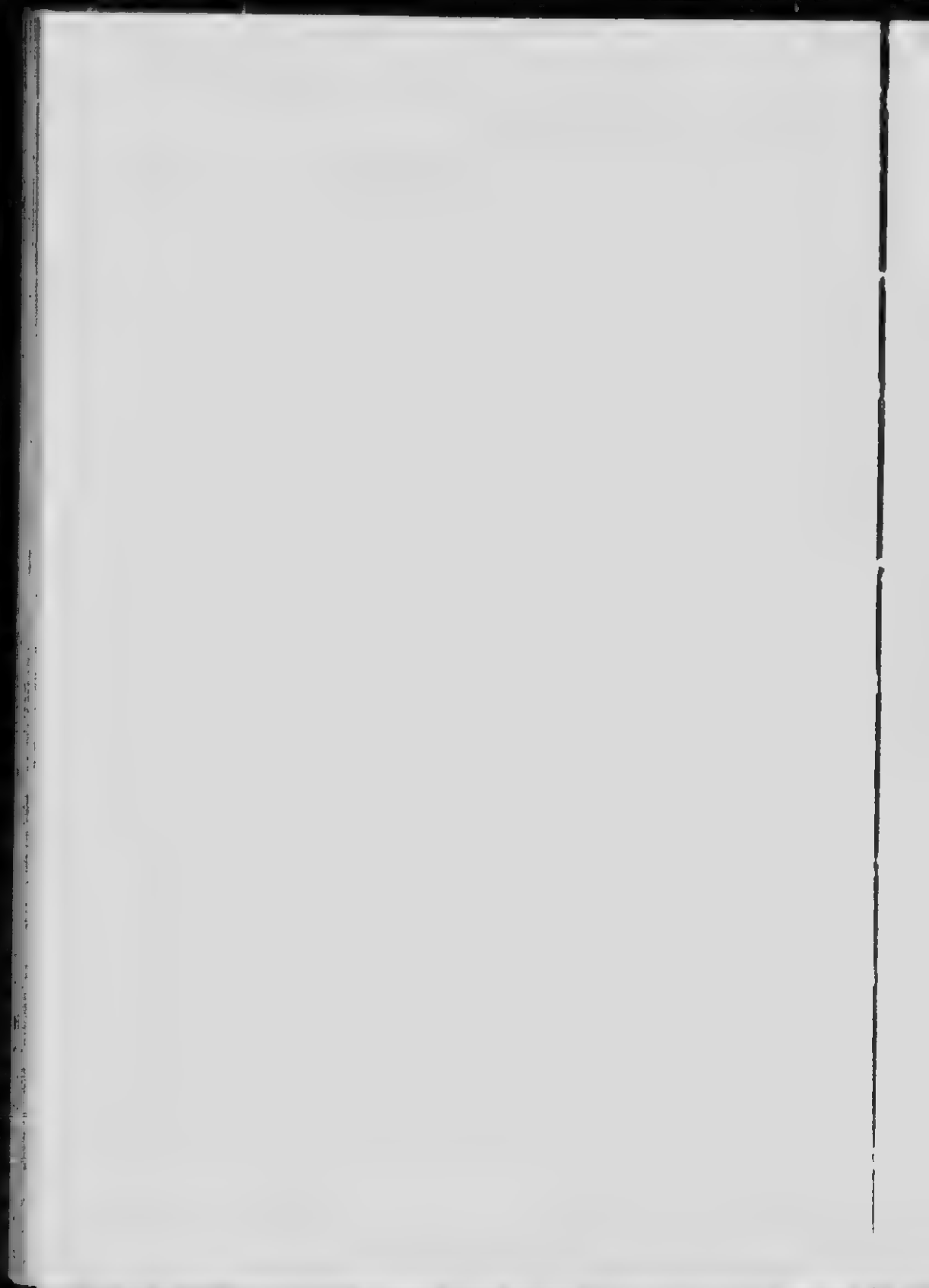
1 cura metusque *M*: curameque *P et pler.* 4 indomito *Halm*: inito *codd.*: ignito *Nangerius*: 5 metu *exagitatus scripsi*: exanimatus *Halm*, actus *Clark*, territus *Koch*: metus *codd.* victus *k*: non metu victus¹⁾: mentis *Madv.* 10 soli *Lamb.* 17 omne suum *Gavat.*: omnes tum *codd.* omnes hi tamen *k* 19 arbitrantur *Lamb.* 22 redditum *b² et ed. R.*: reductum *codd.* fructum ipsum *HGBke* 29 iam *Madv.*: tamen *codd.*

penates ac familiares mei per vos in meam domum mecum
 57 erunt restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter bene
 144 ficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum
 nominavit, teque, Iuno Regina, et te, custos urbis, Minerva,
 quae semper adiutrix consiliorum meorum, testis laborum 5
 exstitisti, precor atque quaeso, vosque qui maxime *me* repe-
 tistis atque revocastis, quorum de sedibus haec mihi est pro-
 posita contentio, patrii penates familiaresque, qui huic urbi
 et rei publicae praesidetis, vos obtestor, quorum ego a tem-
 10 plis atque delubris pestiferam illam et nefariam flammam
 depuli, teque, Vesta mater, cuius castissimas sacerdotes a¹
 hominum amentium furore et scelere defendi, cuiusque ignem
 illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium
 145 restringi aut cum totius urbis incendio commisceri, ut, si in
 illo paene fato rei publicae obieci meum caput pro vestris 15
 caerimoniis atque templis perditissimorum civium furori
 atque ferro, et si iterum, cum ex mea contentione interitus
 bonorum omnium quaereretur, vos sum testatus, vobis me
 ac meos commendavi, meque atque meum caput ea con-
 20 ditione devovi ut, si et eo ipso tempore et ante in con-
 sulatu meo commodis meis omnibus, en olumentis, prae-
 miis praetermissis cura, cogitatione, vigiliis omnibus nihil
 nisi de salute meorum civium laborassem, tum mihi re pu-
 blica aliquando restituta liceret frui, sin autem mea consilia
 patriae non profuissent, ut perpetuum dolorem avulsus a meis 25
 sustinerem: hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in
 meas sedis restitutus, tum denique convictam esse et com-
 146 missam putabo. Nam nunc quidem, pontifices, non solum
 domo, de qua cognostis, sed tota urbe careo, in quam videor
 esse restitutus. Urbis enim celeberrimae et maximae partes 30
 adversum illud non monumentum, sed vulnus patriae con-

6 *me* (*post maxime*) *suppl. Nagerius* (1): *om. codd.* (*me maxime k*)
 9 praesidetis *GMe*: praesides ²*B*: praesides estis *ut Halmi ita Hb5*
 12 amentium *Monims.*: amentia *codd.*

tuentur. Quem cum mihi conspectum morte magis vitandum
 fugiendumque esse videatis, nolite, quaeso, cum cuius reditu
 restitutam rem publicam fore putastis non solum dignitatis
 ornamentis, sed etiam urbis patriae usu velle esse privatum.
 5 Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non de- 58
 populatio praediorum, non praeda consulum ex meis fortunis
 crudelissime capta permovet: caduca semper et mobilia
 haec esse duxi, non virtutis atque ingeni, sed fortunae et
 temporum munera, quorum ego non tam facultatem umquam
 10 et copiam expetendam putavi quam et in utendo rationem
 et in carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum prope 147
 modum iam est definita moderatio rei familiaris, liberis
 autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis ac
 memoriae nostrae relinquemus: domo per scelus erepta, per
 15 latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam
 aedificata quam eversa, carere sine maxima ignominia rei
 publicae, meo dedecore ac dolore non possum. Quapropter
 si dis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cun-
 ctæ Italiae, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismet
 20 ipsis, qui in mea salute principem semper locum aucto-
 ritatemque tenuistis, gratum et iucundum meum reditum
 intellegitis esse, quaeso obtestorque vos, pontifices, ut me,
 quem auctoritate studio sententiis restituistis, nunc, quoniam
 senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis
 25 conlocetis.

4 patriae usu *Halm*: patriae visu *Jeep*: patribus *PBW*: partibus *Ihb*
rell.: parietibus *k* (urbe et parietibus *Kaisten*) 15 religionis *bk*:
 legionis *P¹*: religiones *Ge* vim *PBHbk* sum *Ge*: speciem *Momms.*

M. TVLLI CICERONIS
DE HARVSPICVM RESPONSO
ORATIO

SIGLA

- P* = cod. Paris. 7794, saec. ix
B = cod. Bern. 136, saec. xii-xiii e cod. *P* descriptus
Σ = cod. Paris. 14749 incunte saec. xv e cod. *B* descriptus
W = cod. Guelferbytanus 205, e cod. *Σ* descriptus
H = cod. Harleianus 4927, saec. xii
G = cod. Gemblacensis, nunc Bruxellensis 5345, saec. xii
E = cod. Erfurtensis, saec. xii-xiii
b = cod. S. Marci 255 (Lag. 6), saec. xv
k = cod. Paris. 7779, anno 1459 scriptus
c = cod. Oxon. Canonici 226, saec. xv
5 = codd. *kc*
M = cod. Laur. xlviii. 25 (Lg. 25)
t = cod. Bern. 254, saec. xv
Schol. = lemmata Scholiastae Bobiensis

M. TVLLI CICERONIS
ORATIO DE HARVSPICVM
RESPONSO IN P. CLODIVM IN
SENATV HABITA

HESTERNO die, patres conscripti, cum me et vestra dignitas
 et frequentia equitum Romanorum praesentium, quibus se-
 natus dabatur, magno opere commosset, putavi mihi repri-
 mendam esse P. Clodi impudicam impudentiam, cum is
 5 publicanorum causam stultissimis interrogationibus impedi-
 ret, P. Tullioni Syro navaret operam atque ei se, cui totus
 venerat, etiam vobis inspectantibus vendicaret. Itaque
 hominem furem exultantemque continui simul ac peri-
 culum iudici intendi: duobus inceptis verbis omnem in-
 10 petum gladiatoris ferociamque compressi. Ac tamen ignarus
 ille qui consules essent, exsanguis atque aestuans se ex curia
 repente proripuit, cum quibusdam fractis iam atque inanibus
 minis et cum illius Pisoniani temporis Gabinianique terrori-
 bus: quem cum egredientem insequi coepissem, cepi equi-
 15 dem fructum maximum et ex consurrectione omnium vestrum
 et ex comitatu publicanorum. Sed vacors repente sine suo
 vultu, sine colore, sine voce constitit; deinde respexit et,
 simul atque Cn. Lentulum consulem aspexit, concidit in
 curiae paene limine; recordatione, credo, Gabini sui desi-

responso *Ascon.*: responsis *codd.*, *Quint.* v. 11, 42   2 praesen-
 tium *om.* *HEM* 5   6 sese *EMc*   10 Attamen *GMb* 51   15 et
om. *GE*   18 simul atque *Baut.* simul ad *codd.* praeter *Gk* (simul ac,
 et t. (simulat.)

derique Pisonis. Cuius ego de effrenato et praecipiti
furore quid dicam? *An* potest gravioribus a me verbis
vulnerari quam est statim in facto ipso a gravissimo viro,
P. Servilio, confectus ac trucidatus? cuius si iam vim et
gravitatem illam singularem ac paene divinam adsequi
possem, tamen non dubito quin ea tela quae coniecerit ini-
micus quam ea quae collega patris emisit leviora atque
hebetiora esse videantur.

2 Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo qui he-
3 sterno die dolore me elatum et iracundia longius prope pro-
gressum arbitrabantur quam sapientis hominis cogitata ratio
postulasset. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil
non diu consideratum ac multo ante meditatam. Ego enim
me, patres conscripti, inimicum semper esse professus sum
duobus, qui me, qui rem publicam cum defendere deberent, 15
servare possent, cumque ad consulare officium ipsis insigni-
bus illius imperi, ad meam salutem non solum auctoritate
sed etiam precibus vestris vocarentur, primo reliquerunt,
deinde prodiderunt, postremo oppugnarunt, praemiisque
nefariae pactionis funditus una cum re publica oppressum 20
extinctumque voluerunt; qui quae suo ductu et imperio
cruento illo atque funesto supplicia neque a sociorum moe-
nibus prohibere neque hostium urbibus inferre potuerunt,
excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem,
vastitatem, ea sua cum praeda meis omnibus tectis atque 21
4 agris intulerunt. Cum his furiis et facibus, cum his, inquam,
exitiosis prodigiis ac paene huius imperi pestibus bellum
mihi inexpiabile dico esse susceptum, neque id tamen ipsum
tantum quantum meus ac meorum, sed tantum quantum
3 vester atque omnium bonorum dolor postulavit. In Clodium 30
vero non est hodie meum maius odium quam illo die fuit

1 effren. PG: effren. BHSt. Cf. § 52 2 *An scripsi, post dicam* :
aut codd. pler. haud k : om. PB 15 rem p. GEt: rem PB: rem
meam HM5 20 pactionis Nangerius 1; factionis Prell

cum illum ambustum religiosissimis ignibus cognovi mulie-
bri ornatu ex incesto stupro atque ex domo pontificis maxi-
mi emissum. Tum, inquam, tum vidi ac multo ante pro-
spexi quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet
procella rei publicae. Videbam illud scelus tam importu-
num, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis,
vulnerati non posse arceri otī finibus: erupturum illud ma-
lum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis.
Non multum mihi sane post ad odium accessit. Nihil
enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio
dignitatis, odio rei publicae: non me magis violavit quam
senatum, quam equites Romanos, quam omnis bonos, quam
Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit quam
in ipsos deos immortalis. Etenim illos eo scelere violavit
quo nemo antea: in me fuit eodem animo quo etiam eius
familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum num-
quam a me esse accusandum putavi, non plus quam stipitem
illum qui quorum hominum esset nesciremus, nisi se Ligurem
ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac
beluam, pabulo inimicorum meorum et glande corruptum?
qui si sensit quo se scelere devinxerit, non dubito quin sit
miserrimus; sin autem id non videt, periculum est ne se
stuporis excusatione defendat. Accedit etiam quod ex
spectatione omnium fortissimo et clarissimo viro, T. Annio,
devota et constituta ista hostia esse videtur: cui me prae-
ripere desponsam iam et destinatam laudem, cum ipse eius
opera et dignitatem et salutem reciperarim, valde est ini-
quum. Etenim ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad
interitum exitiumque Carthaginis, qui illam a multis impera-
toribus obsessam, oppugnatam, labefactam, paene captam
aliquando quasi fatali adventu solus evertit, sic T. Annius

6 nobilis mobilis *Diecksh.*, nebuloni- *K. Busch. Rosc. Amer.* § 128.
nt. ii. § 74 10 veritatis *Harl.* 2590 odio dignitatis *Hb.*
om. *P et pler.* 15 eius *h et Harl.* 2590: meus *rell. praeter Me* suis
21 sentit *Lamb.*: senserit *b5* 29 Carth. *P et pler.*: Karth. *II*
30 labefactam *PIbt*: labefactatam *HGEMc et corr. b*

- ad illam pestem comprimendam, exstinguendam, funditus delendam natus esse videtur et quasi divino munere donatus rei publicae. Solus ille cognovit quem ad modum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa
 5 omnia caede incendiisque terreret, non modo vinci verum
 7 etiam vinciri oporteret. Huic ego et tali et ita de me ac de patria merito viro numquam mea voluntate praeripiam eum praesertim reum cuius ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam adpetivit. Sed si etiam
 10 nunc inlaqueatus iam omnium legum periculis, inretitus odio honorum omnium, expectatione supplicii iam non diuturna implicatus, feretur tamen haesitans et in me impetum impeditus facere conabitur, resistam et aut concedente aut etiam adiuvente Milone eius conatum refutabo: velut he-
 15 sterno die cum mihi stanti tacens minaretur, voce tantum attigi legum initium et iudicii. Consedit ille: contieui. Diem dixisset, ut iecerat: fecissem ut ei statim tertius a praetore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur et cogitet, si contentus sit iis sceleribus quae commisit, esse se iam
 20 consecratum Miloni: si quod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum atque legum.
- 8 Atque paulo ante, patres conscripti, contionem habuit quae est ad me tota delata; cuius contionis primum univ-
 sum argumentum sententiamque audite; cum riseritis in
 25 pudentiam hominis, tum a me de tota contione audietis.
- 5 De religionibus sacris et caerimoniis est contionatus, patres conscripti, Clodius: Publius, inquam, Clodius sacra et reli-
 giones neglegi violari pollui questus est! Non mirum si hoc vobis ridiculum videtur: etiam sua contio risit hominem,
 30 quo modo ipse gloriari solet, ducentis confixum senati con-

7 vinciri *Fabrizius, et in mg. l: vincere codd.* 17 legum metum
Madv. (quod malit Zichnski) 18 iecerat *Ern.: fecerat codd.*
 19 ut cogitet *Hahn* 20 iis *P²Hall.: is P^k: his Be* se om. *codd.*
 31 senati *PB: senatus rel.*

- sultis, quae sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum qui pulvinaribus Bonae deae stuprum intulerit, eaque sacra quae viri oculis ne imprudentis quidem aspicere fas est non solum aspectu virili sed flagitio stuproque violari, in contione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima contio eius expectatur de pudicitia. Quid enim interest utrum ab altaribus religiosissimis fugatus de sacris et religionibus conqueratur, an ex sororum cubiculo egressus pudorem pudicitiamque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu in contione recitavit, in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est, id quod audistis, *LOCA SACRA ET RELIGIOSA PROFANA HABERI*: in ea causa esse dixit domum meam a religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam. Gaudeo mihi de toto hoc ostento, quod haud scio an gravissimum multis his annis huius ordini nuntiatum sit, datam non modo iustam sed etiam necessariam causam esse dicendi; reperietis enim ex hoc toto prodigio atque responso nos de istius scelere ac furore ac de impendentibus periculis maximis prope iam voce Iovis Optimi Maximi praemoneri. Sed primum expiabo religionem aedium mearum, si id tacere vere ac sine cuiusquam dubitatione potero; sin scrupulus tenuissimus residere alicui videbitur, non modo patienti sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium religionique parebo.
- Sed quae tandem est in hac urbe tanta domus ab ista suspitione religionis tam vacua atque pura? Quamquam vestrae domus, patres conscripti, ceterorumque civium multo maxima ex parte sunt liberae religione, tamen una mea domus iudiciis omnibus liberata in hac urbe sola est. Te enim appello, Lentule, et te, Philippe. Ex hoc haruspicum responso decrevit senatus ut de locis sacris religiosis ad

8 sororum *k*: suorum *rell.*: suarum sororum *Halm* 20 *
 neri *Gbkt*: promoveri, permoveri *rell.* 22 scrupulus *PH*
Madv.: aliquis *codd.*

hunc ordinem referretis. Potestisne referre de mea domo, quae, ut dixi, sola in hac urbe omni religione omnibus iudiciis liberata est? Quam primum inimicus ipse in illa tempestate ac nocte rei publicae, cum cetera scelera stilo illo impuro Sex. Clodi ore tineto conscripsisset, ne una quidem 5 attulisset littera religionis; deinde eandem domum populus Romanus, cuius est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis omnium aetatum ordinumque suffragiis eodem iure esse iussit quo fuisset; postea vos, patres conscripti, non quo dubia res esset, sed ut huic furiae, si diutius in 10 hac urbe quam delere cuperet maneret, vox interdiceretur, decrevistis ut de mearum aedium religione ad pontificum 12 conlegium referretur. Quae tanta religio est qua non in nostris dubitationibus atque in maximis superstitionibus unius P. Servili aut M. Luculli responso ac verbo liberemur? 15 De sacris publicis, de ludis maximis, de deorum penatium Vestaeque matris caerimoniis, de illo ipso sacrificio quod fit pro salute populi Romani, quod post Romam conditam huius unius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, 20 semper senatui, semper ipsis dis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus, consul et pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Messalla, L. Lentulus, flamen Martialis, P. Galba, Q. Metellus Scipio, 25 C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Caesar flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum ac sapientissimorum civium ad- 30

11 urbe quicquam delere cuperet, vox interd. *Madv.* (in *P* post urbe est spatium vacuum, maneret s. l. add. m. 2). intercluderetur
Lamb. : interciperetur *Gulhelm.* : incideretur *Gronovius* 15 aut
Madv. : ac codd. 20 id semper *k* : idem per *PII* rel. praeter *GE* (idem)

stante, omni religione una mente omnes liberaverunt. Nego ⁷
 umquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas ¹³
 quae totius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum
 Ve alium, tam frequens conlegium iudicasse. Quamquam
 5 ad sacrorum dispositionem interest adesse quam plurimos
 (ita est enim interpretatio illa pontificum, ut eidem potesta-
 tem habeant iudicium), religionis explanatio vel ab uno
 pontifice perito recte fieri potest (quod idem in iudicio
 capitis durum atque iniquum est), tamen sic reperietis, fre-
 10 quentiores pontifices de mea domo quam umquam de caerimonia
 virginum iudicasse. Postero die frequentissimus
 senatus te consule designato, Lentule, sententiae princeps,
 P. Lentulo et Q. Metello consulibus referentibus statuit,
 cum omnes pontifices qui erant huius ordinis adessent, cum-
 15 que alii qui honoribus populi Romani antecedeabant multa
 de conlegi iudicio verba fecissent, omnesque idem scribendo
 adessent, domum meam iudicio pontificum religione libera-
 tam videri. De hoc igitur loco sacro potissimum videntur ¹⁴
 haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus
 20 hoc praecipue iuris habet, ut ab ipsis qui sacris praesunt
 sacer non esse iudicatus sit? Verum referte, quod ex sena-
 tus consulto facere debetis. Aut vobis cognitio dabitur, qui
 primi de hac domo sententiam dixistis et eam religione omni
 liberastis, aut senatus ipse iudicabit, qui uno illo solo anti-
 25 stite sacrorum dissentiente frequentissimus antea iudicavit,
 aut,—id quod certe fiet,—ad pontifices reicietur, quorum
 auctoritati fidei prudentiae maiores nostri sacra religiones-
 que et privatas et publicas commendarunt. Quid ergo ii
 possunt aliud iudicare ac iudicaverunt? Multae sunt do-
 30 mus in hac urbe, patres conscripti, atque haud scio an paene

4 Quamquam etc.: sic distinxi, Mullerum secutus. Edd. habent
 iudicasse: quamquam . . . quam plurimos; ita est . . . iudicium.
 Religionis . . . fieri potest, quod . . . iniquum est: tamen etc.

9 esset Halm

28 ii P: hi BHK

cunctae iure optimo, sed tamen iure privato, iure hereditario,
iure auctoritatis, iure Mancipi, iure nexi: nego esse ullam
domum aliam privato eodem quo quae optima lege, publico
vero omni praecipuo et humano et divino iure munitam;
15 quae primum aedificatur ex auctoritate senatus pecunia pu-
blica, deinde contra vim nefariam huius gladiatoris tot senati
8 consultis munita atque saepta est. Primum negotium isdem
magistratibus est datum anno superiore, ut curarent ut sine
vi aedificare mihi liceret, quibus in maximis periculis uni-
versa res publica commendari solet; deinde, cum ille saxis 10
et ignibus et ferro vastitatem meis sedibus intulisset, de-
crevit senatus eos qui id fecissent lege de vi, quae est in eos
qui universam rem publicam oppugnassent, teneri. Vobis
vero referentibus, o post hominum memoriam fortissimi atque
optimi consules! decrevit idem senatus frequentissimus qui 15
meam domum violasset contra rem publicam esse facturum.
16 Nego ullo de opere publico, de monumento, de templo tot
senatus exstare consulta quot de mea domo, quam senatus
unam post hanc urbem constitutam ex aerario aedificandam,
a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, a 20
iudicibus puniendam putarit. P. Valerio pro maximis in
rem publicam beneficiis data domus est in Velia publice, at
mihi in Palatio restituta; illi locus, at mihi etiam parietes
atque tectum; illi quam ipse privato iure tueretur, mihi
quam publice magistratus omnes defenderent. Quae qui- 25
dem ego si aut per me aut ab aliis haberem, non praedica-
rem apud vos, ne nimis gloriari viderer; sed cum sint mihi
data a vobis, cum ea attemptentur eius lingua cuius ante
manu caversa vos mihi et liberis meis manibus vestris reddi-

3 quo quae] quoq̃: P: quoque *rell.* 5 senatus *codd. practer PB*
(senati) 11 aedibus *GE* 12 esset *Ernesti* 21 puniendam *BHk*
rell. practer PG (puniendam): muniendam *Petrus Faber* putarit *Halm:*
putaret *codd.* 22 in Velia publice *Ianus Palmerius:* in ulla publica *Pl:*
in villa publica *P² rell.* 24 at mihi *Garat.* 27 cum] quae *GE*
28 ea] iam *coni. Muell.*

distis, non ego de meis sed de vestris factis loquor, nec vereor ne haec mea vestrorum beneficiorum praedicatio non grata potius quam adrogans videatur. Quamquam si me 17 tantis laboribus pro communi salute perfunctum efferret ali-
 5 quando ad gloriam in refutandis maledictis hominum improborum animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quendam murmurantem, quem aiebant negare ferri me posse, quia, cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer cuius essem civitatis, respondi me, pro-
 10 bantibus et vobis et equitibus Romanis, eius esse quae carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? quaero ex eo ipso qui ferre me non potest. Me civem esse Romanum? litterate respondi. An tacuissem? desertum negotium. Potest quisquam vir in
 15 rebus magnis cum invidia versatus satis graviter inimici contumeliis sine sua laude respondere? At ipse non modo respondet quidquid potest, cum est lacescitus, sed etiam gaudet se ab amicis quid respondeat admoneri.

Sed quoniam mea causa expedita est, videamus nunc quid 9
 20 haruspices dicant. Ego enim fateor me et magnitudine ostenti et gravitate responsi et una atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum; neque is sum qui, si cui forte videor plus quam ceteri qui aeque atque ego sunt occupati versari in studio litterarum, his delecter aut
 25 utar omnino litteris quae nostros animos deterrent atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum maiores nostros, quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur ut satis superque prudentes sint qui illorum prudentiam non dicam adsequi, sed quanta
 30 fuerit perspicere possint; qui statas sollemnisque caerimonias

3 esse videatur *Zielinski* 4 efferret *P*; efferret *Bkt*; et ferret
GE 8 ferri *Halm*; ferre *codd.* 15 contumeliis *Madv.*; con-
 tumeliam *codd.* (in inimici contumeliam ut *Baileya Hbk*) 21 una
 viva *k* 22 voce *om. PBGE* 24 iis *Mk* 30 statas *k all.*; stata *P*;
 statuta *P²t*; statutas *BH*

pontificatu, rerum bene gerundarum auctoritates augurio,
 fatorum veteres praedictiones Apollinis vatum libris, porten-
 torum expiationes Etruscorum disciplina contineri putave-
 runt; quae quidem tanta est ut nostra memoria primum
 Italici belli funesta illa principia, post Sullani Cinnanique 5
 temporis extremum paene discrimen, tum hanc recentem
 urbis inflammandae delendique imperi coniurationem non
 19 obscure nobis paulo ante praedixerint. Deinde, si quid
 habui oti, etiam cognovi multa homines doctos sapientisque
 et divisisse et scripta de deorum immortalium numine reli- 10
 quisse; quae quamquam divinitus perscripta video, tamen
 eius modi sunt ut ea maiores nostri docuisse illos, non ab
 illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vaecors qui
 aut, cum suspexit in caelum, deos esse non sentiat, et ea
 quae tanta mente fiunt ut vix quisquam arte ulla ordinem 15
 rerum ac necessitudinem persequi possit casu fieri putet,
 aut, cum deos esse intellexerit, non intellegat eorum numine
 hoc tantum imperium esse natum et auctum et retentum?
 Quam volumus licet, patres conscripti, ipsi nos amemus,
 tamen nec numero Hispanos nec robore Gallos nec callidi- 20
 tate Poenos nec artibus Graecos nec denique hoc ipso huius
 gentis ac terrae domestico nativoque sensu Italos ipsos ac
 Latinos, sed pietate ac religione atque hac una sapientia,
 quod deorum numine omnia regi gubernarique perspeximus,
 omnis gentis nationesque superavimus. 25

10 Qua re, ne plura de re minime loquar dubia, adhibete
 20 animos, et mentis vestras, non solum auris, ad haruspicum
 vocem admove: QVOD IN AGRO LATINIENSI AUDITVS EST
 STREPITVS CVM FREMITV. Mitto haruspices, mitto illam
 veterem ab ipsis dis immortalibus, ut hominum fama est, 30

2 praedictiones *k*: praedicat[i]o[n]es *PBIIGl* 3 expiationes *Sigo*
mus: exp[lanat]. *P¹*: explanat. *rell.* 9 oti *Orll.*: tolli *codd.* docto,
 sapientisque *P*: doctissimos sapientisque *I²rell.* praeter *EM* doctis-
 simos sapientissimosque 19 pat. con. licet *Hbk* 28 lati+ensi
P: latiensi *B* *rell.* praeter *IIMk* latinensi

Etruriae traditam disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? Exauditus in agro propinquo et suburbano est strepitus quidam reconditus et horribilis fremitus armorum. Quis est ex gigantibus illis, quos poetae ferunt bellum dis immortalibus intulisse, tam impius qui hoc tam novo tantoque motu non magnum aliquid deos populo Romano praemonstrare et praecinere fateatur? De ea re scriptum est: POSTILIONES ESSE IOVI, SATVRNO, NEPTVNO, TELLVRI, DIS CAELESTIBVS. Audio quibus dis violatis expiatio debeatur, 21
 10 sed hominum quae ob delicta quaero. LVDS MINVS DILIGENTER FACTOS POLLVTOSQVE. Quos ludos? Te appello, Lentule,—tui sacerdoti sunt tensae, curricula, praecentio, ludi, libationes epulaeque ludorum,—vosque, pontifices, ad quos epulones Iovis Optimi Maximi, si quid est praetermissum
 15 aut commissum, adferunt, quorum de sententia illa eadem renovata atque instaurata celebrantur. Qui sunt ludi minus diligenter facti, quando aut quo scelere polluti? Respondebis et pro te et pro conlegis tuis, etiam pro pontificum conlegio, nihil cuiusquam aut negligentia contemptum aut scelere
 ■ esse pollutum: omnia sollemnia ac iusta ludorum omnibus rebus observatis summa cum caerimonia esse servata.
 Quos igitur haruspices ludos minus diligenter factos pollu- 22
 20 tosque esse dicunt? Eos quorum ipsi di immortales atque illa mater Idaea te,—te, Cn. Lentule, cuius abavi manibus
 ■ esset accepta,—spectatorem esse voluit. Quod ni tu Megalesia illo die spectare voluisses, haud scio an vivere nobis atque his de rebus iam queri non liceret. Vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis conlecta servorum ab hoc aedile religioso repente e fornicibus ostiisque omnibus in scaenam
 30 signo dato inmissa inrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule,

1 Quis est nisi est ex *Lehmann*. Num Quis est vel ex? 8 Postiliones *Orell.*: postulationes *codd.* 17 quando ut *Mauro*, ita *k*: quanto *rell.* 24 Idaea *Faërus*: daea *P*: dea *B* *rell.* 27 non deesse noluit *G. Long*, *prob. Zielinsk.* §§ 10, 14: quæ reliceret *PB*
 28 aedili *codd.* § 24. 29 e *suppl. Baet.*

- eadem virtus fuit quae in privato quondam tuo proavo; te, nomen, imperium, vocem, aspectum, impetum tuum stant. senatus equitesque Romani et omnes boni sequebantur, cum ille servorum eludentium multitudini senatum populumque Romanum vinctum ipso consessu et constrictum spectaculis 5
- 23 atque impeditum turba et angustiis tradidisset. An si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus et matrimus si tensam non tenuit, si lorum omisit, aut si aedilis verbo aut simpuvio aberravit, ludi sunt non rite facti, eaque errata expiantur, et mentes deorum immortalium 10 ludorum instauratione placantur: si ludi ab laetitia ad metum traducti, si non intermissi sed perempti atque sublati sunt, si civitati universae, scelere eius qui ludos ad luctum conferre voluit, exstiterunt dies illi pro festis paene funesti, dubitabimus quos ille fremitus nuntiet ludos esse pollutos? 15
- 24 Ac si volumus ea quae de quoque deo nobis tradita sunt recordari, hanc Matrem Magnam, cuius ludi violati, polluti, paene ad caedem et ad funus civitatis conversi sunt, hanc, inquam, accepimus agros et nemora cum quodam strepitu 20 fremituque peragrar. Haec igitur vobis, haec populo Romano et scelerum indicia ostendit et periculorum signa patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Matris Magnae conspectu Megalesibus fieri celebrarique voluerunt? qui sunt 25 more institutisque maxime casti, sollemnes, religiosi; quibus ludis primum ante populi consessum senatui locum P. Africanus iterum consul ille maior dedit, ut eos ludos haec lues impura pollueret! quo si qui liber aut spectandi aut etiam religionis causa accesserat, manus adferebantur, quo matrona nulla adiit propter vim consessumque servorum. Ita ludos 30

4 eludentium *Klotz*: et ludentium *cod.* 8 si tensam non tenuit *Ant. Aug.*: si terram non tenuit aut tensam *cod.* 9 simpuvio *Arnobius*: simpurio *P¹*: simbulo *F²*: simbolo *Bt*: si muto *Hb*: si nutu *b²*: si vultu *k* 24 Megalesibus *P¹II*: Megalensibus *B vell.* 28 polluerit ut *Faërus* ita *k*

eos, quorum religio tanta est ut ex ultimis terris arcessita in
 hac urbe consederit, qui uni ludi ne verbo quidem appel-
 lantur Latino, ut vocabulo ipso et appetita religio externa
 et Matris Magnae nomine suscepta declaretur—hos ludos
 ■ servi fecerunt, servi spectaverunt, tota denique hoc aedile
 servorum Megalesia fuerunt. Pro di immortales! qui magis 25
 nobiscum loqui possetis, si essetis versareminique nobiscum?
 Ludos esse pollutos significastis ac plane dicitis. Quid magis
 inquinatum, deformatum, perversum, conturbatum dici potest
 10 quam omne servitium, permissu magistratus liberatum, in
 alteram scaenam inmissum, alteri praepositum, ut alter con-
 sessus potestati servorum obiceretur, alter servorum totus
 esset? Si examen apium ludis in scaenam caveamve venisset,
 haruspices acciendos ex Etruria putaremus: videmus uni-
 15 versi repente examina tanta servorum inmissa in populum
 Romanum saeptum atque inclusum, et non commovemur?
 Atque in apium fortasse examine nos ex Etruscorum scriptis
 haruspices ut a servitio caveremus monerent. Quod igitur 26
 ex aliquo diiuncto diversoque monstro significatum cavere-
 20 mus, id cum ipsum sibi monstrum est, et cum in eo ipso
 periculum est ex quo periculum portenditur, non pertimesce-
 mus? Istius modi Megalesia fecit pater tuus, istius modi
 patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, cum
 Athenionis aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit quam
 25 C. aut Appi Claudiorum? Illi cum ludos facerent, servos
 de cavea exire iubebant: tu in alteram servos inmisisti, ex
 altera liberos eiecisti. Itaque qui antea voce praeconis a liberis
 semovebantur, tuis ludis non voce sed manu liberos a se
 segregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat, 13
 30 Sibyllino sacerdote, haec sacra maiores nostros ex vestris

10 liberatum *k all.* (§ 30): liberatus *P¹HEM*: libertum *P¹* (*corr.*
 liberum *B*): libera vi s. libero aditu *Madv.* 13 scaenam caveamve
 venisset *Monims.*: caenam caveam venisset *P¹*: scaenam venisset
P²B vell. 22 istius modi patruus s. l. *P¹*

libris expetisse? si illi sunt vestri quos tu impia mente con-
 quiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas.
 27 Hac igitur vate suadente quondam, defe- Italia Punico
 bello atque ab Hannibale vexata, sacra ista nostri maiores
 adscita ex Phrygia Romae conlocarunt; quae vir is accepit 5
 qui est optimus populi Romani iudicatus, P. Scipio, femina
 autem quae matronarum castissima putabatur, Q. Claudia,
 cuius priscam illam severitatem [sacrifici] mirifice tua soror
 existimatur imitata. Nihil te igitur neque maiores tui con-
 iuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo 10
 est haec tota religio constituta, neque curulis aeditas, quae
 maxime hanc tueri religionem solet, permovit quo minus
 castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore macu-
 28 lares, scelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui
 accepta pecunia Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque 15
 Matris deorum, vastaris, et Brogitaro Gallogracco, impuro
 homini ac nefario, cuius legati te tribunc dividere in aede
 Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum
 fanumque vendideris, sacerdotem ab ipsis aris pulvinaribus-
 que detraxeris, omnia illa quae vetustas, quae Persae, quae 20
 Syri, quae reges omnes qui Europam Asiamque tenuerunt
 semper summa religione coluerunt, perverteris; quae denique
 nostri maiores tam sancta duxerunt ut, cum refertam urbem
 atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores
 maximis et periculosissimis bellis huic deae vota facerent, 25
 eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram et
 29 in illo loco fanoque persolverent. Quod cum Deiotarus
 religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in
 orbe terrarum fidelissimum huic imperio atque amantissimum
 nostri nominis, Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia 30
 tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum saepe a senatu
 regali nomine dignum existimatum, clarissimorum impera-

4 ab om. codd. 8 sacrificii scd. Ernesti et all. mirifica PBIII
 et corr. b: tua soror mirifica H ed. R. (t. s. mirifice k ed. V.).

torum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes. Sed alter est rex iudicio senatus per nos, pecunia Brogitarus per te appellatus . . . alterum putabo regem, si habuerit unde tibi solvat quod ei per syngrapham
 5 credidisti. Nam cum multa regia sunt in Deiotaro tum illa maxime, quod tibi nummum nullum dedit, quod eam partem legis tuae quae congruebat cum iudicio senatus, ut ipse rex esset, non repudiavit, quod Pessinuntem per scelus a te violatum et sacerdote sacrisque spoliatum recipiavit, ut
 10 in pristina religione servaret, quod caerimonias ab omni vetustate acceptas a Brogitaro pollui non sinit, mavultque generum suum munere tuo quam illud fanum antiquitate religionis carere. Sed ut ad haec haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis, quis est qui id non
 15 totum in istius ludos praedictum et responsum esse fateatur?

Sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam miram! ¹⁴
 de mea domo dicere audes? Committe vel consulibus vel ³⁰
 senatui vel conlegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus iudiciis, ut dixi antea, liberata est; at in iis
 20 aedibus quas tu, Q. Scio, equite Romano, viro optimo, per te apertissime interfecto, tenes, sacellum dico fuisse et aras. Tabulis hoc censoriis, memoria multorum firmabo ac docebo: agatur modo haec res, quod ex eo senatus consulto quod
 nuper est factum referri ad vos necesse est, habeo quae de
 25 locis religiosis velim dicere. Cum de domo tua dixerō, in 31
 qua tamen ita est inaedificatum sacellum ut alius fecerit, tibi tantum modo sit demoliendum, tum videbo num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. Putant enim ad

3 lacinae signum add. Kays. auct. Bait.: appellatus alter. Eum putabo Jap. 19 liberata est hēc: libera est Bllkt § 25: libertast P. libertast G: liberat E. 21 et om. add.: et aras del. Zielinski. 22 censoriis Bait.: censoris P¹GE: censes P²B.Mllk. censorum vulg. 23 quod] quam Ern.: 'quod referri necesse est breviter dictum est i. q. quod fieri necesse est, ut referatur' Muller. 24 vos bk: nos tell. 28 ad me non nulli P B: non om. P: non nulli om. w: non nulli ad me Hbk edd. R, V.

me non nulli pertinere magmentarium Telluris aperire. Nuper id patuisse dicunt, et ego recordor. Nunc sanctissimam partem ac sedem maximae religionis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent: quod aedes Telluris est curationis meae, quod is qui illud magmentarium sustulit
5 mea domo pontificum iudicio liberata secundum fratrem suum iudicatum esse dicebat; movet me etiam in hac caritate annonae, sterilitate agrorum, inopia frugum religio Telluris, et eo magis quod eodem ostento Telluri postilio
32 deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc
si minus civili iure perscriptum est, lege tamen naturae, communi iure gentium sanctum est ut nihil mortales a dis
15 immortalibus usu capere possint. Verum tamen antiqua neglegimus: etiamne ea neglegemus quae sunt cum maxime, quae videmus? L. Fisonem quis nescit his temporibus
15 ipse maximum et sanctissimum Dianae sacellum in Caeciculo sustulisse? Adsunt vicini eius loci: multi sunt etiam in hoc ordine qui sacrificia gentilicia illo ipso in sacello stato loco anniversaria factitarint. Et quaerimus di immortales quae loca desiderent, quid significant, de quo loquantur?
20 A Sex. Serrano sanctissima sacella suffossa, inaedificata, oppressa, summa denique turpitudine foedata esse nescimus?
33 Tu meam domum religiosam facere potuisti? Qua mente? quam amiseras. Qua manu? qua disturbaras. Qua voce? qua incendi iusseras. Qua lege? quam ne in illa quidem
25 impunitate tua scripseras. Quo pulvinari? quod stupraras. Quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulcro in imperatoris monumento conlocaras. Quid habet mea domus religiosi nisi quod impuri et sacrilegi parietem tangit? Ita

1 magmentarium *Momms.*: acmentarium *Prell.*, praeter *M¹²k* (armamentarium) 6 pont iudicio *HMb⁵*: iud. om. *rell.*, iudicio pontificum *Momms.*) 14 neglegimus *H.*, -igimus *Mbk.*, -egemus *PG.*: -igemus *BEw.*, -egamus *t.*, ut *coni.* *Muell.*: *ibid.*, neglegemus *P²GH.*: -igemus *Bkt all.*: -egamus *P¹* 18 stato *P¹G.*: statuto *P²rell.* 19 anniversaria *b Nangerius* (2.): -arii *P¹GH.*: -arii *Bb²k all.* 27 in om. *P et pler.* (in patris *b² ed R.*

que ne quis meorum imprudens introspicere tuam domum possit ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altius tectum, non ut ego te despiciam, sed tu ne aspicias urbem eam quam delere voluisti.

- 5 Sed iam haruspicum reliqua responsa videamus. ORA 16
TORES CONTRA IVS IASQUE INTERFECTOS. Quid est hoc? 31
De Alexandrinis esse video sermonem; quem ego non refuto. Sic enim sentio, ius legatorum, cum hominum praesidio munitum sit, tum etiam divino iure esse vallatum.
10 Sed quaero ab illo qui omnis indices tribunus e carcere in forum effudit, cuius arbitrio siccae nunc omnes atque omnia venena tractantur, qui cum Hermarcho Chio syngraphas fecit, cequid sciat unum acerrimum adversarium Hermarchi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate libera missum
15 sica percussus? quod non minus quam de Alexandrinis in lignum dis immortalibus esse visum certo scio. Nec 35
confero nunc in te unum omnia. Spes maior esset salutis, si praeter te nemo esset impurus; plures sunt; hoc et tu tibi confidis magis et nos prope iure diffidimus. Quis
20 Platorem ex Orestide, quae pars Macedoniae libera est, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum, ut se ipse appellavit, 'imperatorem' venisse nescit? quem ille propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincla coniecit, et medicum in-
25 tromisit suum qui legato socio amico libero foedissime et crudelissime venas incideret. Securis suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit ut id nulla re possit nisi ipsius supplicio expiari. Qualis hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis
30 suis non ad salutem sed ad necem utatur?

Sed recitemus quid sequatur. FIDEM IVSQUE IVRAN 17
DVM NEGLECTVM. Hoc quid sit per se ipsum non facile 36

1 possit tuam domum *HMbk* 9 vallatum *b²*; velatum *PBHEk*
vallatum *G* 24 vincla *PH et pler.*; vincula *bk* 31 quod sequitur
Lamb.

interpretor, sed ex eo quod sequitur suspicor de tuorum iudicium manifesto periurio dici, quibus olim erepti essent nummi nisi a senatu praesidium postulassent. Qua re autem de iis dici suspicer haec causa est, quod sic statuo, et illud in hac civitate esse maxime inlustre atque insigne periurium, et te ipsum tamen in periuri crimen ab iis quibuscum coniurasti non vocari.

- 37 Et video in haruspicum responsum haec esse subiuncta :
 SACRIFICIA VETUSTA OCCULTAQUE MINVS DILIGENTER FACIA
 POLLUTAQUE. Haruspices haec loquuntur an patrii pena
 tesque di? Multi enim sunt, credo, in quos huius malefici
 suspicio cadat. Quis praeter hunc unum? Obscure dicitur
 quae sacra polluta sint? Quid planius, quid religiosius,
 quid gravius dici potest? VETUSTA OCCULTAQUE. Nego
 ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum, sapius,
 cum te accusaret, usurpasse quam haec quae nunc ex
 Etruscis libris in te conversa atque interpretata dicuntur.
 Etenim quod sacrificium tam vetustum est quam hoc quod
 a regibus aequale huius urbis accepimus? quod autem tam
 occultum quam id quod non solum curiosos oculos excludit
 sed etiam errantis, quo non modo improbitas sed ne im-
 prudentia quidem possit intrare? quod quidem sacrificium
 nemo ante P. Clodium omni memoria violavit, nemo unquam
 adiit, nemo neglexit, nemo vir aspicere non horruit, quod
 fit per virgines Vestalis, fit pro populo Romano, fit in ea
 domo quae est in imperio, fit incredibili caerimonia, fit ei
 deae cuius ne nomen quidem viros scire fas est, quam iste
 ideo Bonam dicit quod in tanto sibi scelere ignoverit.
- 18 Non ignovit, mihi crede, non : nisi forte tibi esse ignotum

4 iis *P*: is *P*: his *Bt* *rell.* 6 in periurii crimen *Madv.*: in
 per. poenam *Naugerius* 2 : in periurium imprimis (impune *Mb51*)
codd. his *P* et *pler.* 8 subiuncta *E* 10 loquuntur *GE*
 11 sunt *Hbk* *all.*: om. *PBGE* 12 dicitur *PIIbk*: dicit *corr.* *Bt*
 22 impune possit *Monms.* 23 prius nemo *s. l.* *P*: inter Clodium
 et omni *inser.* *Halmio* *auct.* *Baier* 28 dicit esse *GE*

putas, quod te iudices emiserunt excussum et exhaustum,
 suo iudicio absolutum, omnium condemnatum, ait quod
 oculos, ut opinio illius religionis est, non perdidisti. Quid
 enim ante te sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam
 5 poenam quae sequeretur id scelus scire posset? An tibi
 luminis obesset caecitas plus quam libidinis? Ne id quidem
 sentis, conuentis illos oculos abavi tui magis optand-
 fuisse quam hos flagrantis sororis? Tibi vero, si de re
 attendes, intelleges hominum poenas deesse adhuc, non
 10 deorum. Homines te in re foedissima defenderunt, homines
 turpissimum nocentissimumque laudarunt, homines prop-
 conitentem iudicio liberaverunt, hominibus iniuria tui stupri
 inflata in ipsos dolori non fuit, homines tibi arma alii in ma-
 alii post in illum invictum civem dederunt, hominum bene-
 15 ficia prorsus concedo tibi iam maiora non esse quaerenda:
 a dis quidem immortalibus quae potest homini maior esse
 poena furore atque dementia? nisi forte in tragœdiis quos
 vulnere ac dolore corporis cruciari et consumi vides, graviores
 deorum immortalium iras subire quam illos qui furentes
 20 inducuntur putas. Non sunt illi ciulatus et genitus Philo-
 ctetae tam miseri, quamquam sunt acerbi, quam illi exultatio
 Athamantis et quam senium matricidarum. Tu cum furiis
 in contionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum
 lapidibus optimos viros foro percellis, cum ardentis faces in
 25 vicinorum tecta iactas, cum aedis sacras inflammas, cum
 servos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem
 sororemque non discernis, cum quod in eas cubile non sentis,
 tum baecharis, tum furis, tum deus es poenae quae solae
 sent hominum scelera a dis immortalibus constitutae. Nam
 30 corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se,

4 ante te *PHk*; ante *h2ic* 7 conuent *bk ad*; conuentus
12BIGet 8 sororis st. pris *Koe*; inf. *ph Zolovsk.* 15 tibi
 iam maiora *Halm*; tibi maiora *P*; tibi at ac te maiora *12BIGet*
 22 senium *P vell.* somnium *bk*; insana *Jesp* 28 furis *B*
practo GE fureris; furis *P*

denique ipsum corpus tenuissima de causa saepe conficitur :
deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Qua re miserior
es cum in omnem fraudem raperis oculis quam si omnino
oculos non haberes.

19 Sed quoniam de iis omnibus quae haruspices commissa 5
40 esse dicunt satis est dictum, videamus quid idem haruspices
a dis iam immortalibus dicant moneri. Monent NE PER
OPTIMATIVM DISCORDIAM DISSENSIIONEMQVE PATRIBVS PRIN-
CIPIBVSQVE CAEDES PERICVLAQVE CREENTVR AVXILIOQVE
DIVINI NVMINIS DEFICIENTVR, † QVA RE AD VNVM IMPERIVM 10
PECVNTIAE REDEANT EXERCITVSQVE APVLSVS DEMINVTIOQVE
ACCEDAT. Haruspicum verba sunt haec omnia : nihil addo
de meo. Quis igitur optimatium discordiam molitur? Idem
iste, nec ulla vi ingeni aut consili sui, sed quodam errore
nostro; quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile 15
perspexit. Hoc enim etiam turpius afficitur res publica
quod ne ab eo quidem vexatur, ut tamquam fortis in pugna
vir acceptis a forti adversario vulneribus adversis honeste
41 cadere videatur. Ti. Gracchus convellit statum civitatis, qua
gravitate vir, qua eloquentia, qua dignitate! nihil ut a patris 20
avique Africani praestabili insignique virtute, praeterquam
quod a senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Grac-
chus, quo ingenio, qua eloquentia, quanta vi, quanta gravi-
tate dicendi! ut dolerent boni non illa tanta ornamenta ad
meliorem mentem voluntatemque esse conversa. Ipse Satur- 25
ninus ita fuit effrenatus et paene demens ut actor esset egre-

4 haberes *HMBk* (*prob. Zielinsk.*): habueris *rell.* 5 his *codd.*
7 a dis (*ante iam*) *s. l.* *P²*: a dis (*diis Mte*) iam *Bz* et *pler.*: iam *om.*
GEHbk: iam a dis *Halm* 10 divini numinis *Koch*: diminutis *P*:
diminutis *P²B* *rell.*: -ti *Hbk*: divinitus *M* ad unius imperium res
redeat *coni. Lamb.* § 54) 11 pecuniae *codd.* (*propter bk* provinciae)
apulsi *GE*: *om.* *P¹*: pulsi *P² rell.*: exercitusque pulsi diminutique
accedant *coni. Garat.* diminut. *P rell.* 13 igitur hanc *HGEMbk*
18 honeste *Seb. Gryphius*: homines *P¹MHb*: et honestis *P² rell.*
23 C. s. l. *P*: *om.* *E* 25 Saturninus *PBMt*: L. Saturninus *HGEbk*
26 actor *Madv.*: auctor *codd.*

gius et ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo gra²tas, tanta iucunditas, tanta brevit²as fuit, ut posset vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene
 5 sentirent perficere dicendo. Cum his conflictari et pro salute patriae cotidie dimicare erat omnino illis qui tum rem publicam gubernabant molestum; sed habebat ea molestia quandam tamen dignitatem. Hic vero de quo ego ipse tam
 10 multa nunc dico, pro di immortales! quid est, quid valet, quid adfert, ut tanta civitas, si cadet,—quod di omen ob-
 ruant!—a viro tamen confecta videatur? qui post patris mortem primam illam aetatulam suam ad scurrarum locuple-
 tium libidines detulit, quorum intemperantia expleta in domesticis est germanitatis stupris volutatus; deinde iam
 15 robustus provinciae se ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpessus etiam Cilicum libidines barbarorumque satiavit: post exercitu L. Luculli sollicitato per nefandum scelus fugit illum, Romaeque recenti adventu suo cum propinquis suis decidit ne reos faceret, a Catilina pecuniam
 20 accepit ut turpissime praevaricaretur. Inde cum Murena se in Galliam contulit, in qua provincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque conflavit: unde ut rediit, quaestum illum maxime fecundum uberemque campestem totum ad
 25 se ita redegit ut homo popularis fraudaret improbissime populum, idemque vir clemens divisores omnium tribuum domi ipse suae crudelissima morte mactaret. Exorta est illa rei
 30 publicae, sacris, religionibus, auctoritati vestrae, iudiciis publicis funesta quaestura, in qua idem iste deos hominesque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia violavit. Atque hic ei gradus—o misera tempora

2 Sulpicio *PBI*: P. Sulpicio *HGEMbk* 6 cotidie *HBGk*: cotidie
P²: cottidiae *P¹* 10 obruant avertant *M* 17 L. s. l. add. *P²*
 18 illum *P²*: illi *P¹*: illum *Bell.* praeter *HMB⁵* qillne 26 clemens
Hk: demens *P rel.* 31 post gradus habet s. l. fuit.

stul¹isque nostras discordias!—P. Clodio gradus ad rem publicam hic primus *fuit* et aditus ad popularem iactationem atque adscensus. Nam Ti. Graccho invidia Numantini foederis, cui feriendo, quaestor C. Mancini consulis cum esset, interfuerat, et in eo foedere improbando senatus severitas 5 dolori et timori fuit, eaque res illum fortem et clarum virum a gravitate patrum desciscere coegit; C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi ad expetendas domestici sanguinis poenas exivitavit; Saturninum, quod in annonae caritate quaestorem a sua frumentaria procuracione 10 senatus amovit ei²que rei M. Scaurum praefecit, scimus dolore factum esse popularem; Sulpicium ab optima causa profectum Gaioque Iulio consulatum contra leges petenti resistentem longius quam voluit popularis aura provexit. Fuit in 21 44 his omnibus etsi non iusta,—nulla enim potest cuiquam male 15 de re publica merendi iusta esse causa,—gravis tamen et cum aliquo animi virilis dolore coniuncta: P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis purpureisque fasceolis, a strophio, a psalterio, a flagitio, a stupro est factus repente popularis. Nisi cum mulieres exornatum ita deprendissent, nisi ex eo loco quo eum adire fas non fuerat ancillarum beneficio emissus esset, populari homine populus Romanus, res publica cive tali careret. Hanc ob amentiam in discordiis nostris, de quibus ipsis his prodigiis recentibus a dis immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis cui tribuno plebis 25 45 fieri non liceret. Quod anno ante frater Metellus et concors etiam tum senatus, senatus principe Cn. Pompeio sententiam

1 P. s. l. P¹ 2 fuit et aditus *Madv.*: est aditus (additus) *codd.*: hic primus fuit, hic primus aditus *Lamb.* Num hic primus et aditus fuit? 6 fuit eaque *Bait.*: fuit itaque (istaque *Hbk.*, *P. rel.*, praeter *M* (fuit 7 C. s. l. P¹ 13 Iulio *Manutius*: totio P¹: tutio (tucio) *P² rel.* 15 omnibus causa *GEMbk* 17 animi *Camerarius*: animi et *codd.* 18 fasceolis ut *Bait.* ita *Hbk.*: faceolis *PB*: fasciis *GE* 20 deprend. *B*: depraend. *P*: deprehend. *k ed. R.* 27 senatus, senatus *codd.*, *Lamb.*: senatu, senatus *PBW*: senatus (*semel*) *rell.* (*Prov. Cons.*, § 1 si princeps eam sent. dicerem)

dicente, excluserat acerrimeque una voce ac mente restiterat,
 id post discidium optimatum, de quo ipso nunc monemur,
 ita perturbatum itaque permutatum est ut, quod frater consul
 ne fieret obstiterat, quod adfinis et sodalis clarissimus
 5 vir, qui illum reum non laudarat, excluserat, id is consul
 efficeret in discordiis principum qui illi unus inimicissimus
 esse debuerat, eo fecisse auctore se diceret cuius auctoritatis
 neminem posset paenitere. Iniecta fax est foeda ac luctuosa
 rei publicae; petita est auctoritas vestra, gravitas amplissi-
 10 morum ordinum, consensus bonorum omnium, totus denique
 civitatis status. Haec enim certe petebantur, cum in me
 cognitorem harum omnium rerum illa flamma illorum tem-
 porum coniciebatur. Excepi et pro patria solus exarsi, sic
 tamen ut vos isdem ignibus circumsaepi me primum ictum
 15 pro vobis et fumantem videretis. Non sedabantur discor-
 diae, sed etiam crescebat in eos odium a quibus nos defendi
 putabamur. Ecce isdem auctoribus, Pompeio principe, qui
 cupientem Italiam, flagitantis vos, populum Romanum
 desiderantem non auctoritate sua solum, sed etiam precibus
 20 ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordia-
 rum finis aliquando, a diuturnis dissensionibus conquiesca-
 mus. Non sinit eadem ista labes; eas habet contiones, ea
 miscet ac turbat ut modo *se his, modo* vendat illis, nec tamen
 ita ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet,
 25 sed ut eos quos non amant ab eodem gaudeant vituperari.
 Atque ego hunc non miror—quid enim faciat aliud?—illos
 homines sapientissimos gravissimosque miror, primum quod
 quemquam clarum hominem atque optime de re publica
 saepe meritum impurissimi voce hominis violari facile patiu-
 30 tur, deinde si existimant perditum hominis profligatiue male-
 dictis posse, id quod minime conducit ipsis, cuiusquam
 gloriam dignitatemque violari, postremo quod non sentiunt,

7 eo codd. praeter M (et eo) 15 videritis P¹ 16 defendi
 Hbk (sed om. nos); defensi P et pler.; defensum iri coni. Halm
 23 se his modo add. Bail., Lamb. secutus

id quod tamen mihi iam suspicari videntur, illius furentis ac
 47 volaticos impetus in se ipsos posse converti. Atque ex hac
 nimia non nullorum alienatione a quibusdam haerent ea tela
 in re publica quae, quam diu haerebant in uno me, graviter
 equidem sed aliquanto levius ferebam. An iste nisi primo 5
 se dedisset iis quorum animos a vestra auctoritate seiunctos
 esse arbitratur, nisi eos in caelum suis laudibus praeclari
 auctor extolleret, nisi exercitum C. Caesaris—in quo fallebat,
 sed eum nemo reddebat—nisi eum, inquam, exercitum
 signis infestis in curiam se inmissurum minitaretur, nisi se 10
 Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, quae faciebat
 facere clamaret, nisi consules causam coniunxisse secum, in
 quo uno non mentiebatur, confirmaret, tam crudelis mei,
 23 tam sceleratus rei publicae vexator esse potuisset? Idem
 48 postea quam respirare vos a metu caedis, emergere auctori- 15
 tatem vestram e fluctibus illis servitutis, reviviscere memo-
 riam ac desiderium mei vidit, vobis se coepit subito fallacis-
 sime venditare; tum leges Iulias contra auspicia latas et hic
 et in contionibus dicere, in quibus legibus inerat curiata illa
 lex quae totum eius tribunatum continebat, quam caecus 20
 amentia non videbat. Producebat fortissimum virum, M.
 Bibulum; quaerebat ex eo, C. Caesare leges ferente de caelo
 semperne servasset; semper se ille servasse dicebat. Au-
 gures interrogabat, quae ita lata essent rectene lata essent;
 illi vitio lata esse dicebant. Ferebant in oculis hominem 25
 quidam boni viri et de me optime meriti, sed illius, ut ego
 arbitror, furoris ignari. Longius processit; in ipsum Cn.
 Pompeium, auctorem, ut praedicare est solitus, consiliorum
 49 suorum, invehi coepit; inibat gratiam a non nullis. Tum
 vero elatus est spe posse se, quoniam togatum domestici belli 30

3 haerent ea tela *Manut.*: haerentia tela *codd.* 7 arbitratur
ut Manut. ita b: arbitrabamur *rell.* 8 C. *om. P² et pler.* Caesaris...
 exercitum *s. l. suppl. P²* 20 quam] quod *Madv.* 23 -ne *Ik: om.*
PB 30 est *Wolf. auct. add. Kays.* Tum vero est ratus se posse
HMik ed. R.

extinctorem nefario scelere foedasset, illum etiam, illum
 externorum bellorum hostiumque victorem adfligere; tum
 est illa in templo Castoris scelerata et paene deletrix huius
 imperi sica deprensa; tum ille cui nulla hostium diutius urbs
 5 umquam fuit clausa, qui omnis angustias, omnis altitudines
 moenium obiectas semper vi ac virtute perfregit, obsessus
 ipse est domi meque non nulla imperitorum vituperatio
 timiditatis meae consilio et facto suo liberavit. Nam si Ca.
 Pompeio, viro uni omnium fortissimo quicumque nati sunt,
 10 miserum magis fuit quam turpe, quam diu ille tribunus plebis
 fuit, lucem non aspicere, carere publico, minas eius perferre,
 cum in contionibus diceret velle se in Carinis aedificare
 alteram porticum, quae Palatio responderet, certe mihi exire
 domo mea ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem
 15 rei publicae gloriosum. Videtis igitur hominem per se ipsum
 iam pridem adflictum ac iacentem perniciosis optimatum
 discordiis excitari, cuius initia furoris dissensionibus eorum
 qui tum a vobis seijuncti videbantur sustentata sunt. Reliqua
 iam praecipitantis tribunatus etiam post tribunatum obtre-
 20 ctatores eorum atque adversarii defenderunt; ne a re publica
 rei publicae pestis removeretur restiterunt, etiam ne causam
 diceret, etiam ne privatus esset. Etiamne in sinu atque in
 deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pesti-
 feram habere potuerunt? quo tandem decepti munere?
 25 'Volo,' inquiunt, 'esse qui in contione detrahat de Pompeio.'
 Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus atque
 optime de mea salute meritis accipiat ut a me dicitur; dicam
 quidem certe quod sentio. Mihi me dius fidius tum de illius
 amplissima dignitate detrahare cum illum maximis laudibus
 30 ecferebat videbatur. Vtrum tandem C. Marius splendidior 51

4 deprensa *PB*: deprehensa *k ed. R.* 5 altitudines moenium
 obiectas *Bail.*: alt. omnium obiecta *codd.* 22 sinu *Angelius*:
 senatu *codd.* 28 quid *PBHG* 29 illum *HGEbk*: om. *P all.*:
 cum *coni. Bail.* 30 ecfere. *P*: effer. *BHk* tandem *Angelius*:
 tamen *codd.* tum *Mb²k*

cum eum C. Glaucia laudabat, an eum eundem iratus postea vituperabat? An ille demens et iam pridem ad poenam exitiumque praeceps foedior aut inquinatior in Cn. Pompeio accusando quam in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse 5 tam bonis civibus non acerbum. Sed ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc eius contionem de qua loquor; in qua Pompeium ornat,—an potius deformat? certe laudat, et unum esse in hac civitate dignum huius imperi gloria dicit, et significat se illi esse amicissimum et reconciliationem 10 esse gratiae factam. Quod ego quamquam quid sit nescio, tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad eius laudem minuendam facere potuisset? Videant ii qui illum Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamque 15 causam in tot tantisque sceleribus conivebant, et non nunquam eius indomitos atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequabantur, quam se cito inverterit. Nunc enim iam laudat illum: in eos invehitur quibus se antea venditabat. Quid existimatis eum, si reditus ei gratiae patuerit, 20 esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiae inrepat? Quas ego alias optimatum discordias a dis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius neque quisquam de gregalibus eius aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina quae in id genus civium 25 cadere possint: DETERIORES, REPULSOS, quod iam audietis, hos appellant quorum et mentes et res sunt perditae longaque a communi salute diiunctae. Qua re cum di immortales monent de optimatum discordia, de clarissimorum et optime meritorum civium dissensione praedicunt; cum principibus 30 periculum caedemque portendunt, in tuto collocant Clodium,

4 quam in universo s. l. P^a 15 Pompeio *codl.*: Cn. Pomp. *ed.*
R. (Cn. s. l. b²) gaudeant PB 16 contuebant *P et pler.* (cf. § 38)
 17 effren. *P*: effren. *Brell.* 20 ei in gratiam *Lamb.* 21 inrepat
 ut *Angeli* ita b²kt: increpat *P et pler.* 22 diiunctae P^aBH:
 deiunctae P^a: disiunctae GEMbk

qui tantum abest a principibus quantum a puris, quantum
 ab religiosis. Vobis, o carissimi atque optimi cives, et 54
 vestrae saluti consulendum et prospiciendum vident. Caedes
 principum ostenditur; id quod interitum optimatum sequi
 5 necesse est adiungitur: ne in unius imperium res recidat
 admonemur. Ad quem metum si deorum monitis non
 duceremur, tamen ipsi nostro sensu coniecturaque rapere-
 mur; neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus
 inter claros et potentis viros nisi aut universus interitus aut
 10 victoris dominatus ac regnum. Dissensit cum Mario, claris-
 simo civi, consul nobilissimus et fortissimus, L. Sulla;
 horum uterque ita cecidit victus ut victor idem regnaverit.
 Cum Octavio conlega Cinna dissedit; utrique horum secunda
 fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum
 15 Sulla superavit; tum sine dubio habuit regalem potestatem,
 quamquam rem publicam reciperarat. Inest hoc tempore 51
 haud obscurum odium, atque id insitum penitus et inustum
 animis hominum amplissimorum; dissident principes; cap-
 tatur occasio. Qui non tantum opibus valent nescio quam
 20 fortunam tamen ac tempus expectant: qui sine controversia
 plus possunt, ii fortasse non numquam consilia ac sententias
 inimicorum suorum extimescunt. Tollatur haec e civitate
 discordia: iam omnes isti qui portenduntur metus extin-
 guentur, iam ista serpens, quae tum hic delitiscit, tum se
 25 emergit et fertur illuc, compressa atque inlisa morietur.
 Monent enim eidem NE OCCULTIS CONSILIIS RES PUBLICA 26
 LAEDATUR. Quae sunt occultiora quam eius qui in contione
 ausus est dicere iustitium edici oportere, iuris dictionem
 intermittere, claudi aerarium, iudicia tolli? nisi forte existi-
 30 matis hanc tantam conluvionem illi tantamque eversionem
 civitatis in mentem subito in rostris cogitanti venire potuisse.

2 carissimi *codd.*, *praeter b²k* (clarissimi) 9 et *ed. R.*: *om. codd.*
 (potentesque *bk ed. V.*) 10 ac *Madv.*: aut *codd.*: et *Lehmann*
 15 tum *b²k*: tamen *rell.* 16 recuperarat *PBE*: -arant *G*: -avit
HMbk 24 delitescit *HGEMbk* 31 in mentem *Hbk all.*: immentē
P: imminentem *Bt*

Est quidem ille plenus vini stupri somni, plenusque inconsideratissimae ac dementissimae temeritatis; verum tamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, iustitium illud concoctum atque meditaturn est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario temptatas aures nostras et perniciosam viam audiendi consuetudine esse munitam.

- 56 Sequitur illud, NE DETERIORIBVS REPVLISQVE HONOS
AUGEATVR. Repulsos videamus, nam deteriores qui sint,
post locebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime
qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deter- 10
rimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? Non, ut
opinor, ii qui aliquando honorem vitio civitatis, non suo, non
sunt adsecuti; nam id quidem multis saepe et timis civibus at-
que honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii quos ad omnia
progredientis, quos munera contra leges gladiatoria parantis, 15
quos apertissime largientis non solum alieni sed etiam sui,
vicini, tribules, urbani, rustici reppulerunt: hi ne honore
augeantur monent. Debet esse gratum quod praedicunt,
sed tamen huic malo populus Romanus ipse nullo haruspi-
27 cum admonitu sua sponte prospexit. Deteriores cavete; 20
quorum quidem est magna natio, sed tamen eorum omnium
hic dux est atque princeps; etenim si unum hominem deter-
rimum poeta praestanti aliquis ingenio fictis conquisitisque
vitiis deformatum vellet inducere, nullum profecto dedecus
reperire posset quod in hoc non inesset, multaque in eo 25
27 penitus defixa atque haerentia praeteriret. Parentibus et
dis immortalibus et patriae nos primum natura conciliat;
eodem enim tempore et suscipimur in lucem et hoc caelesti
spiritu augemur et certam in sedem civitatis ac libertatis
adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gen- 30
tem Fonteiano nomine obruit; deorum ignis, solia, mensas,

13 atque *Hbk*: at *PB*: ac *M* 18 monent *GEt*: monet *PB*:
monemur *HMb* 23 conquisitisque vitiis *HGEMbk*: conquisitis (*om.*)
que vitiis *PBt*

- abditos ac penetralis focos, occulta et maribus non in visa solum, sed etiam inaudita sacra inexplabili scelere pervertit, idemque earum templum inflammavit dearum quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur. Quid de patria loquar? 58
- 5 qui primum eum civem vi, ferro, periculis urbe, omnibus patriae praesidiis depulit quem vos patriae conservatorem esse saepissime iudicatis, deinde everso senatus, ut ego semper dixi, comite, duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis mentisque publicae, vi, caede incendiisque
- 10 pervertit; sustulit duas leges, Aeliam et Fufiam, maxime rei publicae salutaris, censuram exstinxit, intercessionem removet, auspicia delevit, consules sceleris sui socios aerario, provinciis, exercitu armavit, reges qui erant vendidit, qui non erant appellavit, Cn. Pompeium ferro domum com-
- 15 pulit, imperatorum monumenta evertit, inimicorum domus disturbavit, vestris monumentis suum nomen inscripsit. Infinita sunt scelera quae ab illo in patriam sunt edita. Quid? quae in singulos civis quos necavit, socios quos diripuit, imperatores quos prodidit, exercitus quos temptavit? Quid 59
- 20 vero? ea quanta sunt quae in ipsum se scelera, quae in suos edidit! Quis minus unquam pepercit hostium castris quam ille omnibus corporis sui partibus? quae navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus quam istius aetas fuit? quis unquam nepos tam libere est cum scortis quam hic
- 25 cum sororibus volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poetae fingendo exprimere potuerunt, quae tantos exhauriret gurgites quantas iste Byzantiorum Brogitarorumque praedas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus Seyllam tanque ieiunis quam quibus istum videtis, Gelliis,
- 30 Clodiis, Titiis, rostra ipsa mandentem?

Qua re, id quod extremum est in haruspicum responso, 60

14 ferro *Hbk* all.; ferre *P¹*; fere *P²* rel. 15 domus *PB*: domos *HGEM*
 27 exhauriret *Halm*: exhaurire *PB*: exhaurire gur. posset s. possit *HGEMbk* 31 quod *HbS* all.; cum *PBI* responso ut *Bart. ita BZt*: responso *P*: responsis *HMbS*: responsum *G*

providete NE REI PVBLICAE STATVS COMMVTETVR; etenim
 vix haec, si undique fulciamus iam libefacta, vix, inquam,
 28 nixa in omnium nostrum umeris cohaerebunt. Fuit quon-
 dam ita firma haec civitas et valens ut negligentiam senatus
 vel etiam iniurias civium ferre posset. Iam non potest. 5
 Aerarium nullum est, vectigalibus non fruuntur qui redeme-
 runt, auctoritas principum cecidit, consensus ordinum est
 divulsus, iudicia perierunt, suffragia descripta tenentur a
 paucis, bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus
 iam non erit, civem qui se pro patriae salute opponat invi- 11
 61 diae frustra posthac requiretis. Qua re hunc statum qui
 nunc est, qualiscumque est, nulla alia re nisi concordia
 retinere possumus: nam ut meliore simus loco ne optandum
 quidem est illo in.punito; deteriore autem statu ut simus,
 unus est inferior gradus aut interitus aut servitutis; quo ne 11
 trudamur di immortales nos admonent, quoniam iam pridem
 humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem,
 patres conscripti, tam tristem, tam gravem non suscepissem,
 non quin hanc personam et has partis, honoribus populi
 Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem 20
 et possem sustinere, sed tamen facile tacer^{is} ceteris reti-
 cuissem; sed haec oratio omnis fuit non auctoritatis meae,
 sed publicae religionis. Mea fuerunt v^{er}ba fortasse plura,
 sententiae quidem omnes haruspicum, ad quos aut referri
 nuntiata ostenta non convenit aut eorum responsis commo- 25
 62 veri necesse est. Quod si cetera magis pervulgata nos saepe
 et leviora moverunt, vox ipsa deorum immortalium non
 mentis omnium permovebit? Nolite enim id putare accidere
 posse quod in fabulis saepe videtis fieri, ut deus aliqui dela-
 psi de caelo coetus hominum adeat, versetur in terris, cum 30
 hominibus conloquatur. Cogitate genus sonitus eius quem
 Latinienses nuntiarunt, recordamini illud etiam quod non-
 dum est relatum, quod eodem fere tempore factus in agro

Piceno Potentiae nuntiatur terrae motus horribilis cum quibusdam + multis metuendisq[ue] rebus : haec eadem profecto quae prospicimus impendentia pertimescetis. Etenim haec 63
 10 deorum immortalium vox, haec paene oratio iudicanda est, cum ipse mundus, cum maria atque terrae motu quodam novo contremiscunt et inusitato aliquid sono incredibilique praedicunt. In quo constituendae nobis quidem sunt procurationes et obsecratio, quem ad modum monemur. Sed faciles sunt preces apud eos qui ultro nobis viam salutis
 10 ostendunt : nostrae nobis sunt inter nos irae discordiaeque placandae.

2 multis *codd.* inultis? infandis? *cf. Or. Mit. xv. 23 multa ac metuenda minatur* : monstris *Muell., Madv.* secutus monstris multis metuendisq[ue], *del. rebus* : invisis *Momm.* 5 cum maria atque *Jeep auct. Muell.* : cum agri atque *codd. in ras. P²* : atque agri cum *bk ed. V.* : cum ipsi agri cum *b²* : cumq[ue] agri *Klotz* : cum aer atque terra *Garat.* 6 contremescunt *P* inusitato *BIBbi alt.* : inuissitato *P¹* : invisitato *Muell.*

M. TVLLI CICERONIS
PRO P. SESTIO ORATIO

SIGLA

P = cod. Paris. 7794, saec. ix

B = cod. Bern. 136, saec. xii-xiii e cod. *P* descriptus

Σ = cod. Paris. 14749 incunte saec. xv e cod. *B* descriptus

w = cod. Guelferbytanus 205, e cod. *Σ* descriptus

G = cod. Gemblacensis, nunc Bruxellensis 5345, saec. xii

s = cod. Monacens. 15734, saec. xv

Hbk sunt in hac oratione decurtati : in cod. *c Sestiana* deest
Citantur hic illic duo codices qui in Museo Britannico conser-
vantur—Burn. 157 et Harl. 2681

Schol. = lemmata Scholiastae Bobiensis

M. TVLLI CICERONIS
PRO P. SESTIO ORATIO

Si quis antea, iudices, mirabatur quid esset quod, pro
tantis opibus rei publicae tantaque dignitate imperi, nequa-
quam satis multi cives forti et magno animo invenirentur
qui auderent se et salutem suam in discrimen offerre pro
5 statu civitatis et pro communi libertate, ex hoc tempore
miretur potius si quem bonum et fortem civem viderit, quam
si quem aut timidum aut sibi potius quam rei publicae con-
sulentem. Nam ut omittatis de unius cuiusque casu cogi-
tando recordari, uno aspectu intueri potestis eos qui cum
10 senatu, cum bonis omnibus, rem publicam afflictam exci-
tarint et latrocinio domestico liberarint, maestos sordidatos-
reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis
dimicantis: eos autem qui omnia divina et humana violarint
vexarint perturbarint everterint, non solum alacris laetosque
15 volitare, sed etiam fortissimis atque optimis civibus periculum
moliri, de se nihil timere. In quo cum multa sunt indigna,
tum nihil minus est ferendum quam quod iam non per
latrones suos, non per homines egestate et scelere perditos,
sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus peri-
20 culum inferre conantur, et quos lapidibus, quos ferro, quos
facibus, quos vi manu copiis delere non potuerunt, hos vestra
auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros
arbitrantur. Ego autem, iudices, qua voce mihi in agendis
gratiis commemorandoque eorum qui de me optime meriti

5 libertate] libertates *I^a unde lib. (is) ex hoc Mommsen: lib. is
hoc Bake del. ex)* 23 autem] vero *k* qua] quoniam qua *Italm*

sunt beneficio esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis, *ut* iis potissimum vox haec serviat quorum opera et mihi et vobis et populo Romano restituta est.

2 Et quamquam a Q. Hortensio, clarissimo viro atque elo- 5
3 quentissimo, causa est P. Sesti perorata, nihilque ab eo prae-
termisum est quod aut pro re publica conquerendum fuit aut
pro reo disputandum, tamen adgrediar ad dicendum, ne mea
propugnatio ei potissimum defuisse videatur per quem est
perfectum ne ceteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, 10
iudices, a me in hac causa atque hoc extremo dicendi loco
pietatis potius quam defensionis, querelae quam eloquentiae,
doloris quam ingeni partis esse susceptas. Itaque si aut
acrius egero aut liberior quam qui ante me dixerunt, peto
a vobis ut tantum orationi meae concedatis quantum et pio 15
dolori et iustae iracundiae concedendum putetis; nam neque
officio coniunctior dolor ullius esse potest quam hic meus
susceptus ex hominis de me optime meriti periculo, neque
iracundia magis ulla laudanda *est* quam ea quae me in-
flamat eorum scelere qui cum omnibus meae salutis de- 20
5 fensoribus bellum esse sibi gerendum iudicaverunt. Sed
quoniam singulis criminibus ceteri responderunt, dicam
ego de omni statu P. Sesti, de genere vitae, de natura, de
moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conser-
vandae salutis communis atque otii; contendamque, si modo 25
id consequi poterō, ut in hac confusa atque universa defen-
sione nihil ab me quod ad vestram quaestionem, nihil quod
ad reum, nihil quod ad rem publicam pertineat prae-ter-

2 eorum susp. Landgraf (cf. § 144): reorum Stangl: amicorum Weidner: meorum conl. Mueller ut supplevi, a librario aliquo, ut videtur, omissum, qui illud uti (vtrius) male post vocabulum cogor iterari opinatus est (Cl. Qu. iii. 266) 16 nam neque ut Madv. ita G²: nāq: (= namque) P: nam qui BΣ: numquam H: neque k 17 ullius P rel. praeter Hwks (ullus: et ita Madv. edd.) 19 laudanda est Halm: laudandans P¹: laudanda rel. quae me om. P¹: quam mea inflammata Halm: quam illa quae inflammata G 27 ab ut Halm ita Hk: a PB corr. ex ad. k

missum esse videatur. Et quoniam in gravissimis temporibus civitatis atque in ruinis versae atque adflictae rei publicae P. Sesti tribunatus est a Fortuna ipsa conlocatus, non adgrediar ad illa maxima atque amplissima prius quam
 5 docuero quibus initiis ac fundamentis haec tantae summis in rebus laudes excitatae sint.

Parente P. Sestius natus est, iudices, homine, ut plerique
 6 meministis, et sapiente et sancto et severo; qui cum tribunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis
 10 factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit quam dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi et spectatissimi viri, C. Albinus, filiam, ex qua hic est puer et nupta iam filia. Duobus gravissimis ac plenissimis antiquitatis viris sic probatus fuit ut utrique eorum et carus maxime et iucundus
 15 esset. Ademit Albino soceri nomen mors filiae, sed caritatem illius necessitudinis et benivolentiam non ademit: hodie sic hunc diligit ut vos facillime potestis ex hac vel adsiduitate eius vel sollicitudine et molestia iudicare. Duxit
 7 uxorem patre vivo optimi et calamitosissimi viri filiam,
 20 L. Scipionis. Clara in hoc P. Sesti pietas exstitit et omnibus grata, quod et Massiliam statim profectus est, ut socerum videre consolarique posset fluctibus rei publicae expulsam, in alienis terris iacentem, quem in maiorum suorum vestigiis stare oportebat, et ad eum filiam eius adduxit, ut ille in
 25 sperato aspectu complexuque si non omnem at aliquam partem maeroris sui deponeret, et maximis *pro illa necessitu-*

5 haec P: hae P corr., BHGk 13 Duobus gravissimis PBZ: duobus his grav. k all. ac plenissimis suppl. K. Busche (cf. § 130, Cael. § 63 a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis): gravissimis summae antiquitatis Momms.: gravissimis antiquae severitatis Eberhard: gravissimae antiq. dell., ed. V. Cf. Val. § 19 14 ut om. P¹: ut utrique eorum G: utrique eorum ut P²B rel. 15 mors s. l. suppl. P² 18 Alteram duxit Schuetz: Duxit iterum Momms. 20 L. Scipionis filiam Schol. 26 pro illa necessitudine studiis et officiis scripsi (§ 6; in Sen. § 21; cf. Cl. Qu. iii. 266): praeteritas esse se diis et off. P¹G: officiis P², ceteris deletis, et sic BZw: praeterea adsiduisque off. Momms.

dine studiis et officiis et illius aerumnam, quoad vixit, et filiae solitudinem sustentavit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu abstinentia; sed mihi ante oculos obversatur rei publicae dignitas, quae me ad sese rapit, haec minora 5
8 relinquere hortatur. Quaestor hic C. Antoni, conlegae mei, iudices, fuit sorte, sed societate consiliorum meus. Impedior non nullius officii, ut ego interpretor, religione quo minus exponam quam multa P. Sestius, cum esset cum conlega meo, senserit, ad me detulerit, quanto ante providerit. Atque 10
ego de Antonio nihil dico praeter unum: numquam illum illo summo timore ac periculo civitatis neque communem metum omnium nec propriam non nullorum de ipso suspicionem aut infitiando tollere aut dissimulando sedare voluisse. In quo conlega sustinendo atque moderando si meam in 15
illum indulgentiam coniunctam cum summa custodia rei publicae laudare vere solebatis, par prope laus P. Sesti esse debet, qui ita suum consulem observavit ut et illi quaestor
4 bonus et nobis omnibus optimus civis videretur.

9 Idem, cum illa coniuratio ex latebris atque ex tenebris 20
erupisset palamque armata volitaret, venit cum exercitu Capuam, quam urbem propter plurimas belli opportunitates ab illa impia et scelerata manu temptari suspicabamur; C. Mevulanum, tribunum militum Antoni, Capua praecipitem eiecit, hominem perditum et non obscure Pisauri et 25
in aliis agri Gallici partibus in illa coniuratione versatum; idemque C. Marcellum, cum is non Capuam solum venisset, verum etiam se quasi armorum studio in maximam familiam

9 P. Sestius . . . senserit *A*: om. *rell.* 19 et nobis omnibus *scripti* cum *Klotz* (*Cl. Qu.* iii. 267): et vobis omnibus *s. l. suppl. P²* (non 'man. rec.': nam ita *Blk* *rell.*): om. *P¹G*: et bonis omnibus *Hirschf.*: et omnibus bonis *s. et bonis Richler*: et omnibus *Koehly*. Cf. vos et omnes boni § 31; *Har. Resp.* § 4 23 manu ut (= vi?) *H*: manu attentari *k* 24 mevulanum *PG* (mevol. *G²*): me vulcanum *BΣ*: Mefulanum *Huchner*. Menolavum *Hertz*, utrumque ex *inscript.* 27 itemque *Weidner*

coniecisset, exterminandum ex illa urbe curavit. Qua de
 causa et tum conventus ille Capuae, qui propter salutem
 illius urbis consulatu conservatam meo me unum patronum
 adoptavit, huic apud me P. Sestio maximas gratias egit, et
 5 hoc tempore eidem homines nomine commutato coloni de-
 curionesque, fortissimi atque optimi viri, beneficium P. Sesti
 testimonio declarant, periculum decreto suo deprecantur.
 Recita, quaeso, L. Sesti, quid decrerint Capuae decuriones, 10
 ut iam puerilis tua vox possit aliquid significare inimicis
 10 vestris, quidnam, cum se conroborarit, effectura esse videatur.
 DECVRIONVM DECRETA. Non recito decretum officio aliquo
 expressum vicinitatis aut clientelae aut hospiti publici aut
 ambitionis aut commendationis gratia, sed recito memoriam
 perfuncti periculi, praedicationem amplissimi benefici, vocem
 11 officii praesentis, testimonium praeteriti temporis. Atque illis 11
 temporibus eisdem, cum iam Capuam metu Sestius liberasset,
 urbem senatus atque omnes boni deprehensis atque oppressis
 domesticis hostibus me duce ex periculis maximis extraxis-
 sent, ego litteris P. Sestium Capua arcessivi cum illo exercitu
 20 quem tum secum habebat : quibus hic litteris lectis ad urbem
 confestim incredibili celeritate advolavit. Atque ut illius
 temporis atrocitatem recordari possitis, audite litteras et
 vestram memoriam ad timoris praeteriti cogitationem exci-
 tate. LITTERAE CICERONIS CONSVLIS.

25 Hoc adventu P. Sesti tribunorum plebis novorum, cum tum 5
 extremis diebus consulatus mei res eas quas gesseram exare
 cupiebant, reliquaeque coniurationis impetus et conatus sunt
 retardati. Ac postea quam est intellectum, M. Catone tri 12
 buno plebis, fortissimo atque optimo cive, rem publicam

4 P. Sestio *secl. Manutius* 5 eidem⁷ quidem *G. corr. in* quidam
 8 L. *Hotomannus* ad *F. m.* xiii. 8. : P. *PBIIG* decreverint *IIG*
 9 puerilis *Schol.* et *G.* : virilis *P. vell.* 10 vestris *del. I². om. Bie.*
 nostris *G² all.* 12 aut (*tertium delere voluit Pluygers* 14 vocem
amicus quidam Lambini : vicem *codd.* : indicem *Koechly* : vindicem
Urlichs 16 isdem *P.* ut videtur, *Σ* 25 tum *om. Schol.* 28 M.
suppl. Orrell

defendente, per se ipsum senatum populumque Romanum sine militum praesidio tueri facile maiestate sua dignitatem eorum qui salutem communem periculo suo defendissent, Sestius cum illo exercitu summa celeritate est Antonium consecutus. Hic ego quid praedicem quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit, quos stimulos admoverit homini studioso fortasse victoriae, sed tamen nimium communem Martem belli casumque metuenti? Longum est ea dicere, sed hoc breve dicam: si M. Petrei non excellens animus et amor rei publicae, non praestans in re publica virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari exstisset, neque adiutor ei P. Sestius ad excitandum Antonium, cohortandum, accusandum, impellendum fuisset, datus illo in bello esset hiemi locus, neque umquam Catilina, cum e pruina Appennini atque e nivibus illis emerisset atque aestatem integram nactus Italiae callis et pastorum stabula praeoccupare coepisset, sine multo sanguine ac sine totius Italiae vastitate miserrima concidisset. Hunc igitur animum attulit ad tribunatum P. Sestius, ut quaesturam Macedoniae relinquam et aliquando ad haec propiora veniam; quamquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cuius ego nuper in Macedonia vidi vestigia non pressa leviter ad exigui praedicationem temporis,

2 maiestate sua dign. *Weidner*: maiestatem suam dign. *codd.* (dignitatemque *Halm.*): cum maiestate sua dign. *Madv.* 4 C. Antonium consecutus est *Halm.*, auct. *edd. rec.*: v. *Cl. Qu.* iii. 267 5 consulemque. *P¹*: consulem quaestor *Weidner* 6 quos *Schol.*: quot *P¹* nll. 7 fortasse *Schol.*: fortassis *Prell.* 10 amor *Gulielm.*: amore *codd.*, et ita *Lamb.* sine vocabulo et (*PB*), quod in *P* del. manus recentior, om. *w.* Num et (ardens) amore reip.? 13 accusandum] acuendum *Paul.* Sed cf. § 122; ad *Fam.* i, i, § 1 15 e alt. s. l. *P*: om. *G* 16 nactus *P¹*: nactus *P²* *rell.* Italiae del. *Paul.*: silvestres *Eberhard*: saltuum *K. Busche* (cf. *Liv.* xxii. 14.8) 17 stabula praeoccupare *Muell.*, Koch: stabulae praeclare *P¹*, corr. *m.* 2 st. praeclara (stabuli praeclara *Bzw*): stabula praedari *Halm*¹, *Kayser*: st. peragrarare *Madv.*, pervagari *Wesenberg*: stabula cepisset *Novak*, qui vocab. praeclare delet, ut librarii alicuius exclamationem. Num aest. int. nactus (intra) callis et past. stabula praedari coepisset? 21 propiora *PG*¹

sed fixa ad memoriam illius provinciae sempiternam. Verum
haec ita praetereamus ut tamen intuentes et respectantes
relinquamus: ad tribunatum, qui ipse ad sese iam dudum 6
vocat et quodam modo absorbet orationem meam, contento
■ studio cursuque veniamus.

De quo quidem tribunatu ita dictum *est* a Q. Hortensio 14
ut eius oratio non defensionem modo videretur criminum
continere, sed etiam memoria dignam iuventuti rei publicae
capessendae auctoritatem disciplinamque praescribere. Sed
10 tamen, quoniam tribunatus totus P. Sesti nihil aliud nisi
meum nomen causamque sustinuit, necessario mihi de isdem
rebus esse arbitror si non subtilius disputandum, at certe
dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in
quosdam homines invehi vellem, quis non concederet ut
11 eos, quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate
perstringerem? Sed agam moderate et huius potius tempori
serviam quam dolori meo: si qui occulte a salute nostra
dissentiant, lateant; si qui fecerunt aliquid aliquando atque
eidem nunc tacent et quiescunt, nos quoque simus oblitī;
20 si qui se offerunt, insectantur, quoad ferri poterunt, per-
feremus, neque quemquam offendet oratio mea nisi qui
se ita obtulerit ut in eum non invasisse sed incucurrisse
videamur.

Sed necesse est, ante quam de tribunatu P. Sesti dicere 15
25 incipiam, me totum superioris anni rei publicae naufragium
exponere, in quo conligendo ac reficienda salute communi
omnia reperientur P. Sesti facta, dicta, consilia versata.
Fuerat ille annus tam in re publica, iudices,† cum in magno 7
motu et multorum timore intentus *est* arcus in me unum,

6 est corr. G: om. P et codd. pler.

dignam iuti P¹: digna uti P² rel.

28 tam codd.: iam Madvigius

disse arbitror: Fuerat ille annus tam in re pub., iudices, (calamitosus
quam fore suspicabamur tum) cum quam P²B = quom¹ in magno
etc. Cf. § 16; Har. Resp. § 4: v. Cl. Qu. iii. 267 8 29 est suppl
Mad.

8 dignam iuventuti Madv.

20 insectantur scil. Wichert

Post iudices quaedam interci-

sicut vulgo ignari rerum loquebantur, re quidem vera in universam rem publicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditī, mihi irati, sed multo acrius otī et communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus mihiq̄ue multis repugnantibus amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, 5 foedere, execratione devinxerat nihil in tribunatu contra me esse facturum: quod ille nefarius ex omnium scelerum conlutione natus parum se foedus violaturum arbitratus est, nisi ipsum cautorem alieni periculi suis propriis periculis ter-
 16 ruisset. Hanc taetram immanemque beluam, vinctam au- 10 spiciis, adligatam more maiorum, constrictam legum sacramentorum catenis, solvit subito lege curiata consul, vel, ut ego arbitror, exoratus vel, ut non nemo putabat, mihi iratus, ignarus quidem certe et imprudens impendentium tantorum scelerum et malorum. Qui tribunus plebis felix in ever- 15 tenda re publica fuit nullis suis nervis—qui enim in eius modi vita nervi esse potuerunt hominis fraternis flagitiis, 17 sororiis stupris, omni inaudita libidine exsanguis?—sed fuit profecto quaedam illa rei publicae fortuna fatalis, ut ille caecus atque amens tribunus plebis nancisceretur—quid 20 dicam? consules? hocine ut ego nomine appellem eversores huius imperi, proditores vestrae dignitatis, hostis bonorum omnium, qui ad delendum senatum, adfligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia iura atque instituta maiorum se illis fascibus ceterisque insignibus summi honoris atque 25 imperi ornatos esse arbitrabantur? Quorum, per deos

1 vera s. l. P² 7 quod codd. praeter Hks at 8 est suppl.
 ed. V. in P est arbitratut : post natus lacunam suspicatur Ruhler,
 natus (non solum ipse turpiter neglexit, verum etiam P. Pompeium a me
 avertit.) parum . . . arbitratus nisi etc. 12 lege 13 putabat Schol. : putaret
 Num putare malebat? 13 putabat Schol. : putaret legell.
 curia P. : legum rell. 18 exsanguis Koch (§ 24) : insani
 codd. (corr. P ex in sane : infamis Naugerus (2) : enervati Karsten.
 Num insanientis? 19 in illa P²B 22 perditores coni. Rein. in
 Pis. § 64)

immortalis, si nondum scelera vulneraque iusta rei publicae vultis recordari, vultum atque incessum animis intuemini: facilius eorum facta occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis.

- Alter unguentis adfluens, calamistrata coma, despiciens ⁸
 18 conscios stuprorum ac veteres vexatores aetatulae suae, puteali et faeneratorum gregibus inflatus, a quibus compul-
 pulsus olim, ne in Scyllaeo illo aeris alieni tamquam [in]
 fretu ad columnam adhaeresceret, in tribunatus portum per-
 10 fugerat, contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui,
 venditabat se operis atque ab iis se ereptum ne de ambitu
 causam diceret praedicabat, ab isdemque se etiam invito
 senatu provinciam sperare dicebat; eamque nisi adeptus
 esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur. Alter, 19
 15 o di boni, quam taeter incedebat, quam truculentus, quam
 terribilis aspectu! unum in aliquem te ex barbatis illis, ex-
 emplum imperi veteris, imaginem antiquitatis, columnen rei
 publicae diceret intueri. Vestitus aspere nostra hac purpura
 plebeia ac paene fusca, capillo ita horrido ut Capua, in qua
 20 ipsa tum imaginis ornandae causa duumviratum gerebat,
 Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio
 dicam, quod tum hominibus non supercilium, sed pignus rei
 publicae videbatur? Tanta erat gravitas in oculo, tanta
 contractio frontis, ut illo supercilio annus ille niti tamquam
 25 vade videretur. Erat hic omnium sermo: 'est tamen rei 20
 publicae magnum firmumque subsidium; habeo quem op-
 ponam labi illi atque caeno; vultu me dius fidius conlegae

1 nondum *del. Pluygers: an nefanda?* 7 inflatus] insultans *O. Ribbeck* a quibus *Schol.*: qui *P¹*: atque *rell.* 8 in *pr. Schol.*: *om. codd.* tamquam *Schol.*: *om. codd.* in *alt. del. Seyffert, secl. Muell.* fretu *P¹*: fretu *rell.* Num ne in Scyllaeo illo aeris alieni (iactatus) fretu
 21 supercilio] supero illo *P¹BΣ* 24 annus *Lamb.*: antuus *P¹* in *mg.*
an mantuus Σ: mantuus, anantuu, anmantuus *rell.*, Rhadamanthus
Wunder, consulatus *Schuets*, magistratus *Hermann* (supercilio ac
 nutu annus ille *Landgraf*) 25 vade *suppl. Madv. ex Valerio Prolo*
(T. iv. p. 19. 18 et 30. 27)

sui libidinem levitatemque franget; habebit senatus in hunc annum quem sequatur; non deerit auctor et dux bonis.' Mihi denique homines praecipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunum plebis furiosum et audacem cum amicum et adfinem tum etiam fortem et gravem consulem. 5

■ Atque eorum alter sefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperi tenere et gubernacula rei publicae tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum, vino, ganeis, lenociniis adulteriisque confectum? cum is 10 praeter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam aspicere posset.

■ Alter multos plane in omnis partis sefellit; erat enim hominum opinioni nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, 11 commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, et quia utile est rei publicae nobilis homines esse dignos maioribus suis, et quia valet apud nos clarorum hominum et bene de re publica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum 20 atque incultum videbant, et quod erat eo nomine ut ingenerata familiae frugalitas videretur, favebant, gaudebant, et ad integritatem maiorum spe sua hominem vocabant

■ materni generis obliti. Ego autem,—vere dicam, iudices,—tantum esse in homine sceleris, audaciae, crudelitatis, 25 quantum ipse cum re publica sensi, numquam putavi. Nequam esse hominem et levem et falsa opinione [errore] hominum ab adolescentia commendatum sciebam; etenim animus eius vultu, flagitia parietibus tegebantur. Sed haec obstructio nec diuturna est neque obducta ita ut curiosis 30

2 deerit *P* 15 opinioni *P²B*: opinione *all.*: hominum opin. *delevit* *Kimmig* 22 gaudebant *secl. Halm*: sed cf. expulerit relegarit § 29: offerunt insectantur § 14: plaudebant *Paul*. 27 errore *del. Halm*: [falsa opinione] *Pluygers*, [falsa] opinione 'errore' *Ortmann*

oculis perspicere non possit. Videbamus genus vitae, desiderium, 10
 inertiam; inclusas eius libidines qui paulo propius acces-
 serant intuebantur; denique etiam sermo nobis ansas dabat
 quibus reconditos eius sensus tenere possemus. Laudabat 23
 homo doctus philosophos nescio quos, neque eorum tamen
 nomina poterat dicere, sed tamen eos laudabat maxime qui
 dicuntur praeter ceteros esse auctores et laudatores volu-
 ptatis; cuius et quo tempore et quo modo non quaerebat,
 verbum ipsum omnibus viribus animi et corporis devorarat;
 10 eosdemque praeclare dicere aiebat sapientis omnia sua
 causa facere, rem publicam capessere hominem bene sanum
 non oportere, nihil esse praestabilius otiosa vita, plena et
 conferta voluptatibus; eos autem qui dicerent dignitati esse
 serviendum, rei publicae consulendum, officii rationem in
 15 omni vita, non commodi esse ducendam, adeunda pro patria
 pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam, vaticinari
 atque insanire dicebat. Ex his adsiduis eius cotidianisque 24
 sermonibus, et quod videbam quibuscum hominibus in
 interiore parte aedium viveret, et quod ita domus ipsa fuma-
 20 bat ut multa eius consortionis indicia redolerent, statuebam
 sic, boni nihil ab illis nugis exspectandum, mali quidem
 certe nihil pertimescendum. Sed ita est, iudices, ut, si
 gladium parvo puero aut si imbecillo seni aut debili dederis,
 ipse impetu suo nemini noceat, sin ad nudum vel fortissimi
 25 viri corpus accesserit, possit acie ipsa et ferri viribus vulne-
 rare: cum hominibus enervatis atque exsanguibus con-
 sulatus tamquam gladius esset datus, qui per se pungere

3 sermo nobis Klots: sermonis codd.: sermo hominis Jeep: sermo-
 nes...dabant Sauppe 9 viribus suppl. Wesenbe: modis b² Burn.
 157 et ed. R., partibus Orell., nervis Weidner, omni vi animi Medv.:
 post corporis alii alia, ut portis Jacob, poris Hertz: animi et code vorat
 P¹: animi et corporis devorat I² vell. devorarat Angelinus: devorabat
 Naugerus (1) 13 esse om. Schol. 20 consortionis scripti, consen-
 sionis? § 87: sermonis codd.: sermonum Hertz: nidoris Ebel and, sodali-
 tatis Probst: abdominis K. Busche in Pis. § 66: redolerent Manitius
 21 rugis Matthias (in Sen. § 15) esse exspect, G 23 ac debili Phuygers
 26 ante cum add. Halm sic, Lamb. in mg. ita vulnerari PG

neminem umquam potuissent, si summi imperi nomine armati rem publicam contrucidarunt. Foedus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent quas ipsi vellent, exercitum et pecuniam quantam vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno plebis adflictam et constrictam rem publicam tradidissent: id autem foedus meo sanguine ictum 10
 25 sanciri posse dicebant. Qua re patefacta — neque enim dissimulari tantum scelus poterat nec latere — promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie et de provinciis consulum nominatim. 10
 II Hic tum senatus sollicitus, vos, equites Romani, excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives summae rei publicae a consulibus atque a summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cum illi soli essent praeter furiosum illum tribunum duo rei 15
 publicae turbines, qui non modo praecipitanti patriae non subvenirent, sed eam nimium tarde concidere maererent. Flagitabatur ab his cotidie cum querelis honorum omnium tum etiam precibus senatus, ut meam causam susciperent, agerent aliquid, denique ad senatum referrent: non modo 20
 negando, sed etiam inridendo amplissimum quemque illius
 26 ordinis insequabantur. Hic subito cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia convenisset, vestem mutandam omnes meque iam omni ratione, privato consilio, quoniam publicis ducibus res publica 25
 careret, defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in aede Concordiae, quod ipsum templum repraesentabat

1 ii G: hii P¹: hi P²B 2 armati tam PG (sed in P litteris ti tam man. sec. expunctis: unde arma BZ: armatam Hertz: armati tantam Maehly, arm. tum, tamen, totam, cunctam, clam alii: armati nudatam Imelmann. Num armati universam? contrucidarunt PBZ: -averunt edd. 6 ictum codd., del. Nohl (sed cf. loquacitatem . . . inretitam retardarem Vat. § 2): tantum Koch, iustum Weidner: sanguine ici posse Pluygers: fort. ici et sanciri posse 17 eam P vell. praeter G (etiam) 18 his P vell. praeter G (iis) 20 agerent, aliquid denique ut vulg. ita distinxit B 24 iam Madv.: etiam codd.: omni ratione etiam Kockly

memoriam consulatus mei, cum flets universus ordo cincinnatum consulem orabat; nam alter ille horridus et severus consulto se domi continebat. Quae tum superbia caelum illud ac labes amplissimi ordinis preces et clarissimorum civium lacrimas repudiavit! me ipsum ut contempsit belluopatriae! nam quid ego patrimoni dicam, quod ille tum cum quaestum faceret amiserat? Venistis ad senatum, vos, inquam, equites Romani et omnes boni veste mutata, vosque pro meo capite ad pedes leonidis impurissimi proiecistis, cum, vestris precibus ab Tarone illo impetratis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia. I. Nonnius, ad senatum de re publica rettulit, senatusque sic pens vestem pro mea salute mutandam censuit.

O diem illum, in fides, finestum senatui bonisque omni-
15 bus, rei publicae luctum, et huius domesticum maerorem
gravem, ad posteritatem non tam gloriosum! Quid enim
quisquam potest ex omni memoria sumere industrius quam
pro uno civi et bonos omnis privato consensu et universum
senatum publico consilio mutasse vestem? Quae quidem
20 tum mutatio non deprecationis est causa facta, sed
quem enim deprecare, cum omnes essent sordidati. Ut
hoc satis esset signi esse improbum, qui mutata
esset? Hac mutatione vestis facta tanto in luctu
omitto quid ille tribunus omnium rerum divinarum
25 rumque praedo fecerit, qui adesse nobilissimos adulescentes
honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meae
iusserit, eosque operarum suarum gladiis et lapidibus ob-
iecerit: de consulibus loquor, quorum fide res publica niti

1 memoriam *Angeli*: me *codd.* 6 tum cum quaestum *Faut*:
tum quaquestum *P¹*: tum (cum quasi quaestum *rell.*: totum quavis
quaestum *Halm* 7 Venistis *Halm*: venisset *codd.* 8 veste
mutata *P¹* *rell.* praeter *G* vestem mutasti) 9 proiecistis. Tum
Halm 18 priv. consensu *et l.* 19 publ. consilio *om. Schol.* 20 est
causa facta *ut w ita PB²*: causa est facta *ed. R.* 21 deprecare
bonum *Paul* boni omnes *Richer* 22 qui] si quis *Karsten*
23 Hac (ac *Weidner*) . . . facta *secl. Eberhard*

28 debuit Exanimatus evolat ex senatu, non minus perturbato animo atque vultu quam si annis ante paucis in creditorum conventum incidisset; advocat contionem, habet orationem talem consul qualem numquam Catilina victor habuisset: eriare homines si etiam tum senatum aliquid in re publica 5 posse arbitrantur; equites vero Romanos daturos illius diei poenas quo me consule cum gladiis in clivo Capitolino fuissent; venisse tempus iis qui in timore fuissent—conjuratos videlicet dicebat ulciscendi se. Si dixisset haec solum, omni supplicio esset dignus: nam oratio ipsa consulis 10 perniciose potest rem publicam labefactare; quid fecerit videte. L. Laniam, qui cum me ipsum pro summa familiaritate quae mihi cum patre eius erat unice diligebat, tum pro re publica vel mortem oppetere cupiebat, in contione relegavit, edixitque ut ab urbe abesset milia passuum ducenta, 15 quod esset ausus pro civi, pro bene merito civi, pro amico, pro re publica deprecari.

13 Quid hoc homine facias, aut quo civem importunum aut quo potius hostem tam senatum reserves? qui, ut omittam cetera quae sunt ei cum collega immuni impuroque con- 20 iuncta atque communia, hoc unum habet proprium, ut ex urbe expulerit, relegarit non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum rei publicae civem, non illo ipso tempore una cum senatu et cum bonis omnibus casum amici reiue publicae lugentem, 25 sed civem Romanum sine ullo iudicio ut edicto ex patria consul eiecerit. Nihil acerbius socii et Latini ferre soliti sunt quam se, id quod perraro accidit, ex urbe exire a con-

6 illius dies *Gell.* ix. 14. 6 die *P^a* 7 quo me *ed. Asc.* 1531: qui me *G*: quine *P*: qui sine *P^a vell.* 8 iis *G*: his *PD* 9 sui *Halm* (ulciscendos *b²*) haec ut *P vell.* ita *Schol.*: hoc *Wesenberg.* Cf. in *Sen.* § 12 13 cum patre *B et ed. Asc.* 1531: cum fratre cum patre *P* 16 ausus esset *Schol.* 22 relegarit *sch. du Rieu* (§ 21) 26 ut (aut *P^a vell.* praeter *b²* atque) edicto *del. Lamb.*: vi edicto *Seyffert*: ut *del. Manutius* 27 socii et Latini *Schol. et Madv.*: societatini *P*: socii atini *B*: corr. in utroque socii reatini. et ita *Z* 28 id . . . accidit *om. Schol*

sulibus iuberi: atque illis erat tum reditus in suas civitates,
ad suos Lares familiares, et in illo communi incommodo
nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat.
Hoc vero quid est? Exterminabit civis Romanos edicto
5 consul a suis dis penatibus? Expellet ex patria? Deliget
quem volet, damnabit atque eiciet nominatim? Hic si
umquam vos eos qui nunc estis in re publica fore putasset,
si denique imaginem iudiciorum aut simulacrum aliquod
futurum in civitate reliquum credidisset, umquam ausus
10 esset senatum de re publica tollere, equitum Romanorum
preces aspernari, civium denique omnium novis et inauditis
edictis ius libertatemque pervertere?

Etsi me attentissimis animis summa cum benignitate 31
auditis, iudices, tamen vereor ne quis forte vestrum miretur
15 quid haec mea oratio tam longa aut tam alte repetita velit,
aut quid ad P. Sesti causam eorum qui ante huius tribuna-
tum rem publicam vexarunt delicta pertineant. Mihi autem
hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sesti men-
temque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflictæ et perditæ
20 rei publicæ quantum posset mederetur. Ac si in exponendis
vulneribus illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscite;
nam et illam meam cladem vos et omnes boni maximum
esse rei publicæ vulnus iudicastis, et P. Sestius est reus non
suo, sed meo nomine: qui cum omnem vim sui tribunatus
25 in mea salute consumpserit, necesse est meam causam
praeteriti temporis cum huius praesenti defensione esse
coniunctam.

Erat igitur in luctu senatus, squalibat civitas publico 14
consilio veste mutata, nullum erat Italiae municipium, nulla 32
30 colonia, nulla praefectura, nulla Romæ societas vectigalium,
nullum collegium aut concilium aut omnino aliquod com-

1 atqui *Fleckeisen* erat tum *PBΣ*: tum erat *b² ed. R.* 12 ius
s. l. P² 14 vestrum forte *Schol.* 18 prop. est, ostendere *Klotz,*
Halm 28 in luctu civitas, squal. sen. *Paul* 29 veste mutata
pro glossemate habet F. Schoell 30 vectigalium *del. Paul*

mune consilium quod tum non honorificentissime de mea salute decrevisset: cum subito edicunt duo consules ut ad suum vestitum senatores redirent. Quis umquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? Quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam 5 Gabinium, quod tantum homines fefellisti ut neglegeres auctoritatem senatus, optimi cuiusque consilia contemneres, rem publicam proderes, consulare nomen adfigeres? Etiamne edicere audebas ne maererent homines meam, suam, rei publicae calamitatem, ne hunc suum dolorem veste signifi- 10 carent? Sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum sive ad deprecandum valebat, quis umquam tam crudelis fuit qui prohiberet quemquam aut sibi erere aut ceteris suppli- 33 care? Quid? sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? Pro te ipso, Piso, nemone 15 mutabit? ne isti quidem quos legatos non modo nullo senatus consulto, sed etiam repugnante senatu tibi tute legasti? Ergo hominis desperati et proditoris rei publicae casum lugebunt fortasse qui volent: civis florentissimi benivolentia honorum et optime de salute patriae meriti peri- 20 culum, coniunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Idemque consules, si appellandi sunt consules quos nemo est quin non modo ex memoria sed etiam ex fastis evellendos putet, pacto iam foedere provinciarum, producti in circo Flamini in contionem ab illa furia ac 25 peste patriae, maximo cum gemitu vestro, illa omnia quae tum contra me contraque rem publicam agebantur voce ac sententia sua comprobaverunt.

15 Idemque consulibus sedentibus atque inspectantibus lata

3 consulum *G*: consultum *PB* 9 audebas ut *com. Lamb.*
 ita 5: audeas *Prell.* 16 mutabit *Lallemand*: mutavit *codd.*
 legatos *susp. I. Fr. Gronovius, all. of Vat. § 35* 22 Idemque *P*
 23 quin non *Garatou* qui non *codd.* 27 agebantur *utpl. Halm*
 parabantur *Koch* terebantur *Orelli*: dixerant *b. d. R.* dixerat
Angelus

lex est, NE AVSPICIA VALERENT, NE QVIS OBNUNTIARET,
 NE QVIS LEGI INTERCEDERET, VT OMNIBVS FASTIS DIEBVS
 LEGEM FERRI LICERET, VT LEX AELIA, LEX FVRIA NE
 VALERET: qua una rogatione quis est qui non intellegat
 5 universam rem publicam esse deletam? Isdemque con- 34
 sulibus inspectantibus servorum dilectus habebatur pro tri-
 bunalī Aurelio nomine conlegiorum, cum vicatim homines
 conscriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad caedem,
 ad direptionem incitarentur. Isdemque consulibus arma
 10 in templum Castoris palam comportabantur, gradus eiusdem
 templi tollebantur, armati homines forum et contiones tene-
 bant, caedes lapidationesque fiebant; nullus erat senatus,
 nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem
 armis et latrociniis possidebat, non aliqua vi sua, sed, cum
 15 duo consules a re publica provinciarum foedere retraxisset,
 insultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu
 multos, pluris etiam spe et promissis tenebat. Quae cum 35
 essent eius modi, iudices, cum senatus duces nullos ac pro-
 ducibus proditores aut potius apertos hostis haberet, equester
 20 ordo reus a consulibus citaretur, Italiae totius auctoritas
 repudiaretur, alii nominatim relegarentur, alii metu et peri-
 culo terrerentur, arma essent in templis, armati in foro,
 eaque non silentio consulum dissimularentur sed et voce
 et sententia comprobarentur, cum omnes urbem nondum
 25 excisam et eversam sed iam captam atque oppressam videre-
 mus: tamen his tantis malis tanto bonorum studio, iudices,
 restitissemus, sed ne alii metus atque aliae curae suspiciones-
 que moverunt.

Exponam enim hodierno die, iudices, omnem rationem 16
 36

6 dilectus *ut*: del. *Paul.* 9 cons. conventibus *cont.* *Pluygers*.
 cons. inspectantibus *Hotom.* 10 templum *Naugerus* (*a*: templo
 codd. 11 contiones] §§ 42. 106: comitium *cont.* *K. Busche* § 75;
Verr. i, § 58: iii. § 9; v, § 170 16 dominabatur *del. Paul.* alius
 pollic. *sed. Pluygers* minabatur aliis, aliis pollic. *Tittler* (*Verr.* iv,
 § 31) 25 excisam *Lanv.*

facti et consili mei, neque huic vestro tanto studio audiendi
 nec vero huic tantae multitudini, quanta mea memoria num-
 quam ullo in iudicio fuit, deero. Nam si ego in causa tam
 bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili honorum
 omnium, tam parato *populo*, tota denique Italia ad omnem 5
 contentionem expedita, cessi tribuni plebis, despicatissimi
 hominis, furori, contemptissimorum consulum levitatem
 audaciamque pertimui, nimium me timidum, nullus animi,
 5. nullius consili fuisse confiteor. Quid enim simile fuit in
 Q. Metello? cuius causam etsi omnes boni probabant, tamen 10
 neque senatus publice neque ullus ordo proprie neque suis
 decretis Italia cuncta suscepit. Ad suam enim quandam
 magis ille gloriam quam ad perspicuam salutem rei publicae
respiens rem gesserat, cum unus in legem per vim latam
 iurare noluerat: denique videbatur ea condicione tam fortis 15
 fuisse ut cum patriae caritate constantiae gloriam com-
 mutaret. Erat autem res ei cum exercitu C. Marii invicto,
 habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriae, sextum
 iam illum consulatum gerentem; res erat cum L. Saturnino,
 iterum tribuno plebis, vigilante homine, et in causa populari 20
 si non moderate at certe populariter abstinenterque versato.
 Cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore caderet,
 aut victor multis et fortibus civibus rem publicam orbaret.
 3. Meam causam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta
 Italia publice, omnes boni proprie enixeque suscepant. 25
 Eas res gesseram quarum non unus auctor sed dux omnium
 voluntatis fuisset, quaeque non modo ad singularem meam
 gloriam sed ad communem salutem omnium civium et prope

5 *populo suppl. Momms.*, equestri ordine *Kayser* 8 *nimium*
 a me *P. corr. B* 14 *respiens rem gesserat scripsi § 38*
sumpserat codl. (cf. Planc. § 88, Clark : spiritus sumpserat Koch :
spectarat Nangerius 1), et man. rec. in P. tum (eo tempore? spectarat
Madv. : respexerat Halm : suspexerat Jacob Cl. Qu. 1 269
 17 *C. Mari del. Paul* 21 *abstinenterque] a isti neterque PBΣ 'at*
 iste ne tergi *G* *APSTINETERQUE* 25 *proprie] propere Krafft*

gentium pertinerent; ea condicione gesseram ut meum factum semper omnes praestare tuerique deberent.

Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed 17 cum operis conductis et ad diripiendam urbem concitatis; habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem 5 subsidiumque patriae, sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos aeris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis constrictos addixerat; nec mihi 39 erat res cum Saturnino, qui quod a se quaestore Ostiensi per ignominiam ad principem et senatus et civitatis, M. Scaurum, 10 rem frumentariam tralatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequabatur, sed cum scurrarum locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum 15 latrone; quos homines si, id quod facile factu fuit et quod fieri debuit quodque a me optimi et fortissimi cives flagitabant, vi armisque superassem, non verebar ne quis aut vim vi depulsam reprehenderet aut perditorum civium vel potius domesticorum hostium mortem maereret. Sed me illa move- 20 runt: omnibus in contionibus illa furia clamabat se quae faceret contra salutem meam facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro mihi et nunc et quoad licuit amicissimo; M. Crassus, quocum mihi omnes erant amicitiae necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus 25 esse meis fortunis praedicabatur; C. Caesar, qui a me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meae saluti ab eodem cotidianis contionibus dicebatur. His se 40 tribus auctoribus in consiliis capiendis, adiutoribus in re gerenda esse usum dicebat; ex quibus unum habere

1 et ea con. Kayser   11 translata P²B   18 vel . . .
hostium om. Schol., sed. Kayser   19 mortem Schol. b¹, et man. rec.
in P: o. . . Brell. praeter k morte: caedem t et cod. Steph.   maereret
codd.: derideret Schol.   illa alia Probst   26 debebat codd.:
credebatur Halm § 41: videbatur Ulrichs   esse (ante meae et l. 27
cotid. cont. om. Schol

exercitum in Italia maximum, duo, qui privati tum essent, et *populo Romano* praeesse et parare, si vellent, exercitum posse, idque facturos esse dicebat. Nec mihi ille iudicium populi nec legitimam aliquam contentionem nec disceptationem aut causae dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat.

- 18 Quid ergo? inimici oratio, vana praesertim, tam improbe in clarissimos viros coniecta me movit? Me vero non illius oratio, sed eorum taciturnitas in quos illa oratio tam improba conferebatur; qui tum, quamquam ob alias causas tacebant, 10 tamen hominibus omnia timentibus tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore perterriti, quod acta illa atque omnis res anni superioris labefactari a praetoribus, infirmari a senatu atque a principibus civitatis putabant, tribunum popularem a se alienare 11 nolebant, suaeque sibi propiora esse pericula quam mea
- 41 loquebantur. Sed tamen et Crassus a consulibus meam causam suscipiendam esse dicebat, et eorum fidem Pompeius implorabat neque se privatum publice susceptae causae defuturum esse dicebat; quem virum studiosum mei, cupi- 20 dissimum rei publicae conservandae, domi meae certi homines ad eam rem positi monuerunt ut esset cautior, eiusque vitae a me insidias apud me domi positae esse dixerunt; atque hanc eius suspicionem alii litteris mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut ille, cum a me 25 certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem Caesar, quem maxime homines ignari veritatis mihi esse iratum putabant, erat ad

2 *populo Romano* 'p. r.' praeesse scripsi § 107: praeesse rodd. (sc. exercitui): praesto esse Fr. C. Wolff: reip. praeesse Orelli Cl. Qu. iii, p. 269: Romae esse Mueller 7 Quid ergo Lamb. 8 non illius P vell. praeter h in quo est: non movit illius ut man. rec. in P: illius oratio tam improba PB. Post vocab. taciturnitas add. movebat Schol., qui et tam improba omisit 12 alio Bake, qui verba delet quod... putabant 13 acta prioris anni Schol. 20 defuturum ~ l. suppl man. rec. in P: om. BZ 21 domi meae del. Erue-ti 22 ad eam rem positi del. Bake

portas, erat cum imperio ; erat in Italia eius exercitus, inque eo exercitu ipsius tribuni plebis, inimici mei, fratrem praefecerat.

Haec ergo cum viderem, — neque enim erant occulta, — sena-¹⁹
⁴² tum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate
 5 esse sublatum ; consules, qui duces publici consili esse deberent, perfecisse ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur ; eos qui plurimum possent opponi omnibus con-
 10 tionibus falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem
 ac pro re publica neminem mittere ; intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris falso, sed putari tamen ;
 coniuratorum copias veteres et effusam illam ac superatam
 15 Catilinae importunam manum novo duce et insperata com-
 mutatione rerum esse renovatam : — haec cum viderem, quid
 agerem, iudices ? Scio enim tum non mihi vestrum studium, ⁴³
 sed meum prope vestro defuisse. Contenderem contra tri-
 bunum plebis privatus armis ? Vicissent improbos boni,
 fortes inertis ; interfectus esset is qui hac una medicina sola
 20 potuit a rei publicae peste depelli. Quid deinde ? Quis reliqua praestaret ? Cui denique erat dubium quin ille san-
 guis tribunicius, nullo praesertim publico consilio profusus,
 consules ultores et defensores esset habiturus ? cum quidam
 in contione dixisset aut mihi semel pereundum aut bis esse
 25 vincendum. Quid erat bis vincere ? Id profecto, ut, si cum
 amentissimo tribuno plebis decertassem, cum consulibus
 ceterisque eius ultoribus dmicarem. Ego vero, vel si per ⁴⁴
 eundum fuisset ac non accipienda plaga mihi sanabilis, illi

1 erat . . . exercitus de' Ortmann, etiam eo Kimmig 12 ac bonis
 om. Schol. 13 superatam codd. dissupatam Orelli de Leg. Agr. II,
 § 89 17 me prope Fleckesen 20 quis reliqua praestaret
 Guelmuis : quis reliqua irae staret P. vell. quis reliquarum restaret
 in P. man. rec. quid reliqui restaret k 21 Cui Guelmuis
 quod ex quo P. quid P. vell. 23 quidam Schol. quid P. vell.
 quidam in P. man. rec. 25 si hic add. Halm, aut decertassem
 Wesenborg 27 vel se Madox. veni codd.

mortifera qui imposuisset, semel perire tamen, iudices, maluissem quam bis vincere; erat enim illa altera eius modi contentio ut neque victi neque victores rem publicam tenere possemus. Quid, si in prima contentione vi tribunicia victus in foro cum multis bonis viris concidissem? Senatū con-
sules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant; ad arma vocassent, qui ne vestitu quidem defendi rem publicam sissent; a tribuno plebis post interitum dissedissem, qui eam eam horam meae pestis et suorum praemiorum esse voluissent.

- 20 Vnum autem mihi restabat illud quod forsitan non nemo
45 vir fortis et acris animi magnique dixerit: 'restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses.' De quo te, te, inquam, patria, testor et vos, penates patrique dei, me vestrarum sedum templorumque causa, me propter salutem
meorum civium, quae mihi semper fuit mea carior vita, dimi-
cationem caedemque fugisse. Etenim si mihi in aliqua nave
cum meis amicis naviganti hoc, iudices, accidisset, ut multi
ex multis locis praedones classibus eam navem se oppressuros
minitarentur nisi me unum sibi dedidissent, si id vectores
negarent ac mecum simul interire quam me tradere hostibus
mallent, iecissem ipse me potius in profundum, ut ceteros
conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad
certam mortem, sed in magnum vitae discrimen adducerem.
46 Cum vero in hanc rei publicae navem, ereptis senatui gu-
bernaculis fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac
discordiarum, armatae tot classes, nisi ego essem unus
deditus, incursum viderentur, cum proscriptio, caedes, di-
reptio denuntiaretur, cum alii me suspitione periculi sui

1 qui imposuisset *Halm*: que inpos. *P* corr *man*, *rec*. quam)
7 vocassent *Em*. et del. vocassent l. 6 *Widm*: vocarent *codd*. :
cf. victi essent . . . superessent § 47 8 interitum meum *ed*. *Ascens*.
1531 11 autem scripsi: enim *P* *rell*. sed in *P*-nim m. sec. in rasura
script.): om. *k*: etiam *Halm*: tamen *Kei* 14 inquam om. *Schol*.
15 sedum *PG* et *Priscianus*: sedium *P* *rell*. 20 dedidissent *P* *k* *all*.
(l. 28) 24 magnum *susp*. *Kayser*: minimum *Bake*

non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem aliquem suum vellent, alii rem ipsam publicam atque hunc bonorum statum otiumque odissent et ob
 5 hasce crusas tot tanque varias me unum deposcerent, depugnarem potius cum summo non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum, quam id quod omnibus impendebat unus pro omnibus susciperem ac subirem?

- 10 'Victi essent improbi.' At cives, at ab eo privato qui sine
 armis etiam consul rem publicam conservarat. Sin victi
 essent boni, qui superessent? Nonne ad servos videtis rem
 venturam fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors
 aequo animo oppetenda? Quid? Tum mortemne fugiebam?
 11 An erat res ulla quam mihi magis optandam putarem? Aut
 ego illas res tantas in tanta improborum multitudine cum
 gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versaba-
 tur? Non haec denique a me tum tanquam fata in ipsa re
 gerenda caneantur? An erat mihi in tanto luctu meorum,
 20 tanta diiunctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium
 rerum quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita reti-
 nenda? Tam eram rudis, tam ignarus rerum, tam expers
 consili aut ingeni? Nihil audieram, nihil videram, nihil
 ipse legendo quaerendoque cognoveram? Nesciebam vitae
 25 brevem esse cursum, gloriae sempiternum? cum esset omni-
 bus definita mors, optandum esse ut vita, quae necessitati

1 alii . . . incitarentur *del. Paul*: insectarentur *pro incitarentur*
Probst: in me incit. *Hertz* 2 invidere *Probst*: mihi inviderent *Heine*
 5 unum omnes *Koch*: unum cuncti *Hertz* 7 quam non id *codd.*
 10 At cives *codd.*: at acie *Paul*: at vi *Bake* Post at cives *add.* at
 armis *Horatius* ab eo privato *codd.*: armato *add.* 'ex optimo libro
 manuscr.' ante privato *Lamb.*, post privato *Wesenberg* 12 rem
 rea *P^o corr.* rem, et ita *B*: rem publicam *G^o et recentior manu.* in *P*
 (i. § 61; *Balb.* § 5 14 Quid tum? *Rau*: sed cf. tum l. 18, et *Phil.*
 ii. § 20; *de imp. Cn. Pomp.* § 53; *Ver.* ii. § 21 17 exitium *Hotom.*
Madr. 20 diiunct. *P^o*: disiunct. *P² rell.* § 141 22 Tamne
Halm (in *P erat p.* tamen, *ho. rep. titum*

deberetur, patriae potius donata quam reservata naturae videretur? Nesciebam inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restringui, alii autem tum maxime mentis sapientium ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu, alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

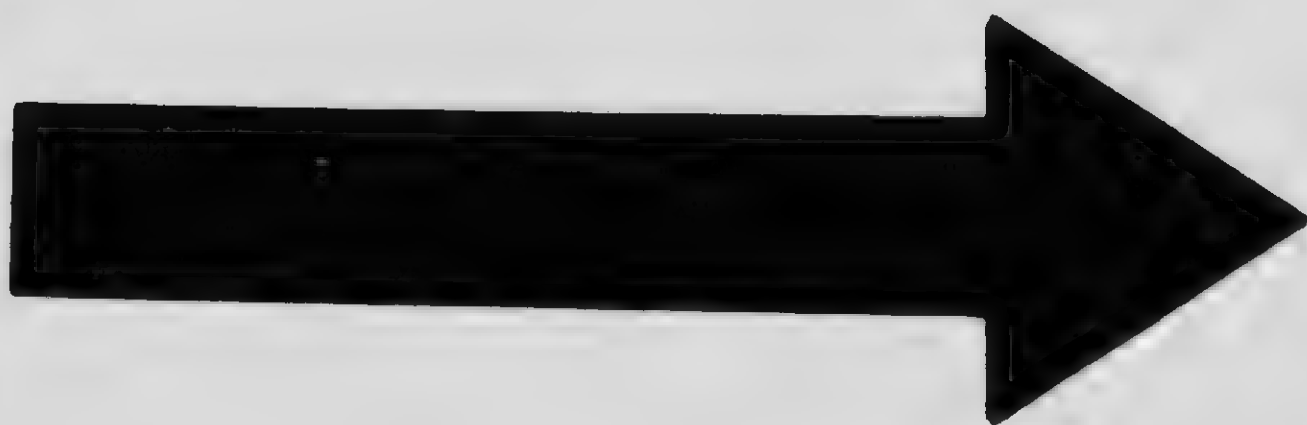
- 48 Denique, cum omnia semper ad dignitatem rettulissem nec sine ea quicquam expetendum esse homini in vita putassem, mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erech-
 thei filiae, pro patria contempsisse dicuntur, ego vir consularis tantis rebus gestis timerem? praesertim cum eius essem civitatis ex qua C. Mucius solus in castra Porsennae venisset eumque interficere proposita sibi morte conatus esset; ex qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patria vir-
 tute praeditus filius se ac vitam suam instructa acie pro salute
 15 populi Romani victoriaque devovisset; ex qua innumerabiles alii partim adipiscendae laudis, partim vitandae turpitudinis causa mortem in variis bellis aequissimis animis oppetissent; in qua civitate ipse meminissem patrem huius M. Crassi,
 20 fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse qua mortem saepe hostibus obtulisset.

- Haec ego et multa alia cogitans hoc videbam, si causam
 49 publicam mea mors peremisset, neminem umquam fore qui
 25 auderet suscipere contra improbos civis salutem rei publicae; itaque non solum si vi interissem, sed etiam si morbo extinctus essem, fore putabam ut exemplum rei publicae conservandae mecum simul interiret. Quis enim umquam me a senatu populoque Romano tanto omnium bonorum studio
 30

4 mentes maxime Schol. 5 e P² BG eo P¹ Schol.: om. k: ex Klotz 10 regis opinor et l. 11 pro patria om. Schol. 12 civit. essem Schol. 13 C. Schol.: Q. P¹ ell. Porsennae Bw: Porsennae com. ex porsinae Pk 15 aliquot annos et l. 19 in variis bellis del. Paul 18 laudis partim vitandae s. l. P²

non restituto,—quod certe, si essem interfectus, accidere non potuisset,—ullam rei publicae partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rem publicam discessu meo, iudices: caedem a vobis liberisque vestris, 5 vastitatem, incendia, rapinas meo dolore luctuque depuli, et unus rem publicam bis servavi, semel gloria, iterum aerumna mea. Neque enim in hoc me hominem esse infitior unquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidissima coniuge, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu sine 10 dolore caruisse glorier: quod si fecissem, quod a me beneficium haberetis, cum pro vobis ea quae mihi essent vilia reliquissem? Hoc meo quidem animo summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab ea sine summo dolore non possem, hunc me per- 15 peti quam illam labefactari ab improbis malui. Memineram, 50 iudices, divinum illum virum atque ex isdem quibus nos radicibus natum ad salutem huius imperi, C. Marium, summa senectute, cum vim prope iustorum armorum profugisset, primo senile corpus paludibus occultasse demersum, deinde 20 ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnensium misericordiam confugisse, inde navigio perparvo, cum omnis portus terrasque fugeret, in oras Africae desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset, ad incertissimam spem et ad rei publicae *interitum* reservavit: ego 25 qui, quem ad modum multi in senatu me absente dixerunt, periculo rei publicae vivebam, quique ob eam causam consularibus litteris de senatus sententia exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, rem publicam

6 bis G (b cum linea curvata et in P man. recentior: vis P¹ cf. vocavit § 51): vobis P²BZ. Et habet Schol. bis rem pub., sed sine vocab. unus 18 vim codd.: vi Halm supisset Keil 20 Minturnensium Passeratius, Lamb.: Minturnis codd. ut Balb. § 30 Athenis. secl. Halm 23 Atqui Fleckensen inultus ed. R.: inultus codd. 24 interitum scripsi (Cl. Qu. iii. p. 269): ratum Prell.: fatum Pantagathus: et alium rei pub. statum Gavat.: vulnera tum Ulrichs: recuperationem Paul

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

ANSI and ISO TEST CHART No. 2

APPLIED IMAGE Inc

prodidissem? In qua quidem nunc me restituto vivit mecum
 simul exemplum fidei publicae; quod si immortale retinetur,
 quis non intellegit immortalem hanc civitatem futuram?
 23 Nam externa bella regum, gentium, nationum iam pridem
 51 ita extincta sunt ut praeclare cum iis agamus quos pacatos 5
 esse patiamur; denique ex bellica victoria non fere quem-
 quam est invidia civium consecuta. Domesticis malis et
 audacium civium consiliis saepe est resistendum, eorumque
 periculorum est in re publica retinenda medicina; quam
 omnem, iudices, perdidissetis, si meo interitu senatui populo- 10
 que Romano doloris sui de me declarandi potestas esset
 erepta. Qua re moneo vos, adulescentes, atque hoc meo
 iure praecipio, qui dignitatem, qui rem publicam, qui gloriam
 spectatis, ne, si quae vos aliquando necessitas ad rem publi-
 cam contra improbos civis defendendam vocabit, segniores 15
 sitis et recordatione mei casus a consiliis fortibus refugiatis.
 52 Primum non est periculum ne quis unquam incidat in eius
 modi consules, praesertim si erit iis id quod debetur per-
 solutum. Deinde numquam iam, ut spero, quisquam im-
 probus consilio et auxilio bonorum se oppugnare rem pu- 20
 blicam dicet illis tacentibus, nec armati exercitus terrorem
 opponet togatis; neque erit iusta causa ad portas sedenti
 imperatori qua re suum terrorem falso iactari opponique
 patiatur. Numquam *autem* erit tam oppressus senatus ut ei
 ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas, tam captus 25
 equester ordo ut equites Romani a consule relegentur. Quae
 cum omnia atque etiam multo alia maiora, quae consulto
 praetereo, accidissent, videtis me tamen in meam pristinam
 dignitatem brevi tempore doloris interiecto rei publicae voce
 esse revocatum.

30

1 qua *Ernesti*: quo *codd.* 5 iis *G*: his *P* *rell.* 14 quae
P^oG. qua *P²B* *all.* 15 vocabit *ed. R.*: vocavit *P¹*: vocavit
Ernesti 16 et aut *Halm* 18 iis *P²*, is *P¹*, his *B²Σ*, *om. Schol.*
 24 *autem scripsi* (§ 45: enim *codd.*: denique *Garat.*, *cdd.*: iam,
 etiam *all.* 29 brevitate *P*: 'fort. ex brevi tantum tempore'
Halm

Sed ut revertar ad illud quod mihi in hac omni est oratione 24
 propositum, omnibus malis illo anno scelere consulum rem 53
 publicam esse confectam, primum illo ipso die, qui mihi
 funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cum ego me e com-
 5 plexu patriae conspectuque vestro eripuissem, et metu vestri
 periculi, non mei, furori hominis, sceleri, perfidiae, telis
 minisque cessissem, patriamque, quae mihi erat carissima,
 propter ipsius patriae caritatem reliquissem, cum meum illum
 casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum non solum
 10 homines sed tecta urbis ac templa lugerent, nemo vestrum
 forum, nemo curiam, nemo lucem aspicere vellet: illo, inquam,
 ipso die—die dico? immo hora atque etiam puncto temporis
 eodem mihi rei publicae perniciēs, Gabinio et Pisoni pro-
 vincia rogata est. Pro di immortales, custodes et conservatores
 15 huius urbis atque imperi, quatenam illa in re publica monstra,
 quae scelera vidistis! Civis erat expulsus is qui rem publi-
 cam ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, et
 expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine; erat autem
 expulsus sine iudicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique
 20 concitato; lex erat lata vastato ac relicto foro et sicariis ser-
 visque tradito, et ea lex quae ut ne ferretur senatus fuerat
 veste mutata. Hac tanta perturbatione civitatis ne noctem 54
 quidem consules inter meum *interitum* et suam praedam
 interesse passi sunt: statim me perculso ad meum sanguinem
 25 hauriendum, et spirante etiam re publica ad eius spolia de-
 trahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, parti-
 tionem aerari, beneficia, spem, promissa, praedam, iactitiam
 paucorum in luctu omnium. Vexabatur uxor mea, liberi ad
 necem quaerebantur, gener, et Piso gener, a Pisonis con-
 30 sulis pedibus supplex reiciebatur, bona diripiebantur eaque
 ad consules deferiebantur, domus ardebat in Palatio: con-

4 e suppl. ed. Ascens. 1531 (Verr. ii, 1, § 7) 14 dei P: dii Bz k
 20 vastato P² vell.: vasto P¹ 23 interitum suppl. Ludw. v. Jan et
 M. Seyffert (§§ 41, 50) discrimen b² et man. rec. in P: casum ut Orelli
 ita bk 29 et Piso gener del. P²

sules epulabantur. Quod si meis incommodis laetabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

²⁵ Sed ut a mea causa iam recedam, reliquas illius anni pestis
⁵⁵ recordamini—sic enim facillime perspicietis quantam vim omnium remediorum a magistratibus proximis res publica ⁵ desiderarit legum multitudinem, cum earum quae latae sunt, tum vero quae promulgatae fuerunt. Nam latae quidem sunt consulibus illis—tacentibus dicam? immo vero etiam adprobantibus; ut censoria notio et gravissimum iudicium sanctissimi magistratus de re publica tolleretur, ut conlegia ¹⁰ non modo illa vetera contra senatus consultum restituerentur, sed *ab* uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur, ut remissis senis et trientibus quinta prope pars vectigalium tolleretur, ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi, si rem publicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur, et ¹⁵ uni helluoni bis de eadem re deliberandi et rogata *lege potestas per novam* legem fieret provinciae commutandae.

²⁶ Mitto eam legem quae omnia iura religionum, auspiorum,
⁵⁶ potestatum, omnis leges quae sunt de iure et de tempore legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem ²⁰ domesticam labem: etiam exterarum nationum illius anni furore conquassatas videbamus. Lege tribunicia Matris Magnae Pessinuntius ille sacerdos expulsus et spoliatus sacerdotio est, fanumque sanctissimarum atque antiquissimarum religionum venditum pecunia grandi Brogitario, impuro homini ²⁵ atque indigno illa religione, praesertim cum eam sibi ille non colendi, sed violandi causa adpetisset: appellati reges a populo qui id numquam ne a senatu quidem postulassent; reducti exsules Byzantium condemnati tum cum indemnati ³⁰ cives e civitate eiciebantur. Rex Ptolomaeus, qui, si nondum

6 mitto legum *Richter* multitudinem et sunt om. *Schol.* 12 ab om. *codd.* 16 lege potestas per novam *Halmium secutus Heine:* in *P* est lacuna septemdecim fere litterarum 26 eam *Lamb.:* ea *codd.* 30 Ptolomaeus *BGw:* ptolameus *P:* ptolem. *Schol.*

erat ipse a senatu socius appellatus, erat tamen frater eius
regis qui, cum esset in eadem causa, iam erat a senatu
honorem istum consecutus, erat eodem genere eisdemque
maioribus, eadem vetustate societatis, denique erat rex, si
5 nondum socius, at non hostis; pacatus, quietus, fretus im-
perio populi Romani regno paterno atque avito regali otio
perfruebatur—: de hoc nihil cogitante, nihil suspicante,
eisdem operis suffragium ferentibus, est rogatum ut sedens
cum purpura et sceptro et illis insignibus regiis praeconi
10 publico subiceretur, et imperante populo Romano, qui etiam
bello victis regibus regna reddere consuevit, rex amicus nulla
iniuria commemorata, nullis rebus repetitis, cum bonis omni-
bus publicaretur.

Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille 27
15 annus; tamen illi sceleri quod in me illorum immanitas 58
edidit haud scio an recte hoc proximum esse dicamus.
Antiochum Magnum illum maiores nostri magna belli con-
tentione terra marique superatum intra montem Taurum
regnare iusserunt: Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is
17 regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege
Tigrane grave bellum nuper ipsi diuturnumque gessimus,
cum ille iniuriis in socios nos inferendis bello prope nos
laccessisset. Hic et ipse per s. vehemens fuit et acerrimum
hostem huius imperi Mithridatem pulsum Ponto opibus suis
25 regnoque defendit, et a L. Lucullo, summo viro atque impe-
ratore, pulsus animo tamen hostili cum reliquis suis copiis

1 ipse om. Schol. 3 honorem istum consecutus s. l. P² illum
Wesenb., iustum Landgraf: societatis et amicitiae honorem consecu-
tus (e Scholiasta) Vahlen 6 munitus aut tutus regno Keil
20 Cum B vell.: quom P¹: quom P² 21 nuper ipsi Halm:
aut per ipsi pr. P, deum expunct., om. B vell.: per G: nuper Klotz:
Cf. Verr. v, § 93 23 Hic . . . mansit sed. Eberhard improb.
Zielinsk. hostis vehemens Dietrich: veh. hostis Richter § 59 ad init.
24 huius imp. Mithridatem G et Burn. 157 soli ex meis, ed. R. 25 a P²
vell.: ad P¹: ab Halm L. ante Lucullo add. Madv. 26 pulsus
Burn. 157 Angelius: pulsum codd.: repulsus Halm: victus Klotz:
profligatus Hirschf.: percussus Paul animo hostili del. Ortmann:
an. tamen host. del. Paul

in pristina mente mansit. Hunc Cn. Pompeius cum in suis
castris supplicem abiectum vidisset erexit, atque insigne
regium, quod ille de suo capite abiecerat, reposuit et certis
rebus imperatis regnare iussit, nec minus et sibi et huic im-
perio gloriosum putavit constitutum a se regem quam con- 5
strictum videri. Qui et ipse hostis fuit populi Romani et
acerrimum hostem in regnum recepit, qui confligit, qui signa
contulit, qui de imperio paene certavit, regnat hodie et ami-
citiae nomen ac societatis, quod armis violarat, id precibus
est consecutus: ille Cyprius miser, qui semper amicus, sem- 10
per socius fuit, de quo nulla umquam suspicio durior aut ad
senatum aut ad imperatores adlata nostros est, vivus, ut
aiunt, est et videns cum victu ac vestitu suo publicatus
Em cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur,
cum hoc illius funesti anni prodito exemplo videant per tri- 15
bunum aliquem et sescentas operas se fortunis spoliari et
regno omni posse nudari!

28 At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare
60 voluerunt ignari quid gravitas, quid integritas, quid magni-
tudo animi, quid denique virtus valeret, quae in tempestate 20
saeva quiescit et haeret in tenebris et pulsa loco manet
tamen atque haeret in patria splendetque per sese semper
neque alienis umquam sordibus obsolescit. Non illi ornan-
dum M. Catonem sed relegandum, nec illi committendum
illud negotium sed imponendum putaverunt, qui in contione 25
palam dixerint linguam se evellisse M. Catoni, quae semper
contra extraordinarias potestates libera fuisset. Sentient, ut
spero, brevi tempore manere libertatem illam, atque hoc
etiam, si fieri potuerit, esse maiorem, quod cum consulibus

6 Qui scripsi: tulit gessit qui codd. praeter P^m in quo est lacuna
sederim litterarum: Tigranes igitur qui Lamb. ex cod. Minimi:
qui bellum sociis intulit gessit. qui Machly. Num l. 7 qui signa
contulit, qui bellum gessit? 14 Em P: en B rell. 22 exsul
ante haeret ms. Dobree, expulsa K. Busche: haeret (impavida) splen-
detque Phrygers

illis M. Cato, etiam cum iam desperasset aliquid auctoritate
sua profici posse, tamen voce ipsa ac dolore pugnavit, et post
meum discessum iis Pisonem verbis flens meum et rei pu-
blica casum vexavit ut illum hominem perditissimum atque
5 impudentissimum paene iam provinciae paeniteret. 'Cur 61
igitur rogationi paruit?' Quasi vero ille non in alias quoque
leges, quas iniuste rogatas putaret, iam ante iuravit! Non
offert se ille istis temeritatibus, ut, cum rei publicae nihil
prosit, se civi rem publicam privet. Consule me cum esset
10 designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam;
dixit eam sententiam cuius invidiam capitis periculo sibi
praestandam videbat; dixit vehementer, egit acriter; ea
quae sensit prae se tulit; dux, auctor, actor rerum illarum
fuit, non quo periculum suum non videret, sed in tanta rei
15 publicae tempestate nihil sibi nisi de patriae periculis cogi-
tandum putabat.

Consecutus est ipsius tribunatus. Quid ego de singulari ²⁹
magnitudine animi eius ac de incredibili virtute dicam? ⁶²
Meministis illum diem cum, templo a conlega occupato, nobis
20 omnibus de vita eius viri et civis timentibus, ipse animo
firmissimo venit in templum, et clamorem hominum aucto-
ritate impetum improborum virtute sedavit. Adiit tum
periculum, sed adiit ob eam causam quae quanta fuerit iam
mihi dicere non est necesse. At si isti Cypriae rogationi
25 sceleratissimae non paruisset, haereret illa nihilo minus rei
publicae turpitudine; regno enim iam publicato de ipso
Catone erat nominatim rogatum; quod ille si repudiasset,
dubitatis quin ei vis esset adlata, cum omnia acta illius anni
per unum illum labefactari viderentur? Atque etiam hoc 63

6 alias B: altas P: alteras G all. 7 iuraverit Schol. 9 rem
publicam Burn. 157: R. codd. littera P. sequenti vocab. privet
absorpta) 17 ipse eius Paul ego ed. R.: ergo codd. 20 eius
P² rel. (**us P¹: talis Halm. Num unius? 21 improborum
auctoritate, impetum Koch 23 ob eam causam Schol. sed in loco
mance citato): ob causam P rel. praeter G (causam 25 R. P. codd.
pler.: rei publicae Orelli: in re pub. G Burn. 157, ed. R.

videbat, quoniam illa in re publica macula regni publicati
maneret, quam nemo iam posset eluere, quod ex malis boni
posset in rem publicam pervenire, id utilius esse per se con-
servari quam per alios *dissipari*. Atque ille etiam si alia
quapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile 5
pateretur. Etenim qui superiore anno senatu caruisset, quo
si tum veniret me tamen socium suorum in re publica con-
silliorum videre posset, is aequo animo tum, me expulso et
meo nomine cum universo senatu tum sententia sua con-
demnata, in hac urbe esse posset? Ille vero eidem tem- 10
pori cui nos, eiusdem furori, eisdem consulibus, eisdem
minis insidiis periculis cessit. Luctum nos hausimus
maiolem, dolorem ille animi non minorem.

30 His de tot tantisque iniuriis in socios, in reges, in civitates
64 liberas consulum querela esse debuit: in eius magistratus 15
tutela reges atque exterae nationes semper fuerunt. Erquae
vox umquam est audita consulum? Quamquam quis audi-
ret, si maxime queri vellent? De Cyprio rege querebantur
qui me civem, nullo meo crimine, patriae nomine laboran-
tem, non modo stantem non defenderunt sed ne iacentem 20
quidem protexerunt? Cesseram, si alienam a me plebem
fuisse vultis, quae non fuit, invidiae; si commoveri omnia
videbantur, tempori; si vis suberat, armis; si societas magi-
65 stratum, pactioni; si periculum civium, rei publicae. Cur,
cum de capite civis—non disputo cuius modi civis—et de 25
bonis proscriptio ferretur, cum et sacratis legibus et duodecim
tabulis sanctum esset ut ne cui privilegium inrogari liceret
neve de capite n^o comitiis centuriatis rogari, nulla vox est
audita consulum, constitutumque est illo anno, quantum in

4 dissipari hic suppl. aut. Zumpt. Wesenberg, prob. Ziebusk., aba-
lienari K. Busche: lacunam primus suspicatus est Manutius, qui amitti
post quam excidisse putavit, et sic diripi Abramius, dilapidari Guelmiius
9 tum] ut Schol. 11 cui Manutius: quo codd. furori et isdem
Prell. (= fur. eisdem, ut est in ed. Asc. 1522: fur. et eisdem ut
Madv. ita b² Burn. 157 et Harl. 2681 15 cuius Phrygers 20 detend-
erant et 21 protexerant Ernest. all., improb. Zielinsk. 27 ne cui
Momms.: neque codd.: neve Lamb.

illis duabus huius imperi pestibus fuit, iure posse per operas
 concitatas quemvis civem nominatim tribuni plebis concilio
 ex civitate exturbari? Quae vero promulgata illo anno 66
 fuerint, quae promissa multis, quae conscripta, quae sperata,
 5 quae cogitata, quid dicam? Qui locus orbi terrae iam non
 erat alicui destinatus? Cuius negoti publici cogitari, optari,
 fingi curatio potuit quae non esset attributa atque discripta?
 Quod genus imperi aut quae provincia, quae ratio aut flandae
 aut conflandae pecuniae non reperiebatur? Quae regio
 10 orave terrarum erat latior in qua non regnum aliquod
 statueretur? Quis autem rex erat? Si illo anno non aut
 emendum sibi quod non habebat, aut redimendum quod
 habebat arbitraretur? Quis provinciam, quis pecuniam,
 quis legationem a senatu petebat? Damnatis de vi restitutio,
 15 consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti comparabatur.
 Haec gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus
 plebis, consules adiuvabant.

Hic aliquando, serius quam ipse vellet, Cn. Pompeius 31
 67
 invitissimis iis qui mentem optimi ac fortissimi viri suis con-
 20 siliis fictisque terroribus a defensione meae salutis averterant,
 evocavit illam suam non sopitam, sed suspicione aliqua re-
 tardatam consuetudinem rei publicae bene gerendae. Non
 est passus ille vir, qui sceleratissimos civis, qui acerrimos
 hostis, qui maximas nationes, qui reges, qui gentis feras
 25 atque inauditas, qui praedonum infinitam manum, qui etiam
 servitia virtute victoriaque domuisset, qui omnibus bellis
 terra marique compressis imperium populi Romani orbis
 terrarum terminis definisset, rem publicam everti scelere
 paucorum, quam ipse non solum consiliis sed etiam sanguine

1 fuerint *O. M. Mueller et Madv.* : fuerant *codd.* fuerunt *k* 5 orbi
P. vell. praeter G (orbis ; *Verr.* iv, § 82 7 potuit] doluit *PBG* di-
 scripta *P* : descripta *B vell.* 11 anno *s. l. P²* 18 aliquando *G*
 19 is *P* : his *BΣ* : iis *k* suis saevis *coni. Reid* : stultis *Holden*
 insanis *Clark* 21 sopitam *b²s et Lamb.* : solitam *PH* : insolitam *P²*
rell. ed. R. 24 hostes *II* : cives *PBG* qui gentes *Ilbk all.*
ed. R. : gentis qui *PBΣC*

suo saepe servasset: accessit ad causam publicam, restitit auctoritate sua reliquis rebus, questus est de praeteritis. 68 Fieri quaedam ad meliorem spem inclinatio visa est. De crevit senatus frequens de meo reditu Kalendis Iuniis, dissentiens nullo, referente L. Ninnio, cuius in mea causa numquam fides virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste nescio qui, additamentum inimicorum meorum. Res erat et causa nostra eo iam loci ut erigere oculos et vivere videretur. Quisquis erat qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod iudicium cumque subierat, damnabatur: inveniebatur nemo qui se suffragium de me tulisse confiteretur. Decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam maiore maerore. Huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrimis gemituque processerat. Loquebatur liberius et natus; concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suae neque ex me neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo socerum suum flagitabat: omnia senatus reiciebat, nisi de me primum consules rettulissent. 32 Quae cum res iam manibus teneretur, et cum consules 20 69 provinciarum pactione libertatem omnem perdidissent, — qui, cum in senatu privati ut de me sententias dicerent flagitabant, legem illi se Clodiam timere dicebant: cum hoc non possent iam diutius sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompei. Quo patefacto ferroque deprenso, ille inclusus domi tam diu fuit quam diu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgaverunt: ex quo intellectum est non mihi absenti crevisse amicos, in ea prae-

4 meo s. l. P² 8 videremur O. Mueller 20 22 et cum consules . . . flagitabant *secl. Eberhard. improb. Zielinsk.*: consules ita *del. Steuding ut legat cum prov. pact. . . quicumque in senatu* 23 hanc Passow 25 deprenso PBZ: deprehensio *ed. R. compr. k* 27 promulgaverunt Gk: promulgerunt P¹ cf. conteretur P - confiteretur § 68: promulgarunt I² *rell.* 28 non mihi *Manut.*: non a mihi P¹ a *expunct.*: mihi P² *rell.*: non modo mihi absenti crevisse amicos Weidner crevisse] decrevisse Kay.: deluisse Momms.

sertim fortuna in qua non nulli etiam quos esse putaveram
non erant, sed eos voluntatem semper eandem, libertatem
non eandem semper habuisse; nam ex novem tribunis quos
tunc habueram unus me absente defluxit, qui cognomen sibi
5 ex Acliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis eius
esse quam generis videretur. Hoc igitur anno magistratibus 70
novis designatis, cum omnes boni omnem spem melioris
status in eorum fidem converissent, princeps P. Lentulus
auctoritate ac sententia sua, Pisone et Gabinio repugnanti
10 bus, causam suscepit, tribunisque plebis ceto referentibus
praestantissimam de me sententiam dixit. Qui cum ad
gloriam suam atque ad amplissimi benefici gratiam magis
pertinere videret causam illam integram ad suum consulatum
reservari, tamen rem talem per alios citius quam per se
15 tardius confici malebat.

Hoc interim tempore P. Sestius, iudices, designatus iter ad 33
C. Caesarem pro mea salute suscepit; pertinere et ad con-
cordiam civium putavit et ad perficiendi facultatem animum
Caesaris a causa non abhorrire. Quid egerit, quantum pro-
20 fecerit, nihil ad causam. Equidem existimo, si ille, ut
arbitror, aequus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum, sin-
irator, non multum; sed tamen sedulitatem atque integri-
tatem hominis videtis. Ingredior iam in Sesti tribunatum,
nam hoc primum iter designatus rei publicae causa suscepit;
25 abiit ille annus; respirasse homines videbantur nondum re,
sed spe rei publicae recipiendae. Exierunt malis omni-
bus atque execrationibus duo vulturii paludati. Quibus
utinam ipsis evenissent ea quae tum homines precabantur!

1 putaveram *Born. 157 b² ed. R.*: putaverunt *rell.* 4 tunc ante
(antea *Ernesti*: tamen *Kays.* 10 causam meam *W. Bauer sed cf. § 71*)
16 designatus *del. Bake*: tribunus design. *cod. Car. Steph. ex H. credo,*
ortum in quo est index pro iudices 17 suscepit *huc translati verba*
pertinere . . . abhorrire, quae in codd. occurrunt post suscepit l. 24
18 perficiendi : -endi *rell.* 21 fuerat *cod. Vis.*: fuit *con. Reid*
23 Ingredior . . . trib. *del. Madv.*: ingredior . . . suscepit *del. Schuetz.*
all. 24 re publica recuperata *Lamb.* 28 precabantur
neque . . . perdidissemus *Eberhard*

neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu neque
 72 equitatum in Syria et cohortis optimas perdidissemus. In-
 eunt magistratum tribuni plebis, qui omnes se de me pro-
 mulgatores confirmarant. Ex iis princeps emitur ab ini-
 micis meis is quem homines in luctu inridentes Gracchum 5
 vocabant, quoniam id etiam fatum civitatis fuit ut illa ex
 vepreculis extracta nitidula rem publicam conaretur adro-
 dere. Alter vero, non ille Serranus ab aratro, sed ex deserta
 Gavi Oleli area calatis Gaviis in Calatinos Atilios insitus,
 subito, nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula 10
 sustulit. Veniunt Kalendae Ianuariae. Vos haec melius
 scire potestis, equidem audita dico: quae tum frequentia
 senatus, quae expectatio populi, qui concursus legatorum
 ex Italia cuncta, quae virtus, actio, gravitas P. Lentuli con-
 sulis fuerit, quae etiam conlegae eius moderatio de me, qui 15
 cum inimicitias sibi mecum ex rei publicae dissensione
 susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit et
 temporibus rei publicae permissurum.

34 Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit id quod
 73 dignissimum re publica fuit, nihil de me actum esse iure, 20
 nihil more maiorum, nihil legibus; non posse quemquam
 de civitate tolli sine iudicio; de capite non modo ferri, sed
 ne iudicari quidem posse nisi comitiis centuriatis; vim fuisse
 illam, flammam quassatae rei publicae perturbatorumque
 temporum; iure iudiciisque sublati, magna rerum permuta- 25
 tione impendente, declinasse me paulum et spe reliquae

3 Quod omnes . . . confirmarant, ex iis his *P. rel.*: promulgant
 quod omnes etc. *Madv.* 5 Gracchum *k*: Gracchulum *coni. Clark*
 7 nitidula *codd. et Prisc.*: nitela *Serr. ad Georg. i. 181* 9 gavi-
 laeliorea *codd.*: Gavi Oleli *ed. R.*: area *Koch*, rure *Madv.*,
 horreo *ed. R.*, horto *C. F. Hermann*: deserta Gaviorum oliveti
 area *auct. Koch Eberhard*: Gavii Ofilii horto *Bake Ofellae Klotz*:
 Gavii Gaviorum, Gavioli oleario *Wagner*: Gavi horto olitorio *con.*
Koch. Galatis Momms. 22 non modo iudicari sed ne ferri quidem
Schuetz 25 sublati sic distingit *Richter*: temporum iure . . . sublati;
 magna *rudg.* permutatione *PBH*: perturbatione *Gk*: commutatione
Lamb.

tranquillitatis praesentis fluctus tempestatemque fugisse, qua re, cum absens rem publicam non minus magnis periculis quam quodam tempore praesens liberassem, non restitui me solum sed etiam ornari a senatu decere. Disputavit etiam
 5 multa prudenter, ita de me illum amentissimum et profligatissimum hostem pudoris et pudicitiae scripsisse quae scripsisset, his verbis rebus sententia, ut, etiam si iure esset rogatum, tamen vim habere non posset; qua re me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatus
 10 auctoritate oportere. Hunc nemo erat quin verissime sentire
 74 diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompeius, adprobata laudataque Cottae sententia, dixit sese otii mei causa, ut omni populari concitatione defungerer, censere ut ad senatus auctoritatem et populi quoque Romani beneficium erga me
 15 adiungeretur. Cum omnes certatim aliusque alio gravius atque ornatus de mea salute dixisset fieretque sine ulla varietate discessio, surrexit, ut scitis, Atilius hic Gavianus; nec ausus est, cum esset captus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavi. Clamor senatus, querelae,
 20 preces, socer ad pedes abiit. Ille se adfirmare postero die moram nullam esse facturum. Creditum est; discessum est. Illi interea deliberatori merces longa interposita nocte duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Ianuario mense per quos senatum haberi liceret; sed tamen tum nihil nisi
 25 de me.

Cum omni mora, ludificatione, calumnia senatus auctoritas
 35 impediretur, venit tandem concilio de me agendi dies,
 75 viii Kal. Febr. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit.
 30 Quietus eo die Sestius, is qui est de vi reus; actor hic defensorque causae meae nihil progreditur, consilia expectat inimicorum meorum. Quid? illi quorum consilio P. Sestius

27 concilio Pl; concilio l² null; consilio Bake in concilio Madox in comitio Lamb. 32 Quid? illi Muell. Quid illi vulg. § 114

in iudicium vocatur, quo se pacto gerunt? Cum forum, comitium, curiam multa de nocte armatis hominibus ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus adferunt, occidunt non nullos, vulnerant multos.

- 76 Venientem in forum virum optimum et constantissimum, 5
M. Cispium, tribunum plebis, vi depellunt, caedem in foro maximam faciunt, universique destrictis gladiis et cruentis in omnibus fori partibus fratrem meum, virum optimum, fortissimum meique amantissimum, oculis quaerebant, voce poscebant. Quorum ille telis libenter in tanto luctu ac 10 desiderio mei non repugnandi, sed moriendi causa corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset. Subiit tamen vim illam nefariam consceleratum latronum et, cum ad fratris salutem a populo Romano deprecandam venisset, pulsus e rostris in comitio iacuit, seque 15 servorum et libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam noctis et fugae praesidio non iuris iudiciorumque 77 defendit. Meministis tum, iudices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas refarciri, e foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam et tam magnificum apparatus non privatum aut plebeium, sed patricium 20 et praetorium esse arbitrarentur.

- 36 Nihil neque ante hoc tempus neque hoc ipso turbulentissimo die criminamini Sestium. 'Atqui vis in foro versata est.' Certe; quando enim maior? Lapidationes persaepe 25 vidimus, non ita saepe, sed nimium tamen saepe gladios: caedem vero tantam, tantos acervos corporum exstructos, nisi forte illo Cinnano atque Octaviano die, quis umquam in foro vidit? Qua ex concitatione animorum? Nam ex pertinacia aut constantia intercessoris oritur saepe seditio, 30

8 virum . . . amantissimum *secl. Kays.*: fort. . . amant. *secl. Bake*
10 in tanto . . . cause *secl. Ernest.* 11 non repugn. . . causa *secl. Kays.* 15 latuit *Reid* 19 effingi *cod. C. Steph.*: effundi *PBG*
29 concitatione *Orelli*: concertatione *PBG*

culpa atque improbitate latoris commodo aliquo *proposito*
 imperitis aut largitione, oritur ex concertatione magistratuum,
 oritur sensim ex clamore primum, deinde aliqua discessione
 contionis, vix sero et raro ad manus pervenitur: nullo vero
 5 verbo facto, nulla contione advocata, nulla *lata* lege con-
 citatam nocturnam seditionem quis audivit? An veri simile 78
 est ut civis Romanus aut homo liber quisquam cum gladio
 in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur,
 praeter eos qui ab illo pestifero ac perditio civi iam pridem
 10 rei publicae sanguine saginantur? Hic iam de ipso accu-
 satore quaero, qui P. Sestium queritur cum multitudine in
 tribunatu et cum praesidio magno fuisse, num illo die fuerit?
 certe non fuit. Victa igitur est causa rei publicae, et victa
 non auspiciis, non intercessione, non suffragiis, sed vi, manu,
 15 ferro. Nam si obnuntiasset Fabricio is praetor qui se servasse
 de caelo dixerat, accepisset res publica plagam, sed eam
 quam acceptam gemere posset; si intercessisset conlega
 Fabricio, laesisset rem publicam, sed *tribunicio* iure laesisset.
 Gladiatores tu novicios, pro expectata aedilitate suppositos,
 20 cum sicariis e carcere emissis ante lucem inmittas? magi-
 stratus templo deicias, caedem maximam facias, forum
 purges? et cum omnia vi et armis egeris, accuses eum qui
 se praesidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam
 suam posset defendere?

1 *proposito* hic suppl. Muller, oblato Halm: *proposita post largi-*
tionem Naugerius, ostentata Reid 5 *lata* codd. Halm: lege recitata
 G, sed om. concitatam: lege recitata concitatam G¹ uti: lege promul-
 gata Lamb. 13 certe certe G (§ 106 ad fin. 15 Fabricio
 sed. Bake praetor¹ r. r. codd., trib. pleb. Naugerius (2), del. Madv.
 (§ 126: si obnuntiasset Fabricio praetor, accepisset Kimmig se om.
 PB: servasse se all.: qui servasset de caelo Madv. 16 diceret
 Manut. 17 gemere codd.: gemere non Bake: reddere Koch,
 sanare Reid, contemnere Paul, (minus) gemere Koehly, qua accepta
 emergere Dryander 18 *tribunicio* scripsi: r. r. P. r. ell. praeter w
 p. r.: rem pub. vulg.: rei pub. Momms.: del. Wunder. Madv.
 20 in forum inmittas Hs¹ 22 purges¹ spurces Manut.: perturbes
 Paul: forum ferro purges Probst auct. Hirschfelder

- 37 Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sestius ut a suis
79 munitus tuto in foro magistratum gereret, rem publicam
administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus, cum se
non modo contra vim et ferrum sed etiam contra verba
atque interfationem legibus sacratis esse armatum putaret, 5
venit in templum Castoris, obnuntiavit consuli: cum subito
manus illa Clodiana, in caede civium saepe iam victrix,
exclamat, incitatur, invadit; inermem atque imparatum
tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis saeptorum
et fustibus; a quibus hic multis vulneribus acceptis ac 10
debilitato corpore et contrucidato se abiecit exanimatus,
neque ulla alia re ab se mortem nisi opinione mortis depulit.
Quem cum iacentem et concisum plurimis vulneribus extremo
spiritu exsanguem et confectum viderent, defetigatione magis
et errore quam misericordia et modo aliquando cadere 15
8. destiterunt. Et causam dicit Sestius de vi? Quid ita?
quia vivit. At id non sua culpa: plaga una illa extrema
defuit, quae si accessisset reliquum spiritum exhausisset.
Accusa Lentidium; non percussit locum; male dic Titio,
Sabino homini Reatino, cur tam temere exclamarit occisum. 20
Ipsam vero quid accusas? Num defuit gladiis? num re-
pugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non
recepit?
- 38 An haec ipsa vis est, non posse emori? an illa, quod
tribunus plebis templum cruentavit? an quod, cum esset 25
ablatus primumque resipisset, non se referri iussit? Vbi
81 est crimen? quid reprehenditis? Hic quaero, iudices: si
illo die gens ista Clodia quod facere voluit effecisset, si
P. Sestius, qui pro occiso relictus est, occisus esset, fuistisne

2 tuto in foro tuo *P* *rell.* *praeter ks* *om.* tuo: tuto in foro dum
Naugerius 2, *Madv.* cum *Garat.* gereret et *Eberhard* 5 sa
cratis satis *Phygers* 10 ac *del. Garat.* all. 14 defet. *PBH*:
defat. *kw* 19 locum] totum *Eberhard* male dictio *P*: male-
dictio *BΣHk*: male dictio *G* Titio, Sabino *sic interpr. Momms.*:
-ine commate vulg. 22 ut . . . solet *secl. E. F. Eberhard*
27 crimen? quid *Bake*: crimen quod *odd.* 28 Clodiana *Hks*

ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum
maiorumque virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rem
publicam a funesto latrone repetituri? an etiam tum quie-
sceretis, cunctaremini, timeretis, cum rem publicam a facine-
5 rosissimis sicariis et a servis esse oppressam atque con-
culcatam videretis? Cuius igitur mortem ulcisceremini, si
quidem liberi esse et habere rem publicam cogitaretis, de
eius virtute vivi quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare,
quid iudicare oporteat, dubitandum putatis? At vero ipsi 82
10 illi parricidae, quorum effrenatus furor alitur impunitate
diuturna, adeo vim facinoris sui perhorruerant ut, si paulo
longior opinio mortis Sesti fuisset, Gracchum illum suum
transferendi in nos criminis causa occidere cogitarint. Sensit
rusticulus non incautus—neque enim homines nequam
15 tacere potuerunt—suum sanguinem quacri ad restinguendam
invidiam facinoris Clodiani; mulioniam paenulam arripuit,
cum qua primum Romam ad comitia venerat; messoria se
corbe contexit. Cum quaererent alii Numerium, alii Quin-
tium, gemini nominis errore servatus est. Atque hoc scitis
20 omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse quoad scitum
est Sestium vivere; quod ni esset patefactum paulo citius
quam vellem, non illi quidem morte mercennarii sui trans-
ferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi
sceleris infamiam grato quodam scelere minuissent. Ac si 83
25 tum P. Sestius, iudices, in templo Castoris animam quam
vix retinuit edidisset, non dubito quin, si modo esset in re
publica senatus, si maiestas populi Romani revixisset, ali-
quando statua huic ob rem publicam interfecto in foro
statueretur. Nec vero illorum quisquam quos a maioribus

3 tunc Hks 4 facineros. P: facinoros. Brell. (§ 95 5 con-
culcatam Gulielm.: occultam codd. (occupatam Hks): iugulatam
Weidner 8 quid cogitare del. Karsten 9 At s sol.: An
rell. 11 perhorruerant P, corr. ex -unt, et ita BΣ 16 mu-
lioniam s: multoniam Prell.: mulioniam Prisc., Lamb. 21 est
Hks: sit Prell. ex scitumst

nostris morte obita positos in illo loco atque in rostris conlocatos videtis esset P. Sestio aut acerbitate mortis aut animo in rem publicam praeponendus; qui cum causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de re publica meriti, causam senatus, causam Italiae, causam rei publicae 5 suscepisset, cumque auspiciis religionique parens obnuntiaret quod senserat, luce palam a nefariis pestibus in deorum hominumque conspectu esset occisus sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Eius igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cuius 10 mortem ornandam monumento sempiterno putaretis?

- 39 'Homines,' inquit, 'emisti, coegisti, parasti.' Quid uti
 81 faceret? senatum obsideret? civis indemnatos expelleret? bona diriperet? aedis incenderet? tecta disturbareret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro 15 e rostris expelleret? provincias quas vellet quibus vellet venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? Haec ut efficere posset, quae fieri nisi armis oppressa re publica nullo modo poterant, 20 idcirco, credo, manum sibi P. Sestius et copias comparavit. 'At nondum erat maturum; nondum res ipsa ad eius modi praesidia viros bonos compellebat.' Pulsi nos eramus, non omnino ista manu sola, sed tamen non sine ista: vos taciti
 85 maerebatis. Captum erat forum anno superiore, aede 25 Castoris tamquam arce aliqua a fugitivis occupata: silebatur. Omnia hominum cum egestate tum audacia perditorum clamore, concursu, vi, manu gerchantur: perferebatis. Magistratus templis pellebantur, alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo resistebat. Gladiatores ex praetoris 30

1 morte obita *del. Paul* 4 causam (*post amici*) *secl. Eberhard*
 7 a Hks: *om. P. rell. (etiam l. 26)* 25 maereba *P. in fine versus*:
 maerebamini *BZ* anno sup. *secl. Koch* 26 aliquando *Schlenger*
 (*Liv. iii. 15. 5*) 29 templis templo *Pluygers*

comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in
vincla coniecti a Milone, emissi a Serrano: mentio nulla.
Forum corporibus civium Romanorum constratum caede
nocturna: non modo nulla nova quaestio, sed etiam vetera
iudicia sublata. Tribunum plebis plus viginti vulneribus
acceptis iacentem moribundumque vidistis: alterius tribuni
plebis divini hominis—dicam enim quod sentio et quod
mecum sentiunt omnes—divini, insigni quadam, inaudita,
nova magnitudine animi, gravitate, fide praediti, domus est
oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

Et tu hoc loco laudas Milonem et iure laudas. Quem
enim umquam virum tam immortalī virtute vidimus? qui
nullo praemio proposito praeter hoc, quod iam contritum
et contemptum putatur, iudicium bonorum, omnia pericula,
summos labores, gravissimas contentiones inimicitiasque
suscepit, qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re
docuisse, non verbis, et quid oporteret a praestantibus viris
in re publica fieri et quid necesse esset: oportere hominum
audacium, eversorum rei publicae, sceleri legibus et iudiciis
resistere; si leges non valerent, iudicia non essent, si res
publica vi consensuque audaciam armis oppressa teneretur,
praesidio et copiis defendi vitam et libertatem necesse esse.
Hoc sentire prudentiae est, facere fortitudinis; et sentire
vero et facere perfectae cumulataeque virtutis. Adiit ad
rem publicam tribunus plebis Milo—de cuius laude plura
dicam, non quo aut ipse haec dici quam existimari malit
aut ego hunc laudis fructum praesenti libenter impertiam,
praesertim cum verbis consequi non possim, sed quod

1 comprehensi *PG*: comprehensi *B edd.* 7 divini *secl. Momms.*:
sed cf. cogitaris, Vat. § 19. Alterum divini (1, 8) *om. k, in parenth.*
inclusit Hertz, quod sentio . . . divini, —insigni etc. 8 omnes divina
ed. R.: omnes divini viri *Jacob*: omnes boni viri *coni. Halm* (omnes
boni *k*): omnes honesti viri *Maehly* 12 virtute] laude praeditum *k*
17 et quid *Car. Steph.*: sed quid *codd.* (quid *Hk*) 22 (civium)
vitam *K. Busche* 25 trib. pleb. *secl. Bake*

existimo, si Milonis causam accusatoris voce conlaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sesti causam existimatu-
 turos: adiit igitur T. Annius ad causam rei publicae sic ut
 civem patriae recipere vellet ereptum. Simplex causa,
 constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiae. 5
 Conlegas adiutores habebat; consulis alterius summum
 studium, alterius animus paene placatus, de praetoribus unus
 alienus, senatus incredibilis voluntas, equitum Romanorum
 animi ad causam excitati, erecta Italia. Duo soli erant
 empti ad impediendum; qui si homines despecti et con- 10
 tempti tantam rem sustinere non potuissent, se causam
 quam susceperat nullo labore peracturum videret. Agebat
 auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem.
 agebat exemplo bonorum ac fortium civium: quid re publica,
 quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid 15
 maioribus suis reddere deberet, diligentissime cogitabat.

41
 88 Huic gravitati hominis videbat ille gladiator se, si moribus
 ageret, parem esse non posse; ad ferrum, faces, ad coti-
 dianam caedem, incendia, rapinas se cum exercitu suo con-
 tulit; domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere 20
 et terrere coepit. Non movit hominem summa gravitate
 summaque constantia; sed quamquam dolor animi, innata
 libertas, prompta excellensque virtus fortissimum virum
 hortabatur vi vim, oblatam praesertim saepius, ut frangeret
 et refutaret, tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, 25
 ut contineret dolorem neque eadem se re ulcisceretur qua
 esset lacessitus, sed illum tot iam in funeribus rei publicae
 exultantem ac tripudiantem legum, si posset, laqueis con-
 89 stringeret. Descendit ad accusandum. Quis umquam iam
 proprie rei publicae causa, nullis inimiciis, nullis praemiis, 30

4 ereptum *Pantagathus*: e rep. ereptum *Hertz*: e re .p. tum *P. vell.*
 6 Conl. adiut. hab. post Italia l. 9 transf. Paul 18 ad ferrum
 faces s. l. *P^a*: ad ferrum, ad faces *edd. vell.* 24 vi vim oblatam,
 praes. saepius *edd.*

nulla hominum postulatione aut etiam opinione id eum
 umquam esse facturum? Fracti erant animi hominis: hoc
 enim accusante pristini illius sui iudici turpitudinem despera-
 bat. Ecce tibi consul, praetor, tribunus plebis nova novi
 5 generis edicta proponunt; 'ne reus adsit, ne citetur, ne
 quaeratur, ne mentionem omnino cuiquam iudicum aut
 iudiciorum facere liceat!' Quid ageret vir ad virtutem,
 dignitatem, gloriam natus vi sceleratorum hominum con-
 roborata, legibus iudiciisque sublati? Cervices tribunus
 10 plebis privato, praestantissimus vir profligatissimo homini
 daret? an causam susceptam adfligeret? an se domi con-
 tineret? Et vinci turpe putavit et deterreri *et clam eripi: id*
egit ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius
 vim neque in suo neque in rei publicae periculo perti-
 15 mesceret.

Quo modo igitur hoc in genere praesidi comparati accusas 42
 Sestium, cum idem laudes Milonem? An qui sua tecta 90
 defendit, qui ad aris focis ferrum flammamque depellit, qui
 sibi licere vult tuto esse in foro, in templo, in curia, iure
 20 praesidium comparat: qui vulneribus, quae cernit cotidie
 toto corpore, monetur ut aliquo praesidio caput et cervices
 et iugulum ac latera tutetur, hunc de vi accusandum putas?
 Quis enim nostrum, iudices, ignorat ita naturam rerum 91
 tulisse ut quodam tempore homines nondum neque naturali
 25 neque civili iure descripto fusi per agros ac dispersi vaga-
 rentur, tantumque haberent quantum manu ac viribus per
 caedem ac vulnera aut eripere aut retinere potuissent? Qui
 igitur primi virtute et consilio praestanti exstiterunt, ii per-

1 id eum umquam *Lamb. in mg. 1581*: id eūquam *P¹*: id umquam
F² vell. 11 adfligeret *cod.*: abiceret *Ruhnken, Momms.* 12 et
 clam eripi: id egit ut *scripsi*: etiam eripere cicit (*elegit G¹ ut P¹ G¹*:
 etiam eripi recicit ut *F² vell.*: et latere (*lamentari Hertz*). Perfecit ut
Madu.: et clam se eripere ita ut *Oehler*: ita e re p. fecit ut (*aut e re*
 p. id egit ut *Richter*: 's' et amor r. p. perfecit ut *Novak*: et tegi ianua:
 manum emere et parare coepit ut *Landgraf (cf. Vat. § 22; in Sen. § 4;*
ad Quir. § 14) 16 praesid. compar. *sed. Phrygers* 23 vestrum *ks*

specto genere humanae docibutis atque ingent dissipatos
unum in locum congregarunt eosque ex feritate illa ad
iustitiam atque ad mansuetudinem transdixerunt. Tum
res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum
conventicula hominum, quae postea civitates nominatae 5
sunt, tum domicilia coniuncta, quas urbis dicimus, invento
92 et divino iure et humano moenibus saepserunt. Atque
inter hanc vitam perpolitam humanitate et illam immanem
nihil tam interest quam ius atque vis. Horum utro uti
nolumus, altero est utendum. Vim volumus exstingui, ius 10
valeat necesse est, id est iudicia, quibus omne ius continetur;
iudicia displicent aut nulla sunt, vis dominetur necesse est.
Hoc vident omnes: Milo et vidit et fecit, ut ius experiretur,
vim depelleret. Altero uti voluit, ut virtus audaciam vin-
ceret: altero usus necessario est, ne virtus ab audacia 5
vinceretur. Eademque ratio fuit Sesti, si minus in accu-
sando—neque enim per omnis fuit idem fieri necesse—at
certe in necessitate defendendae salutis suae praesidioque
contra vim et manum comparando.

43 O di immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? 20
93 quam spem rei publicae datis? Quotus quisque invenietur
tanta virtute vir qui optimam quamque causam rei publicae
amplectatur, qui bonis viris deserviat, qui solidam laudem
veramque quaerat? cum sciat duo illa rei publicae paene
fata, Gabinium et Pisonem, alterum haurire cotidie ex 25
pacatissimis atque opulentissimis Syriae gazis innumerabile
pondus auri, bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres

1 dissip. *P*: dissip. *Bk ed R*. 2 feritate *HGk*: ceferitate *P*:
effer. *B vell*. 4 res communem utilitatem continentes *Lamb*.
5 postnominatae sunt suppl. instituerunt *Made*. 7 ut moenibus *Rau*
10 volumus *Hk*: nolimus *P vell*. praeter s. nolimus 13 ut . . .
depelleret sc. l. *Phygers* 23-24 amplectatur . . . rei pub. *onl. ex*
homocotel. l¹. ad unam paginam suppl. *P²* 25 Gab. et Pis. *secl.*
Phygers 26 paratissimis *C. Fr. Hermann*: beatissimis *Kiesling*:
optatissimis *K. Busche*: pacatissimae atque opulentissimae *Hein.*
Hirschf. 27 quiescentibus] quietis gentibus *Wiedner*: gentibus
Richter

inhbatasque divitias in profundissimum libidinum suarum
 gurgitem profundat, villam aedificare in oculis omnium
 tantum tugurium ut iam videatur esse illa villa qua. ipse
 tribunus plebis pietam olim in contionibus explicabat, quae
 5 fortissimum ac summum civem in invidiam homo castus
 ac non cupidus vocaret; alterum Thracibus ac Dardanibus 94
 primum pacem maxima pecunia vendidisse, deinde, ut illi
 pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam et
 spoliandam tradidisse, eundemque bona creditorum, civium
 10 Romanorum, cum debitoribus Graecis divisisse, cogere pecu-
 nias maximas a Dyrrachinis, spoliare Thessalos, certam
 Achaeis in annos singulos pecuniam imperavisse neque
 tamen ullo in publico aut religioso loco signum aut tabu-
 lam aut ornamentum reliquisse; illos sic inludere quibus
 15 omne supplicium atque omnis iure optimo poena debetur,
 reos esse hos duos quos videtis. Omitto iam Numerium,
 Serranum, Aelium, quisquillas seditionis Clodianae; sed
 tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis, nec,
 dum vos de vobis aliquid timebitis, illi umquam de se
 20 pertimescent.

Nam quid ego de aedili ipso loquar, qui etiam diem dixit 44
 et accusavit de vi Milonem? Neque hic tamen ulla umquam 95
 iniuria adducetur ut eum tali virtute tantaque firmitate animi
 se in rem publicam fuisse paeniteat; sed qui haec vident
 25 adolescentes quoniam suas mentis conferent? Ille qui monu-
 menta publica, qui aedis sacras, qui domos inimicorum
 suorum oppugnavit excidit incendit, qui stipatus semper
 sicariis, saeptus armatis, munitus indicibus fuit, quorum
 hodie copia redundat, qui et peregrinam manum facinero-
 30 sorum concitavit et servos ad caedem idoneos emit et in

4 illos *Halm*: hos *codd.*: eos *Wescub.* (socios pro hos sic *Paul.*
 20 pertimescent *Naugerius* (21: -escunt *codd.* 24 in re publica *Koch*
 27 ex-cidit *Lamb.* 29 facinoros. *PBz* cf. § 81, 30 idoneos
del. Bake in trib. *secl. Bake*

tribunatu ceciderem totum in forum effudit, volitat aedilis, accusat eum qui aliqua ex parte eius furorem exultantem repressit: hic qui se est tutatus sic ut in privata re deos penatis suos, in re publica iura tribunatus atque auspicia defenderet, accusare eum moderate a quo ipse nefarie ac- 5
 96 cusatur per senatus auctoritatem non est situs. Nimirum hoc illud est quod de me potissimum tu in accusatione quaesisti, quae esset nostra 'natio optimatum': sic enim dixisti. Rem quaeris praeclaram iuventuti ad discendum nec mihi difficilem ad perdocendum: de qua pauca, iudices, 10 dicam, et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum qui audient, nec ab officio vestro, nec ab ipsa causa P. Sesti abhorrebit oratio mea.

45 Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum qui versari in re publica atque in ea se excellentius gerere studu- 15 crunt; quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates et haberi et esse voluerunt. Qui ea quae faciebant quaeque dicebant multitudini iucunda volebant esse, populares, qui autem ita se gerebant ut sua consilia optimo cuique
 97 probarent, optimates habebantur. Quis ergo iste optimus 20 quisque? Numero, si quaeris, innumerabiles, neque enim aliter stare possemus: sunt principes consili publici, sunt qui eorum sectam sequuntur, sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia, sunt municipales rustique Romani, sunt negoti gerentes, sunt etiam libertini optimates. Numerus, 25 ut dixi, huius generis late et varie diffusus est; sed genus universum, ut tollatur error, brevi circumscribi et definiri potest. Omnes optimates sunt qui neque nocentes sunt nec natura improbi nec furiosi nec malis domesticis impediti. Esto igitur ut ii sint, quam tu 'nationem' appellasti, qui et 30

23 maxime eorum Weidner

improbi del. Paul

V. : est P. rell. : sequitur Madv.

et Manut. : appell. et qui codd. : et del. Madv.

25 negotia G

29 aut furiosi Koechly

ii Pk : hi BxH

28 nec natura

30 esto HGk et ed.

appell. qui

integri sunt et sani et bene de rebus domesticis constituti.
 Horum qui voluntati, commodis, opinionibus in gubernanda
 re publica serviunt, defensores optimatum ipsique optimates
 gravissimi et clarissimi cives numerantur et principes civitatis.

5 Quid est igitur propositum his rei publicae gubernatoribus 98
 quod intueri et quo cursum suum dirigere debeant? Id
 quod est praestantissimum maximeque optabile omnibus
 sanis et bonis et beatis, cum dignitate otium. Hoc qui
 unt, omnes optimates, qui efficiunt, summi viri et conser-
 10 vatores civitatis putantur; neque enim rerum gerendarum
 dignitate homines efferri ita convenit ut otio non pro-
 spiciant, neque ullum amplexari otium quod abhorreat a
 dignitate.

Huius autem otiosae dignitatis haec fundamenta sunt, haec 46
 15 membra, quae tuenda principibus et vel capitis periculo de-
 fendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratuum,
 senatus auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iuris dictio,
 fides, provinciae, socii, imperi laus, res militaris, aerarium.
 Harum rerum tot atque tantarum esse defensorem et patro- 99
 20 num magni animi est, magni ingeni magnaeque constantiae.
 Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum
 qui aut propter metum poenae, peccatorum suorum conscii,
 novos motus conversionesque rei publicae quaerant, aut qui
 propter insitum quendam animi furorem discordiis civium ac
 25 seditione pascantur, aut qui propter implicationem rei fami-
 liaris communi incendio malint quam suo deflagrare. Qui
 cum tutores sunt et duces suorum studiorum vitiorumque
 nacti, in re publica fluctus excitantur, ut vigilandum sit iis qui
 sibi gubernacula patriae depoposcerunt, enitendumque omni
 30 scientia ac diligentia ut, conservatis iis quae ego paulo ante

2 opinionibus *Halm*: opinis *PG*: optimis *BΣ*: opinioni *Hk*: opibus
Koch 6 dirigere *P*: dirigere *B rll.* 11 efferri *PG* efferri
Hk, et ferri *P²BΣ* non om. *PBGH* 27 tutores *codd.*: au-
 ctiores *Naugerius* 28 nacti *Halm* (§ 12) excitant *Abresch*

fundamenta ac membra esse dixi, tenere cursum possint et
 100 capere, ut illum portum et dignitatis. Hanc ego viam,
 iudices, si aut asperam atque arduam aut plenam esse peri-
 culorum aut insidiarum negem, mentiar, praesertim cum id
 non modo intellexerim semper, sed etiam praeter ceteros 5
 senserim.

47 Maioribus praesidiis et copiis oppugnatur res publica quam
 defenditur, propterea quod audaces homines et perditu nutu
 impelluntur et ipsi etiam sponte sua contra rem publicam
 incitantur, boni nescio quo modo tardiores sunt et principiis 10
 rerum neglectis ad extremum ipsa denique necessitate exci-
 tantur, ita ut non nunquam cunctatione ac tarditate, dum
 otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque
 101 amittant. Propugnatores autem rei publicae qui esse volue-
 runt, si leviores sunt, desciscunt, si timidiores, desunt: 15
 permanent illi soli atque omnia rei publicae causa perferunt
 qui sunt tales qualis pater tuus, M. C. aure, fuit, qui
 C. Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit,
 quem numquam ulla vis, ullae minae, ulla invidia laefecit:
 aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuae, qui cum 20
 florentem hominem in populari ratione, L. Saturninus,
 censor notasset, cumque insitivum Gracchum coram vim
 multitudinis incitatae censu prohibuisset, cumque ita am
 legem quam non iure rogatam iudicaret iurare uultus
 nolisset, de civitate maluit quam de sententia demoveri: 25
 aut, ut vetera exempla, quorum est copia magna huius
 imperi gloria, reliquam, neve eorum aliquem qui vivunt
 nominem, qualis nuper Q. Catulus fuit, quem neque periculi
 tempestas neque honoris aura potuit umquam de suo cursu
 aut spe aut metu demovere.

48 Haec imitamini, per deos immortales, qui dignitatem, qui
 102 laudem, qui gloriam quaeritis! Haec ampla sunt, haec divina.

4 aut *codd.*: atque *Garat.* et *Kayser*
 nullae minae, nulla invidia //

19 nulla umquam vis,

haec immortalia : haec tanta celebrantur, monumentis anna-
lium mandantur, posteritati propagantur. Est labor, non
nego ; pericula magna, fateor ;

multae insidiae sunt bonis

verissime dictum est : sed te

id quod multi inuideant multique expetant inscitiast,
inquit,

postulare, nisi laborem summa cum cura efferas.

Nollem idem alio loco dixisset, quod exciperent improbi
cives,

oderint, dum metuant ;

praeclara enim illa praecepta dederat iuventuti. Sed tamen

haec via ac ratio rei publicae capessendae olim erat magis
pertimescenda, cum multis in rebus multitudinis studium

aut populi commodum ab utilitate rei publicae discrepabat.

Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur : populus libertatem
agi putabat suam ; dissentiebant principes et in salute
optimatum temeritatem multitudinis et tabellae licentiam
pertimescebant. Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat :

grata erat populo ; fortunae constitui tenuiorum videbantur ;

nitebantur contra optimates, quod et discordiam excitari

videbant et, cum locupletes possessionibus diuturnis move-

rentur, spoliari rem publicam propugnatoribus arbitrabantur.

Frumentariam legem C. Gracchus ferebat : incunabula res plebei,

victus enim suppeditabatur large sine labore ; repugnabant

boni, quod et ab industria plebem ad desidiam avocari

putabant et aerarium exhauriri videbant.

Multa etiam nostra memoria, quae consilio praetereo,

49

104

5 te del. ed. Hervag. : postea dat Halmaus ed. Tur. 6 inscitia
est G 8 postularent l'G nisi Wesenberg : sivi codd. 9 dixis-
set Schol. (ut con. Wesenberg : dixit codd. 12 ille Bake 13 ac
ratio Orelli : hec 'sed h est in ras.' ratio P : haec ratio B rel.
15 aut Jacob : ad codd. : ac Lamb. 21 nitebantur om. PBZ
et ei PBZ item l. 26. Cf. Vat. § 7 22 et ante spoliari l. 23
transp. C. Fr. Hermann 27 videbant Momms. : videbantur
PlG¹ videbatur l'2 vell. Zielinski

fuerunt in ea contentione ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. Nunc iam nihil est quod populus a delectis principibusque dissentiat: nec flagitat rem ullam neque novarum rerum est cupidus et otio suo et dignitate optimi cuiusque et universae rei publicae gloria delectatur. 5 Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla iam largitione populum Romanum concitare possunt, quod plebes perfancta gravissimis seditionibus ac discordiis otium amplexatur, conductas habent contiones, neque id agunt ut ea dicant aut ferant quae illi velint audire qui in contione sunt, 10 sed pretio ac mercede perficiunt ut, quicquid dicant, id illi 105 velle audire videantur. Num vos existimatis Gracchos aut Saturninum aut quemquam illorum veterum qui populares habebantur ullam unquam in contione habuisse conductum? Nemo habuit; ipsa enim largitio et spes commodi propositi 15 sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendeant illi quidem apud gravis et honestos homines, sed populi iudiciis atque omni significatione floreant. His in theatro plaudebatur, hi suffragiis quod concupulerant consequiebantur, horum homines 20 nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi, graves et magni homines habebantur; sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum, multitudini iucundi non erant: suffragiis offende- batur saepe eorum voluntas; plausum vero etiam si quis 25 eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset pertimescebat. Ac tamen, si quae res erat maior, idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur.

50 Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est ut, si operas
106

1 condicione *Richter* 2 iam *Ascens.* 1531: tam *P. rel.*: autem *Lamb.* 7 plebes *P. rel.*: plebs *G.* 8 amplexatur *Maab.*: malexatur *P¹*: male vexatur *P² rel.* male laxatur *G.* 11 dicunt *Halm (Balb. § 44)* 23 sed ut *Oehler*: et *Bake*: sed ante multitudinem *transp. Koehly* 27 Ac tamen *P.* hac tamen *BΣ*: attamen *G.* (§ 115) si quae *P¹*: si qua *P² rel.*

conductorum removeris, omnes idem de re publica sensari
esse videantur. Etenim tribus locis significari maxime de re
publica populi Romani iudicium ac voluntas potest, contione,
comitiis, ludorum gladiatorumque consessu. Quae contio
5 fuit per hos annos, quae quidem esset non conducta sed
vera, in qua populi Romani consensus non perspicui posset?
Habita sunt multae de me a gladiatore sceleratissimo, ad
quas nemo adibat incorruptus, nemo integer; nemo illum
foedum vultum aspicere, nemo furialem vocem bonus audire
10 poterat. Erant illae contiones perditorum hominum neces-
sario turbulentae. Habuit de eodem me P. Lentulus consul 107
contionem: concuius est populi Romani factus omnes
ordines, tota in illa contione Italia constitit. Egit causam
summa cum gravitate copiaque dicendi tanto silentio, tanta
15 adprobatione omnium, nihil ut unquam videretur tam popu-
lare ad populi Romani aures accidisse. Productus est ab eo
Cn. Pompeius, qui se non solum auctorem meae salutis, sed
etiam supplicem populo Romano praebuit. Huius oratio ut
semper gravis et grata in contionibus fuit, sic contendo num-
20 quam neque sententiam eius auctoritate neque eloquentiam
iucunditate fuisse maiore. Quo silentio sunt auditi de me 108
ceteri principes civitatis! quos idcirco non appello hoc loco
ne mea oratio, si minus de aliquo dixero, ingrata, si satis de
omnibus, infinita esse videatur. Cedo nunc eiusdem illius

1 conductas comi. Lamb. 2 de re pub. p. r. iudicium Baier: de
p. r. iud. codd: pop. Rom. iud. Hk. font. recte cf. infra pop. Rom.
consensus: de re pub. iud. Momms.: de nobis iud. Hertz (Vat. § 10)
6 non perspicui Zielinski: persp. non Lamb. edd.: non post in qua
suppl. k: om. vell 7 a om. Pet codd. pler. 10 erant G: erant
erant Prell. praeter Hk. erant enim: cf. certe § 78 18 praebuit hic
suppl. Madv. § 40), ante pop. Rom. Wesenberg: pop. Rom. exhibuit
Hs: pop. exhib. om. Rom. k: professus est Koch. praedicavit Reid
ut semper gravis Spengel: et pergravis codd. 19 in contionibus
omnibus Eberhard: in contione omnibus Orrell. auct. Klotz 20 sen-
tentiam eius auctoritate neque s. l. suppl. l²: ex homocot. om. P¹,
unde numquam (cum add. Eberh. neque eloquentia eum add. Offen-
ruder neque iucunditate fuisse maiore Spengel 23 ingrata sit
satis P¹: ingrata sit satis P² vell. praeter HGk ingr. sit si satis,

inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio contionem? Quis non modo adprobavit, sed non indignissimum facinus putavit illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare? Quis fuit qui non eius voce maculari rem publicam, seque si eum audiret scelere adstringi 5 arbitraretur?

51
109 Venio ad comitia, sive magistratuum placet sive legum. Leges videmus saepe ferri multas. Omitto eas quae feruntur ita vix ut quini, et ii ex aliena tribu, qui suffragium ferant reperiantur. De me, quem tyrannum atque creptorem liber- 10 tatis esse dicebat illa ruina rei publicae, dicit se legem tulisse. Quis est qui se, cum contra me ferebatur, inisse suffragium confiteatur? Cum autem de me eodem ex senatus consulto comitiis centuriatis ferebatur, quis est qui non profiteatur se adfuisse et suffragium de salute mea tulisse? Vtra igitur 15 causa popularis debet videri: in qua omnes honestates civitatis, omnes aetates, omnes ordines una consentiunt, an in qua furiae concitatae tanquam ad funus rei publicae con- 110 volant? An sicubi aderit Gellius, homo et fratre indignus, viro clarissimo atque optimo consule, et ordine equestri, 20 cuius ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit, id erit popolare? 'Est enim homo iste populo Romano deditus.' Nihil vidi magis: qui, cum eius adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis ut bona solus comesset: deinde 25 ex impuro adolescente et petulante, postea quam rem paternam ab idiotarum divitiis ad philosophorum reculam perduxit, Graeculum se atque otiosum putari voluit, studio litterarum se subito dedit. Nihil sane *Actaci* iuvabant

9 ii P: hi BΣ aliena¹ ima ed. Hervag. 11 dicet PBG 17 una
codd.: una voce Koch Balb. § 12 una mente Mueller 27 deliciis
Pantagathus reculam Latendorf: regulam codd.: tegulam C. Fr.
Hermann. pergulam Bizenberger. perulam Schabe 29 sane
Actaci scripsi. sane Attici Madv.: sane atty codd. iuvabant an
agnostae s. l. P². Locus varie emendatus: sane ad haec Jcep, sane

anagnostae, libelli pro vino etiam saepe oppignerabantur; manebat insaturabile abdomen, copiae deficiebant. Itaque semper versabatur in spe rerum novarum, otio et tranquillitate rei publicae consenescebat.

- 5 Ecquae seditio umquam fuit in qua non ille princeps? 52
 ecqui seditiosus cui ille non familiaris? ecquae turbulenta
 contio cuius ille non concitator? Cui bene dixit umquam
 bono? bene dixit? immo quem fortem et bonum civem non
 petulantissime est insectatus? qui, ut credo, non libidinis
 10 causa, sed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem.
 Is de me suffragium tulit, is adfuit, is interfuit epulis et 111
 gratulationibus parricidarum; in quo tamen est me ultus,
 cum illo ore inimicos est meos saviatus. Qui quasi mea
 culpa bona perdiderit, ita ob eam ipsam causam est mihi
 15 inimicus, quia nihil habet. Vtrum ego tibi patrimonium
 eripui, Gelli, an tu comedisti? Quid? tu meo periculo,
 gurges ac vorago patrimoni, helluabare, ut, si ego consul rem
 publicam contra te et gregalis tuos defendissem, in civitate
 esse me nolles? Te nemo tuorum videre vult, omnes aditum,
 20 sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postu-
 mius, adulescens gravis, senili iudicio, notavit, cum in magno
 numero tutorem liberis non instituit. Sed elatus odio et
 meo et rei publicae nomine, quorum ille utri sit inimicior
 nescio, plura dixi quam dicendum fuit i furiosissimum
 25 atque egentissimum ganeonem. Illuc revertor: contra me 112
 cum sit actum, capta urbe atque oppressa, Gellium, Firmi-
 dium, Titium, eiusdem odi furias illis mercennariis gregibus
 duces et auctores fuisse, cum ipse lator nihil ab horum
 turpitudine, audacia, sordibus abhorreret. At cum de

artes *Lutcher*, suavitates *Müller*, sanitatem *Paul*, savia te *Hertz*,
 ganeonem tamen *Landgraf*. Fort. Nihil sane attente: (non iuv.
 anagn. 1 pro vino etiam saepe *PBG*; etiam pro vino saepe *ks*; etiam
 saepe pro vino *w* 6 cui *Bz*: quod *P²*: quo *P¹G* 7 non
 s. l. *P* 12 ultus cum illo ore *Pantagathus*: ullus cum illo re reo)
codd. 22 elatus *P² v. l.*: latus *P¹G* 26 est *Madv.* actum
 latum *Orell.* sed cf. § 125

dignitate mea ferebatur, nemo sibi nec valetudinis excusationem nec senectutis satis iustam putavit; nemo fuit qui se non rem publicam mecum simul revocare in suas sedis arbitraretur.

- 53** Videamus nunc comitia magistratuum. Fuit conlegium **5**
113 ruper tribunicium, in quo tres minime, vehementer duo populares existimabantur. Ex iis qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum contionum consistendi potestas non erat, duo a populo Romano praetores video esse factos; et, quantum sermonibus vulgi et suffragiis **10** intellegere potui, prae se populus Romanus ferebat sibi illum in tribunatu Cn. Domiti animum constantem et egregium et Q. Anchari fidem ac fortitudinem, etiam si nihil agere potuissent, tamen voluntate ipsa gratum fuisse. Iam de C. Fannio quae sit existimatio videmus: quod iudicium populi Romani **15** in honoribus eius futurum sit, nemini dubium esse debet.
- 114** Quid? populares illi duo quid egerunt? Alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil, senserat tantum de re publica aliud atque homines expectabant, vir et bonus et innocens et bonis viris semper probatus, quod parum videlicet **20** intellexit in tribunatu quid vero populo probaretur, et quod illum esse populum Romanum qui in contione erat arbitratur, non tenuit eum locum in quem, nisi popularis esse voluisset, facillime pervenisset. Alter, qui ita se in populari ratione iactarat ut auspicia, legem Aeliam, senatus auctori- **25** tatem, consulem, conlegas, bonorum iudicium nihili putaret, aedilitatem petivit cum bonis viris et hominibus primis sed non praestantissimis opibus et gratia: tribum suam non tulit, Palatinam denique, per quam omnes illae pestes vexare rem

2 iustam ut illam putavit *PG* sed in *P* ut (= vel) illam expunct.: iustam ullam put. *Halm*: iustam put. *BZ* rel. **5** videamus *Nau- genus* **2**: videmus *codd.* **6** duo vehementer *G Schol.* **14** gratam *Manut.* **17** quid pop. illi duo, quid egerunt? *Eberhard* §§ 75, 122. **26** nihili *Holoman*: nihil *codd.* **29** pestes posse vexare *Lehmann*: pest. maxime ve s. *K. Busch* rem pub. *Garatoni*: populum *R. codd.*

publicam dicebantur, perdidit, nec quicquam illis comitiis
quod boni viri vellent nisi repulsam tulit. Videtis igitur
populum ipsum, ut ita dicam, iam non esse popularem, qui
ita vehementer eos qui populares habentur respuat, eos autem
5 qui ei generi adversantur honore dignissimos iudicet.

Veniamus ad ludos : facit enim, iudices, vester iste in me
animorum oculorumque coniectus ut mihi iam licere putem
remissiore uti genere dicendi. Comitiorum et contionum
significationes sunt interdum verae, sunt non numquam
10 vitatae atque corruptae : theatrales gladiatoriique consessus
dicuntur omnino solere levitate non nullorum emptos plausus
exilis et raros excitare ; ac tamen facile est, cum id fit, quem
ad modum et a quibus fiat, et quid integra multitudo faciat
videre. Quid ego nunc dicam quibus viris aut cui generi
15 civium maxime plaudatur ? Neminem vestrum fallit. Sit
hoc sane leve, quod non ita est, quoniam optimo cuique
impertitur ; sed, si est leve, homini gravi leve est, ei vero
qui pendet rebus levissimis, qui rumore et, ut ipsi loquuntur,
favore populi tenetur et ducitur, plausum immortalitatem,
20 sibilum mortem videri necesse est. Ex te igitur, Scaure, 116
potissimum quaero, qui ludos apparatusissimos magnificentis-
simosque fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos
aspexerit, ecquis se theatro populoque Romano commiserit.
Ipse ille maxime ludius, non solum spectator sed actor et
25 acroama, qui omnia sororis embolia novit, qui in coetum
mulierum pro psaltria adducitur, nec tuos ludos aspexit in
illo ardenti tribunatu suo nec ullos alios nisi eos a quibus vix
vividus effugit. Semel, inquam, se ludis homo popularis com-
misit omnino, cum in templo Virtutis honos habitus esset

1 dicebantur] ordiebantur *Eberhard*, moliebantur *Rossberg*, solebant
Koch : num p. r. (pop. Rom. praedicabantur? 3 tam *codd*
7 coniectus *Lamb.* : contactus, contuitus *codd.* 9 interdum verae
sunt *post* sunt s. l. *suppl.* *P*² : prius sunt om. *Bz* *rell.* 12 ac
tamen *P* *rell.* praeter *G* attamen ; § 105 18 locontur *P*
21 magnificentissimos s. l. *P*² 26 psaltria *k* : psalteria *rell.*

virtuti. Gaioque Marii, conservatoris huius imperii, monumētum municipi eius et rei publicae defensori sedem ad salutem praeberet.

55 Quo quidem tempore quid populus Romanus sentire se
117 ostenderet utroque in genere declaratum est: primum cum
audito senatus consulto rei ipsi atque absenti senatui plausus
est ab universis datus, deinde cum senatoribus singulis
spectatum e senatu redeuntibus: cum vero ipse qui ludos
faciebat consul adsedit, stantes ei manibus passis gratias
agentes et lacrimantes gaudio suam erga me benivolentiam
ac misericordiam declararunt. At cum ille furibundus in-
citata illa sua vaecordi mente venisset, vix se populus Ro-
manus tenuit, vix homines odium suum a corpore eius impuro
atque infando represserunt: voces quidem et palmarum in-
118 tentus et maledictorum clamorem omnes profuderunt. Sed
quid ego populi Romani animum virtutemque commemoro,
libertatem iam ex diuturna servitute dispicientis, in eo homine
cui tum petenti iam aedilitatem ne histriones quidem coram
sedenti pepercerunt? Nam cum ageretur togata 'Simulans;
ut opinor, caterva tota clarissima concione in ore impuri
hominis imminens contionata est:

huic, Tite,

tua post principia atque exitus vitiosae vitae—!

Sedebat exanimatus, et is qui antea cantorum convicio con-
tiones celebrare suas solebat cantorum ipsorum vocibus
ciciebatur. Et quoniam facta mentio est ludorum, ne illud
quidem praetermittam, in magna varietate sententiarum
numquam ullum fuisse locum, in quo aliquid a poeta dictum

2 sedem | praesidium Paul: -enatus consultum Karsten 5 primum
pr. P. dūm corr. primo, et sic Brill. 6 rei Garatoni: ore Todd.
auctori, relatori all.: consultori Hertz 14 nefando ks 20 ori
Koch: in os Schmidt 22 huic, Tite, tua Halm: huic tite tua PG
(sed G etua: vitae tua B. vitae tuae W. Ribbeck. Com. Rom., p. 203
haec, tacterrime, sunt postprincipia atque exitus (malae) vitiosae
vitae

cadere in tempus nostrum videretur, quod aut populum uni-
versum fingeret aut non exprimeret ipse actor. Et quaeso 119
hoc loco, iudices, ne qua levitate me ductum ad insolitum
genus dicendi labi putetis, si de poetis, de histrionibus, de
5 ludis in iudicio loquar.

Non sum tam ignarus, iudices, causarum, non tam in- 56
solens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper
et omnis undique flosculos carpam atque delibem. Scio
quid gravitas vestra, quid haec advocatio, quid ille con-
10 ventus, quid dignitas P. Sesti, quid periculi magnitudo,
quid aetas, quid honos meus postulet. Sed mihi sumpsi
hoc loco doctrinam quandam iuventuti, qui essent optimates.
In ea explicanda demonstrandum est non esse popularis omnis
eos qui putentur. Id facillime consequar, si universi populi
15 iudicium verum et incorruptum et si intimos sensus civitatis
expressero.

Quid fuit illud quod, recenti nuntio de illo senatus con- 120
sulto quod factum est in templo Virtutis ad ludos scaenam-
que perlato, consessu maximo summus artifex et me hercule
20 semper partium in re publica tam quam in scaena optimarum,
flens et recenti laetitia et mixto dolore ac desiderio mei, egit
apud populum Romanum multo gravioribus verbis meam
causam quam egomet de me agere potuissem? Summi enim
poetae ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore ex-
25 primebat. Qua enim *vi*:

quī rem publicā certo animo adiūverit,
stātuerit, steterit cum Achivis—

vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstrabat !

2 aut non exprimeret s. l. P² 3 hoc in loco Schol. 20 in re
pub. Naugerius (2): in TR PL Prell. 21 flens ex Bake 22 apud
G vulg. a B: egita P R PH. ad Madv. 25 vi add. Kochly, Machly.
edd.: Quia enim . . . demonstrabat, revocabatur Klotz: quom enim ita
(aut sic) . . . dem., revoc. Reid 26 animo certo Ribbeck,
Eberhard

revocabatur ab universis—

re dubia

- 121 haut dubitarit vitam offerre nec capiti pepercerit.
Haec quantis ab illo clamoribus agebantur! Cum iam
omisso gestu verbis poetae et studio actoris et expectationi
nostrae plauderetur:

Summum amicum summo in bello—

nam illud ipse actor adiungebat amico animo et fortasse
homines propter aliquod desiderium adprobabant:

summo ingenio praeditum.

- 57 Iam illa quanto cum gemitu populi Romani ab eodem
paulo post in eadem fabula sunt acta!

O pater—

Me, me ille absentem ut patrem deplorandum putabat, quem
Q. Catulus, quem multi alii saepe in senatu patrem patriae
nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac
ruinis, cum patrem pulsum, patriam adflictam deploraret,
domum incensam eversamque, sic egit ut, demonstrata pri-
stina fortuna, cum se convertisset,

Haec omnia vidi inflammari

- 122 fletum etiam inimicis atque invidis excitaret! Pro di immor-
tales! Quid? illa quem ad modum dixit idem! Quae mihi
quidem ita et acta et scripta videntur esse ut vel a Q. Catulo,
si revixisset, praeclare posse dici viderentur; is enim libere
reprehendere et accusare populi non numquam temeritatem
solebat aut errorem senatus:

O ingraticuli Argivi, immunes Graii, immemores benefici!

3 haut *Madv.*: aut *P¹*: ut *rell.* dubitarit vitam dubitari tu iam
codd. 11 Iam *ed. Ascens.* 1531: tam *PB*: tum *HGk* 14 putabat
ed. Ascens. 1531: putarat *codd.* 18 eversamque sic *codd.*, *Mueller*:
eversamque? Sic *edd. vet.*: eversam, quae sic *Bake. edd.* 22 Quid?
illa qu.] (§ 114: quid illa, qu. *all.* 27 immunes *Schol.*: inanes
P¹ rel. Graii *Mueller*: Grai *codd.*

Non erat illud quidem verum : non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem a quo acceperant non liceret, nec unus in quemquam umquam gratior quam in me universi ; sed tamen illud scripsit disertissimus poeta pro me, egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, cum omnis ordines demonstraret, senatum, equites Romanos, universum populum Romanum accusaret :

Éxulare sínitis, sistis pélli, pulsum pátimini !

Quae tum significatio fuerit omnium, quae declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, equidem audiebam : existimare facilius possunt qui adfuerunt.

Et quoniam huc me provexit oratio, histrio casum meum totiens conlacrimavit, cum ita dolenter ageret causam meam ut vox eius illa praeclara lacrimis impediretur ; neque poetae, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt : eaque populus Romanus non solum plausu sed etiam gemitu suo comprobavit. Vtrum igitur haec Aesopum potius pro me aut Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber esset, an principes civitatis ? Nominatim sum appellatus in Bruto :

Túllius, qui libertatem cívibus stabiliverat.

Miliens revocatum est. Parumne videbatur populus Romanus iudicare id a me et a senatu esse constitutum quod perditum civis sublatum per nos criminabantur ? Maximum vero populi Romani iudicium universi consessu gladiatorio declaratum est ; erat enim munus Scipionis, dignum et eo ipso et illo Metello cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maxime delectatur. In hunc consessum P. Sestius tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo

4 pro re *Madu.*

11 aestimare ' *cod. Vrsini* '

26 universi

Schuelz : universo *codd.* univ. consensu *PB*)

28 Metello *Schol.* :

Q. Metello *P. vell.*

magistratu nisi meam causam, venit et se populo dedit non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. venit, ut scitis, a columna Maenia: tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut numquam maior consensio aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in
 125 causa diceretur. Vbi erant tum illi contionum moderatores, legum domini, civium expulsores? Aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi invisique fuerimus?

59 Equidem existimo nullum tempus esse frequentioris populi quam illud gladiatorium, neque contionis ullius neque vero ullorum conitiorum. Haec igitur innumerabilis hominum multitudo, haec populi Romani tanta significatio sine ulla varietate universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri
 126 putaretur, quid declaravit nisi optimorum civium salutem et dignitatem populo Romano caram esse universo? At vero ille praetor, qui de me non patris, avi, proavi, maiorum denique suorum omnium, sed Graeculorum instituto contionem interrogare solebat, 'velletne me redire,' et, cum erat
 20 reclamatum semivivis mercennariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat, is, cum cotidie gladiatores spectaret, numquam est conspectus cum veniret. Emergebat subito, cum sub tabulas subrepserat, ut

Matér, te appello
 dicturus videretur; itaque illa via latebrosior, qua spectatum ille veniebat, Appia iam vocabatur; qui tamen quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant.
 127 Videatisne igitur quantum intersit inter populum Romanum et contionem? dominos contionum omni odio populi

3 a PHG: ad Schol. s. cum accusativo k); à B 18 ille praetor qui Garatoni: illi et .R. qui PB: ille et Requi (corr. Reliqui G; § 78 24 tabellas Schol. 26 latebrosior Schol. latebrosa P. ell. 30 intersit suppl. H. scilicet

notari, quibus autem consistere in operarum contionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari?

Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire
 5 ipse Carthaginem sua voluntate ad supplicium quam sine iis
 captivis a quibus ad senatum missus erat Romae manere
 maluerit, et mihi negas optandum reditum fuisse per familias
 comparatas et homines armatos? Vini scilicet ego desideravi, 60
 qui, dum vis fuit, nihil egi, et quem, si vis non fuisset, nulla
 10 res labefactare potuisset. Hunc ego reditum repudiarem, 128
 qui ita florens fuit ut verear ne quis me studio gloriae putet
 idecirco exisse ut ita redirem? Quem enim umquam senatus
 civem nisi me nationibus exteris commendavit? Cuius
 umquam propter salutem nisi meam senatus publice sociis
 15 populi Romani gratias egit? De me uno patres conscripti
 decreverunt ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui
 quaestores legatique essent, salutem et vitam custodirent:
 in una mea causa post Romam conditam factum est ut
 litteris consularibus ex senatus consulto cuncta ex Italia
 20 omnes qui rem publicam salvam vellent convocarentur.
 Quod numquam senatus in universae rei publicae periculo
 decrevit, id in unius mea salute conservanda decernendum
 putavit. Quem curia magis requisivit, quem forum
 luxit? Quem aequae ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia
 25 discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctus et maeroris
 fuerunt. Quis est Italiae locus in quo non fixum sit in
 publicis monumentis studium salutis meae, testimonium
 dignitatis?

Nam quid ego illa de me divina senatus consulta com- 61
 30 memorem? vel quod in templo Iovis Optimi Maximi factum 129

5 iis PHk: his B 6 a quibus codd. praeter k (pro quibus, fort.
 recte; quam iis invitis a quibus Bake, Jeph: quam salvis capt. a quib.
 Reid: quam sine ignominia redditis is capt. a quib. K. Busche
 11 quis codd. praeter P¹ quid qui Klotz auct. Halm all. 20 sal
 vam esse ?

est, cum vir is qui triperitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adiunctas huic imperio notavit, descripto sententia dicta, mihi uni testimonium patriae conservatae dedit; cuius sententiam ita frequentissimus senatus secutus est ut unus dissentiret hostis, idque ipsum tabulis publicis mandaretur ad memoriam posteri temporis sempiternam: vel quod est postridie decretum in curia populi ipsius Romani, et eorum qui ex municipiis convenerant admonitu, ne quis de caelo servaret, ne quis moram ullam adferret: si quis aliter fecisset, eum plane eversorem rei publicae fore idque senatum gravissime laturum, et ut statim de eius facto referretur. Qua gravitate sua cum frequens senatus non nullorum scelus audaciamque tardasset, tamen illud addidit, ut, si diebus quinque quibus agi de me potuisset non esset actum, redirem in patriam dignitate omni recipera.

62 Decrevit eodem tempore senatus ut iis qui ex tota Italia salutis meae causa convenerant agerentur gratiae, atque ut idem ad res redeuntes ut venirent rogarentur. Haec erat studiorum in mea salute contentio ut ii qui a senatu de me rogabantur eidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est solus inventus qui ab hac tam impensa voluntate bonorum palam dissideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus rei publicae fuisset inimicus, de mea salute rettulerit: qui ex citatus cum summa auctoritate P. Servili tum incredibili quadam gravitate dicendi, cum ille omnis prope ab inferis evocasset Metellos et ad illius generis, quod sibi cum eo

1 atque regiones om. Schol. 2 continuavit com. Reid 13 tum Lamb. 14 ut si G: nisi P. rell. 18 ut om. Schol. 19 idem P. rell.: eidem Halm ut PBG in l. 21 26 cum summa Maunt.: summa cum codd. tum incredibili suppl. Maunt. cum summa auctoritate (senatus tum) P. Servili (divina) quadam gr. dic. Klotz (in Sen. § 25; cf. Prov. Cons. § 22: cum summa auct. (P. C. (patr. conser. tum) P. Servili incredibili quadam gr. dic. Wesenberg

commune esset, dignitatem propinqui sui mentem a Clodia
 nis latrocinis reflexisset, cumque eum ad domestici exenq
 memoriam et ad Numidici illius Metelli casum vel gloriosum
 vel gravem convertisset, conlacrimavit vir egregius ac vere
 5 Metellus totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit,
 nec illam divinam gravitatem plenam antiquitatis diutius
 homo eiusdem sanguinis potuit sustinere et mecum absens
 beneficio suo rediit in gratiam. Quod certe, si est aliqui
 sensus in morte praeclarorum virorum, cum omnibus
 10 Metellis tum vero uni viro fortissimo et praestantissimo civi
 gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum,
 consiliorum meorum.

Reditus vero meus qui fuerit quis ignorat? quem ad 63
 modum mihi advenienti tanquam totius Italiae atque ipsius
 15 patriae dextram porrexerint Brundisini, cum ipsis Nonis
 Sextilibus idem dies adventus mei fuisset reditusque natalis,
 idem carissimae filiae, quam ex gravissimo tum primum de
 siderio luctuque compevi, idem etiam ipsius coloniae Brun
 disinae, idem Salutis, cumque me domus eadem optimorum
 20 et doctissimorum virorum, M. Laeni Flacci et patris et fra
 tris eius, laetissima accepisset, quae proximo anno maerens
 receperat et suo praesidio periculoque defenderat. Cunctae
 itinere toto urbes Italiae festos dies agere adventus mei vide
 bantur, viae multitudine legatorum undique missorum
 25 celebrabantur, ad urbem accessus incredibili hominum

2 refixisset *PB* 3 ad Numidici illius *Manut* : ad unum
 dictius *P* dicto etiam *P² Tell. praeter G¹ dictitius* 4 conlacrimavit
 vir *Lamb.* : conlacrimavit *litt. at expunct.* ut vir *P¹ Tell. praeter G*
 (vel lacrimavit ut vir : collacr. atque ut vir . . . totum se *Momms.*
 8 suo *Schol., om. P¹ Tell.* 16 reditusque natalis, idem *Baier ad Att.*
 iii. 20, § 1 : reditus qui nat. idem *codd. praeter k* (idem dies reditus
 mei fuisset qui et natalis meus : reditusque, nat. idem *Gruter,*
Madv. : reditusque, qui nat. idem *Kays* : natalis *post Lamb.*
dupl. Hertz 19 Salutis *Manut. aut. Koch ad Att. iv. 1. § 4.*
 ut scitis *codd.* : ut scitis, Salutis *Halm* : ut scitis, aedis Salutis
Halm 20 doct.] fortissimorum *om. Gavat.* : dulciss. *Buchner*
M suppl. Halm Laeni] laeli *codd.* 22 Cunctae *Jap* : cumque
codd. (del. Madv.) : tum vero *Ehrhard*

multitudine et gratulatione florebat, iter a porta, in Capitolium adscensus, domum reditus erat eius modi ut summa in laetitia illud dolerem, civitatem tam gratam tam miseram atque oppressam fuisse.

- 132 Ha' es igitur quod ex me quaesisti, qui essent optimates. 5
Non est 'natio,' ut dixisti: quod ego verbum agnovi; est enim illius a quo uno maxime P. Sestius se oppugnari videt, hominis eius qui hanc 'nationem' deleri et concidi cupivit, qui C. Caesarem, mitem hominem et a caede abhorrentem, saepe increpuit, saepe accusavit, cum adfirmaret illum num- 10
quam, dum haec natio viveret, sine cura futurum. Nihil profecit de universis: de me agere non destitit: me oppu-
gnavit, primum per indicem Vettium, quem in contione de me et de clarissimis viris interrogavit, in quo tamen eos civis
coniunxit eodem periculo et crimine, ut a me inierit gratiam 15
quod me cum amplissimis et fortissimis viris congregavit.
64 Sed postea mihi nullo meo merito, nisi quod bonis placere
133 cupiebam, omnis est insidias sceleratissime machinatus. 20
Ille ad eos a quibus audiebatur cotidie aliquid de me ficti
adferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, 20
monebat ut meam domum metueret atque a me ipso caveret;
ille se sic cum inimico meo copularat ut illum meae proscrip-
tionis, quam adiuvabat, Sex. Clodius, homo iis dignissimus
quibuscum vivit, tabulam esse, se scriptorem esse diceret:
ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro palam 25
exsultavit. De quo ego, cum cotidie rueret, verbum feci.

9 hominem et a caede ab. s. l. 12 ab omni vi Halm 12 de ante
me om. P et codd. pler. 17 mihi uni Lehmann mihi anullo
G 19 de me ficti Manut. defecti codd.: ficti, quod etiam com.
Manut., malit Made. 22 illum meae Schol. et Naugerius 2: illius
meae P. coll. illius me G 23 quam adjuv. scil. Eberhard: quam
adiuv. Sex. Clodius Bake Clodius Cohelhus P: Clodius P. coll.
24 tabulam esse se scriptorem diceret G: toambuan, nam tubam et
bucinam? esse script. esse dic. P. coll.: tabulam, sese scr. dic.
Halm: baiulum esse se scr. esse dic. Klotz: ut illius proscript. . . .
ambo una sese scriptores esse dic. Made.: ut illius proscript. . . .
tubam Vatinius (aut illum), sese scriptorem esse diceret Mueller

iudices, numquam; neque putavi, cum omnibus machinis
 ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno sagi-
 tario me queri convenire. Acta mea sibi ait displicere.
 Quis nescit? ¹ qui legem meam contemnat, quae dilucide
 5 vetat gladiatres biennio quo quis petierit aut petiturus sit
 dare. In quo cius temer atem satis mirari, iudices, non ¹³⁴
 queo. Facit horribissimae contra legem; facit is qui neque
 elabi ex iudicio iucunditate sua neque emitti gratia potest,
 neque opibus et potentia leges ac iudicia perfringere. Quae
 10 res hominem impellit ut sit tam intemperans iste nimia
 gloriae cupiditate? Familiam gladiatoriam, credo, nactus
 est speciosam, nobilem, gloriosam; norat studia populi, vide-
 bat clamores et concursus futuros. Hac expectatione elatus
 homo flagrans cupiditate gloriae tenere se non potuit quin
 15 eos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus.
 Si ob *eam* causam peccaret, pro recenti populi Romani in se
 beneficio populari studio elatus, tamen ignosceret nemo:
 cum vero ne de venalibus quidem homines electos, sed ex
 ergastulis emptos nominibus gladiatoriiis ornarit, et sortito
 20 alios Samnitibus alios provocatores fecerit, tanta licentia, tanta
 legum contemptio nonne quem habitura sit exitum pertime-
 scit? Sed habet defensiones duas: primum 'do,' inquit, ¹³⁵
 'bestiarios: lex scripta de gladiatoribus.' Festive! Accipite
 aliquid etiam acutius. Dicet se non gladiatores, sed unum
 25 gladiatorem dare et totam aedilitatem in munus hoc transtu-
 lisse. Praeclara aedilitas! unus leo, ducenti bestiarii. Verum
 utatur hac defensione: cupio eum suae causae confidere;
 solet enim tribunos plebis appellare et vi iudicium disturbare,

5 petierit aut *secl. Madv.*: petat aut *Pantagathus*; *Vat.* § 37
 10 iste . . . cupiditate *del. Madv. Halm.* Est enim nimia gl. cup.
Jeep 16 *eam suppl. ed. Ascens.* 1531 peccaret pro *Orelli*:
 pecc. et pro *codd.* 21 contemptio nonne quem ñ neque *G*:
 contemptio ne non quem *P² vell. praeter P¹*, contemptio *litt. m*
expunct., non neque quem neque *expunct.*: contemptio non quem
Garrat.: contemptio hominumque non *Paul* 23 est scripta *ed.*
Ascens. 1531

cum diffidit. Quem non tam admiror, quod meam legem
 contemnit hominis inimici, quam quod sic statuit, omnino
 consularem legem nullam putare. Caecilium Didiam, Lici-
 niam Iuniam contempsit. Etiamne eius quem sua lege et
 suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. 5
 Caesaris, legem de pecuniis repetundis non putat esse legem.
 Et aiunt alios esse qui acta Caesaris rescindant, cum haec
 optima lex et ab illo socero eius et ab hoc adsecula neglega-
 65 tur! Et cohortari ausus est accusator in hac causa vos,
 iudices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam 10
 adhiberetis rei publicae. Non ea est medicina, cum sanae
 parti corporis scalpellum adhibetur atque integrae, carnifi-
 cina est ista et crudelitas: ei medentur rei publicae qui ex-
 secant pestem aliquam tamquam strumam civitatis.
 136 Sed ut extremum habeat aliquid oratio mea, et ut ego ante 15
 dicendi finem faciam quam vos me tam attente audiendi,
 concludam illud de optimatibus eorumque principibus ac rei
 publicae defensoribus, vosque, adulescentes, et qui nobiles
 estis, ad maiorum vestrorum imitationem excitabo, et qui
 ingenio ac virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam 20
 rationem in qua multi homines novi et honore et gloria
 137 floruerunt cohortabor. Haec est una via, mihi credite, et
 laudis et dignitatis et honoris, a bonis viris sapientibus et
 bene natura constitutis laudari et diligi; nosse descriptionem
 civitatis a maioribus nostris sapientissime constitutam; qui 25
 cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos
 creaverunt ut consilium senatus rei publicae praeponerent
 sempiternum, deligerentur autem in id consilium ab universo
 populo aditusque in illum summum ordinem omnium civium

2 contemnit *Malv.*: contempnet *P vell.*: contemnat *edd. vet.*
 sic *Madv.*: si *P¹*: se *P²* *vell.*: om. *Lamb.* 8 optima om. *Schol.*
 16 me | mei *Muell.* § 28 23 et bene *Naugerius* bene et *P vell.*
 et sap. bene et *G*: et sap. bene *ks* a bonis . . diligi del. *Kun-*
mig, sed cf § 139 ad int. 25 a *ks*: om. *vell.* 27 senatus del.
Karsten

industriæ ac virtuti pateret. Senatum rei publicæ custodem,
 praesidem, propugnatorem conlocaverunt; huius ordinis
 auctoritate uti magistratus et quasi ministros gravissimi con-
 sili esse voluerunt; senatum autem ipsum proximorum
 5 ordinum splendorem confirmare, plebis libertatem et com-
 moda tueri atque augere voluerunt.

Haec qui pro virili parte defendunt optimates sunt, cuius-
 66
 138
 cumque sunt ordinis; qui autem praecipue suis cervicibus
 tanta munia atque rem publicam sustinent, hi semper habiti
 10 sunt optimatum principes, auctores et conservatores civitatis.
 Huic hominum generi fateor, ut ante dixi, multos adversarios,
 inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, multas inferri
 iniurias, magnos esse experiundos et subeundos labores; sed
 mihi omnis oratio est cum virtute non cum desidia, cum
 15 dignitate non cum voluptate, cum iis qui se patriæ, qui suis
 civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno et conviviis
 et delectationi natos arbitrantur. Nam si qui voluptatibus
 ducuntur et se vitiorum inlecebris et cupiditatum lenociniis
 dediderunt, missos faciant honores, ne attingant rem publi-
 20 cam, patiantur virorum fortium labore se otio suo perfrui.
 Qui autem bonam famam bonorum, quæ sola vere gloria 139
 nominari potest, expetunt, aliis otium quaerere debent et
 voluptates, non sibi. Sudandum est iis pro communibus
 commodis, adeundæ inimicitiae, subeundæ saepe pro re
 25 publica tempestates: cum multis audacibus, improbis, non
 numquam etiam potentibus dimicandum. Haec audivimus
 de clarissimorum virorum consiliis et factis, hæc accepimus,
 hæc legimus. Neque eos in laude positos videmus qui in-
 citarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui
 30 largitione caecarunt mentis imperitorum, aut qui fortis et

4 voluerunt *sed. Dietrich*
(cf. Verr. v, § 181): -ore -ari codd.

Vat. § 41 ad fin.

9 sustinent *Hks*: sustineant *Prell.*
ks: invidias *Prell.*: insidias *Naugerius*

5 splendorem confirmare *Bake*

8 autem *codd. praeter G*, hæc;

13 iniurias

14 omnis *om. Schol.*

claros viros et bene de re publica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Levis hos semper nostri homines et audaces et malos et perniciosos civis putaverunt. At vero qui horum impetus et conatus represserunt, qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi consiliis audacium restite- 5 runt, hi graves, hi principes, hi duces, hi auctores huius dignitatis atque imperi semper habiti sunt.

67

140

Ac ne quis ex nostro aut aliquorum praeterea casu hanc vitae viam pertimescat, unus in hac civitate, quem quidem ego possum dicere, praeclare vir de re publica meritus, L. 10 Opimius, indignissime concidit; cuius monumentum celeberrimum in foro, sepulcrum desertissimum in litore Dyr-rachino relictum est. Atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi [semper] ipse populus Romanus periculo liberavit: alia quaedam civem egregium iniqui 15 iudici procella pervertit. Ceteri vero aut, repentina vi percussi ac tempestate populari, per populum tamen ipsum creati sunt atque revocati, aut omnino invulnerati inviolatique vixerunt. At vero ii qui senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta maiorum neglexerunt et imperitae 20 aut concitatae multitudini iucundi esse voluerunt, omnes fere rei publicae poenas aut praesenti morte aut turpi exilio de- 141 penderunt. Quod si apud Atheniensis, homines Graecos, longe a nostrorum hominum gravitate diiunctos, non deerant qui rem publicam contra populi temeritatem defenderent, 25 cum omnes qui ita fecerant e civitate eicerentur: si Themistoclem illum, conservatorem patriae, non deterruit a re publica defendenda nec Miltiadi calamitas, qui illam civitatem paulo ante servarat, nec Aristidi fuga, qui unus omnium iustissimus fuisse traditur: si postea summi eiusdem civitatis 30

7 atque abesse malit Reid

PBZ

10 possum Madv.

ad. cr. 1. Sempr. Sempronius putat invertisse K. Busche

PH: diiunctos BGk

29 nec codd.: neque Schol.

9 in hac civitate in hac vita te

14 semper sed. C. Fr. Hermann: ex

24 diiunctos

26 Num Themistoclem, illum cons. pat.?

Aristidi Schol.: Aristidis P. cell.

viri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis
tot exemplis iracundiae levitatisque popularis tamen suam
rem publicam illam defenderunt,—quid nos tandem facere
debemus, primum in ea civitate nati unde orta mihi gravitas
5 et magnitudo animi videtur, tum in tanta gloria insistentes
ut omnia humana leviora videri debeant, deinde ad eam rem
publicam tuendam adgressi quae tanta dignitate est ut eam
defendentem occidere *optatius* sit quam oppugnantem rerum
potiri?

10 Homines Graeci quos antea nominavi, inique a suis civi-
bus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis
civitatis meriti, tanta hodie gloria sunt non in Graecia
solum sed etiam apud nos atque in ceteris terris, ut eos a
quibus illi oppressi sint nemo nominet, horum calamitatem
15 dominationi illorum omnes anteponant. Quis Carthaginien-
sium pluris fuit Hannibale consilio, virtute, rebus gestis, qui
unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio
et de gloria decertavit? Hunc sui cives e civitate eiecerunt:
nos etiam hostem litteris nostris et memoria videmus esse
20 celebratum. Qua re imitemur nostros Brutos, Camillos, 143
Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Len-
tulos, Aemilios, innumerabilis alios qui hanc rem publicam
stabiliverunt; quos equidem in deorum immortalium coetu
ac numero repono. Amemus patriam, parcamus senatui,
25 consulamus bonis; praesentis fructus neglegamus, posteri-
tatis gloriae serviamus; id esse optimum putemus quod erit
rectissimum; speremus quae volumus, sed quod acciderit
feramus; cogitemus denique corpus virorum fortium magno-
rum hominum esse mortale, animi vero motus et virtutis
30 gloriam sempiternam; neque hanc opinionem si in illo san-

8 *optatius scripsi*: non (*ñ *P* aliud *codd.*: *optabilis Schuetz*;
maius *Madv.*: melius *Bak.*: praestabilis *Hirschf.* praestantius *Vat.*
§ 8: ornatus *Paul.* nobilior, laudabilior, honestior *all.* 14 sunt
Ilks 16 Annib. *P*¹ 18 eiciunt, eiciuntur *Schol.* 28 magnorum
P. vell.: magnorumque *s. cdd.*

etissimo Hercule consecratam videmus, cuius corpore ambusto vitam eius et virtutem immortalitas excepisse dicatur, minus existimemus eos qui hanc tantam rem publicam suis consiliis aut laboribus aut auxerint aut defenderint aut servarint esse

5

69

Sed me repente, iudices, de fortissimorum et clarissimorum civium dignitate et gloria dicentem et plura etiam dicere parantem horum aspectus in ipso cursu orationis repressit. Video P. Sestium, meae salutis, vestrae auctoritatis, publicae causae defensorem, propugnatorem, actorem, reum; video hunc praetextatum eius filium oculis lacrimantibus me intuentem; video Milonem, vindicem vestrae libertatis, custodem salutis meae, subsidium afflictæ rei publicæ, extinctorem domestici latrocini, repressorem caedis cotidianæ, defensorem templorum atque tectorum, praesidium curiæ, sordidatum et reum; video P. Lentulum, cuius ego patrem deum ac parentem statuo fortunæ ac nominis mei, fratris liberorumque nostrorum, in hoc misero squalore et sordibus; cui superior annus idem et virilem patris et praetextam populi iudicio togam dederit, hunc hoc anno in hac toga rogationis iniustissimæ subitam acerbicatem pro patre

145

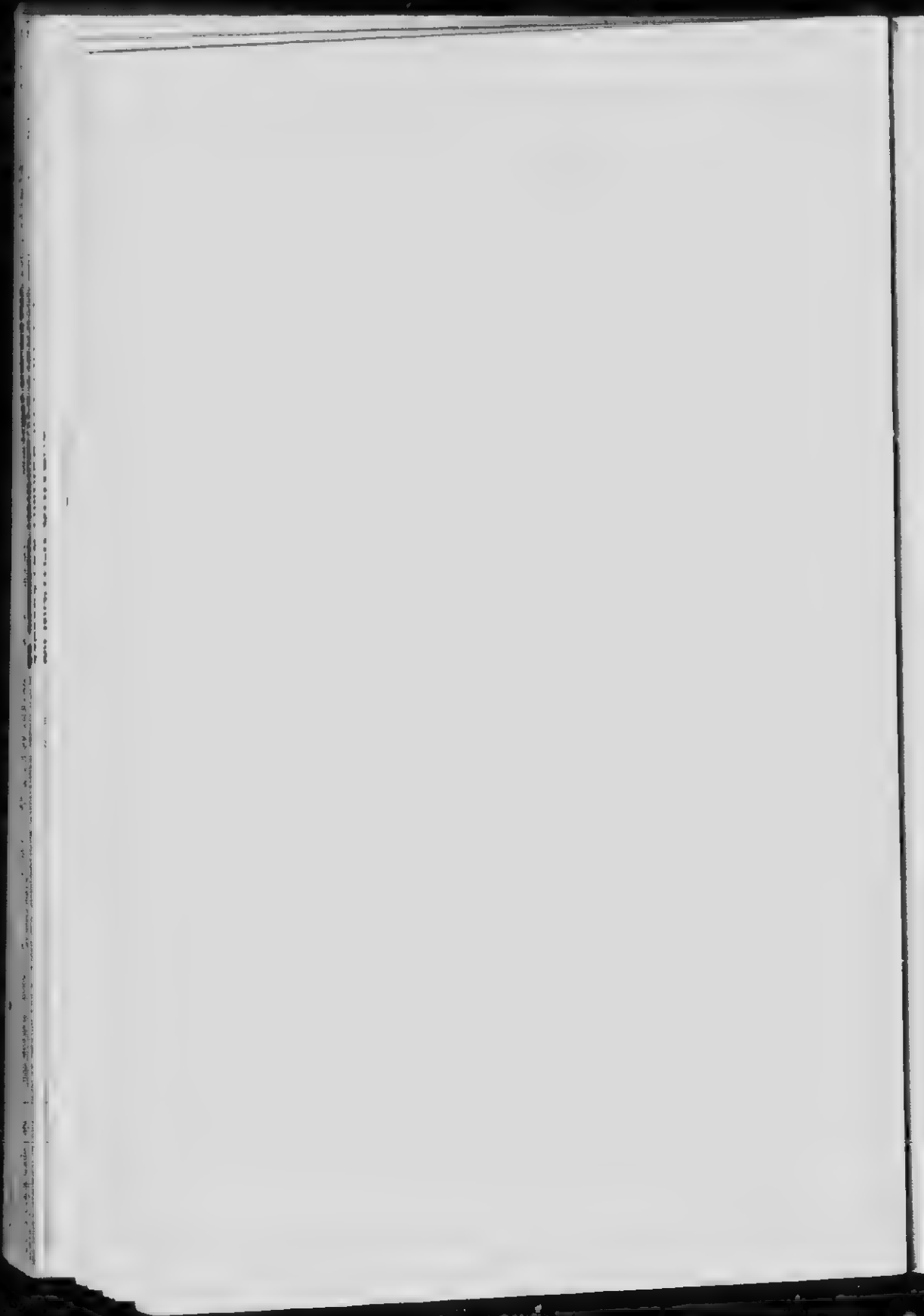
fortissimo et clarissimo civi deprecantem. Atque hic tot et talium civium squalor, hic luctus, hæ sordes susceptæ sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti senatui, poscenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? Quid tanto opere deliqui illo die cum ad vos indicia, litteras, confessiones communis exiti detuli, cum parui vobis? Ac si scelestum est amare patriam, pertuli poenarum satis: eversa domus est, fortunæ

30

2 dicitur *k* 4 aut (ante laboribus) ac *Orelli*: et *Reid* auxerunt... defenderunt... servaverunt *k* (servarunt *u*) 12 T. Milonem *Heme. Eberhard* 17 deum ac *codd.*: eundem *coni. Reid* mei *P* *rell.*: mei et *Hks* 18 liberorumque nostrorum *Halm*: eorumque nostrorum *P* *rell.* in *P* *sup.* eo est r. unde eorumque *Bz*: rerumque nostrarum *Hks* 21 subitam, subint *Schol.* 29 Ac si *codd.* praeter *k* at si

vevatae, dissipati liberi, raptata coniunx, frater optimus, in
 credibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore voluta
 tus est ad pedes inimicissimorum; ego pulsus aris focus deis
 penatibus, distractus a meis, carui patria, quam, ut levissime
 5 dicam, certe protexeram; pertuli crudelitatem inimicorum,
 scelus infidelium, fraudem invidorum. Si hoc non est satis, 146
 quod haec omnia deleta videntur reditu meo, multo mihi,
 multo, inquam, iudices, praestat in eandem illam recidere
 fortunam quam tantam importare meis defensoribus et con-
 10 servatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim,
 his pulsus qui me huius urbis compotem fecerunt? Non
 ero, non potero esse, iudices; neque hic unquam puer, qui
 his lacrimis qua sit pietate declarat, amisso patre suo propter
 me, me ipsum incolumem videbit, nec, quotienscumque me
 15 viderit, ingemescet ac pestem suam ac patris sui se dicet
 videre. Ego vero hos in omni fortuna, quaecumque erit
 oblata, complectar, nec me ab iis quos meo nomine sordi-
 dados videtis unquam ulla fortuna divellet; neque eae
 nationes quibus me senatus commendavit, quibus de me
 20 gratias egit, hunc exulem propter me sine me videbunt.
 Sed haec di immortales, qui me suis templis advenientem 147
 receperunt stipatum ab his viris et P. Lentulo consule, atque
 ipsa res publica, qua nihil est sanctius, vestrae potestati,
 iudices, commiserunt. Vos hoc iudicio omnium bonorum
 25 mentis confirmare, improborum reprimere potestis, vos his
 civibus uti optimis, vos me reficere et renovare rem publicam.
 Qua re vos obtestor atque obsecro ut, si me salvum esse
 voluistis, eos conservetis per quos me recipravistis.

1 coniux *P¹B all.* 5 certe protexeram *scripsi*: certadeie *ie*
expunct. texeram *P.* certa detexeram *B rel.*: certe texeram *Hk*
c. dilexeram Madv. c. defenderam *Klotz* c. crexeram *Wesenberg*:
 iacentem crexeram *Bezenberg cf. § 64*. certe a caede texeram
Halm: corpore texeram *Koch* 15 ingemescet *PG¹*: ingemiscet *B*
rell. l'at. § 39 se] sese *P¹Hk* esse *per compend.* *G* 16 hos ut
C. Fr. Hermann ita *k*: eos *Madv.* vos *codd.* 25 improborum
 impetum *K Busche § 62*)

M. TVLLI CICERONIS
IN P. VATINIVM TESTEM
INTERROGATIO

SIGLA

P = cod. Paris. 7794, saec. ix

B = cod. Bern. 136, saec. xii-xiii e cod. *P* descriptus

Σ = cod. Paris. 14749 ineunte saec. xv e cod. *B* descriptus

W = cod. Guelferbytanus 205 e cod. *Σ* descriptus

G = cod. Gemblacensis, nunc Bruxellensis 5345, saec. xii

E = cod. Erfurtensis, saec. xii-xiii

— cod. Monacensis 15734, saec. xv

Hbke sunt omnes in hac oratione decurtati : (*W* = 5)

Citantur hic illic duo codices qui in Museo Britannico conservantur—Burn. 157 et Harl. 2681

Schol. = lemmata Scholiastae Robiensis

M. TVLLI CICERONIS
IN P. VATINIVM TESTEM
INTERROGATIO

Si tantum modo, Vatini, quid indignitas postulat spectare¹
voluissem, fecissem id quod his vehementer placebat, ut te,
cuius testimonium propter turpitudinem vitae sordisque
domesticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem:
5 nemo enim horum aut ita te refutandum ut gravem adver-
sarium aut ita rogandum ut religiosum testem arbitrabatur.
Sed fui paulo ante intemperantior fortasse quam debui:
odio enim tui, in quo etsi omnis propter tuum in me scelus
superare debeo, tamen ab omnibus paene vincor, sic sum
10 incitatus ut, cum te non minus contemnerem quam odissem,
tamen vexatum potius quam despectum vellem dimittere.
Qua re ne tibi hunc honorem a me haberi forte minere, quod²
interrogem quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suf-
fragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet, nulla me
15 causa impulisset nisi ut ferocitatem istam tuam comprimerem
et audaciam frangerem et loquacitatem paucis meis interro-
gationibus inretitam retardarem. Etenim debuisti, Vatini,
etiam si falso venisses in suspicionem P. Sestio, tamen mihi
ignoscere, si in tanto hominis de me optime meriti periculo
20 et tempori eius et voluntati parere voluissem. Sed te he- 3

¹ Si tant. *PBS*: si tua tant. *HS* (cf. tua indignitas § 11). Si tantum modo tua *Halm.* haud prob. Cf. *Sest.* § 60 ignari quid gravitas... valeret. *Cl. Qu.* iv. 173 4 6 ita *HGk*: om. *PB.* fort. vide 7 ante *PBS*: in te *HbS* ante in te *Lamb.* intemperator *PBSG* 20 te add. *Lamb.*

sterno *die* pro testimonio esse mentitum, cum adfirmares nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem non modo de Sestio accusando, sed nulla umquam de re fuisse, paulo ante imprudens indicasti, qui et T. Claudium tecum communicasse et a te consilium P. Sesti accusandi petisse, et ⁵ Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris, denique contiones P. Sesti scriptas, quas neque nosset neque reperire potest, te Albinovano dedisse easque in hoc iudicio esse recitatas. In quo alterum es confessus, a te accusatores ¹⁰ esse instructos et subornatos, in altero inconstantiam tuam cum levitate tum etiam periurio implicatam refellisti, cum, quem a te alienissimum esse dixisses, eum domi tuae fuisse, quem praevaricatorem esse ab initio iudicasses, ei te quos rogasset ad accusandum libros dixeris dedisse. ¹⁵

² Nimum es vehemens feroxque natura : non putas fas esse ⁴ verbum ex ore exire cuiusquam quod non iucundum et honorificum ad aures tuas accidat. Venisti iratus omnibus ; quod ego, simul ac te aspexi, prius quam loqui coepisti, cum ante Gellius, nutricula seditiosorum omnium, testimonium ²⁰ diceret, sensi atque providi. Repente enim te tamquam serpens e latibulis oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti, ut mihi renovatus ille tuus in to . . .

1 *die hic add. Schuetz, om. codd. hesterno v. Sisenna apud Char. p. 200. 20: cf. cotidiano Terr. iv, § 18: te die hesterno Mull. hesterno in testimonio b* 4 *qui et vulg.: in P est masma: q² et te, quia et P²B²z: qui et vel quia G: et H: cum et ut Halm ita k* 10 *in quo alterum P¹: in quorum altero P²B²rell. 12 implicatam Gk: implicam P²B²: implicitam H* 14 *refellisti susp. Busche, qui et practule-tri prae te tulisti coni. cf. Rosc. Am. § 87* 18 *iudicasse Lehmann* 18 *accidat Pantagathus Sest. § 107: accidit PB: accedat Gk: accedit H* 23 *to pr. P, corr. in te P¹, et ita B²G. In P est magna lacuna in qua quadraginta fere huius textus lineae omissae sunt: rell. nullum defectus habent indicium*

IN P. VATINIVM TESTEM INTERROGATIO 25

veterem meum amicum, sed tamen tuum familiarem, 5
defenderim, cum in hac civitate oppugnatio soleat qua tu
nunc uteris non numquam, defensio numquam vituperari.
Sed quaero a te, cur C. Cornelium non defenderem? num
5 legem aliquam Cornelius contraaspiciat videtur, num Aelium,
num Fulvium legem neglexerit, num contra vim attulerit,
num armatis hominibus te aliquam tenuerit, num interces-
sorem vi deiecerit, num reliquias polluerit, aerarium ex-
hauserit, rem publicam compilarit? Tua sunt, tua sunt haec
10 omnia: Cornelio eius modi nihil obiectum est. Codicem
legisse dicebatur: defendebat testibus conlegis suis non
recitandi causa legisse, sed recognoscendi. Constabat tamen
Cornelium concilium illo die dimisisse, intercessionem parasse.
Tu vero, cui Corneli defensio displicet, quam causam ad
15 patronos tuos aut quod os adferes? quibus iam praescrib-
quanto illis probro futurum sit si te defenderint, cum tu non
Corneli defensionem in maledictis obiciendam putaris. Ac 6
tamen hoc, Vatini, memento, paulo post istam defensionem
meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me cum universi
20 populi Romani summa voluntate tum optime curasque
singulari studio magnificentissime post hominum memoriam
consulem factum, omniaque ea me pudenter vivendo con-
secutum esse quae tu impudenter vaticinando sperare te
saepe dixisti

25 Nam quod mihi discessum obiecisti meum, et quod horum, 3
quibus ille dies acerbissimus fuit qui idem tibi laetissimus,
in te et gemitum renovare voluisti, tantum tibi respondeo
tibi, cum te ceteraeque rei publicae pestes armorum causam
quaereretis, et cum per meum nomen fortunas locupletium
30 diripere, sanguinem principum civitatis exsorbere, crudeli-
tatem vestram odiumque diuturnum quod in bonos iam

11 defendebat *Madv.* defendebatur *codd.* se om. s *Hall* 2681
17 Ac *P^a*: at *P^b* *coll.* 22 ea et 23 esse om. *Sch* 27 re-
spondebo *G* 30 principum *Hall.* prin *P^a* om. *H*

inveteratum habebatis saturare cuperetis, scelus et furorem
 7 vestrum cedendo maluisse frangere quam resistendo. Qua re
 peto a te ut mihi ignoscas, Vatini, ei cum patriae pepercerim
 quam servaram, et, si ego te perditorem et vexatorem rei
 publicae fero, tu me conservatorem et custodem feras. 5
 Deinde eius viri discessum increpas quem vides omnium
 civium desiderio, ipsius denique rei publicae luctu esse
 revocatum. At enim dixisti non mea sed rei publicae causa
 homines de meo reditu laborasse: quasi vero quisquam vir
 excellenti animo in rem publicam ingressus optabilius quic- 10
 quam arbitretur quam se a suis civibus rei publicae causa
 8 diligi! Scilicet aspera mea natura, difficilis aditus, gravis
 vultus, superba responsa, insolens vita; nemo consuetu-
 dinem meam, nemo humanitatem, nemo consilium, nemo
 auxilium requirebat; cuius desiderio, ut haec minima dicam, 15
 forum maestum, muta curia, omnia denique bonarum artium
 studia siluerunt. Sed nihil sit factum mea causa: omnia
 illa senatus consulta, populi iussa, Italiae totius, cunctarum
 societatum, conlegiorum omnium decreta de me rei publicae
 causa esse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime 20
 solidae laudis ac verae dignitatis, praestantius mihi potuit
 accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriae atque
 in memoriam mei nominis sempiternam, quam omnis hoc
 civis meos iudicare, civitatis salutem cum unius mea salute
 9 esse coniunctam? Quod quidem ego tibi reddo tuum; nam 25
 ut tu me carum esse dixisti senatui populoque Romano
 non tam mea causa quam rei publicae, sic ego te, quam-
 quam es omni diritate atque immanitate taeterrimus, tamen

3 ei cum scripsi (*Cl. Qu.* iv. 174): et cum *PBG all.* (*infra* § 29; *Sest.* § 103): cum *Hks*: cum et *Schol.*: cum ei *C. Fr. Hermann*, edd.: quod ei *Madv.* pepercerim *Prell.*: pepercissem *Schol.* sed hic sine voc. seq. quam): peperci *Hermann*, edd. 4 servaram *PBZH*: servaueram *Schol.* 4 proditorem *Reid* 8 revocatum? *Klotz* Ita enim *Bake* 15 cuius desiderio forum mutum fuit *A* 23 in *Prell.* praeter s (ad); *Arch.* § 30; praep. om. k, del. *Madv.* 25 reddo mutuum *Pluygers* 27 rei pub. nomine 28 es *Wesenberg*: sis codd.

dico esse odio civitati non tam tuo quam rei publicae nomine.

Atque ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extremum. 4
 Quid quisque nostrum ac se ipse loquatur, non est sane
 5 requirendum: boni viri *quid dicant*, id est maximi momenti
 et ponderis. Duo sunt tempora quibus nostrorum civium 10
 spectentur iudicia de nobis, unum honoris, alterum salutis.
 Honos tali populi Romani voluntate paucis est delatus ac
 mihi, salus tanto studio civitatis nemini reddita. De te
 10 autem homines quid sentiant in honore experti sumus, in
 salute expectamus. Sed tamen ne me cum his principibus
 civitatis qui adsunt P. Sestio, sed ut tecum, cum homine
 uno non solum impudentissimo *sed etiam sordidissimo* atque
 infimo, conferam, de te ipso, homine et adrogantissimo et
 15 mihi inimicissimo, quaero, Vatini, utrum tandem putes huic
 civitati, huic rei publicae, huic urbi, his templis, aerario,
 curiae, viris his quos vides, horum bonis fortunis liberis,
 civibus ceteris, denique deorum immortalium delubris au-
 spiciis religionibus melius fuisse et praestabilius me civem
 20 in hac civitate nasci an te? Cum mihi hoc responderis,
 aut ita impudenter ut manus a te homines vix abstinere
 possint, aut ita dolenter ut aliquando ista quae sunt inflata
 rumpantur, tum memoriter respondeto ad ea quae te de te
 ipso rogaro. Atque illud tenebrosissimum tempus ineuntis 5
 25 aetatis tuae patiar latere. Licet impune per me parietes in
 adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verbe-
 raris: habeat hoc praemi tua indignitas, ut adolescentiae
 turpitudine obscuritate et sordibus tuis obtegatur.

Quaesturam petisti cum P. Sestio, cum hic nihil loque-
 30 retur nisi quod agebat, tu de altero consulatu gerendo te

5 quid dicant *scripti*: iudicent *codd.* Verr. iii, § 3: quid iudicent
 con. Jordan 8 tali ed. Herva. . . talis *codd.* 12 cum om. HG.
 13 sed etiam sordidissimo *addidi* de Legg. iii, § 20: sed contemptissimo
 Madv. Verba atque infimo . . . abrogantissimo *sic* suppl. in mg. P.
 23 te ante de PGE: om BZHk 25 tuae om. P¹ in adul. secl
 Bake 27 ut om. Schol. 28 tuis om. Schol. Madv. . suis Bake

- diceres cogitare. Quaero abs te teneasne memoria, cum P. Sestius quaestor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio sed consulis, extremum
 12 adhaesisse? in eo magistratu cum tibi magno clamore aqua-
 ria provincia sorte obtigisset, missusne sis a me consule Pu- 5
 teolos, ut inde aurum exportari argentumque prohiberes?
 in eo negotio cum te non custodem ad continendas, sed
 portitorem ad partiendas mercis missum putares, cumque
 omnium domos, apothecas, navis furacissime scrutarere,
 hominesque negoti gerentis iudiciis iniquissimis inretires, 10
 mercatores e navi egredientis terreres, conscendentis mora
 rere, teneasne memoria tibi in conventu Puteolis manus
 esse adlatas, ad me consulem querelas Puteolanorum esse
 delatas? post quaesturam exierisne legatus in ulteriorem
 Hispaniam C. Cosconio pro consule? cum illud iter Hispa- 15
 niense pedibus fere confici soleat, aut, si qui navigare velit,
 certa sit ratio navigandi, venerisne in Sardiniam atque inde
 in Africam? fuerisne, quod sine senatus consulto tibi facere
 non licuit, in regno Hiempsalis, fuerisne in regno Mastane-
 sosi, venerisne ad fretum per Mauretaniam? quem scias 20
 umquam legatum Hispaniensem istis itineribus in illam
 provinciam pervenisse?
- 13 Factus es tribunus plebis—quid enim te de Hispaniensi-
 bus flagitiis tuis sordidissimisque furtis interrogem? Quaero
 abs te primum universe quod genus improbitatis et sceleris 25
 in eo magistratu praetermiseris? Ac tibi iam inde prae-
 scribo ne tuas sordis cum clarissimorum virorum splendore
 permisceas. Ego te quaecumque rogabo de te ipso rogabo,
 neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris
 extraham; omniaque mea tela sic in te conicientur ut reme 30
 per tuum latus, quod soles dicere, saucietur; in tuis pul-

4 magno clamore *om.* Schol. 11 terreres conscend. *suppl. in mg.* P²
 15 procos. PBZ. Num proconsuli? cf. Verr. ii. 1, § 34; Cael. § 73;
 Phil. ii, § 97; Cl. Qu. iv. 175; sed v. Thesaurus iv. 567, 29 sqq.
 16 s. qui *suppl. s. l.* P²; si quis s, Buon. 157 20 mauretiniam P:
 mauritaniam BZ all. 26 iam ante Korb

IN P. VATINIVM TESTEM INTERROGATIO 5 13

monibus ac visceribus haerebunt. Et quoniam omnium 6
rerum magnarum ab dis immortalibus principia ducuntur, 14
volo ut mihi respondeas tu, qui te Pythagoreum soles dicere
et hominis doctissimi nomen tuis immanibus et barbaris
5 moribus praetendere, quae te tanta pravitas mentis tenuerit,
qui tantus furor ut, cum inaudita ac nefaria sacra susceperis,
cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis deos
manis mactare soleas, auspicia quibus haec urbs condita
est, quibus omnis res publica atque imperium tenetur, con-
10 tempseris, initioque tribunatus tui senatui denuntiaris tuis
actionibus augurum responsa atque eius conlegi adrogantiam
impedimento non futura? Secundum ea quaero servarisne 15
in eo fidem? num quando tibi moram attulerit quo minus
concilium advocares legemque feres, quod eo die scires de
15 caelo esse servatum? Et quoniam hic locus est unus quem
tibi cum Caesare communem esse dicas, seiungam te ab
illo, non solum rei publicae causa verum etiam Caesaris, ne
qua ex tua summa indignitate labes illius dignitati adpersa
videatur. Primum quaero num tu senatui causam tuam
20 permittas, quod facit Caesar? deinde, quae sit auctoritas
eius qui se alterius facto, non suo defendat? deinde,--
erumpet enim aliquando ex me vera vox et dicam sine
cunctatione quod sentio,—si iam violentior aliqua in re
C. Caesar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium
25 gloriae, praestans animus, excellens nobilitas aliquo impu-
lisset, quod in illo viro et tum ferendum esset et maximis
rebus quas postea gessit oblitterandum, id tu tibi, furcifer,
sumes, et Vatini latronis ac sacrilegi vox audietur hoc postu-
lantis, ut idem sibi concedatur quod Caesari? Sic enim ex 7
30 te quaero. Tribunus plebis fuisti,—seiunge te a consule: 16
conlegas habuisti viros fortis novem. Ex iis tres erant quos

3 Pythagoreum Schol.: Pythagoricum P coll. 6 susceperis
B2G: succeperis P 12 servarisne s: servarene PB2G 15 unus
est Hs 31 iis P Schol. his B2s tres om. Schol

tu cotidie sciebas servare de caelo, quos inridebas, quos
privatos esse dicebas; de quibus duos praetextatos sedentis
vides,—te aediliciam praetextam togam, quam frustra con-
feceras, vendidisse!—tertium scis ex illo obsesso atque
adflicto tribunatu consularem auctoritatem hominem esse 5
adulescentem consecutum. Reliqui sex fuerunt, e quibus
partim plane tecum sentiebant, partim medium quandam
cursum tenebant: omnes habuerunt leges promulgatas, in
iis multas meus necessarius, etiam de mea sententia,
C. Cosconius, iudex nostrum quem tu dirumperis cum aedili- 10
cium vides. Volo uti mihi respondeas num quis ex toto
conlegio legem sit ausus ferre praeter unum te? quae tanta
in te fuerit audacia, quae tanta vis ut, quod novem tui con-
legae sibi timendum esse duxerint, id unus tu emersus
e caeno, omnium facile omnibus rebus infimus contemnen- 15
dum, despiciendum, inridendum putares? num quem post
urbem conditam scias tribunum plebis egisse cum plebe,
18 cum constaret servatum esse de caelo. Simul etiam illud
volo uti respondeas, cum te tribuno plebis esset etiam tum
in re publica lex Aelia et Fufia, quae leges saepe numero 20
tribunicios furores debilitarunt et represserunt, quas contra
praeter te nemo umquam est facere conatus,—quae quidem
leges anno post, sedentibus in templo duobus non consuli-
bus sed proditoribus huius civitatis ac pestibus, una cum
auspiciis, cum intercessionibus, cum omni iure publico con- 25
flagraverunt: ecquando dubitabis contra eas leges cum plebe
agere et concilium convocare? num quem ex omnibus tri-
bunis plebis, quicumque seditiosi fuerunt, tam audacem

1 tu om. Schol. siciebas P: sitiebas BΣ quos... dicebas suppl. in
ing. P² 2 e quibus hos Schol. 3 te tene... vendidisse sic di-
stincti Cluent. § 84: post vides l. 11 transp. Schuetz. prob. Zielinski,
Cl. Qu. iv. 175 aediliciam om. Schol. 4 scis Schol.: scies PBΣG
8 habuerunt ed. R.: ant codd. in iis in te is PBΣG 12 Ante
corba sit ausus opinatur sine auspiciis aut auspiciis sublatis exidisse
K. Busche 13 quod Goveanus: cum codd.

audieris fuisse ut umquam contra legem Aeliam aut Fufiam concilium advocaret?

Quaero illud etiam ex te, conatusne sis, voluerisne, denique cogitaris,—est enim res eius modi ut, si tibi in mentem modo venit, nemo sit qui te ullo cruciatu esse indignum putet,—cogitarisne in illo tuo intolerabili non regno,—nam cupis id audire,—sed latrocinio augur fieri in Q. Metelli locum, ut, quicumque te aspexisset, duplicem dolorem gemitumque susciperet et ex desiderio clarissimi civis et ex honore turpissimi atque improbissimi? adeone non labefactatam rem publicam te tribuno neque conquassatam civitatem, sed captam hanc urbem atque perversam putaris ut augurem Vatinius ferre possemus? Hoc loco quaero, si, quod concupieras, augur factus esses,—in qua tua cogitatione nos qui te oderamus vix dolorem ferebamus, illi autem quibus eras in deliciis vix risum tenebant: sed quaero, si ad cetera vulnera, quibus rem publicam putasti deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixisses auguratus tui, utrum decreturus fueris, id quod augures omnes usque ab Romulo decreverunt, Iove iulgente cum populo agi nefas esse, an, quia tu semper sic egisses, auspicia fueris augur dissoluturus?

Ac ne diutius loquar de auguratu tuo,—quod invito facio ut recorder ruinas rei publicae; neque enim tu umquam stante non modo maiestate horum, sed etiam urbe te augurem fore putasti: verum tamen ut somnia tua relinquam, ad scelera veniam, volo uti mihi respondeas, cum M. Bibulum consulem non dicam bene de re publica sentientem, ne tu mihi homo potens irascere, qui ab eo dis-

2 convocaret *Hs* 4 cogitaris (cogitarisne *Krafft*) *secl. Madv.*: *secl. adfert Mullerius* dixerisne . . . dixeris § 41: sintne . . . habeant . . . sint *Flacc.* § 79: cf. etiam *Sest.* § 85 9 clarissimi *PBw*: clar. et fortissimi *GHEs*: fort. et clar. *k*: cf. § 26, *Balb.* § 49: *Verr.* iii. § 97; *Cl. Qu.* iv. 175 12 eversam *GHks* (§ 23) putaris *Manut.*: putares *codd.* praeter *k* putaras 17 deletum iri *Ernesti*: posse deleri *coni. Lamb.*

sensisti, sed hominem certe nusquam progredientem, nihil in re publica molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem,—cum eum tu consulem in vincula duceres et ab tabula Valeria conlegae tui mitti iuberent, fecerisne ante rostra pontem continuatis tribunalibus, per quem consul 5 populi Romani moderatissimus et constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpissimo miserrimoque spectaculo non in carcerem, sed
 22 ad supplicium et ad necem duceretur? Quaero num quis ante te tam fuerit nefarius qui id fecerit, ut sciamus utrum 10 veterum facinorum sis imitator an inventor novorum; idemque tu cum his atque huius modi consiliis ac facinoribus nomine C. Caesaris, clementissimi atque optimi viri, scelere vero atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expulisses, inclusum domi contineres, 15 cumque non maiestate imperi, non iure legum, sed ianuae praesidio et parietum custodiis consulis vita tegetur, miserisne viatorem qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id te tribuno plebis
 23 consuli domus exsilium esse non posset? Simulque mihi 20 respondeto tu, qui nos qui de communi salute consentimus tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebis, sed intolerandus ex caeno nescio qui atque ex tenebris tyrannus, qui primum eam rem publicam quae auspiciis inventis constituta est isdem auspiciis sublatis conarere pervertere, deinde sanctis- 25 simas leges, Aeliam et Fufiam dico, quae in Gracchorum ferocitate et in audacia Saturnini et in conluvione Drusi et in contentione Sulpici et in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, solus conculcaris ac pro nihilo

2 in PBΣ: om. GEs: rei pub. Hk all. 4 ab PΣ: a Schol. s: ad
 GE 6 et const. om. Schol. 7 vi Schol.: ut P rel. 18 domo
 G² domum PΣG¹. Num domu? (Verr. v, § 128) 19 id del. Garat.
 20 consili P²: consilii BΣ 21 qui ante de) s. l. P²: post salute
 habent GE 23 primum Hks: primam PBΣ rel. 24 publicam
 (p. et inventis om. Schol. 25 evertere GE¹

putaris, qui consulem morti obieceris, inclusum obsederis,
extrahere ex suis tectis conatus sis, qui in eo magistratu non
modo emergeris ex mendicitate, sed etiam divitiis nos iam
tuis terras? fuerisne tanta crudelitate ut delectos viros et
5 principes civitatis tollere et delere tua rogatione conareris,
cum L. Vettium, qui in senatu confessus esset se cum telo
fuisse, mortem Cn. Pompeio, summo et clarissimo civi, suis
manibus offerre voluisse, in contionem produxeris, indicem
in rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco con-
10 locaris, quo auctoritatis exquirendae causa ceteri tribuni
plebis principes civitatis producere consueverunt? ibi tu in-
dicem Vettium linguam et vocem suam sceleri et dementiae
tuae praebere voluisti. Dixitne L. Vettius in contione tua
rogatus a te sese auctores et impulsores et socios habuisse
15 sceleris illius eos viros, quibus e civitate sublati, quod tu
eo tempore moliebare, civitas stare non posset? M. Bibulum,
cuius inclusione contentus non eras, interficere volueras,
spoliaras consulatu, patria privare cupiebas; L. Lucullum,
cuius tu rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes a puero
20 videlicet spectaras, vehementius invidebas, C. Curionem,
perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici
consilii in libertate communi tuenda maxime liberum, cum
filio principe iuventutis cum re publica coniunctiore etiam
quam ab illa aetate postulandum fuit, delere voluisti;
25 L. Domitium, cuius dignitas et splendor praestringebat, 25
credo, oculos Vatini,—quem tu propter commune odium in
bonos oderas, in posterum autem, propter omnium spem

3 modo *Angelus*: om. *codd.* 4 et om. *Schol.* 5 tollere et om.
Schol. conareris *codd.* praeter *Schol.* conarere: contra usum *Tullia-*
num, credo, varietatis gratia in extremis syllabis 7 mortem om. *GES*
(unde in *dett.* necem ante offerre adiectum est 12 dementiae *Gulhelm.*:
menti *codd.* 13 Dixitne sic distinxit (et ita *B*: cf. *Inculcaris* § 26
18 spoliarias s. l. suppl. *Pz* 22 in *Angelus*: om. *codd.* 24 quam
s: cum *PB* *rell.* 25 praestr. *GES*: perstr. *PBΣH* *rell.* 26 Vatini
codd. §§ 15. 19: secl. *Ernest.*, *Madv.*: Vetti *coni.* *Halm*: oculos
tuos, Vatini *coni.* *Jordan* tu] tum *Lamb.*

quae de illo est atque erat, ante aliquanto timebas, L. Lentulum, hunc iudicem nostrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabini tui competitor, eiusdem Vetti indicio opprimere voluisti: qui si tum illam labem potestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, res publica victa non esset. Huius etiam filium eodem indicio et crimine ad patris interitum adgregare voluisti: L. Paulum, qui tum quaestor Macedoniam obtinebat, quem civem, quem virum! qui duo nefarios patriae proditores, domesticos hostis, legibus exterminavit, hominem ad conservandam rem publicam natum, in idem Vetti indicium atque in eundem hunc numerum congregasti. Quid ergo de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo quod me ex fortissimorum civium numero seiungendum non putasti. Sed qui fuit tuus ille tantus furor ut, cum iam Vettius ad arbitrium tuum perorasset et civitatis lumina notasset descendissetque de rostris, eum repente revocares, conloquerere populo Romano vidente, deinde interrogares equosnam alios posset nominare? Inculcarisne ut C. Pisonem, generum meum, nominaret, qui in summa copia optimorum adolescentium pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem, itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude et de re publica cogitantem? promulgarisne, impurissime hostis, quaestionem de tot amplissimis et talibus viris, indicium Vettio, praemia amplissima? quibus rebus omnium mortalium non voluntate sed convicio repudiatis, frerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indici exstaret eiusque sceleris in te ipsum quaestio flagitaretur?

27 Et quoniam crebro usurpas legem te de alternis consiliis reiciendis tulisse, ut omnes intellegant te ne recte quidem facere sine scelere potuisse, quaero, cum lex esset aequa promulgata initio magistratus, multas iam alias tulisses, ex-

9 duo PG: duos Schol. BZ rel. domest. hostis om. Schol.
 12 ego ks 23 impurissime PBZ: imp. et perditissime G et pler.
 (§ 19) 32 iam PBZG²: sed iam G¹: etiam b²s

IN P. VATINIVM TESTEM INTERROGATIO 11 27

spectarisne dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentu-
lum Clodianum, et, postea quam ille est reus factus, statim
tuleris in eum 'qui tuam post legem reus factus esset,'
ut homo consularis exclusus miser puncto temporis spo-
5 liaretur beneficio et aequitate legis tuae? Dices fami- 28
liaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Praeclara defensio
facinoris tui! Nam Maximi quidem summa laus est sumptis
inimicitii, suscepta causa, quaesitore consilioque delecto,
commodiorem inimico suo condicionem reiectionis dare
10 noluisse. Nihil Maximus fecit alienum aut sua virtute aut
illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis, quorum
gloriam huius virtute renovatam non modo speramus, verum
etiam iam videmus; tua fraus, tuum maleficio, tuum scelus
illud est, te id quod promulgasses misericordiae nomine ad
15 crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius
hac una re miseriam suam consolatur, quod imagines patris
et fratris sui fratrisque filiam non in familia sed in carcere
conlocatam audire maluit quam videre.

Et quoniam pecunias aliorum despicias, de tuis divitiis 12
20 intolerantissime gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerisne 29
foedera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum
tetrarchis; erogarisne pecunias ex aerario tuis legibus; eri-
puerisne partis illo tempore carissimas partim a Caesare,
partim a publicanis? Quae cum ita sint, quaero ex te sisne
25 ex pauperrimo dives factus illo ipso anno quo lex lata est de
pecuniis repetundis acerrima, ut omnes intellegere possent
a te non modo nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam
amicissimi tui legem esse contemptam; apud quem tu etiam
nos criminari soles, qui illi sumus amicissimi, cum tu ei

1 dum *Manutius*: cum *codd.* 3 in cum eam *P¹* qui *codd.*: Qui-
cumque *Cobet, Mueller (Rab.)*, § 14 9 commodiore inimico suo
conditionem (contionem *P²BΣ*) reiectionis *P²BG* *ait.*: **commodiore
iectionis *P¹* (*mediis ommissis*): reo commodum reiect. *Halm* 11 illis
viris *Naugerius* 1): illis *GE*: illius *PBΣw*: illius familiarissimis clar.
vir. (viris clar. *Hks all.* 29 cum . . . totiens] cui totiens. *med.*
omiss. *Schol.* ei] et *PBΣ* § 7)

contumeliosissime totiens male dicas quotiens te illi adfinem esse dicis.

- 30 Atque etiam illud scire ex te cupio, quo consilio aut qua mente feceris ut in epulo Q. Arri, familiaris mei, cum toga pulla accumberes? quem umquam videris, quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices supplicationes te illas non probasse. Optime: nullae fuerint supplicationes. Videsne me nihil de anni illius causa, nihil de eo quod tibi commune cum summis viris esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quaerere? Nulla supplicatio fuerit. 10 Cedo quis umquam cenarit atratus? Ita enim illud epulum est funebre ut munus sit funeris, epulae quidem ipsae digni-
13 tatis. Sed omitto epulum populi Romani, festum diem
31 argento, veste, omni apparatu ornatuque visendo: quis umquam in luctu domestico, quis in funere familiari cenavit 15 cum toga pulla? cui e balineis exeunti praeter te toga pulla umquam data est? Cum tot hominum milia accumberent, cum ipse epuli dominus, Q. Arrius, albatus esset, tu in templum Castoris te cum C. Fibulo atrato ceterisque tuis furiis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit, quis non doluit 20 rei publicae casum? qui sermo alius in illo epulo fuit nisi hanc tantam et tam gravem civitatem subiectam esse non
32 modo furori, verum etiam inrisioni tuae? Hanc tu morem ignorabas? numquam epulum videras? numquam puer aut adulescens inter cocos fueras? Fausti, adulescentis nobilis- 25 simi, paulo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? Quem accumbere atratum videras? dominum cum toga pulla et eius amicos ante convivium? Quae tanta te tenuit amentia ut, nisi id fecisses

7 fuerint *Angelius*: fuerunt *codd.* 14 visendum *coni. Baiter*
16 balneis *P²B²* 17 accumberent (cum togis albis) cum *K. Busche*
19 Fi. *o GEs* 25 cocos *PBG*: coquos *edd. vet.* 27 expleras
Naug. *s* (1): expiars *P¹G*: expiars *P²* 28 videras? Videras
dominum... convivium *sine signo interrog.* *Madv.*, *Mueller* 29 te
hic suppl. Baiter: te tanta *Hks ed. V.*: tanta *vell.* dementia *s*:
insania *Hk all.*

IN P. VATINIVM TESTEM INTERROGATIO 13 31

quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen
epuli, oculos civium, morem veterem, eius qui te invitarat
auctoritatem, parum putares testificatum esse supplicationes
te illas non putare?

5 Quaero etiam illud ex te, quod privatus admisisti, in quo 14
certe iam tibi dicere non licebit cum clarissimis viris causam 33
tuam esse coniunctam, postulatusne sis lege Licinia et
Iunia? edixeritne C. Memmius praetor ex ea lege ut adesses
die tricensimo? cum is dies venisset, tenerisne quod in hac
10 re publica non modo factum antea numquam est, sed in
omni memoria est omnino inauditum? appellarisne tribunos
plebis ne causam diceres—levius dixi: quamquam id ipsum
esset et novum et non ferendum—sed appellarisne nominatim
pestem illius anni, furiam patriae, tempestatem rei publicae,
15 Clodium. Qui tamen cum iure, cum more, cum potestate
iudicium impedire non posset, rediit ad illam vim et furorem
suum, ducemque se militibus tuis praebuit. In quo ne
quid a me dictum in te potius putes quam abs te esse
quaesitum, nullum onus imponam mihi testimoni: quae
20 mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda
servabo, teque non arguam, sed, ut in ceteris rebus feci,
rogabo. Quaero ex te, Vatini, num quis in hac civitate 34
post urbem conditam tribunos plebis appellavit ne causam
diceret? num quis reus in tribunal sui quaesitoris escenderit
25 eumque vi deturbarit, subsellia dissiparit, urnas deiecerit,
eas denique omnis res in iudicio disturbando commiserit,
quarum rerum causa iudicia sunt constituta? sciasne tum
fugisse Memmium, accusatores esse tuos de tuis tuorumque
manibus ereptos, iudices quaestionum de proximis tribunali-

6 cum clarissimis viris causam *P²BZG* § 13: cum clarissimi viri
causam *P¹*: cum clarissimi viri causa *Madv. fort. recte* 9 tricensimo
P¹: tricesimo *rell.* 10 est sed *PBZG*: sed *Garatoni, Madv.* 11 me-
moriam est *Lamb.*: mem. sit (ex memoria) *codd.* 15 Clodium *secl.*
Bake 18 a me s. l. *P²* 19 test. quae mihi s. l. *P²* 24 quae-
storis *Schol.* escenderit *Ang. Maius*: ascenderit *PBG all. Verr.*
iv, § 51). exciderit *Schol.* 25 deiecerit *Schol.*: delegerit *P rell.*

bus esse depulsos, in foro, luce, inspectante populo Romano quaestionem, magistratus, morem maiorum, leges, iudices, reum, poenam esse sublatam? haec omnia sciasne diligentia C. Memmi publicis tabulis esse notata atque testata? Atque illud etiam quaero, cum, postea quam es postulatus, ex lega- 5
tione redieris, - ne quis te iudicia defugere arbitretur, - teque, cum tibi utrum velles liceret, dictitaris causam dicere maluisse, qui consentaneum fuerit, cum legationis perfugio uti noluisse, appellatione imp' iissima te ad auxilium nefarium confugisse? 10

15 Et quoniam legationis tuae facta mentio est, volo audire de te quo tandem senatus consulto legatus sis. De gestu intellego quid respondeas: tua lege, dicis. Esne igitur patriae certissimus parricida? spectarasne id, ut patres con-
scripti ex re publica funditus tollerentur? ne hoc quidem 15
senatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, ut legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? Adeone tibi sordidum consilium publicum visum est, adeo afflictus senatus, adeo misera et prostrata res publica ut non nuntios pacis ac belli, non oratores, non interpretes, non bellici consili auctores, 20
non ministros muneris provincialis senatus more maiorum
36 deligere posset? Eripueras senatui provinciae decernendae potestatem, imperatoris deligendi iudicium, aerari dispensationem: quae numquam sibi populus Romanus appetivit, qui numquam senatui summi consili gubernationem au- 25
ferre conatus est. Age, factum est horum aliquid in aliis: raro, sed tamen factum est ut populus deligeret imperatorem: quis legatos umquam audivit sine senatus consulto? Ante te nemo, post continuo fecit idem in duobus prodigiis

5 cum *Ald.* quod *codd.* 6 arbitretur *codd.*: arbitretur *edd.*
11 volo etiam *Flks* 14 spectarasne *ks*: spectarisne *P*
vell. 20 oratores *Schol.*: curatores *P vell.* 22 posset *edd.*:
possit *codd.* 24 sibi p. r. . . numquam *suppl.* s. l. *P²* 25 senatui
scripti: a senatu *Madv.*: aut *codd.*: ut tu *Orell.* auct. *Kays.* ad se. *Muell.*
auferre *codd.*: transferre *Mueller*: numquam haec a summi con. gub.
auferre *Angelius* 29 idem fecit *Schol.*

rei publicae Clodius ; quo etiam maiore es malo mactandus,
quod non solum facto tuo sed etiam exemplo rei publicam
vulnerasti, neque tantum ipse es improbus sed etiam alios
docere voluisti. Ob haec omnis res sciasne te severissi-
morum hominum Sabinorum, fortissimorum virorum M.
sorum et Paelignorum, tribulium tuorum, iudicio notum
nec post Romam conditam praeter te tribulem quemquam
tribunum Sergiam perdidisse?

Atque illud etiam audire *de* te cupio, qua re, cum ego
10 legem de ambitu tulerim ex senatus consulto, tulerim sine
vi, tulerim salvis auspiciis, tulerim salva lege Aelia et Fufia,
tu eam esse legem non putes, praesertim cum ego legibus
tuis, quoquo modo latae sunt, paream ; cum mea lex dilucide
vetet BIENNIO QVO QVIS PETAT PETITVRVSVE SII GLADIA-
15 TORES DARE NISI EX TESTAMENTO PRAESTITVTA DIE, quae
tanta in te sit amentia ut in ipsa petitione gladiatores
audeas dare? num quem putes illius tui certissimi gladia-
toris similem tribunum plebis posse reperiri qui se interponat
quo minus reus mea lege fias?
20 Ac si haec omnia contemnis ac despicias, quod ita tibi
persuaseris, ut palam dictitas, te dis hominibusque invitis
amore in te incredibili quodam C. Caesaris omnia quae
velis consecuturum, ecquid audieris, ecquisnam tibi dixerit
C. Caesarem nuper Aquileiac, cum de quibusdam esset
25 mentio facta, dixisse C. Alfium praeteritum permoleste tu-
lisse, quod in homine summam fidem probitatemque cog-
nosset, graviterque etiam se ferre praetorem aliquem esse
factum qui a suis rationibus dissensisset ; tum quaesisse
quendam, de Vatinius quem ad modum ferret ; illum re-
30 spondisse Vatinius in tribunatu gratis nihil fecisse ; qui

7 quemquam¹ quem PBG all. : neminem Schol. 9 de te Orelli : te
Prell. praeter G² (ex te) : a te ed. R. : de te audire cod. Fris. ab Halmio
collatus 11 salvis] salutis PBΣG 13 sint Hks 18 posse ed
Hervag. : esse codd. 19 fias Lanib. : fiat codd. 24 nuper om. Schol.
25 se post dixisse add. Baizer 29 illum Schol. : ipsum ipse : codd.

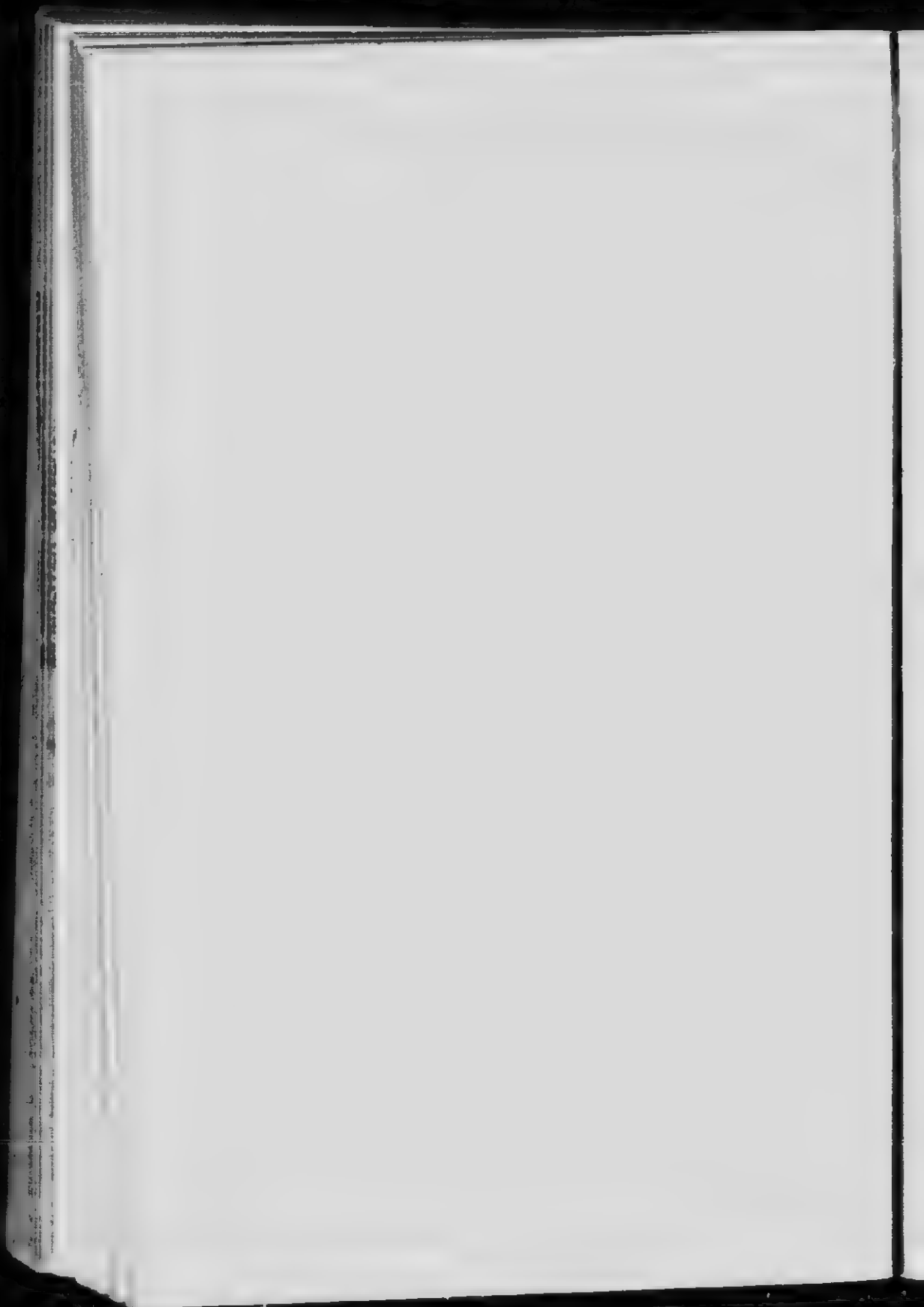
omnia in pecunia posuisset honore animo aequo carere
 39 debere. Quod si ipse, qui te suae dignitatis augendae
 causa, periculo tuo, nullo suo delicto, ferri praecipitem est
 facile passus, tamen te omni honore indignissimum iudicat,
 si te vicini, si adfines, si tribules ita oderunt ut repulsam 5
 tuam triumphum suum duxerint, si nemo aspicit quin inge-
 mescat, nemo mentionem facit quin exsecretur, si vitant,
 fugiunt, audire de te nolunt, cum viderunt, tamquam auspi-
 cium malum detestantur, si cognati respuunt, tribules exse-
 crantur, vicini metuunt, adfines erubescunt, strumae denique 10
 ab ore improbo demigrarunt et aliis iam se locis conlocarunt,
 si es odium publicum populi, senatus, universorum hominum
 rusticanorum,—quid est quam ob rem praeturam potius
 exoptes quam mortem, praesertim cum popularem te velis
 esse neque ulla re populo gratius facere possis? 15

40 Sed ut aliquando audiamus quam copiose mihi ad rogata
 respondeas, concludam iam interrogationem meam teque in
 17 extremo pauca de ipsa causa rogabo. Quaero quae tanta
 in te vanitas, tanta levitas fuit ut in hoc iudicio T. Annium
 isdem verbis laudares quibus eum verbis laudare et boni 20
 viri et boni cives consuerunt, cum in eundem nuper ab
 eadem illa taeterrima furia productus ad populum cupidis-
 sime falsum testimonium dixeris? An erit haec optio et
 potestas tua, ut, cum Clodianas operas et facinorosorum
 hominum et perditorum manum videris, Milonem dicas, id 25
 quod in contione dixisti, gladiatoribus et bestiariis obsedis-
 se rem publicam: cum autem ad talis viros veneris, non audeas
 41 civem singulari virtute, fide, constantia vituperare? Sed
 cum T. Annium tanto opere laudes et clarissimo viro non
 nullam laudatione tua labeculam adspergas—in illorum 30
 enim numero mavult T. Annius esse qui a te vituperantur:

6 ingemescat *P* - ingemiscat *vell.* (*Sest.* § 146) 13 urbanorum
add. post rusticanorum Madug. improb. Zielinsk. : rusticanorum om.
Hs 24 facinorosorum *P* : facinoros. *B vell.* (*Cf. Sest.* § 81)

verum tamen quaero, cum in re publica administranda
T. Annio cum P. Sestio consiliorum omnium societas fuerit
—id quod non solum bonorum, verum etiam improborum
iudicio declaratum est; est enim reus uterque ob eandem
5 causam et eodem crimine, alter die dicta ab eo quem tu
unum improbiorem esse quam te *non* numquam soles con-
fiteri, alter tuis consiliis, illo tamen adiuvante—quaero qui
possis eos quos crimine coniungis testimonio diiungere?
Extremum illud est quod mihi abs te responderi velim, cum
10 multa in Albinovanum de praevaricatione diceres, diverisne
i. e. tibi placuisse nec oportuisse Sestium de vi reum fieri?
quavis lege, quovis crimine accusandum potius fuisse? etiam
illud dixeris, causam Milonis, fortissimi viri, coniunctam
cum hoc existimari? quae pro me a Sestio facta sint, bonis
15 esse grata? Non coarguo inconstantiam orationis ac testi-
moni tui—quas enim huius actiones probatas bonis esse
dicis, in eas plurimis verbis testimonium divisti: quicum
autem eius causam periculumque coniungis, cum summis
laudibus extulisti: sed hoc quaero, num P. Sestium, qua
20 lege accusandum omnino fuisse negas, ea lege condemnari
putes oportere? aut, si te in testimonio consuli noles, ne
quid tibi auctoritatis a me tributum esse videatur, dixerisne
in eum testimonium de vi quem negaris reum omnino de vi
fieri debuisse?

1 verum tamen quaero *Lamb.*: verum etiam quaero *P¹*: verum
etiam in quaero *I²BΣ*: verum etiam inquiri quaero *k G²k* in om.
Schol. 2 omnium om. *Schol.* 6 non add. *ed. Herve.*
18 autem *PBΣ*: hoc *G¹ Sest.* § 138; *Balb.* § 41 coniungis *edd.*
coniungas *PBGΣ* 23 negaveris *Sch. l. Sest.* § 61,

M. TVLLI CICERONIS
DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS
IN SENATV ORATIO

SIGLA

- P* = cod. Paris. 7794, saec. ix
B = cod. Bern. 136, saec. xii-xiii e cod. *P* descriptus
Σ = cod. Paris. 14749 ineunte saec. xv e cod. *B* descriptus
w = cod. Guelferbytanus 205, e cod. *Σ* descriptus
H = cod. Harleianus 4927, saec. xii
E = cod. Erfurtensis, saec. xii-xiii
G = cod. Gemblacensis, nunc Bruxellensis 5345, saec. xii
b = cod. S. Marci 255 (Lag. 6), saec. xv
k = cod. Paris. 7779, anno 1459 scriptus
c = cod. Oxon. Canonici 226, saec. xv
ς = codd. *kc*
t = cod. Bern. 254, saec. xv
Schol. = lemmata Scholiastae Bobiensis

M. TVLLI CICERONIS
DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS
IN SENATV ORATIO

Si quis vestrum, patres conscripti, expectat quas sim pro-
vincias decreturus, consideret ipse secum qui mihi homines
ex provinciis potissimum detrahendi sint: non dubitabit
quid sentire me conveniat, cum quid mihi sentire necesse
5 sit cogitarit. Ac si princeps eam sententiam dicerem, lauda-
retis profecto; si solus, certe ignosceretis; etiam si paulo
minus utilis vobis sententia videretur, veniam tamen aliquam
dolori meo tribueretis. Nunc vero, patres conscripti, non
parva adficio voluptate, vel quod hoc maxime rei publicae
10 conducit, Syriam Macedoniamque decerni, ut dolor meus
nihil a communi utilitate dissentiat, vel quod habeo auctorem
P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissi-
mum et cum in universam rem publicam tum etiam erga
meam salutem fide ac benivolentia singulari. Quod si ille, 2
15 et paulo ante et quotienscumque ei locus dicendi ac potestas
fuit, Gabinium et Pisonem, duo rei publicae portenta ac
paene funera, cum propter alias causas tum maxime propter
illud insigne scelus eorum et importunam in me crudelitatem,
non solum sententia sua sed etiam verborum gravitate esse
20 notandos putavit, quoniam me animo in eos esse oportet,
cuius illi salutem pro pignore tradiderunt ad explendas suas

13 in ut Angelius ita mg. H. bk Harl. 2681 cum abl. c, om. P. rel.
practer t (ad) 21 explendas bk Harl. 2681 et cod. Car. Steph.: ex-
piendas P¹w: expiandas P² vell. (Phil. xiv, § 10)

cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, non iracundiae serviam. Quo animo unus quisque vestrum debet esse in illos, hoc ero: praecipuum illum et proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententia dicenda amovebo, ad ulciscendi tempora reservabo.

² Quattuor sunt provinciae, patres conscripti, de quibus
³ adhuc intellego sententias esse dictas, Galliae duae, quas hoc tempore uno imperio videmus esse coniunctas, et Syria et Macedonia, quas vobis invitis et oppressis pestiferi illi consules pro perversae rei publicae praemiis occupaverunt. Decernendae nobis sunt lege Sempronia duae. Quid est quod possimus de Syria Macedoniaque dubitare? Mitto quod eas ita partas habent ii qui nunc obtinent ut non ante attigerint quam hunc ordinem condemnarint, quam auctoritatem vestram e civitate exterminarint, quam fidem publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam me ac meos
⁴ omnis feedissime crudelissimeque vexarint. Omnia domestica atque urbana mitto, quae tanta sunt ut numquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias; quarum Macedonia, quae erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus sed tropaeis, quae multis victoriis erat iam diu triumphisque pacata, sic a barbaris, quibus est propter avaritiam pax erepta, vexatur ut Thessalonicensis positi in gremio imperii nostri relinquere oppidum et arcem munire cogantur, ut via illa nostra quae per Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris non solum excursionibus barbarorum sit infesta, sed etiam castris Thraeciis distincta ac notata. Ita gentes eae quae, ut pace uterentur, vim argenti

3 illos *Nangerius* (1 : illo *PHI* ego ero *Krafft* 11 perversae
 codd. praeter *HGE* (eversae): cf. § 7, *Vatin.* §§ 19, 23 12 nobis
 sunt *BZHkt* all.: sunt nobis *P* (sed sign. transp. add. m. 1) *we*
 18 omnia illa *HGEb* 20 effecerunt ut *Tischero* auct. *Kayser* ita h
 30 magnam (ante vim) suppl. *van der Vliet*

dederant praeclearo nostro imperatori, ut exhaustas domos replere possent, pro emptâ pace bellum nobis prope iustum intulerunt.

Iam vero exercitus noster ille superbissimo dilectu et
 5 durissima conquisitione conlectus omnis interit. Magno 3
 hoc dico cum dolore: miserandum in modum milites populi
 Romani capti necati deserti dissipati sunt, incuria fame
 morbo vastitate consumpti, ut, quod est indignissimum,
 scelus imperatoris in patriam exercitumque expiatum esse
 10 videatur. Atque hanc Macedoniam, domitis iam gentibus
 finitimis barbarisque compressa, pacatam ipsam per se et
 quietam, tenui praesidio atque exigua manu etiam sine im-
 perio per legatos nomine ipso populi Romani tuebamur;
 quae nunc consulari imperio atque exercitu ita vexata est
 15 vix ut se possit diuturna pace recreare; cum interea quis
 vestrum hoc non audivit, quis ignorat, Achacos ingentem
 pecuniam pendere L. Pisoni quotannis, vectigal ac portorium
 Dyrrachinorum totum in huius unius quaestum esse conver-
 sum, urbem Byzantium vobis atque huic imperio fidelissi-
 20 mam hostilem in modum esse vexatam? quo ille, postea
 quam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi a miseris ex-
 torquere potuit, cohortis in hiberna misit; iis praeposuit
 quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros
 cupiditatum suarum. Omitto iuris dictionem in libera civi- 6
 25 tate contra leges senatusque consulta, caedis relinquo, libi-
 dines praetereo, quarum acerbissimum exstat indicium et ad
 insignem memoriam turpitudinis et paene ad iustum odium
 imperi nostri, quod constat nobilissimas virgines se in puteos
 abiicisse et morte voluntaria necessariam turpitudinem de-
 30 pulisse; nec haec idcirco omitto quod non gravissima sint,

1 imp. nostr. Hbk 5 interit PGE 9 is imperator bk in
 patriam exercitumque expiatum scripsit Cl. Qu. iv. 175: in poenam
 exercitus expetitum codd. praeter HGEc expetitus; w (-am: ex-
 petisse Gulielm.: expiatum (sed in exercitum) Kappeyne van de
 Coppelle Pis § 85: poena exercitus expiatum Reid 14 cons.
 imperio ed. R.: consulario PBΣ

4 sed quia nunc sine teste dico. Ipsam vero urbem Byzantiorum fuisse refertissimam atque ornatissimam signis quis ignorat? quae illi exhausti sumptibus bellisque maximis, cum omnis Mithridaticos impetus totumque Pontum armatum, effervescentem in Asiam atque erumpentem ore, repulsum et cervicibus interclusum suis sustinerent, tum, inquam, Byzantii et postea signa illa et reliqua urbis ornamenta sanctissime custodita tenuerunt: te imperatore infelicissimo et taeterrimo, Caesonine Calventi, civitas libera, et pro eximiis suis beneficiis a senatu et a populo Romano liberata, sic 10 spoliata atque nudata est ut, nisi C. Vergilius legatus, vir fortis et innocens, intervenisset, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaia, qui locus aut lucus in Graecia tota tam sanctus fuit in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum reliquum sit? Emisti 15 a foedissimo tribuno plebis tum in illo naufragio huius urbis, quam tu idem qui gubernare debueras everteras, tum, inquam, emisti grandi pecunia ut tibi de pecuniis creditis ius in liberos populos contra senatus consulta et contra legem generi tui dicere liceret: id emptum ita vendidisti ut aut ius 20 non diceres aut bonis civis Romanos everteres. Quorum ego nihil dico, patres conscripti, nunc in hominem ipsum: de provincia disputo. Itaque omnia illa quae et saepe audistis et tenetis animis, etiam si non audiat, praetermitto. Nihil de hac eius urbana, quam ille praesens in mentibus 25 vestris oculisque defixit, audacia loquor; nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo; lateant libidines eius illae tenebricosae, quas fronte et supercilio, non pudore et temperantia contegebat: de provincia quod agitur, id disputo. Huic vos non submittetis? hunc diutius 30 manere patiemini? cuius, ut provinciam tetigit, fortuna

4 cum omnis *Halm*: cumnis *P¹*: cum *P²* *vell.*
Madv.: proximis *codd.* 11 C. s. l. add *P¹* om. E
Naugerius (1): latent *codd.*

eximiis
 27 lateant

cum improbitate certavit ut nemo posset utrum protervior
an infelicior esset iudicare.

An vero in Syria diutius est Semiramis illa retinenda? 9
cuius iter in provinciam fuit eius modi ut rex Ariobarzanes
5 consulem vestrum ad caedem faciendam tanquam aliquem
Thraecem conduceret; deinde adventus in Syriam primus
equitatus habuit interitum, post concisae sunt optimae
cohortes. Igitur in Syria imperatore illo nihil aliud *um-*
10 *quam* actum est nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis,
decisiones, direptiones, latrocinia, caedes, cum palam populi
Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non
ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi et empta et
emenda esse clamaret.

Iam vero publicanos miseros — me etiam miserum illorum 5
15 ita de me meritorum miseriis ac dolore! — tradidit in servitu-
tem Iudaeis et Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab
initio, et in eo perseveravit, ius publicano non dicere; pa-
ctiones sine ulla iniuria factas rescidit; custodias sustulit;
vectigalis multos ac stipendiarios liberavit; quo in oppido
20 ipse esset aut quo veniret, ibi publicanum aut publicani ser-
vum esse vetuit. Quid multa? crudelis haberetur si in
hostis animo fuisset eo quo fuit in civis Romanos, eius
ordinis praesertim qui est semper *pro* dignitate sua benigni-
tate magistratuum sustentatus. Itaque, patres conscripti, 11
25 videtis non temeritate redemptionis aut negoti gerendi in-
scitia, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabini paene adflictos
iam atque eversos publicanos: quibus quidem vos in his
angustiis aerari tamen subveniatis necesse est, etsi iam multis
non potestis, qui propter illum hostem senatus, inimicissimum

1 protervior *Lamb.*: posterior *codd.* *Pis.* § 66: deterior *Angelinus*:
pestilentior *b²*. Num probrosior? 8 *umquam scripsi*: neque *codd.*:
gestum neque *Orell. auct. suppl. Klotz* (*Pis.* § 40: cogitatum neque
Madv. 12 hortaretur *ed. V.*: hortetur *codd.* 13 clamet *codd.*
praeter G (conclamaret, om. esse) 20 aut quo *b⁵l.*: aut qui *rell.*
23 pro *add. Pluygers* 24 magistratuum *coni. Kays., prob.*
Zielinski: magistratus *codd.*

ordinis equestris bonorumque omnium, non solum bona sed etiam honestatem miseri deperdiderunt, quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri
 12 potuit contra illius belluonis et praedonis audaciam. Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimoni aut amicorum liberali- 5
 tate sustentant, hos perire patiemur? An si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsa lege censoria: quem is frui non sinit qui est, etiam si non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provincia diutius eum qui de sociis cum hostibus, de civibus cum 10
 sociis faciat pactiones, qui hoc etiam se pluris esse quam conlegam putet, quod ille vos tristitia vultuque deceperit, ipse numquam se minus quam erat nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo gloriatur se brevi tempore perfecisse ne C. Gabinius unus omnium nequissimus existi- 15
 maretur.

6 Hos vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent, 26
 13 deripiendos non putaretis? et has duplicis pestis sociorum, militum cladis, publicanorum ruinas, provinciarum vastitates, imperi maculas teneretis? At idem vos anno superiore hos 20
 eosdem revocabatis, cum in provincias pervenissent: quo tempore si liberum vestrum iudicium fuisset nec totiens dilata res nec ad extremum e manibus erepta, restituissetis, id quod cupiebatis, vestram auctoritatem, iis per quos erat amissa revocatis, et iis ipsis praemiis extortis quae erant pro 25
 14 scelere atque eversione patriae consecuti. Qua e poena si tum aliorum opibus, non suis, invitissimis vobis evolarunt, at aliam multo maiorem gravioremque subierunt. Quae enim homini in quo aliqui, si non famae pudor, at supplicii timor est gravior poena accidere potuit quam non credi 30
 litteris iis quae rem publicam bene gestam in bello nuntiarent?

15 C. extra versum add. P¹BZt; om. Hk all. 21 cum codd.
 praeter G cum vi): rasura quae est in P prius nullius est momenti
 cum vix con. Bait.: cum in prov. iam 11b5 26 qua e) qua P rell.
 praeter HGE (quae) 29 aliqui P¹: aliquis rell. (Har. Resp. § 62)

Hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio
denegavit: primum homini sceleribus flagitiis contamina-
tissimo nihil esse credendum, deinde a proditore, atque eo
quem praesentem hostem rei publicae cognosset, bene rem
5 publicam geri non potuisse, postremo ne deos quidem im-
mortalis velle aperiri sua templa et sibi supplicari hominis
impurissimi et sceleratissimi nomine. Itaque ille alter aut
ipse est homo doctus et a suis Graecis subtilius eruditus,
quibuscum iam in exoetra helluatur, antea post siparium
10 solebat, aut amicos habet prudentiores quam Gabinus, cuius
nullae litterae proferuntur.

Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non 7
audet nos certiores facere *qua re* imperator appelletur, alterum, 15
si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus paeniteat
15 audere: cuius amici si qui sunt, aut si beluae tam immani
tamque taetrae possunt ulli esse amici, hac consolatione
utuntur, etiam T. Albucio supplicationem hunc ordinem de-
negasse. Quod est primum dissimile, res in Sardinia cum
mastrucatis latrunculis a propraetore una cohorte auxiliaria
20 gesta, et bellum cum maximis Syriae gentibus *et* tyrannis
consulari exercitu imperioque confectum. Deinde Albucius,
quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreverat;
constabat enim Graecum hominem ac levem in ipsa provincia
quasi triumphasse, itaque hanc eius temeritatem senatus
25 supplicatione denegata notavit. Sed fruatur sane hoc solacio 16
atque hanc insignem ignominiam (quoniam uni praeter se
inusta est), putet esse leviolem, dum modo, cuius exemplo
se consolatur, eius exitum expectet, praesertim cum in
Albucio nec Pisonis libidines nec audacia Gabini fuerit ac
30 tamen hac una plaga conciderit, ignominia senatus.

2 flagitiisque *edd.*: cf. de Dono § 18   3 omnino nihil *sol.*
13 *qua re scripsi*: om. *PE*: ne *P²* *ull.* cur *Ant.* *Aug.* 18 Quod
est *HG5*: quid est *P¹* *ell.*: Quid? Est *Kays.*: Quid est? Est *Weber*:
At est *Sorof* 19 (ab eo) pro praetore *Reid Cl. Qu.* iv. 175
20 et *suppl.* *Bart.*: ac *Lamb.* 27 est *codd.*: sit *Halm Balb.* § 44
dum *ed. R.*: non *PB2*

- 17 Atqui duae Galliae qui decernit consulibus duobus, hos retinet ambo; qui autem alteram Galliam et aut Syriam aut Macedoniam, tamen alterum retinet *et* in utriusque pari scelere disparem condicionem facit. 'Faciam,' inquit, 'illas praetorias, ut Pisoni et Gabinio succedatur statim.' Si hic sinat! tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis designati erunt Syriam Macedoniamque decerno, decernam easdem praetorias, ut et praetores annuas provincias habeant et eos quam primum videamus quos anno 10
8 aequo videre non possumus. Sed, mihi credite, nunquam succedetur illis, nisi cum ea lege referetur qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque hoc tempore amisso annus est integer vobis expectandus; quo interiecto civium calamitas, sociorum aerumna, sceleratissimorum 15 hominum impunitas propagatur.
- 18 Quod si essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Caesari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, patres conscripti, quae sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi, qua paulo ante interrupta est 20 oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus iniciorem Gabinio debere esse quam Caesari: omnem illam tempestatem cui cesserim Caesare impulsore atque adiutore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei, possimne 25 probare, cum id me facere dicam quod exemplo fortissimorum et clarissimorum civium facere possim? An Ti. Gracchus patrem dico, cuius utinam filii ne degenerassent a gravitate patriae tantam laudem est adeptus, quod tribunus plebis solus ex toto illo conlegio L. Scipioni auxilio fuit, inici- 30 micissimus et ipsius et fratris eius Africani, iuravitque in

3 et ed. R.: om. codd. 9 praetores in suas provincias abeant statim in suas Muller (om. Mommsen Rom. Staats. ii. 1. 192)
27 An codd. § 20. An non Lamb. At id Gryph.: non ante tantam supplet Ernst Müller (§ 20). Fort. Nonne?

contione se in gratiam non redisse, sed alienum sibi videri
 dignitate imperi quo duces essent hostium Scipione trium-
 phante ducti, eodem ipsum duci qui triumphasset? Quis 19
 plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus
 5 alieni, inimici omnes Metelli: at ii non modo illum inimi-
 cum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed ei propter
 rationem Gallici belli provinciam extra ordinem decernebant.
 Bellum in Gallia maximum et sumum est; domitae sunt a
 Caesare maximae nationes, et nondum legibus, nondum
 10 iure certo, nondum satis finita pace devinctae. Bellum ad-
 fectum videmus et, vere ut dicam, pene confectum, sed ita
 ut, si idem extrema persequatur, qui inchoavit, iam omnia
 perfecta videamus, si succedatur, periculum sit ne instauratas
 maximi belli reliquias ac renovatas audiamus. Ergo ego
 15 senator—inimicus, si ita valis, homini—amicus esse, sicut
 semper fui, rei publicae debeo. Quid? si iussas inimicitias 20
 depono rei publicae causa, quis ne tam levi iure reprehendet?
 praesertim cum ego omnium meorum consiliorum atque
 factorum exempla semper ex summorum hominum factis
 20 mihi censuerim petenda. An vero M. ille Lepidus, qui bis 9
 consul et pontifex maximus fuit, non solum memoriae testi-
 monio, sed etiam annalium litteris et summi poetae voce
 laudatus est quod cum M. Fulvio conlega, quo die censor
 est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in
 25 gratiam, ut commune officium censurae communi animo ac
 voluntate defenderent? Atque ut vetera, quae sunt innu- 21
 merabilia, mittam, tuus pater, Philippe, nonne uno tempore
 cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus cum omni-
 bus eadem res publica reconciliavit quae alienarat. Multa 22
 30 praetereo, quod intueor coram haec lumina atque ornamenta
 rei publicae, P. Servilium et M. Lucullum. Utinam etiam

5 alieni *Madv.*: alini aut aliine *codd.* (§ 37) 6 ei *Halm.*: et
codd. 11 confectum *PH.*: confectatum *1^a coll.* 20 An?
 An non *Lamb.* 28 omnibus ante suis inimicissimis *transp. Gneiss*
 29 alienaverat *Zielinski*

L. Lucullus illic adsideret ! Quae fuerunt inimicitiae in civitate graviores quam Lucullorum atque Servili ? quas in viris fortissimis non solum exstinxit rei publicae *utilitas* dignitasque ipsorum, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque traduxit. Quid ? Q. Metellus Nepos nonne consul in templo Iovis Optimi Maximi, permotus cum auctoritate vestra tum illius P. Servili incredibili gravitate dicendi, absens mecum summo suo beneficio rediit in gratiam ? An ego possum huic esse inimicus cuius litteris fama nuntiis celebrantur aures cotidie
 23 meae novis nominibus gentium nationum locorum ? Ardeo, 10 mihi credite, patres conscripti, — id quod vosmet de me existimatis et facitis ipsi, — incredibili quodam amore patriae, qui me amor et subvenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis et rursum, cum omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coegit atque excipere 15 unum pro universis. Hic me meus in rem publicam animus pristinus ac perennis cum C. Caesare reducit, reconciliat, restituit in gratiam.

24 Quod volent denique homines existiment : nemini ego
 10 possum esse bene merenti de re publica non amicus. Etenim 20 si iis qui haec omnia flamma ac ferro delere voluerunt non inimicitias solum sed etiam bellum indixi atque intuli, cum partim mihi illorum familiares, partim etiam me defendente capitis iudiciis essent liberati, cur eadem res publica quae me in amicos inflammare potuit inimicis placare non possit ? 25 Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosum patriae civem fore putabam qui turpissima libidine incensus duas res sanctissimas, religionem et pudicitiam, uno scelere violasset ? Num est igitur dubium ex iis rebus quas is egit agitque cotidie quin ego in illo oppugnando rei publicae 30 plus quam otio meo, non nulli in eodem defendendo suo

1 illic adsideret *Madv.* : ille desiderat (-et G²) *codd. pler.* : ille viveret
c. Anglus : ille desineret *Hbk* 3 rei pub. utilitas *con.* *Bailei* : res
 publica *L.* : rei pub. *P. cell.* 6 illa *Pluygers* 23 familiares
 essent *con.* *Halm* 27 reputabam *Krafft*

plus otio quam communi prospexerint? Ego me a C. Caesare in re publica dissensisse fateor et sensisse vobiscum; sed nunc isdem vobis adsentior cum quibus antea sentiebam. Vos enim, ad quos litteras L. Piso de suis rebus non aude-
 5 mittere, qui Gabini litteras insigni quadam nota atque ignominia nova condemnastis, C. Caesari supplicationes decrevistis numero ut nemini uno ex bello, honore ut omnino nemini. Cur igitur expectem hominem aliquem qui me cum illo in gratiam reducat? Reduxit ordo amplissimus,
 10 et ordo is qui est et publici consili et meorum omnium consiliorum auctor et princeps. Vos sequor, patres conscripti, vobis obtempero, vobis adsentior, qui, quam diu C. Caesaris consilia in re publica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus coniunctum videbatis: postea quam rebus
 15 gestis mentis vestras voluntatesque mutastis, me non solum comitem esse sententiae vestrae sed etiam laudatorem vidistis.

Sed quid est quod in hac causa maxime homines admirentur et reprehendant meum consilium, cum ego idem antea
 20 multa decrerim quae magis ad hominis dignitatem quam ad rei publicae necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententia mea. Rei publicae satis erat tot dierum quot C. Mario; dis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio quae ex maximis bellis; ergo ille
 25 cumulus dierum hominis est dignitati tributus. In quo ego, quo consule referente primum decem dierum est supplicatio decreta Cn. Pompeio Mithridate interfecto et confecto Mithridatico bello, et cuius sententia primum duplicata est supplicatio consularis, mihi enim estis adsensicium, eiusdem
 30 Pompei litteris recitatis, confectis omnibus maritimis terrestribusque bellis, supplicationem dierum decem decrevistis,

10 est et HGEbc: est P rel.

Num rebus bene gestis? 14 rebus eius gestis coni. Haln.

20 decrevim BZt decrevim P de re ve-

rum HGE5 21 decem P BZt decem Manutius duodecim

P et codd. ph)

sum Cn. Pompei virtutem et animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipse ceteris omnibus esset omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat quam ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione quam ego decrevi, res ipsa tributa est dis immortalibus et maiorum institutis et utilitati rei publicae, sed dignitas verborum, honos et novitas et numerus dierum Caesaris ipsius laudi gloriaeque concessus est.

28 Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decrevi solum sed etiam ut vos decerneretis laboravi, multa dissentientibus respondi, scribendo adfui. Tum quoque 19 homini plus tribui quam nescio cui necessitati. Illum enim arbitrabar etiam sine hoc subsidio pecuniae retinere exercitum praeda ante parta et bellum conficere posse; sed decus illud et ornamentum triumphi minuendum non parsimonia non putavi. Actum est de decem legatis, quos alii omnino non 15 dabant, alii exempla quaerebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant: in ea quoque re sic sum locutus ut omnes intellexerent me id quod rei publicae causa sentirem facere uberius propter ipsius Caesaris dignitatem.

12 At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui illas 29 omnis res egi silentio, interpellor, cum in superioribus causis hominis ornamenta *adiumento* fuerint, in hac me nihil aliud nisi ratio belli, nisi summa utilitas rei publicae moveat. Nam ipse Caesar quid est cur in provincia commorari velit, nisi 25 ut ea quae per eum adfecta sunt perfecta rei publicae tradat? Amoenitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas et lepos, victoriae cupiditas, finium imperi propagatio retinet. Quid illis terris asperius, quid incultius oppidis, quid nationibus immanius, quid porro tot victoriis praestabilius, quid Oceano

2 non 21 in k. suppl. Lamb. 23 adiumento fuerint scripti cf. Ed. § 19. fuerint codd. in ceteris K. Busche apud me valuerint coni. Mueller 25 in ea provincia Gell. et No. 1

longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliam quam offensionem? utrum apud populum a quo missus, an apud senatum a quo ornatus est? An dies auget eius desiderium, an magis oblivionem, ac laurea illa magnis periculis parta amittit longo intervallo viriditatem? Qua re, si qui hominem non diligunt, nihil est quod eum de provincia devocent: ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. Sed si ille hac tam eximia fortuna propter utilitatem rei publicae frui non propterat, ut omnia illa conficiat, quid ego senator facere debeo, quem, etiam si ille aliud vellet, rei publicae consulere oportet?

Ego vero sic intellego, patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis perpetuae pacis habere oportere rationem. Nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo atque etiam suspicione belli? Iam diu mare videmus illud immensum, cuius fervore non solum maritimi cursus sed urbes etiam et viae militares iam tenebantur, virtute C. n. Pompei sic a populo Romano ab Oceano usque ad ultimum Pontum tamquam unum aliquem portum tutum et clausum teneri; nationes eas, quae numero hominum ac multitudine ipsa poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse pacem recessas, partim repressas, ut Asia, quae imperium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni genere hostium dicere, nulla est quae non aut ita blande sit ut vix existat, aut ita devota ut quiescat, aut ita pacata ut victoria nostri imperii et laetetur. Bellum Gallicum a patre consensu, C. Caesare imperatore, gestum est, et ita tantum modo rebus am. Semper illis

1 longius inveniri potest. *Tissot* 2. *Ullrich* 291
 4 an nam. *Ullrich* 291
 27 regnum. *Ullrich* 291

nationes nostri imperatores refutandas potius bello quam
 lacesendas putaverunt. Ipse ille C. Marius, cuius divina
 atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeri-
 busque subvenit, influentis in Italiam Gallorum maximas
 copias repressit, non ipse ad eorum urbis sedisque penetra- 5
 vit. Modo ille meorum laborum periculorum consiliorum
 socius, C. Pomptinus, fortissimus vir, ortum repente bellum
 Allobrogum atque hac scelerata coniuratione excitatum
 proeliis fregit eosque domuit qui lacesierant, et ea victoria
 contentus re publica metu liberata quievit. C. Caesaris 10
 longe aliam video fuisse rationem; non enim sibi solum cum
 iis quos iam armatos contra populum Romanum videbat
 bellandum esse duxit, sed totam Galliam in nostram dicionem
 33 esse redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus et maxi-
 mis Germanorum et Helvetiorum proeliis felicissime ducer- 15
 tavit, ceteras conterruit, compulit, domuit, imperio populi
 Romani parere adsuefecit, et quas regiones quasque gentis
 nullae nobis antea litterae, nulla vox, nulla fama notas fecerat,
 has noster imperator nosterque exercitus et populi Romani
 arma peragrarunt. Semitam tantum Galliae tenebamus 20
 antea, patres conscripti; ceterae partes a gentibus aut inimi-
 cis huic imperio aut infidis aut incognitis aut certe immanibus
 et barbaris et bellicosis tenebantur; quas nationes nemo
 unquam fuit quin frangi domarique cuperet. Nemo sapien-
 ter de re publica nostra cogitavit, iam inde a principio huius 25
 imperi, quin Galliam maxime timendam huic imperio putaret;
 sed propter vim ac multitudinem gentium illarum nunquam
 est antea cum omnibus dimicatum. Restitimus semper
 lacesiti: nunc denique est perfectum ut imperi nostri terra-

1 quam lasputaverunt *P^a* 10 C ante Caesaris om. *FBZ*
 14 cum nationibus G. et H. acerrimis et maximis proeliis *van der Vhel*
Balb. § 5: cum acerrimis nat. G. et H. et maximis proeliis *Land-*
graf Pomp. § 28 15 plurimis proeliis *Weidner* 19 eas omi.
Bailey 22 at certe *Pluygers*; ac certe *Mader* 26 putaret *PHk*:
 deputaret *P² Zell.* esse putaret *Klotz.* improb. *Zulinsk.* Num repu-
 taret? § 24

rumque illarum idem esset extremum. Alpibus Italiam ¹⁴
munierat antea natura non sine aliquo divino numine; nam ³⁴
si ille aditus Gallorum immanitati multitudinique patuisset,
numquam haec urbs summo imperio domicilium ac sedem
5 praeuisset. Quae iam licet considant! nihil est enim ultra
illam altitudinem montium usque ad Oceanum quod sit
Italiae pertimescendum. Sed tamen una atque altera aetas
vel metu vel spe vel poena vel praeniis vel armis vel legibus
potest totam Galliam sempiternis vinculis adstringere: im-
10 politae vero res et acerbae si erunt relictae, quamquam sunt
accisae, tamen efferent se aliquando et ad renovandum bellum
revirescent. Qua re sit in eius tutela Gallia cuius fidei vir- ³⁵
tuti felicitati commendata est. Qui si Fortunae muneribus
amplissimis ornatus saepius eius deae periculum facere nollet,
15 si in patriam, si ad deos penatis, si ad eam dignitatem quam
in civitate sibi propositam videt, si ad iucundissimos liberos,
si ad clarissimum generum redire properaret, si in Capito-
lium inveli victor cum illa insigni laurea gestiret, si denique
timeret casum aliquem, qui illi tantum addere iam non potest
20 quantum auferre, nos tamen oporteret ab eodem illa omnia
a quo profligata sunt confici velle: cum vero ille suae gloriae
iam pridem rei publicae nondum satis fecerit, et malit tamen
tardius ad suorum laborum fructus pervenire quam non ex-
plere susceptum rei publicae munus, nec imperatorem incen-
25 sum ad rem publicam bene gerendam revocare nec totam
Gallici belli rationem prope iam explicatam perturbare atque
impedire debemus.

Nam illae sententiae virorum clarissimorum minime pro- ¹⁵
bandae sunt, quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum ³⁶
30 Syria, alter citeriorem. Qui ulterio rem, omnia illa de quibus

6 illam P, corr. BI

crudae Holm

18 laurea Nangerius

22-24 rei pub. . . susceptum suppl. P²

10 acerbae codd. asperae con. Nipperd.

13 Qui P null. praeter GE quia, Hb⁵ et)

1 laude codd. laud. lauream gestaret b)

ceps qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter indignitatem suam diffusi ipsi sibi, aut propter reliquorum obtreactionem ab huius ordinis coniunctione depulsi, saepe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt ; qui si ex illa iactatione cursuque populari bene gesta re publica referunt aspectum in curiam atque huic amplissimae dignitati esse commendati volunt, non modo non repellendi sunt verum etiam expetendi. Monemur a fortissimo viro 39 atque optimo post hominum memoriam consule ut provideamus ne ceterior Gallia nobis invitis alicui decernatur post eos consules qui nunc erunt designati, perpetuoque posthac ab iis qui hunc ordinem oppugnent populari ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, patres conscripti, praesertim monitus a sapientissimo consule et 15 diligentissimo custode pacis atque otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero aut studium erga hunc ordinem repudiario. Nam ut C. Iulius omnibus a senatu eximiis aut novis rebus ornatus per manus hanc provinciam tradat ei cui minime vos velitis, per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne illam potestatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremo quo quisque animo futurus sit, nescio : quid sperem, video. Praestare hoc senator debeo, quantum 25 possum, ne quis vir clarus aut potens huic ordini iure irasci posse videatur. Atque haec, si inimicissimus essem C. Caesar, sentirem tamen rei publicae causa.

Sed non alienum esse arbitror, quod minus es perit inter
peller a non nullis ad hunc finem existat et peritenda,
30 explicare breviter quae ratio et causa cum Caesare

[illegible]

Ac primum illud tempus familiaritatis et consuetudinis quae mihi cum illo, quae fratri meo, quae C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrum adolescentia fuit, praetermitto. Postea quam sum penitus in rem publicam ingressus, ita dissensi ab illo ut in disiunctione sententiae coniuncti tamen 5
 41 amicitia maneremus. Consul ille egit eas res quarum me participem esse voluit; quibus ego si minus adsentiebar, tamen illius mihi iudicium gratum esse debebat. Me ille ut quinqueviratum acciperem rogavit; me in tribus sibi coniunctis maioribus consularibus esse voluit; mihi legationem 10 quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. Quae ego omnia non ingrato animo, sed obstinatione quadam sententiae repudiavi. Quam sapienter, non disputo; multis enim non probabo; constanter quidem et fortiter certe, qui cum me firmissimis opibus contra scelus inimicorum munire 15 et popularis impetus populari praesidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim atque iniuriam malui quam aut a vestris sanctissimis mentibus dissidere aut de meo statu declinare. Sed non is solum gratus debet esse qui accepit beneficium, verum etiam is cui potestas accipiendi 20 fuit. Ego illa ornamenta quibus ille me ornabat decere me et convenire iis rebus quas gesseram non putabam; illum quidem amico animo me habere eodem loco quo principem 42 civium, suum generum, sentiebam. Traduxit ad plebem inimicum meum sive iratus mihi, quod me secum ne in 25 beneficiis quidem videbat posse coniungi, sive exoratus. Ne haec quidem fuit iniuria. Nam postea me ut sibi essem legatus non solum suasit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi; non quo alienum mea dignitate arbitrarer, sed quod tantum rei publicae sceleris impendere a consulibus proximis 30
 18 non suspicabar. Ergo adhuc magis est mihi verendum ne mea superbia in illius liberalitate quam ne illius iniuria in

20 accipiendi Klotz
 del. Pluygers

24 civem Naugerius

25 in sel. Orelli

nostra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempestas, caligo 43
 bonorum et subita atque improvisa formido, tenebrae rei
 publicae, ruina atque incendium civitatis, terror iniectus
 Caesari de eius actis, metus caedis bonis omnibus, consulum
 1 scelus, cupiditas, egestas, audacia! Si non sum adiutus,
 non debui; si desertus, sibi fortasse providit; si etiam op-
 pugnatus, ut quidam aut putant aut volunt, violata amicitia
 est, accepi iniuriam, inimicus esse debui, non nego: sed si
 idem ille tum me salvum esse voluit cum vos me ut carissi-
 10 mum filium desiderabatis, et si vos idem pertinere ad causam
 illam putabatis voluntatem Caesaris a salute mea non ab-
 horrere, et si illius voluntatis generum eius habeo testem,
 qui idem Italiam in municipiis, populum Romanum in con-
 tione, vos mei semper cupidissimos in Capitolio ad meam
 15 salutem incitavit, si denique Cn. Pompeius idem mihi testis
 de voluntate Caesaris et sponsor est illi de mea, nonne vobis
 videor et ultimi temporis recordatione et proximi memoria
 medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum natura
 non possim evellere, ex animo quidem certe excidere?
 20 Ego vero, si mihi non licet per aliquos ita gloriari, me 44
 dolorem atque inimicitias meas rei publicae concessisse, si
 hoc magni cuiusdam hominis et persapientis videtur, utar
 hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam quam ad vitan-
 dam vituperationem valet, hominem me esse gratum, et non
 25 modo tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum beni-
 volentia commoveri. A viris fortissimis et de me optime 19
 meritis quibusdam peto ut, si ego illos meorum laborum
 atque incommodorum participes esse nolui, ne illi me
 suarum inimicitiarum socium velint esse, praesertim cum
 30 mihi idem illi concesserint ut etiam acta illa Caesaris, quae
 neque oppugnavi antea neque defendi, meo iam iure possim
 defendere. Nam summi civitatis viri, quorum ego consilio 45

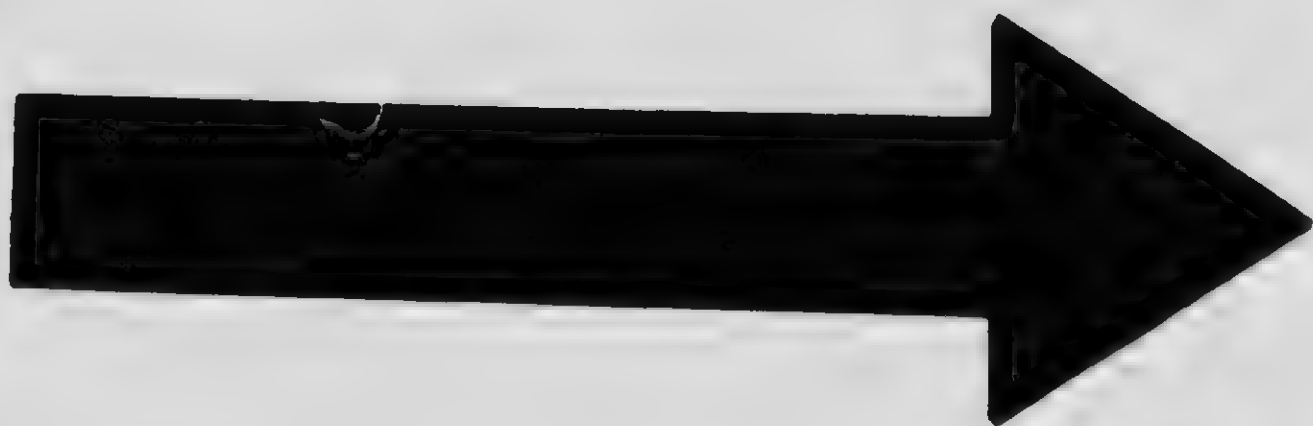
6 debui *1^a coll.* debui si *1^a praeter GE* debuit 13 Romanum
coll. Baet. . . . . P 19 possum *bet*

rem publicam conservavi, et quorum auctoritate illam conjunctionem Caesaris defugi. Iulias leges et ceteras illo consule rogatas iure latas negant: idem illam proscriptionem capitis mei contra salutem rei publicae, sed salvis auspiciis rogatam esse dicebant. Itaque vir summa auctoritate, summa 5 eloquentia, dixit graviter casum illum meum funus esse rei publicae, sed funus iustum et indictum. Mihi ipsi omnino perhonorificum *est* discessum meum funus dici rei publicae: reliqua non reprendo, sed mihi ad id quod sentio adsumo. Nam si illud iure rogatum dicere ausi sunt quod nullo ex- 10 emplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de caelo servarat, oblitine erant tum cum ille qui id egerat plebeius est lege curiata factus dici de caelo esse servatum? Qui si plebeius omnino esse non potuit, qui tribunus plebis potuit esse? et cuius tribunatus si ratus est, nihil est quod inritum ex 15 actis Caesaris possit esse, eius non solum tribunatus *ratus* sed etiam perniciosissimae res, auspiciorum religione conservata, 46 iure latae videbuntur? Qua re aut vobis statuendum est legem Aeliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de 20 caelo servari, obnuntiari, intercedi licere; censorium iudicium ac notionem et illud morum severissimum magisterium non esse nefariis legibus de civitate sublatum; si patricius tribus plebis fuerit, contra leges sacratas, si plebeius, contra auspicia fuisse; aut mihi concedant homines oportet in 25 rebus bonis non exquirere ea iura quae ipsi in perditis non exquirant, praesertim cum ab illis aliquotiens condicio C. Caesari lata sit ut easdem res alio modo ferret, qua condicione auspicia requirebant, leges comprobabant, in Clodio auspiciorum ratio sit eadem, leges omnes sint eversae ac 30 perditae civitatis.

; omnino *k* *all.*: homini *PBS*: *om. c* 8 *est* *n. codd.* 14 *om*
 nine *HbSt*: omnium *rell.* 16 *ratus suppl. Ernest* 17 *res*
 leges *Lamb.* conservatae *Hk*

Extremum illud est. Ego, si essent inimicitiae mihi
 cum C. Caesare, tamen hoc tempore rei publicae consulere,
 inimicitias in aliud tempus reservare deberem; possem etiam
 summorum virorum exemplo inimicitias rei publicae causa
 5 deponere. Sed cum inimicitiae fuerint nunquam, opinio
 iniuriae beneficio sit extincta, sententia mea, patres con-
 scripti, si dignitas agitur Caesaris, homini tribuam; si honos
 quidam, senatus concordiae consulam; si auctoritas decre-
 torum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando
 10 imperatore servabo; si perpetua ratio Gallici belli, rei pu-
 blicae providebo; si aliquod meum privatum officium, me
 non ingratum esse praestabo. Atque hoc velim probare
 omnibus, patres conscripti; sed levissime feram si forte aut
 iis minus probaro qui meum inimicum repugnante vestra
 15 auctoritate texerunt, aut iis, si qui meum cum inimico suo
 reditum in gratiam vituperabunt, cum ipsi et cum meo et
 cum suo inimico in gratiam non dubitarint redire.

1 est cum ego *codd.* Num est quod ego? inimicitiae *Hall.: om.*
PBSl.: ego seclui 5 Sed *Angelius: et codd.* 6 sententiam
 meam *GF.* 15 si *om. GFb, Sorof*

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

ANSI and ISO TEST CHART No. 2

1.4

1.5

1.6

1.8

2.0

2.2

2.5

2.8

3.2

3.6

4.0

2.8

3.2

3.6

4.0

4.5

5.0

5.6

6.3

7.1

8.0

9.0

10.0

11.2

12.5

14.0

16.0

18.0

20.0

22.4

25.0

28.0

31.5

36.0

40.0

45.0

50.0

56.0

63.0

71.0

80.0

90.0

100.0

2.5

2.8

3.2

3.6

4.0

4.5

5.0

5.6

6.3

7.1

8.0

9.0

10.0

11.2

12.5

14.0

16.0

18.0

20.0

22.4

25.0

28.0

31.5

36.0

40.0

45.0

50.0

56.0

63.0

71.0

80.0

90.0

100.0

APPLIED IMAGE Inc

2455 KENNEDY BLVD. SUITE 100
MILWAUKEE, WI 53234
TEL: 414/764-2400 FAX: 414/764-2401

M. TVLLI CICERONIS
PRO L. CORNELIO BALBO
ORATIO

SIGLA

P = cod. Paris. 7794, saec. ix

B = cod. Bern. 136, saec. xii-xiii e cod. *P* descriptus

Σ = cod. Paris. 14749 ineunte saec. xv e cod. *B* descriptus

w = cod. Guelferbytanus 205, e cod. *Σ* descriptus

H = cod. Harleianus 4927, saec. xii

E = cod. Erfurtensis, saec. xii-xiii

G = cod. Gemblacensis, nunc Bruxellensis 5345, saec. xii

b = cod. S. Marci 255 (Lag. 6), saec. xv

k = cod. Paris. 7779, anno 1459 scriptus

c = cod. Oxon. Canonici 226, saec. xv

5 = codd. *k*

l = cod. Bern. 254, saec. xv

Schol. = lemmata Scholiastae Bobiensis

M. TVLLI CICERONIS

PRO L. CORNELIO BALBO ORATIO

Si auctoritates patronorum in iudiciis valent, ab amplis-
 1 simis viris L. Corneli causa defensa est; si usus, a peri-
 tissimis; si ingenia, ab eloquentissimis; si studia, ab ami-
 cissimis et cum beneficiis cum L. Cornelio tum maxima
 5 familiaritate coniunctis. Quae sunt igitur meae partes?
 Auctoritatis tantae quantam vos in me esse voluistis, usus
 mediocris, ingeni minime voluntati paris. Nam ceteris
 a quibus est defensio hunc debere plurimum video; ego
 quantum ei debeam, alio loco; principio orationis hoc pono,
 10 me omnibus qui amici fuerint saluti et dignitati meae, si
 minus referenda gratia satis facere potuerim, praedicanda et
 habenda certe satis esse facturum. Quae fuerit hesterno 2
 die Cn. Pompei gravitas in dicendo, iudices, quae facultas,
 quae copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed
 15 perspicua admiratione declarari videbatur. Ill enim um-
 quam audiui quod mihi de iure subtilius dici videretur,
 nihil memoria maiore de exemplis, nihil peritius de foederi-
 bus, nihil inlustriore auctoritate de bellis, nihil de re publica
 gravius, nihil de ipso modestius, nihil de causa et crimine
 20 ornatus: ut mihi iam verum videatur illud esse quod non 3
 nulli litteris ac studiis doctrinae dediti quasi quiddam in-

1 valent *Ernesti*: valerent *codd.*: valere debent *Muell.* Cf. *ad Quir.* § 6
 2 viris *PHS*: om. *B.* extra versum *suppl.* 2
 4 maxima tum in *mg.* *P.* *BΣ* 7 voluntati paris *Angelus*: volun-
 tatis (-i) parens *codd.* 9 pono ut *Ant. Aug.* ita b: oppono *codd.*
 (propono *k*) 11 adferenda 'aff.' *coda.* 17 memoria *Garat.*:
 de mem. *codd.* (unde *Hk* nihil de mem. de more de exemplis: *add.*
 acutius *bk ed. R.*) 21 doctrinis *PBG* unde litterati ac studiis
 doctrinisque *Hbk ed. R.*

credibile dicere putabantur, ei qui omnis animo virtutes
penitus comprehendisset omnia quae faceret *recte procedere*.
Quae enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi
singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret,
maior esse ubertas, varietas, copia quam fuit in eo qui
tantum potuit impertire huic studio temporis quantum ipse
a pueritia usque ad hanc aetatem a continuis bellis et
victoriis conquievit? Quo mihi difficilius est hic extremus
perorandi locus. Etenim ei succedo orationi quae non
praetervecta sit auris vestras, sed in animis omnium penitus
insederit. Et plus voluptatis ex recordatione illius orationis
quam non modo ex mea, sed ex cuiusquam oratione capere
possitis. Sed mos est gerundus non modo Cornelio, cuius
ego voluntati in eius periculis nullo modo deesse possum,
sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui iudici, sui benefici
voluit me esse, ut apud eosdem vos, iudices, nuper in alia
causa fuerim, et praedicatorem et actorem.

Ac mihi quidem hoc dignum re publica videtur, hoc
deberi huius excellentis viri praestantissimae gloriae, hoc
proprium esse vestri officii, hoc satis esse causae ut, quod
fecisse Cn. Pompeium constet, id omnes ei licuisse con-
cedant. Nam verius nihil est quam quod hesterno die dixit
ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dinicare ut
nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse
civitatem, non genus suum ementitus, non in aliquo impu-
denti mendacio delituisse, non inrepsisse in censum dicitur:
unum obicitur, natum esse Gadibus, quod negat nemo.

2 recte (praeclare?) procedere scripsi (Cl. Qu. iv. 176): tractare codd.
(ante faceret add. H vellet: post tractare t) add. perfacile esse c:
omnia quae vellet facile esse tractare k: eum... omnia quae facere
vellet facillime tractare b Harl. 2681, ed. R.: procedere con.
Mueller: recte se dare Madv.: recte cadere Reid (improb. Zielinsk.):
recte habere Paul 8 extremus b Harl. 2681 ed. R.: exercitus
FBGH5 12 ex mea sed b G2 Harl. 2681: in mea quam P rell.
in mea sed ex H5 13 gerundus PGH all.: gerendus Euc
17 auctorem PHc 18 re p. Garat.: re G2: reo h5: rei P rell.
l. Sest. § 47 21 ei G et in mg. Σ: et P rell

Cetera accusator fatetur, hunc in Hispania durissimo bello cum Q. Metello, cum C. Memmio et in classe et in exercitu fuisse; ut Pompeius in Hispaniam venerit Memmionumque habere quaestorem coeperit, numquam a Memmio disces-
 5 sisse, Carthaginē esse obsessum, acerrimis illis proeliis et maximis, Sucronensi et Turiensi, interfuisse, cum Pompeio ad extremum belli tempus fuisse. Haec sunt propria Corneli, 6 pietas in rem publicam nostram, labor, assiduitas, dimicatio, viri digna summo imperatore, spes pro periculis praemio-
 10 rum; praemia quidem ipsa non sunt in eius facto qui adeptus est, sed in eius qui dedit. Donatus igitur est ob 3 eas causas a Cn. Pompeio civitate. Id accusator non negat, sed reprehendit, ut in Cornelio causa ipsius probetur, poena quaeratur, in Pompeio causa laedatur, poena sit nulla nisi
 15 famae: sic innocentissimi hominis fortunas, praestantissimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in iudicium caput Corneli, factum Pompei vocatur. Hunc enim in ea civitate in qua sit natus honestissimo loco natum esse concedis, et ab ineunte aetate relictis rebus suis omnibus in
 20 nostris bellis nostris cum imperatoribus esse versatum, nullius laboris, nullius obsessionis, nullius proeli expertem fuisse. Haec sunt omnia cum plena laudis tum propria Corneli, nec in iis rebus crimen est ullum. Vbi igitur est 7 crimen? Quod eum Pompeius civitate donavit. Huius
 25 crimen? Minime, nisi honos ignominia putanda est. Cuius igitur? Re vera nullius, actione accusatoris eius unius qui donavit; qui si adductus gratia minus idoneum hominem praemio adfecisset, quin etiam si virum bonum sed non ita

5 obsessum *Madv.*: possessum *codd.*, possessurum *B*, profectum *k ed.*
R) 6 Turiensi *Is. Vossius*: duriensi *codd.*, 7 propria *Klotz*:
 proelia *codd.* (praemia *b*): promerita *Paul*: praesidia *Kays.*: *del.*
Madv. Corneli pietas *Mueller*: cornelitas *P¹*: Cornelii talis *P² rel.*
 praeter *GE* (Cornelii hic): Cornelii tantus *Halm* 11 *alt. est om. P¹*:
 est igitur *bw Par. 7774 ed V* 14 nisi *Orelli*: si *codd. pler. del.*
P², om. BΣ 18 sit *codd.*: est *Baier* 24 Huius *P¹*: huiusce
P² BGS: huiusmodi *b*: huiuscene *dett.*: huiusne *Klotz* 28 quin
Madv.: qui *codd.*

meritum, si denique aliquid non contra ac liceret factum diceretur, sed contra atque oporteret, tamen esset omnis
 8 eius modi reprehensio a vobis, iudices, repudianda. Nunc vero quid dicitur? Quid ait accusator? Fecisse Pompeium quod ei facere non licuerit; quod gravius est quam si id
 5 factum ab eo diceret quod non oportuisset. Est enim aliquid quod i. m. oporteat, etiam si licet; quicquid vero non licet, certe non oportet.

4 Hic ego nunc cuncter sic agere, iudices, non esse fas dubitari quin, quod Cn. Pompeium fecisse constet, id non
 9 solum licuisse sed etiam decuisse fateamur? Quid enim abest huic homini quod, si adesset, iure haec ei tribui et concedi putaremus? Vsusne rerum? qui pueritiae tempus
 extremum principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum, cuius plerique aequales minus saepe castra
 15 viderunt quam hic triumphavit, qui tot habet triumphos quot orae sunt partesque terrarum, tot victorias bellicas quot sunt in rerum natura genera bellorum. An ingenium? quin etiam ipsi casus eventusque rerum non duces, sed comites
 eius consiliorum fuerunt: in quo uno ita summa fortuna
 20 cum summa virtute certavit ut omnium iudicio plus homini quam deae tribueretur. An pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia unquam requisita est? Quem provinciae nostrae, quem liberi populi, quem reges, quem ultimae
 gentes castiorem, moderatiorem, sanctiorem non modo vide-
 25 runt, sed aut sperando umquam aut optando cogitaverunt?
 10 Quid dicam de auctoritate? quae tanta est quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. Cui senatus popu-

4 agit *G¹E⁵* 6 Est enim *Ihb* all.: sed si enim *P¹G*: si enim *P²*:
 corr. *B* sit enim, fort. recte 9-11 sic agere . . . fateamur om. *P*,
 suppl. man is eiusdem fere aetatis, quae pr. constat scripsit, dein corr.
 constet: constitit *Hb* ed. *R*.: constiterit *k* 11 licuisse (*Lamb.*)
 . . . decuisse *Klotz*: decuisse . . . debuisse *P²rell.* 12 ei *Lamb.*: et
 codd. 18 quin *Ihb⁵*: inquit (*ex* inquit) s. inquit *P* all.: cui *Madv.*,
 del. eius ante consiliorum 24 ultimae gentes *cod. Car. Steph. et Grae-*
 vius: ult^{ae} regentes *P*: alterae *H⁵b²*: ultra regentes *BGE*: exterae
 gentes *b Angelus* 27 his *BII* all.: iis *PG*

lusque Romanus amplissimae dignitatis praemia dedit non
 postulanti, imperia vero etiam recusanti, huius de facto,
 iudices, ita quaeri ut id agatur, licueritne ei facere quod
 fecit, an vero non dicam non licuerit, sed nefas fuerit—
 5 contra foedus enim, id est contra populi Romani religionem
 et fidem fecisse dicitur—non turpe rei publicae, nonne
 vobis? Audivi hoc de parente meo puer, cum Q. Metellus
 11 Luci filius causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir,
 cui patriae salus dulcior quam conspectus fuit, qui de civi-
 10 tate decedere quam de sententia maluit—hoc igitur causam
 dicente, cum ipsius tabulae circumferrentur inscribendi
 nominis causa, fuisse iudicem ex illis equitibus Romanis
 gravissimis viris neminem quin removeret oculos et se totum
 averteret, ne forte, quod ille in tabulas publicas rettulisset,
 15 dubitasse quisquam verumne an falsum esset videretur: nos
 Cn. Pompei decretum, iudices, de consili sententia pro-
 nuntiatum recognoscemus, cum legibus conferemus, cum
 foederibus, omnia acerbissima diligentia perpendemus?
 Athenis aiunt, cum quidam apud eos qui sancte graviterque
 20 vixisset testimonium publice dixisset et, ut mos Graecorum
 est, iurandi causa ad aras accederet, una voce omnis iudices
 ne is iuraret reclamasse. Tum Graeci homines spectati viri
 noluerunt religione videri potius quam veritate fidem esse
 constrictam: nos etiam in ipsa religione et legum et foe-
 25 derum conservanda qualis fuerit Cn. Pompeius dubitabimus?
 Vtrum enim inscientem vultis contra foedera fecisse an 13

1 amplissima *Paul* 2 vero *Manut.*: verum *codd.* (i.e. non
 postulanti imperia, verum etiam rec.) 6 rei publicae *codd.*: populo
 Romano *edd.* non nobis *Garat., Muell., improb. Zielinsk.* 8 re-
 petendis *Bw* ille, ille *PBHb5*: ille *GE* vir s. l. *P2* 13 quin *b*:
 qui *rell.* et *om. codd.* (sed *k*, seque *b*) 16 iudices *scripsi*: iudicium
codd., del. edd. 18 perpendimus *GE*: pertendimus *P1*: pertendimus
P2BHb5 22 Tum *scripsi*: cum *codd.*: *del. Bait. all.* cum . . . nolue-
 rint *Nangerius* (1): Quid? . . . noluerunt *Weidner*: An . . . noluerunt
Paul 24 constrictam s. l. *P2*: vinctam *coni. Halm* 26 inscien-
 tem *P2* et *pler.*: scientem *P1*: scientem *GE*

scientem? Si scientem,—O nomen nostri imperi! O populi Romani excellens dignitas! O Cn. Pompei sic late longeque diffusa laus ut eius gloriae domicilium communis imperi finibus terminetur! O nationes, urbes, populi, reges, tetrarchae, tyranni,—testes Cn. Pompei non solum virtutis in bello sed etiam religionis in pace! Vos denique, mutae regiones, imploro, et sola terrarum ultimarum; vos, maria, portus, insulae, litora! Quae est enim ora, quae sedes, qui locus in quo non exstent huius cum fortitudinis tum vero humanitatis, cum animi tum consili impressa vestigia? Hunc quisquam, incredibili quadam atque inaudita gravitate virtute constantia praeditum, foedera scientem neglexisse violasse rupisse dicere audebit?

6 Gratificatur mihi gestu accusator: inscientem Cn. Pompeium fecisse significat,—quasi vero levius sit. Cum in tanta re publica versere et maximis negotiis praesis, facere aliquid quod scias non licere, quam omnino non scire quid liceat: Etenim utrum qui in Hispania bellum acerrimum et maximum gesserat quo iure Gaditana civitas esse nesciebat, an, cum ius illius populi nosset, interpretationem foederis non tenebat? Id igitur quisquam Cn. Pompeium ignorasse dicere audebit quod mediocres homines, quod nullo usu, nullo studio praediti militari, quod librarioli denique scire se profiteantur? Equidem contra existimo, iudices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum quae sine summo otio non facile discuntur, Cn. Pompeius excellat, singularem quandam laudem et praestabilem eius esse scientiam in foederibus, pactionibus, condicionibus populorum, regum, exterarum nationum, in universo denique belli

1 alterum scientem codd. praeter GE (inscientem) 15 levius codd. (Cl. Qu. iv. 176): non levius om. vero ò, et ita Lamb. peius, nequius, turpius et similia edd.) 17 quam Pantagathus: an codd. praeter G² (aut) nescire Hbk ed. R. 18 qui in suppl. Lamb. (etenim cum in Hk et mg. 2) 20 cum ius Madv.: cuius PB: cui GE (cuius linguam populi non nosset Hbk ed. R.) 24 se ante scire add. Lamb.: post scire Zielinsk.: abesse malit Reid 27 et codd.: suam et b: eius et ed. Hervag.: eius Bait. eius hic addidi (suam e)

iure atque pacis; nisi forte ea quae nos libri docent in umbra atque otio, ea Cn. Pompeium neque cum requiesceret litterae, neque cum rem gereret regiones ipsae docere potuerunt.

5 Atque, ut ego sentio, iudices, causa dicta est. Temporum magis ego nunc vitiis quam genere iudici plura dicam; est enim haec saeculi quaedam macula atque labes, virtuti invidere, velle ipsum florem dignitatis infringere. Etenim si Pompeius abhinc annos quingentos fuisset, is vir a quo 16
10 senatus adulescentulo atque equite Romano saepe communi saluti auxilium expetisset, cuius res gestae omnis gentis cum clarissima victoria terra marique peragrassent, cuius tres triumphi testes essent totum orbem terrarum nostro imperio teneri, quem populus Romanus *honoribus*
15 *insignibus* singularibusque decorasset,—si nunc apud nos id quod is fecisset contra foedus factum diceretur, quis audiret? Nemo profecto; mors enim cum exstinxisset invidiam, res eius gestae sempiterni nominis gloria niterentur. Cuius igitur audita virtus dubitationi locum non daret, huius *visa*
■ atque perspecta obtrectatorum voce laedetur?

Omittam igitur Pompeium iam oratione mea reliqua, sed 7
vos, iudices, animis ac memoria tenetote. De lege, de 17
foedere, de exemplis, de perpetua consuetudine civitatis nostrae renovabo ea quae dicta sunt; nihil enim mihi novi,
25 nihil integri neque M. Crassus, qui totam causam et pro facultate et pro fide sua diligentissime vobis explicavit, neque Cn. Pompeius, cuius oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed quoniam me recu-

6 vitiis quam *Baiter*: vitiis (ut iis *P*, ut his *BH*) inquam *codd.* (§ 9): vitio quam *Madv.* Num iudici (inductus)? 9 Cn. Pompeius *HGEb5* 14 honoribus *hic supplevi*: ante decorasset *Angelius* 15 insignibus singularibusque *Madv.*: singularibusque *codd.* 18 gloria *s. l. P* niterentur *codd.*: niterent *Nuerenberg*: nitescerent *Klots* (utrumque improbat *Zielinski*) 19 huius *visa* atque *Halm*: huius atque *codd. praeter G* (huius nota atque) et *Hb5* (huius experta atque) 20 perfecta *PB*, corr. *Σ* laedatur *Bait.*, *Muell.*

- sante placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi quendam operis extremum laborem, peto a vobis ut me officii potius quam dicendi studio hanc suscepisse operam
 18 ac munus putetis. Ac prius quam adgrediar ad ius causam-
 que Corneli, quiddam de communi condicione omnium 5
 nostrum deprecandae malivolentiae causa breviter com-
 memorandum videtur. Si quo quisque loco nostrum est,
 iudices, natus, aut si, in qua fortuna est nascendi initio con-
 stitutus, hunc vitae statum usque ad senectutem obtinere
 debet, et si omnes quos aut fortuna extulit aut ipsorum 10
 inlustravit labor et industria poena sunt adficiendi, non
 gravior L. Cornelio quam multis viris bonis atque fortibus
 constitui lex vitae et condicio videretur: sin autem multo-
 rum virtus, ingenium, humanitas ex infimo genere et fortunae
 gradu non modo amicitias et rei familiaris copias consecuta 15
 est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem, non
 intellego cur potius invidia violatura virtutem L. Corneli
 quam aequitas vestra pudorem eius adiutura videatur.
 19 Itaque quod maxime petendum est a vobis idcirco non peto,
 iudices, ne de vestra sapientia atque de vestra humanitate 20
 dubitare videar: est autem petendum ne oderitis ingenium,
 ne inimici sitis industriae, ne humanitatem opprimendam,
 ne virtutem puniendam putetis. Illud peto, ut, si causam
 ipsam per se firmam esse et stabilem videritis, hominis
 ipsius ornamenta adiumento causae potius quam impedi- 25
 mento esse malitis.
- 8 Nascitur, iudices, causa Corneli ex ea lege quam L. Gellius
 Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt; qua lege vide-
 mus *rite* esse sanctum ut cives Romani sint ii quos Cn. Pom-

3 officio *Paul* 4 At *PB* 10 debet *Angelius*: deberet *codd.*,
edd. 11 poenae (pene, pena) sunt *codd.*: poena essent *Halm*,
edd. 16 honorem *coni. Reid* 23 puniendam *b² G² ed. R.*:
 poeniendam *Crell.*: poenitendam *PBzE*: penit. *G¹H*: perimendam
b⁵ 28 videmus *k*: videamus *rell.* 29 rite esse sanctum *scripsi*: satis
 esse sancti *codd.* (sanctum *Turn.*): ita esse sanctum *Reid*: sanxisse
 senatum *Pautag.*: satis aperte, dilucide esse sanctum *all.* hi *P et pler.*

- peius de consili sententia singillatim civitate donaverit. Donatum esse L. Cornelium praesens Pompeius dicit, indicant publicae tabulae. Accusator fatetur, sed negat ex foederato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus
 5 factus esset, in hanc civitatem venire. O praeclarum interpretem iuris, auctorem antiquitatis, correctorem atque emendatorem nostrae civitatis, qui hanc poenam foederibus adscribat, ut omnium praemiorum beneficiorumque nostrorum expertis faciat foederatos! Quid enim potuit dici
 10 imperitius quam foederatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium foederatorum quam omnium liberorum. Sed totum hoc, iudices, in ea fuit positum semper ratione atque sententia ut, cum iussisset populus Romanus aliquid, si id adscivissent socii populi ac Latini,
 15 et si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo tamquam in fundo resedisset, ut tum lege eadem is populus teneretur, non ut de nostro iure aliquid diminueretur, sed ut illi populi aut iure eo quod a nobis esset constitutum aut aliquo commodo aut beneficio uterentur. Tulit apud
 20 maiores nostros legem C. Furius de testamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus; innumerabiles aliae leges de civili iure sunt latae; quas Latini voluerunt, adsciverunt; ipsa denique Iulia, qua lege civitas est sociis et Latinis data, qui fundi populi facti non essent civitatem non haberent.
 25 In quo magna contentio Heracliensium et Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis civitatibus foederis sui libertatem civitati anteferret. Postremo haec vis est istius et iuris et verbi, ut fundi populi beneficio nostro, non suo iure fiant. Cum aliquid populus Romanus iussit, id si est eius modi ut
 30 quibusdam populis, sive foederatis sive liberis, permittendum esse videatur ut statuunt ipsi non de nostris sed de suis

9 faciant *Lehmann* 13 p. R. *ed. Hervag.*: praetor *codd.* 19-27 Tulit
 ... anteferret *om. Hc non k*: in *mg. suppl. b²* 23 qua *secl.*
Mueller, qui et civitas (ita) est ... data (ut) qui fundi scribit 25 Hera-
 cliensium *ed. R.*: heraclensium *codd.* 26 his *P et pler.*

rebus, quo iure uti velint, tum utrum fundi facti sint an non
quaerendum esse videatur; de nostra vero re publica, de
nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute fundos
2 populos fieri noluerunt. Atqui si imperatoribus nostris, si
senatui, si populo Romano non licebit propositis praemiis
elicerere ex civitatibus sociorum atque amicorum fortissimum
atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostra
pericula, summa utilitate ac maximo saepe praesidio pericu-
23 losis atque asperis temporibus cendum nobis erit. Sed,
per deos immortalis, quae est ista societas, quae amicitia, 11
quod foedus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis
Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino,
aut, si quis ex his populis sit exortus qui nostros duces
auxilio laboris, commeatus periculo suo iuverit, qui cum
hoste nostro comminus in acie saepe pugnarit, qui se saepe 15
telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti obiecerit,
nulla condicione huius civitatis praemiis adfici possit?
24 Etenim in populum Romanum grave est non posse uti
sociis excellenti virtute praeditis, qui velint cum periculis
nostris sua communicare; in socios vero ipsos, et in eos de 20
quibus agimus foederatos, iniuriosum et contumeliosum est
iis praemiis et iis honoribus exclusos esse fidelissimos et
coniunctissimos socios quae pateant stipendiariis, pateant
hostibus, pateant saepe servis. Nam stipendiarios ex Africa,
Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos 25
videmus, et, qui hostes ad nostros imperatores perfugissent
et magno usui rei publicae nostrae fuissent, scimus civitate
esse donatos: servos denique, quorum ius, fortuna, condicio
infima est, bene de re publica meritos persaepe libertate, id
est civitate, publice donari videmus. 30

2 videatur *codd.* (tum . . . videatur *om. Hk* : videtur *Rumpf*
4 Atquisimp. *P* : corr. *man. rec.* 8 periculosus *Madv.* : periculis
codd. in periculis ut *Orell. ita Hb5 et mg. 2* 13 his *PB2* :
illis *HGEb5 et mg. 2* 14 auxilio laboris] consilio et labore
Landgraf de Dom. § 107 labore commeatu *Lamb.* : laboribus com-
meatibus *Krafft* 22 his *bis 2Eb* 24 Nam *PB2* : nam et *Hk*
all. 30 videmus ut *Manut. ita k* : videbamus *codd.*

Hanc tu igitur, patrone foederum ac foederatorum, con-
 dicionem statuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis quos
 magnis adiutoribus tuis *usi civibus* armis subegimus atque
 in dicionem nostram rede-
 gemus liceat, si populus Romanus
 5 permiserit, ut ab senatu, etiam per imperatores nostros civi-
 tate donentur, id ne liceat ipsis? Qui si suis decretis legi-
 busve sanxissent ne quis suorum civium castra imperatorum
 populi Romani iniret, ne quis se pro nostro imperio in peri-
 culum capitis atque in vitae discrimen inferret, Gaditanorum
 10 auxiliis, cum vellemus, uti nobis ut liceret, privatus vero ne
 quis vir et animo et virtute praecellens pro nostro imperio
 periculo suo dimicaret, graviter id iure ferremus, minui
 auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum
 virorum, alienigenarum nos hominum studiis atque paterna
 15 virtute privari. Atqui nihil interest, iudices, utrum haec 26
 foederati iura constituent, ut ne cui liceat ex iis civitatibus
 ad nostrorum bellorum pericula accedere, an, quae nos
 eorum civibus virtutis causa tribuerimus, ea rata esse non
 possint; nihil enim magis uteremur iis adiutoribus, sublati
 20 virtutis praemiis, quam si omnino iis versari in nostris
 bellis non liceret. Etenim cum pro sua patria pauci
 post genus hominum natum reperti sint qui nullis prae-
 miis propositis vitam suam hostium telis obiecerint, pro
 aliena re publica quemquam fore putatis qui se opponat

2 his BΣb 3 *usi civibus supplevi* (§§ 26, 38; Cl. Qu. iv. 177):
 adiutoribus tuis *codd. praeter Hbk all. (qui pro magnis habent Gadit-*
tanis, om. tuis). *Locus varie emendatus*: magnis adiuti (opibus a)
 maioribus tuis *Madv.*: magnis adiutoribus illis *usi arm. subeg. Halm*:
 Magni armis adiutoribus tuis subeg. *Reid* 5 etiam per imperatores
 nostros BΣGE: etiam per imperatoribus nostris P: etiam ab imp.
 nostris *ut Ernest. ita Σ in mg.*: et ab imp. n. *Muell*: ab imp. n. (*del.*
 etiam *ut Baiter ita Hb5*: et imp. n. *Paul del.* etiam ab) 10 ut
 liceret *Paul* (Gadit. ut auxiliis *Pluygers*: non liceret *codd.* (uti
 cum vellemus non liceret *Hb5*): liceret *Madv.*: omnino liceret *Wedner*:
 tantum liceret *Halm*: non liceret, privatus vero quis . . . dimicaret?
Kahnt 14 paterna *codd. praeter E* patria: externa *Angelius*:
 privata *con. Halm* 19 nihilo *Lamb.* 24 putatis *Hb5*. putasti *rell.*

periculis non modo nullo proposito praemio, sed etiam
interdicto ?

11 Sed cum est illud imperitissime dictum de populis fundis,
27 quod commune liberorum est populorum, non proprium
foederatorum,—ex quo intellegi necesse est aut neminem
ex sociis civem fieri posse aut etiam posse ex foederatis,—
tum vero ius omne noster iste magister mutandae civitatis
ignorat, quod est, iudices, non solum in legibus publicis
positum, sed etiam in privatorum voluntate. Iure enim
nostro neque mutare civitatem quisquam invitus potest, 10
neque si velit mutare non potest, modo adsciscatur ab ea
civitate cuius esse se civitatis velit : ut, si Gaditani sciverint
nominatim de aliquo cive Romano ut sit is civis Gadita-
nus, magna potestas sit nostro civi mutandae civitatis, nec
foedere impediatur quo minus ex civi Romano civis Gadi- 15
28 tanus possit esse. Duarum civitatum civis noster esse iure
civili nemo potest : non esse huius civitatis qui se alii civi-
tati dicarit potest. Neque solum dicatione, quod in calami-
tate clarissimis viris Q. Maximo, C. Laenati, Q. Philippo
Nuceriae, C. Catoni Tarracone, Q. Caepioni, P. Rutilio 20
Zmyrnae vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives,
cum hanc ante amittere non potuissent quam hoc solum
civitatis mutatione vertissent, sed etiam postliminio potest
civitatis fieri mutatio. Neque enim sine causa de Cn. Publicio
Menandro, libertino homine, quem apud maiores legati 25
nostri in Graeciam proficiscentes interpretem secum habere
voluerunt, ad populum latum *est* ut is Publicius, si domum
revenisset et inde Romam redisset, ne minus civis esset.

3 populis *b* *Angeli* : populi *rell.* fundis] foederatis *coni. Schuetz*
4 commune *B* in *mg.* *Σ* : cum omne *P* est *Σ* : et *rell.*
7 noster iste *P* *rell.* *praeter G¹E* nostris te) : nostrum iste *Kok, Lehmann*
10 mutari civitate *et l.* 11 mutari *Reid* (§ 31) 12 se civem velit
Lamb. : civis velit *Paul* 16 Duarum enim civitatum esse (*del.*
civis noster) *Pluygers* 17 civitatis civis *Hb⁵* : civis *add. Σ* in *mg.*
21 videmus *Madv.* 22 cum *suppl. Madv.* : nam *Hahn auct. Baier*
27 est *G²* : om. *rell.*

Multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate, indemnnati et incolumes, his rebus relictis alias se in civitates contulerunt.

Quod si civi Romano licet esse Gaditanum sive exilio
 5 sive postliminio sive reiectione huius civitatis,—ut iam ad
 foedus veniam, quod ad causam nihil pertinet: de civitatis
 enim iure, non de foederibus disceptamus,—quid est quam
 ob rem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat?
 Equidem longe secus sentio. Nam cum ex omnibus civi-
 10 tatibus via sit in nostram, cumque nostris civibus pateat
 ad ceteras iter civitates, tum vero, ut quaeque nobiscum
 maxime societate amicitia sponsione pactione foedere est
 coniuncta, ita mihi maxime communione beneficiorum
 praemiorum civitatis contineri videtur. Atqui ceterae civi-
 15 tates omnes non dubitarent nostros homines recipere in
 suas civitates, si idem nos iuris haberemus quod ceteri;
 sed nos non possumus et huius esse civitatis et cuiusvis
 praeterea, ceteris concessum est. Itaque in Graecis civi-
 20 tatibus videmus Atheniensis, Rhodios, Lacedaemonios,
 ceteros undique adscribi multarumque esse eosdem homines
 civitatum. Quo errore ductos vidi egomet non nullos im-
 peritos homines, nostros civis, Athenis in numero iudicum
 atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero, cum igno-
 rant, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse
 25 nisi postliminio reciperassent. Peritus vero nostri moris ac
 iuris nemo umquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in
 aliam se civitatem dicavit.

Sed hic totus locus disputationis atque orationis meae, 13
 iudices, pertinet ad commune ius mutandarum civitatum:

2 his BzEb: iis PHG: hiis wc: suis Halm 13-14 communione...
 contineri Weiske: communionem... continere codd. 15 homines
 Gulielm.: omnes PHB25: om. GE 17 cuiusvis ed. R.: cuius
 codd. (cui E, eius k): alius Halm 19 Atheniensis Pluygers: Athenis
 codd. (Sest. § 50) 25 nisi post. recip. del. Pluygers, improb. Zielhsk.
 recip. PH: recuper. B rel.

nihil habet quod sit proprium religionis ac foederum. De-
fendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni
regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano
odio quodam atque discidio, neque tam fide benivolentiaque
coniunctam, ex qua nobis interdictum sit ne quem adsciscere
31 civem aut civitate donare possimus. O iura praeclara atque
divinitus iam inde a principio Romani nominis a maioribus
nostris comparata, ne quis nostrum plus quam unius civitatis
esse possit,—dissimilitudo enim civitatum varietatem iuris
habeat necesse est,—ne quis invitus civitate mutetur neve 10
in civitate maneat invitus! Haec sunt enim fundamenta
firmissima nostrae libertatis, sui quemque iuris et retinendi
et dimittendi esse dominum. Illud vero sine ulla dubita-
tione maxime nostrum fundavit imperium et populi Romani
nomen auxit, quod princeps ille creator huius urbis, Romulus, 15
foedere Sabino docuit etiam hostibus recipiendis augeri hanc
civitatem oportere; cuius auctoritate et exemplo numquam
est intermissa a maioribus nostris largitio et communicatio
civitatis. Itaque et ex Latio multi, ut Tusculani, ut Lanu-
vini, et ex ceteris generibus gentes universae in civitatem 20
sunt receptae, ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum; qui-
bus ex civitatibus nec coacti essent civitate mutari, si qui no-
luissent, nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi
Romani consecuti, violatum foedus eorum videretur.

14 Etenim quaedam foedera exstant, ut Cenomanorum, In- 25
32 subrium, Helvetiorum, Iapydum, non nullorum item ex
Gallia barbarorum, quorum in foederibus exceptum est ne
quis eorum a nobis civis recipiatur. Quod si exceptio facit
ne liceat, ubi *non sit exceptum*, ibi necesse est licere. Vbi

5 ut ne Ec 9-11 iuris . . . civitate s. l. P² 19 ut . . .
ut P¹: et . . . et vell.: ut . . . et ut Madv. ita H 20 generi-
bus codd.: regionibus Rumpf 21 sunt HG²⁵: sui vell. praeter E
suam) 24 consecuti Naugerius (1): secuti codd. (assecuti b et ed.
V.) 25 Etenim] At enim Naugerius (2) Cenomanorum Madv.:
genumanhorum P¹GE: germanorum P²BH vell. 29 non sit (est
Bail.) exceptum ibi suppl. Madv.: ibi necesse est licere ubi non est
exceptum Naugerius

est igitur in foedere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? Nusquam. Ac sicubi esset, lex id Gellia et Cornelia, quae definite potestatem Pompeio civitatem donandi dederat, sustulisset. 'Exceptum,' inquit, **1** 'est foedus, SI QUID SACROSANCTVM EST.' Ignosco tibi, si neque Poenorum iura calles (reliqueras enim civitatem tuam) neque nostras potuisti leges inspicere; ipsae enim te a cognitione sua iudicio publico reppulerunt. Quid fuit in **33** rogatione ea quae de Pompeio a Gellio et a Lentulo consulis lata est, in quo aliquid sacrosanctum exceptum videretur? Primum enim sacrosanctum esse nihil potest nisi quod populus plebesve sanxit; deinde sanctiones sacrandae sunt aut genere ipso aut obtestatione et consecratione legis aut poenae, cum caput eius qui contra fecerit **15** consecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano foedere eius modi? utrum capitis consecratione an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino umquam de isto foedere ad populum, nihil ad plebem latum esse neque legem neque poenam consecratam esse dico. De **20** quibus igitur etiam si latum esset ne quem civem reciperemus, tamen id esset quod postea populus iussisset ratum, nec quicquam illis verbis SI QUID SACROSANCTVM EST exceptum videretur, de iis, cum populus Romanus nihil umquam iusserit, quicquam audes dicere sacrosanctum fuisse? Nec **15** **34**

1 in suppl. Halm: exceptum Hb5 ed. R.: in foed. Gad. exceptum Reid
4 civitate coni. Mueller, fort. recte **5** si quid b ed. l. § 33.: si
quidem codd. **10** in quo aliquid Pantagathus: in qua aliquid
HG2b: in qua aliqua aliquid rel. sacrosanctum secl. Madv., tuetur
Reid **12** sanxit Madv.: sanxisset codd.: fort. sanxerit ut l. 14
fecit codd. pro fecerit) **13** † aut genere ipso Baier: sed cf. de Or.
ii, §§ 103, 306 atque obt. [et consecr.] legis aut poena Madv.:
poenae denuntiatione Lübbert: poen. irrogatione Lange Num atque
poenae? **16** capitis Aut. Aug.: a capitis codd. **19** neque
legem . . . consecr. esse codd. habent post latum esset l. 20: post
dico conloc. Ernest.: om. Reid c. nsecratam Mueller: sacratam
Paul: gratam codd. (ratam b5, gratam vel ratam Par. 7774): latam
Angelius: rogatam Madv. **20** etiam igitur si PB **22** est
scripsi: esset esse codd.: est esse cdd.

vero oratio mea ad infirmandum foedus Gaditanorum, iudices, pertinet; neque enim est meum contra ius optime merita civitatis, contra opinionem vetustatis, contra auctoritatem senatus dicere. Duris enim quondam temporibus rei publicae nostrae, cum praepotens terra marique Carthago 5 nixa duabus Hispaniis huic imperio immineret, et cum duo fulmina nostri imperi subito in Hispania, Cn. et P. Scipiones, extincti occidissent, L. Marcius, primi pili centurio, cum Gaditanis foedus fecisse dicitur. Quod cum magis fide illius populi, iustitia nostra, vetustate denique ipsa quam aliquo 10 publico vinculo religionis teneretur, sapientes homines et publici iuris periti, Gaditani, M. Lepido Q. Catulo consulis a senatu de foedere postulaverunt. Tum est cum Gaditanis foedus vel renovatum vel ictum; de quo foedere populus Romanus sententiam non tulit, qui iniussu suo 15 nullo pacto potest religione obligari. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis suis erga rem publicam nostram consequi potuit, quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod iudicio senatus, quod foedere, consecuta est; quod publica religione sanc- 20 ciri potuit, id abest; populus enim se nusquam obligavit. Neque ideo est Gaditanorum causa deterior; gravissimis enim et plurimis rebus est fulta. Sed isti disputationi *hic* certe nihil est loci; sacrosanctum enim nihil potest esse 16 nisi quod per populum plebenve sanctum est. Quod si 25 hoc foedus, quod populus Romanus auctore senatu, commendatione et iudicio vetustatis, voluntate et sententiis suis comprobatur, idem suffragiis comprobasset, quid erat cur ex ipso foedere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret? Nihil est enim aliud in foedere nisi ut PIA ET 30 AETERNA PAX sit. Quid id ad civitatem? Adiunctum

1 haec oratio *codd. praeterea PBz*
PBH5 : fecisse *GEh* : icisse *Angelus*
P. vell. § 5   23 *hic suppl. Cohel*
PBGc quid *H.* Num qui id?

7 lumina *Ernesti*   9 fecisse
 17 publicam (= .p. *Hb om.*
 31 Quid id *Eb* : quod id

illud etiam est, quod non est in omnibus foederibus:
 MAIESTATEM POPVLI ROMANI COMITER CONSERVANTO. Id
 habet hanc vim, ut sit ille in foedere inferior. Primum 36
 verbi genus hoc 'conservanto,' quo magis in legibus quam
 5 in foederibus uti solemus, imperantis est, non precantis.
 Deinde cum alterius populi maiestas conservari iubetur,
 de altero siletur, certe ille populus in superiore condicione
 causaque ponitur cuius maiestas foederis sanctione de-
 fenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna
 10 responsione, qui ita dicebat, 'comiter' esse 'communiter,'
 quasi vero priscum aliquod aut insolitum verbum inter-
 pretaretur. Comes benigni, faciles, suaves homines esse
 dicuntur; 'qui erranti comiter monstrat viam,' benigne,
 non gravate; 'communiter' quidem certe non convenit.
 15 Et simul absurda res est caveri foedere ut maiestatem populi 37
 Romani 'communiter' conservent, id est ut populus Romanus
 suam maiestatem esse salvam velit. Quod si iam ita esset, ut
 esse non potest, tamen de nostra maiestate, nihil de illorum
 caveretur. Potestne igitur nostra maiestas a Gaditanis be-
 20 nigne conservari, si ad eam retinendam Gaditanos praemiis
 elicere non possumus? Potest esse ulla denique maiestas,
 si impedimur quo minus per populum Romanum beneficio-
 rum virtutis causa tribuendorum potestatem imperatoribus
 nostris deferamus?
 25 Sed quid ego disputo quae mihi tum, si Gaditani contra 17
 me dicerent, vere posse dici viderentur? Illis enim repe- 38
 tentibus L. Cornelium responderem legem populum Ro-
 manum iussisse de civitate tribuenda; huic generi legum
 fundos populos fieri non solere; Cn. Pompeium de consili
 30 sententia civitatem huic dedisse, nullum populi nostri iussum
 Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum quod lege

2 et 4 conservanto Lamb.

R.) 4 conservandi PBH, ell

om. Prill. r. pop. Hk

Vaugenus (2)

2 conservant PB (-ent Hb ed.

16 pop. Kom. b: Romanus .r.)

18 potest b': posset codd.

19 a suppl.

exceptum videretur; si esset, tamen in foedere nihil esse
cautum praeter pacem; additum esse etiam illud, ut maie-
statem illi nostram conservare deberent, quae certe minue-
retur si aut adiutoribus illorum civibus uti in bellis nobis
non liceret aut praemi tribuendi potestatem nullam habere- 5
39 mus. Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar, cum
id quod defendo voluntate eorum, auctoritate, legatione
ipsa comprobetur? qui a principio sui generis aut studio
rei publicae +ii ab omni studio sensuque Poenorum mentis
suas ad nostrum imperium nomenque flexerunt: qui, cum 10
maxima bella nobis inferrentur, moenibus *hostem* exclu-
serunt, classibus insecuti sunt, corporibus opibus copiis
depulerunt; qui et veterem illam speciem foederis Marciani
semper omni sanctiorem arce duxerunt, et hoc foedere
Catuli senatusque auctoritate se nobiscum coniunctissimos 15
esse arbitrati sunt; quorum moenia, delubra, agros ut
Hercules itinerum ac laborum suorum, sic maiores nostri
imperi ac nominis populi Romani terminos esse voluerunt.
40 Testantur et mortuos nostros imperatores, quorum vivit
immortalis memoria et gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, 20
Cassios, Metellos, et hunc praesentem Cn. Pompeium, quem
procul ab illorum moenibus acre et magnum bellum gerentem
commeatu pecuniaque iuverunt, et hoc tempore ipsum
populum Romanum, quem in caritate annonae, ut saepe
ante fecerant, frumento suppeditato levarunt, se hoc ius esse 25
velle, ut sibi et liberis, si qui eximia virtute fuerit, sit in

3 conservare *Manutius*: servare *codd.* 9 +ii *scripsi om. Hbkw*:
hi *B*: aut 'ac *Hbc* studio rei pub. ii *secl. Baier*: aut *om. GE*, qui et iis
(his *pro ii ponunt*: ac rei p., id est *Klotz. Reid*: sui generis fastidio
rapti *Paul*: sive genere sive studio rei p. ducti *Weidner* 11 infer-
rentur *bk Pa*. 7774: ferentur, ferrentur *codd. pler.* hostem *supplevi*:
inferrentur, (eos a quibus inferrentur) moenibus *Madv.*: Magonem
(*Liv.* xxviii. 37 moenibus *Weidner* 14 arce *P*: arte *Bb all.*: ara
Lamb.: iure *Krafft* 17 itinerum *HGE* *Mueller*: ipse inrum *P*:
ipse virium *P² cell.*: ipse itinerum *Orelli. Reid*: ipse Hercules itinerum
h ed. R. 20 memoria et gloria *HGEbk* gloria et mem. *c*: memoriae
gloria *P cell.* Horatios, Cassios] Flaccos (*Garat.*, Crassos *Manut.*)
23 ipsum *G²*: ipso *P¹ cell.* 26 fuerint *codd. praeter PB* fuerint sicut *H*

nostris castris, sit in imperatorum praetoriis, sit denique
inter signa atque in acie locus, sit his gradibus ascensus
etiam ad civitatem. Quod si Afris, si Sardis, si Hispanis
agris stipendioque multatis virtute adipisci licet civitatem,
5 Gaditanis autem officiis vetustate fide periculis foedere con-
iunctis hoc idem non licebit, non foedus sibi nobiscum *ictum*
sed iniquissimas leges impositas a nobis esse arbitrabuntur.
Atque hanc, iudices, non a me fingi orationem, sed me
dicere quae Gaditani iudicarint res ipsa declarat. Hospitium
10 multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Gaditanos
fecisse publice dico. Proferam tesseram; legatos excito;
laudatores ad hoc iudicium, summos homines ac nobilis-
simos, deprecatores huius periculi missos videtis; re denique
multo ante Gadibus inaudita, fore ut huic ab illo periculum
15 crearetur. . gravissima autem in istum civem suum Gadi-
tani senatus consulta fecerunt. Potuit magis fundus populus 42
Gaditanus fieri, quoniam hoc magno opere delectare verbo,
si tum fit fundus cum scita ac iussa nostra sua sententia
comprobat, quam cum hospitium fecit, ut et civitate illum
20 mutatum esse fateretur et huius civitatis honore dignissimum
iudicaret? Potuit certius interponere iudicium voluntatis
suae quam cum etiam accusatorem huius multa et poena
notavit? Potuit magis de re iudicare quam cum ad vestrum
iudicium civis amplissimos legavit testis huius iuris, vitae
25 laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis est tam 43
demens quin sentiat ius hoc Gaditanis esse retinendum,

5 autem] hoc GE (cf. l. 15 infra; Vatm. § 41 ad fin.) 6 ictum
suppl. Koch (cf. Sest. § 24 ad fin.) 11 Proferam tesseram;
legatos excito; laudatores ad Madv. : Proferam testes feram / proferam
Hbk) legatos excito laudatores. Ad hoc BZHbk (tesseram P¹)
14 ut huic ut La., ib. ita b : huic ut ed. R. : huic codd. 15 autem
PHG² : hoc G¹E : tum b 16 consulta b : convita P¹ : convitia
P²rell. Locum ita emendavit J. S. Reid : audita, ne forte huic ab
illo periculum crearetur, gravissima in istum civem suum Gaditani
in senatu convicia fecerunt 17 delectaris Reid 21 indicium
Madv. (sed cf. § 53) 22 poena notavit Bailei : poenavit P¹.
poena multavit P²BHbS : poena dignum putavit Halim

- ne saeptum sit iis iter *in* perpetuum ad hoc amplissimum
 praemium civitatis, et magno opere iis esse laetandum huius
 L. Corneli benivolentiam erga suos remanere Gadibus,
 gratiam et facultatem commendandi in hac civitate versari?
 Quis est enim nostrum cui non illa civitas sit huius studio, 5
 19 cura, diligentia commendatior? Onitto quantis ornamentis
 populum istum C. Caesar, cum esset in Hispania praetor,
 adfecerit, controversias sedarit, iura ipsorum permissu sta-
 tuerit, inveteratam quandam barbariam ex Gaditanorum
 moribus disciplinaque deleverit, summa in eam civitatem huius 10
 rogatu studia et beneficia contulerit. Multa praetereo quae
 cotidie labore huius et studio aut omnino aut certe facilius
 consequantur. Itaque et adsunt principes civitatis et de-
 fendunt amore ut suum civem, testimonio ut nostrum, officio
 ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem, studio ut 15
 44 diligentissimum defensorem commodorum suorum. Ac ne
 ipsi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo ad-
 ficiantur, si liceat eorum civis virtutis causa in nostram
 civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum foedus
 quam ceterorum, consolabor et hos praesentis, viros optimos, 20
 et illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem,
 simul et vos non ignorantis, iudices, admonebo, quo de
 iure hoc iudicium constitutum sit, de eo numquam omnino
 esse dubitatum.
- 45 Quos igitur prudentissimos interpretes foederum, quos 25
 peritissimos bellici iuris, quos diligentissimos in exquirendis
 condicionibus civitatum atque causis esse arbitramur? eos
 20 profecto qui iam imperia ac bella gesserunt. Etenim si Q.
 Scaevola ille augur, cum de iure praedicatorio consuleretur,

1 in perpet. *auct. Garat. Mueller*: perpetuum *codd.*: perpetuo
ed. Hervag. 8 ante controversias *add. Rau* ut: qui *Ernesti*:

quod *Schuetz*: quot *Krafft* 9 quandam *Lamb.*: quondam *codd.*

12 cotidiano *Paul* 13 et adsunt principes adsunt civitates *PBΣ*:

et adsunt civitates *CE* 18 horum *codd.* 20 consolabor

et *HG²5*: consolaberet *P*: consolabare *B*: consolabere *GE*

23 est *Halm* (*Prov. Cons.* § 16) 26 publici iuris *Paul* 28 iam

del. Pluygers

homo iuris peritissimus, consultores suos non numquam ad
 Furium et Cascellium praediatore reiciebat, si nos de aqua
 nostra Tusculana M. Tugionem potius quam C. Aquilium
 consulebamus, quod adsiduus usus uni rei deditus et in-
 5 genium et artem saepe vincit, quis dubitet de foederibus et
 de toto iure pacis et belli omnibus iuris peritissimis impera-
 tores nostros anteferre? Possumusne igitur tibi probare 46
 auctorem exempli atque facti illius quod a te reprehenditur,
 C. Marium. Quaeris aliquem graviolem, constantiorem,
 10 praestantiolem virtute, prudentia, religione? Is igitur Igu-
 vinatem M. Annium Appium, fortissimum virum *summa*
virtute praeditum, civitate donavit: idem cohortis duas
universas Camertium civitate donavit, cum Camertinum
foedus omnium foederum sanctissimum atque aequissimum
 15 sciret esse. Potest igitur, iudices, L. Cornelius condemnari,
 ut non C. Mari factum condemnetur? Exsistat ergo ille vir 47
 parumpet cogitatione vestra, quoniam se non potest, ut con-
 spiciatis eum mentibus, quoniam oculis non potestis; dicat
 se non imperitum foederis, non rudem exemplorum, non
 20 ignarum belli fuisse; se P. Atricani discipulum ac militem,
 se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum, se, si tanta
 bella attigisset quanta gessit *et* confecit, si tot consulibus
 meruisset quotiens ipse consul fuit, omnia iura belli perdi-
 scere ac nosse potuisse; sibi non fuisse dubium quin nullo

6 belli *bk Par.* 7774: iure *Prell.* hominibus '*vetus liber F. Ursini*'
 8 reprend. *PBW*: reprehend. *H5 ed. R.* 10 religione? Is
 igitur Iguvinatem M. Ann. *Halm*: religionis igitur acquitate M. Ann.
codd.: religione, acquitate. Is igitur M. Ann. *Angeli* 11 *summa*
suppl. ed. Gryph. idem . . . donavit *add. Madv.*: idem . . . Camertium
Reid 14 foedus omnium *add. Mueller* 18 quoniam] quem iam
Halm auct. Reid 19 foederum *Paul* 20 belli *Brell.* (belli** *P*):
 bellici iuris *Halmio auct. Baiter* (§ 45 *ad fin.*) 21 se (*ante si*) *secl.*
Mueller 22 attigisset *Muell.*: egisset *codd.* (adisset *c*): legisset
Ald.: legatus obisset *Kays.* (obisset, aut miles obisset *coni. Muell.*):
 collegisset *Paul* et *om. codd. praeter b5 Par.* 7774: et gessit et
 confecit *ed. R.*: melius fort. *del. confecit Muell.* sub tot *bk Par.*
 7774 23 fuit *Abram.*: fuisset *codd.* 24 nullo 5 *Naugerius* (1):
 non nullo *rell.*

foedere a re publica bene gerenda impediretur ; a se ex coniunctissima atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum ; neque Iguviniatum neque Camertium foedere esse exceptum, quo minus eorum civibus a populo Romano praemia virtutis tribuerentur. Itaque cum paucis 5
 48 annis post hanc civitatis donationem acerrima de civitate quaestio Licinia et Mucia lege venisset, num quis eorum, de foederatis civitatibus esset civitate donatus, in iudicium est vocatus ? Nam Spoletinus T. Matrinus, unus ex iis quos C. Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia 10
 Latina in primis firma et inlustri. Quem cum disertus homo L. Antistius accusaret, non dixit fundum Spoletinum populum non esse factum,—videbat enim populos de suo iure, non de nostro fundos fieri solere,—sed cum lege Apuleia coloniae non essent deductae, qua lege Saturninus C. Mario 15
 tulerat ut in singulas colonias ternos civis Romanos facere posset, negabat hoc beneficium re ipsa sublata valere debere.
 49 Nihil habet similitudinis ista accusatio ; sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit ut non per L. Crassum, ad finem suum, hominem incredibili eloquentia, sed paucis ipse verbis 20
 causam illam gravitate sua defenderit et probarit. Quis enim esset, iudices, qui imperatoribus nostris in bello, in acie, in exercitu dilectum virtutis, qui sociis, qui foederatis in defendenda re publica nostra spem praemiorum eripi vellet ? Quod si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius 25
 ardor oculorum, si recentes triumphi, si praesens valuit aspectus, valeat auctoritas, valeant res gestae, valeat memoria, valeat fortissimi et clarissimi viri nomen aeternum. Sit hoc discrimen inter gratiosos civis atque fortis, ut illi vivi fruantur opibus suis, horum etiam mortuorum, si quisquam huius 30

1 a re pub. *Hb5w*: re pub. (*om. a*) *rell.* coniunctissima quaque
Paul 7 venisset *codd.*: exstitisset *coni. Muell.* Num obvenisset ?
 (*Phil.* ii, § 83) 15 de C. Mario *coni. Muell.* (§ 55) 23 dilectum
Muell. (Sest. § 34): delectum *P^a H*: delectum *rell.* 28 et clarissimi
om. GE (Vat. § 19) 29 gratiosos] otiosos *Lehmann*

imperi defensor mori potest, vivat auctoritas immortalis. 22
 Quid? Cn. Pompeius pater rebus Italico bello maximas 50
 gestis P. Caesium, equitem Romanum, virum bonum, qui
 vivit, Ravennatem foederato ex populo nonne civitate dona-
 vit? Quid? cohortis duas universas Camertium *C. Marius*?
 Quid? Heracliensem Alexam P. Crassus, vir amplissimus,
 ex ea civitate quacum prope singulare foedus Pyrrhi tempori-
 bus C. Fabricio consule ictum putatur? Quid? Massilien-
 sem Aristonem L. Sulla? Quid? quoniam de Gaditanis
 10 agimus, idem *servos* novem Gaditanos? Quid? vir sanctis-
 simus et summa religione ac modestia, Q. Metellus Pius, Q.
 Fabium Saguntinum? Quid? hic qui adest, a quo haec
 quae ego nunc percurro subtilissime sunt omnia perpolita,
 M. Crassus, non Aveniensem foederatum civitate donavit,
 15 homo cum gravitate et prudentia praestans, tum vel ninium
 parcus in largienda civitate? Hic tu Cn. Pompei beneficium 51
 vel potius iudicium et factum infirmare conaris, qui fecit
 quod C. Marium fecisse audierat, fecit quod P. Crassum,
 quod L. Sullam, quod Q. Metellum, *quod M. Crassum*.
 20 quod denique domesticum auctorem patrem suum facere
 viderat? Neque vero id in uno Cornelio fecit; nam et
 Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano et Ma-ner-
 tinos Ovios et quosdam Vticensis et Saguntinos Fabios
 civitate donavit. Etenim cum ceteris praemiis digni sunt
 25 qui suo labore et periculo nostram rem publicam defendunt,
 tum certe dignissimi sunt qui civitate ea donentur pro qua
 pericula ac tela subierunt. Atque utinam qui ubique sunt

5 C. Marius *suppl. Lange*   6 Heracliensem *Lamb.*: heraclesim *PB*
 9 L. *add. Baister*   10 *servos* novem *Reid*: erosnovem *P¹*: heros
 novem *rell.*: Hannonem Gaditanum *Garat.*: Erosium Gaditanum
Halm: homines novem Gad. *Wrampelmeyer*   13 perorata *Lehmann*
 14 Aveniensem *Reid*: auennensem *Hk*: auennensem *rell.* *praeter w*
 (annensem, canemonsem)   19 quod M. Crassum *Bait. auct. hic*
add. Klots   22 Asdrub. *codd. praeter G² (Sest. § 142)*   23 Ovios
Buchanan: obvios *codd.*   Fabios *del. Paul*   24 donavit *Sw*:
om. P. rell.

propugnatores huius imperi possent in hanc civitatem venire, et contra oppugnatores rei publicae de civitate exterminari! Neque enim ille summus poeta noster Hannibalis illam magis cohortationem quam communem imperatoriam voluit esse :

5

Hostem qui feriet, erit, inquit, mihi Carthaginensis,
Quisquis erit.

Cuius civitatis sit, id habent hodie leve et semper habuerunt, itaque et civis undique fortis viros adsciverunt et hominum ignobilium virtutem persaepe nobilitatis inertiae 10 praetulerunt.

52 Habetis imperatorum summorum et sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem iuris ac foederum: dabo etiam iudicum qui huic quaestioni prae- fuerunt, dabo universi populi Romani, dabo sanctissimum 15 et sapientissimum iudicium etiam senatus. Iudices cum prae se ferrent palamque loquerentur quid essent lege Papia de M. Cassio Mamertinis repetentibus iudicaturi, Mamertini publice suscepta causa destiterunt. Multi in civitatem recepti ex liberis foederatisque populis [.ati] sunt: nemo 20 umquam est de civitate accusatus, quod aut populus fundus factus non esset, aut quod foedere civitatis mutandae ius 53 impediretur. Audebo etiam hoc contendere, numquam esse condemnatum quem constaret ab imperatore nostro civitate donatum. Cognoscite nunc populi Romani iudicium multis 25 rebus interpositum atque in maximis causis re ipsa atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus foedus esse ictum

6 mi *Mucll. lac.* 8 cuius civitatis sit *Baiter*: cuiatis siet *PB*: civitatis siet *GE*: cuiati' siet (*ut sint Ennii verba*) *Orell.* quisqui' siet, cuiati' siet *Merula*: cuiatis siet'. Habent hoc leve *Klotz*: cuiatis erit'. Id habent sollemne *Paul*: Cuius enim quisque civitatis sit *Halm* hodie *Halm*: hoc *codd. de Domo* § 34) 17 prae se ferrent *b*: se praeferrent *P¹GE*: saepe praeferrent *P²B* ferrent *H⁵*) 20 liberati *secl. Baiter*: liberati sunt *om. Hbk et edd. ante Gruterum*. Multis in civ. receptis . . . populis, nemo *Reid tac.* 27 esse ictum *Madv.*: ictum *b*: esset cum *rell.*

Sp. Cassio Postumo Cominio consulibus quis ignorat? quod
quidem nuper in columna aenea meminimus post rostra
incisum et perscriptum fuisse. Quo modo igitur L. Cossinius
Tiburs, pater huius equitis Romani, optimi atque ornatissimi
5 viri, damnato T. Caelio, quo modo ex eadem civitate T.
Coponius, civis item summa virtute et dignitate, —nepotes T.
et C. Coponios nostis, —damnato C. Masone civis Romanus
est factus? An lingua et ingenio patefieri aditus ad civi- 54
tatem potuit, manu et virtute non potuit? Anne de nobis
10 trahere spolia foederatis licebat, de hostibus non licebat?
An quod adipisci poterant dicendo, id eis pugnando adsequi
non licebat? An accusatori maiores nostri maiora praemia
quam bellatori esse voluerunt?

Quod si acerbissima lege Servilia principes viri ac gravissimi 24
15 et sapientissimi cives hanc Latinis, id est foederatis, viam ad
civitatem populi iussu patere passi sunt, neque ius est hoc
reprehensum Licinia et Mucia lege, cum praesertim genus
ipsum accusationis et nomen *et* eius modi praemium quod
nemo adsequi posset nisi ex senatoris calamitate neque sena-
20 tori neque bono cuiquam nimis iucundum esse posset, dubi-
tandum fuit quin, quo in genere iudicum praemia rata essent,
in eodem iudicia imperatorum valerent? Num fundos igitur
factos populos Latinos arbitramur aut Serviliae legi aut
ceteris quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex
25 re praemium civitatis? Cognoscite nunc iudicium senatus, 55
quod semper iudicio est populi comprobatum. Sacra Cereris,
iudices, summa maiores nostri religione confici caerimonia-
que voluerunt; quae cum essent adsumpta de Graecia, et per
Graecas curata sunt semper sacerdotes et Graeca omnino

2 aenea *P¹*: aenea *P²* *rell.* 9 Anne] An *Manutius* 14 ac
P²B⁵ et *pler.* (agrav. *P¹*): om. *GE*: et *Halm* 15 et sapient. *s. l.* *P²*
16 ius *Madv.*: his *codd.* (iis *k*) 18 et add. *Ernesti* 19 posset
Ernesti: possit *codd.* 21 iudiciorum ut *Reid* ita *be* 29 omnino
Muell. prob. Zielinsk: omnia *codd.*: Graece omnia ut *Krafft* ita *b*:
Graecanica omnia *Paul*

nominata. Sed cum illam quae Graecum illud sacrum monstraret et faceret ex Graecia deligerent, tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortalis scientia peregrina et externa, mente domestica et civili precaretur. Has sacerdotes video fere aut Neapolitanas aut Veliensis fuisse, 5 foederatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera; proxime dico ante civitatem Veliensibus datam de senatus sententia C. Valerium Flaccum, praetorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Veliense, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Veliensis, aut sacer- 10 dotem illam civem Romanam factam non esse, aut foedus et a senatu et a populo Romano violatum arbitramur?

25 Intellego, iudices, in causa aperta minimeque dubia multo
et plura et a pluribus peritissimis esse dicta quam res postularet. Sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam 15 dicendo probaremus, verum ut omnium malivolorum iniquorum invidiosorum animos frangeremus; quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum alienis bonis maerentium etiam ad vestras auris permanerent et in iudicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis summa 20 arte adspergi videbatis; tum pecuniam L. Corneli, quae neque invidiosa est et, quantacumque est, eius modi est ut conservata magis quam correpta esse videatur; tum luxuriam, quae non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto notabatur; tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse memi- 25 nerat et L. Crassi, Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio, ad Metellum pervenisse de Vennonii Vindici bonis non tenebat. Simul illud nesciebat, praediorum nullam esse gentem, emptionibus ea solere saepe ad alienos homines, saepe ad infimos, non legibus tamquam tutelas 30 pervenire. Obiectum est etiam quod in tribum Clustum-

12 arbitramur *b*: arbitrabamur *P¹G¹E*: arbitrabimur *k* *rell.* 14 peritissimis 'malim abesse' *Bailei*: peritissime *Paul* 17 invidiosorum *PBHk*: invidiorum *GE* 18 accenderet *BΣ* 20 sua *PBGHk* 27 de Vennonii Vindicii *Nangerius* (2): debent noni indici *codd.*

nam pervenerit; quod hic adsecutus est legis de ambitu
praemio minus invidioso quam qui legum praemiis prae-
toriam sententiam et praetextam togam consequuntur. Et
adoptatio Theophani agitata est, per quam Cornelius nihil
5 est praeterquam propinquorum suorum hereditates adse-
cutus.

Quamquam istorum animos, qui ipsi Cornelio invident, 20
non est difficillimum mitigare. More hominum invident, in
conviviis rodunt, in circulis vellicant: non illo inimico, sed
10 hoc malo dente carpunt. Qui amicis L. Corneli aut inimici 25
sunt aut invident, illi sunt huic multo vehementius pertime-
scendi. Nam huic quidem ipsi quis est unquam inventus
inimicus aut quis iure esse potuit? Quem bonum non
coluit, cuius fortunae dignitaeque non concessit? Versatus
15 in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis
nostris malis atque discordiis neminem unquam alterius
rationis ac partis non re, non verbo, non vultu denique
offendit. Fuit hoc sive meum sive rei publicae fatum, ut in
me unum omnis illa inclinatio communium temporum in-
20 cumberet. Non modo non exsultavit in ruinis nostris ve-
strisque sordibus Cornelius, sed omni officio, — lacrimis, opera,
consolatione, — omnis me absente meos sublevavit. Quorum 59
ego testimonio ac precibus munus hoc meritum huic est. ut
a principio dixi, iustam et debitam gratiam refero. speroque,
25 iudices, ut eos qui principes fuerunt conservandae salutis
aut dignitatis meae diligitis et carabitis, sic, quae ab hoc
pro facultate hominis, pro loco factae sunt, et grata esse vobis
et probata. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a

1 pervenit *Madv. improb. Zielinsk.* 2 invidiose *Paul* 10 malo
iw, Muell. prob. Zielinsk.: male *PBGHEk*: maledico *Nangerius* (1)
(hoc maledicente, *om. dente b¹ edd. R., V*): maligno *Madv.* 11
ii *k*: hi *rell.* 20 nostris vestrisque sordibus *Paul, Mueller*:
vestris nostrisque discordiis *codd.* (*secl. discordiis Bait.*): nostris ve-
strisque disc. *Klotz secl. disc. Kays.*: nostris lacrimisque *del. l.* 21
lacrimis *Madv.* 21 lacrimis amoris *Paul* 27 hominis *Mueller*
huius *codd.*: eius *Lamb.*: del *Garat.*: facultatibus, pro *Paul*

suorum, qui et multi et potentes sunt, urgetur inimicis ;
 quos quidem hesterno die Cn. Pompeius copiosa oratione
 et gravi secum, si vellent, contendere iubebat. ab hoc impari
 27 certamine atque iniusta contentione avocabat. Et erit ae-
 60 qua lex et nobis, iudices, atque omnibus qui nostris familiari- 5
 tatibus implicantur vehementer utilis, ut nostras inimicitias
 ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum tem-
 peremus. Ac si mea auctoritas satis apud illos in hac re
 ponderis haberet, cum me praesertim rerum varietate atque
 usu ipso iam perdoctum viderent, etiam ab illis eos maiori- 10
 bus discordiis avocarem. Etenim contendere de re publica,
 cum id defendas quod esse optimum sentias, et fortium viro-
 rum et magnorum hominum semper putavi, neque huic
 umquam labori officio muneri defui. Sed contentio tam diu
 sapiens est quam diu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, 15
 61 non obest civitati. Voluimus quaedam, contendimus, ex-
 perti sumus : obtenta non sunt. Dolorem alii, nos luctum
 maeroremque suscepimus. Cur ea quae mutare non possu-
 mus convellere malumus quam tueri ? C. Caesarem senatus
 et genere supplicationum amplissimo ornavit et numero 20
 dierum novo : idem in angustiis aerari victorem exercitum
 stipendio adfecit, imperatori decem legatos decrevit, lege
 Sempronia succedendum non censuit. Harum ego senten-
 tiarum et princeps et auctor fui, neque me dissensionis meae
 pristinae putavi potius adsentiri quam praesentibus rei pu- 25
 blicae temporibus et concordiae convenire. Non idem aliis
 videtur : sunt fortasse in sententia firmiores. Reprendo
 neminem, sed adsentior non omnibus ; neque esse incon-
 stantis puto sententiam tamquam aliquod navigium atque
 62 cursum ex rei publicae tempestate moderari. Sed si qui 30

4 erit *Mueller*: erat *codd.* 8 illos] alios *Parl* 11 Etenim
Abram.: id enim *codd.* 15 proficitur (*bis P*) 21 novo *Mamut*:
 novem *Prell.* 27 Reprendo *PB*: reprehendo *Hk vell.* 29 in sen-
 tent. *P*: sententiam aliquam *b5 et in mg. Σ* navig. dirigere *coni.*
Reid atque cursum *om. b, del. Cobet* cursum *om. k*

sunt quibus infinitum sit odium in quos semel susceptum sit, quos video esse non nullos, cum ducibus ipsis, non cum comitatu adsectatoribusque configant. Illam enim fortasse pertinaciam non nulli, virtutem alii putabunt, hanc
 5 vero iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate coniunctam. Sed si certorum hominum mentis nulla ratione, iudices, placare possumus, vestros quidem animos certe confidimus non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos.

Quid enim est cur non potius ad summam laudem huic
 10 quam ad minimam fraudem Caesaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens; placuit homini prudentissimo; in summa amicorum copia cum familiarissimis eius est adaequatus. In praetura, in consulatu praefectum fabrum detulit; consilium hominis probavit, fidem est complexus,
 15 officia observantiamque dilexit. Fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc non nullorum particeps commodorum. Quae quidem si huic obfuerint apud vos, non intellego quod bonum cuiquam sit apud talis viros profuturum. Sed quoniam C. Caesar abest longissime, 64
 20 atque in iis est nunc locis quae regione orbem terrarum, rebus illius gestis imperium populi Romani definiunt, nolite, per deos immortalis, iudices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut suum praefectum fabrum, ut hominem sibi carissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam fami-
 25 liaritatem vestris oppressum sententiis audiat. Miseremini eius qui non de suo peccato sed *de* huius summi et clarissimi viri facto, non de aliquo crimine sed periculo suo de publico iure disceptat. Quod ius si Cn. Pompeius ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompeius pater, si L. Sulla, si
 30 P. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si qui de re simili iudicarunt, si foederati populi, si socii, si illi

2 sit *codd.*: est *Bait., Reid* § 44.
 26 de *add. Manut*
d. HGE

23 carissimum et familiaris-
 30 P. *Madv.*: D. *PBb*:

antiqui Latini, videte ne utilius vobis et honestius sit illis ducibus errare quam hoc magistro erudiri. Sed si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de iudicato vobis iure esse constituendum videtis, nolite committere ut in re tam in-
 65 terata quicquam novi sentiat. Simul et illa, iudices, omnia 5 ante oculos vestros proponite: primum esse omnis etiam post mortem reos clarissimos illos viros qui foederatos civitate donarunt; deinde senatum qui hoc iudicavit, populum qui iussit, iudices qui adprobarunt. Tum etiam illud cogitate, sic vivere ac vixisse Cornelium ut, cum omnium pecca- 10 torum quaestiones sint, non de vitiorum suorum poena, sed de virtutis praemio in iudicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc iudicio utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus an ornamento esse malitis. Postremo illud, iudices, fixum in animis vestris tenetote, vos 15 in hac causa non de maleficio L. Corneli, sed de beneficio Cn. Pompei iudicatu-
 16 ros.

8 qui hoc *G*²: qui se (per se corr. *b*, ed. *R*.) hoc *vell.*: qui persaepe hoc *Hb*⁵ *Angeli*: qui saepe hoc *Klotz*

OXFORD CLASSICAL TEXTS

The prices given of copies on ordinary paper are for copies bound in limp cloth; uncut copies may be had in paper covers at 6d. less per volume (1s. less for those priced from 6s. in cloth).

All volumes are also on sale interleaved with writing-paper and bound in stout cloth; prices in square brackets.

August, 1914

OXFORD: AT THE CLARENDON PRESS
LONDON: HUMPHREY MILFORD
OXFORD UNIVERSITY PRESS, AMEN CORNER, E.C.

Crown 8vo. Prices in cloth (A), interleaved (B), on India paper (C)
Uncut copies in paper covers at 6d. less (1s. for those priced at 6s. or above in cloth)

Greek		A	B	C
Aeschylus.	A. SIDGWICK	3s. 6d.	7s. 6d.	4s. 6d.
Antoninus.	J. H. LEOPOLD	3s.	5s. 6d.	4s.
Apollonius Rhodius.	R. C. SEATON	3s.	5s. 6d.	4s.
Aristophanes.	F. W. HALL, W. M. GELDART			8s. 6d.
	I. Ach., Eq., Nub., Vesp., Pax, Aves	3s. 6d.	7s. 6d.	4s. 6d.
	II. Lys., Thesm., Ran., Eccl., Plut. fr.	3s. 6d.	7s. 6d.	4s. 6d.
Aristotle.	I. BYWATER. De Arte Poetica	2s.	4s. 6d.	
	Ethica. (Quarto writing-paper, 10s. 6d.)	4s.	8s.	5s.
Bucolici Graeci.	U. v. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF.	3s.	7s.	4s.
Demosthenes.	S. H. BUTCHER			12s. 6d.
	I. Orationes I-XIX	4s. 6d.	8s. 6d.	
	II. i. Orationes XX-XXVI	3s. 6d.	7s. 6d.	
Euripides.	G. G. A. MURRAY			12s. 6d.
	I. Cyc., Alc., Med., Heracl., Hip., Andr., Hec.	3s. 6d.	7s. 6d.	} 9s.
	II. Suppl., Herc., Ion, Tro., El., I. T.	3s. 6d.	7s. 6d.	
	III. Hel., Phoen., Or., Bacch., Iph. Aul., Rh.	3s. 6d.	7s. 6d.	4s. 6d.
Hellenica Oxyrhynchia cum Theopompi et		4s. 6d.	8s. 6d.	
Cratippi fragmentis.	B. P. GRENFELL, A. S. HUNT			
Herodotus.	K. HUDE. I (Books I-IV)	4s. 6d.	10s.	} 12s. 6d.
	II (Books V-IX)	4s. 6d.	10s.	
Homer. I-II. Iliad.	D. B. MONRO, T. W. ALLEN. I-XII	3s.	5s. 6d.	} 7s.
	Books XIII-XXIV	3s.	5s. 6d.	
	III-IV. Odyssey. T. W. ALLEN. Books I-XII	3s.	5s. 6d.	} 6s.
	Books XIII-XXIV	3s.	5s. 6d.	
	V. Hymns, etc. T. W. ALLEN	4s. 6d.	8s. 6d.	5s.
Hyperides.	F. G. KENYON	3s. 6d.	6s.	
Longinus.	A. O. PRICKARD	2s. 6d.	5s.	
Lysias.	K. HUDE	3s. 6d.	7s.	4s. 6d.
Plato.	J. BURNET. (India Paper I-III, 20s. IV-V, 18s.)			
	I. Euth., Apol., Crit., Ph.; Crat., Tht., Soph., Polit.	6s.	12s.	7s.
	II. Par., Phil., Symp., Phdr.; Alc. I, II, Hipp., Am.	6s.	12s.	7s.
	III. Thg., Chrm., Lch., Lys.; Euthd., Prot., Gorg., }	6s.	12s.	7s.
	Men.; Hp., Ma. et Min., Io, Mn.			
	IV. Clit., Rep., Tim., Critias	7s.	14s.	8s. 6d.
	Republic separately (4to with margin, 10s. 6d.)	6s.	12s.	
	Clit., Tim., Crit., paper covers, 2s.			
	V. Part i. Minos, Leges i-VIII	8s.	16s.	10s. 6d.
	Part ii. Leges IX-XII, Ep., Epp., Def., Spuria			
	Separately: Tetr. i; Ap. and Men.; Tetr. v, paper covers, 2s. each. Tetr. vi	4s.		
Theophrasti Characteres.	H. DIELS	3s. 6d.	6s.	[together 8s. 6d.]
Thucydides.	H. STUART JONES. Bks. I-IV; V-VIII each	3s. 6d.	7s. 6d.	
Tragicorum Fragmenta Papyracea.	A. S. HUNT	3s.	5s. 6d.	
Xenophon.	E. C. MARCHANT. I-III			12s. 6d.
	I. Historia Graeca and III. Anabasis	each 3s.	7s.	
	II. Libri Socratici and IV. Institutio Cyri	each 3s. 6d.	7s. 6d.	

The Oxford Greek Testament. The Revisers' }
Text, with app. crit. by A. SOUTER (Quarto writing-paper, } 3s. net
. 8s. 6d. net). Not sold in paper covers . . . . . } 4s. net.

per (C)
in cloth)

Latin

		A	B	C
	Asconius. A. C. CLARK	3s. 6d.	6s.	
	Caesar, Commentarii. R. L. A. DU PONTET			7s.
4s. 6d.	Bellum Gallicum	2s. 6d.	6s.	
4s.	Bellum Civile	3s.	7s.	
4s.	Catullus. R. ELLIS	2s. 6d.	5s.	
8s. 6d.	With Tibullus and Propertius			8s. 6d.
4s. 6d.	Cicero, Epistulae. L. C. PURSER			91s.
4s. 6d.	I. ad Fam.	6s.	12s.	
5s.	II. ad Att., Pars i (1-8, Pars ii (9-16)	each 1s. 6d.	8s. 6d.	
4s.	III. ad Q. F., ad M. Brut., Fragma.	3s.	5s. 6d.	
12s. 6d.	Orationes. A. C. CLARK and W. PETERSON.			
	Rosc. Am., I. Pomp., Clu., Cat., Mur., Cael. CLARK	3s.	7s.	18s. 6d.
	Pro Milone, Caesarianae, Philippicae. CLARK	3s.	7s.	
	Verrinae. PETERSON	1s.	8s.	
12s. 6d.	Quinct., Rosc. Com., Caeec., Leg. Agr., Rab. Per- duell., Flacc., Pis., Rab. Post. CLARK	3s.	7s.	16s.
9s.	Post Reditum, De Domo, Har. Resp., Sest., Vat., Prov. Cons., Balb. PETERSON	3s.	7s.	
4s. 6d.	Tull., Font., Sull., Arch., Planc., Scaur. CLARK	2s. 6d.	5s.	
	Rhetorica. A. S. WILKINS			7s. 6d.
	I. De Oratore	3s.	7s.	
12s. 6d.	II. Brutus, etc.	3s. 6d.	7s. 6d.	
7s.	Horace. E. C. WICKHAM, Ed. 2. H. W. GARROD	3s.	5s. 6d.	4s. 6d.
6s.	Isidori Etymologiae. W. M. LINDSAY. Two vols.	20s.	32s.	25s.
5s.	Livy. Bks. 1-5. R. S. CONWAY and C. F. WALTERS	4s.		5s. 6d.
	Lucretius. C. BAILEY	3s.	5s. 6d.	4s.
	Martial. W. M. LINDSAY	6s.	12s.	7s. 6d.
	Nepos. E. O. WINSTEDT	2s.	4s. 6d.	
4s. 6d.	Ovid. S. G. OWEN. <i>Tristia, Epistulae ex Ponto</i>			[Immediately.
	Persius and Juvenal. S. G. OWEN	3s.	5s. 6d.	4s.
7s.	Plautus. W. M. LINDSAY. I. <i>Amph.—Merc.</i>	6s.	13s. 6d.	16s.
7s.	II. <i>Miles—fragm.</i>	6s.	13s. 6d.	
7s.	Propertius. J. S. PHILLIMORE. (I. P. with Catullus)	3s.	5s. 6d.	
8s. 6d.	Statius			10s. 6d.
	<i>Silvae.</i> J. S. PHILLIMORE	3s. 6d.	6s.	
10s. 6d.	<i>Thebais and Achilleis.</i> H. W. GARROD	6s.	12s.	
	Tacitus			15s.
	<i>Annales.</i> C. D. FISHER	6s.	12s.	7s.
	<i>Historiae.</i> C. D. FISHER	4s.	7s. 6d.	5s. 6d.
	<i>Opera Minora.</i> H. FURNEAUX	2s.	4s. 6d.	
[together 8s. 6d.]	Terence. R. Y. TYRRELL	3s. 6d.	7s. 6d.	5s.
12s. 6d.	Tibullus. J. P. POSTGATE. (<i>India Paper</i> , see Catullus)	2s.	4s. 6d.	
	Vergil. Sir ARTHUR HIRTZEL	3s. 6d.	8s. 6d.	4s. 6d.
	Appendix Vergiliana. R. ELLIS	4s.	7s.	
4s. net.	Nouum Testamentum Latine , secundum Editionem Sancti Hieronymi. Recensuit I. WORDSWORTH, Episcopus Sarisburiensis; in operis societatem adsumto H. I. WHITE. Editio Minor. Edited by H. J. WHITE. With select apparatus criticus and marginal references. 2s. net; on Oxford India paper, 3s. net.			